

Karsai Krisztina
Alapelvei (r)evolúció az európai büntetőjogban

Készült
a Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kara
Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszékén.

Tanszékvezető:
Karsai Krisztina
egyetemi tanár

Karsai Krisztina

**Alapelvi (r)evolúció
az európai büntetőjogban**

A Pólay Elemér Alapítvány
Iurisperitus Betéti Társasága
Szeged, 2015

A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára

Sorozatszerkesztő:
Balogh Elemér
egyetemi tanár

© *Karsai Krisztina, 2015*

Felelős kiadó:
Hajdú József dékán, a Pólay Elemér Alapítvány kuratóriumának elnöke
Műszaki szerkesztés:
Ruzsán Krisztina
Készült a Generál Nyomda Kft.-ben
Felelős vezető: Hunya Ágnes
ISSN 1786-352X
ISBN 978-615-5411-25-0

TARTALOM

Rövidítések jegyzéke	8
Bevezetés	9
1. rész - Alapvetések	13
I. Európai büntetőjog mai fogalma	15
II. Ius puniendi	16
A. A ius puniendi jelentése a belső jogban	17
B. A ius puniendi a nemzetközi jogban	18
C. A ius puniendi az uniós jogban	19
D. Vadászat a ius puniendi szilánkjaira	20
E. Ius puniendi elemek az EUMSZ-ben	26
F. A büntetőjogi kompetenciák összefoglalása	32
G. Az uniós ius puniendi határai	34
III. Az uniós jogelvekről	35
A. Uniós jogelvek és a büntetőjog	35
B. Az Alapjogi Charta érvényesülése	36
2. rész – Klasszikus büntetőjogi alapelvek	41
IV. A klasszikus büntetőjogi alapelvekről	43
V. Az anyagi jogi legalitás elve	44
A. Dogmatikai megközelítés a belső jogban	44
B. Büntetőjogi legalitás az uniós jogban	45
C. A jogalkotót kötelező anyagi jogi legalitás (certa és scripta)	48
D. A jogalkalmazót kötelező anyagi jogi legalitás	51
1. Általában	51
2. Lex mitior	52
3. Anyagi jogi legalitás és közvetlen hatály	53
a) Minimum szabályozás – tényállások	55
b) Minimum szabályozás – szankciók	58
4. Anyagi jogi legalitás és közvetett hatály	59
a) A közvetett hatály időbeli (és formális) horizontja	60
b) A jogértelmezés változása és a lex praevia	62
c) A közvetett hatály büntetőjogi érvényesülése	62
d) A Berlusconi ügy	65
e) A „súlyos hanyagság” példája	67
E. Anyagi jogi legalitás és bűnügyi együttműködés	68
F. Összefoglalás	69
VI. A bűnösségen alapuló felelősség elve	69
A. Dogmatikai megközelítés	70
B. Az Európai Unió Bíróságának álláspontja	72
C. Új értelmezési keret: az Alapjogi Charta	73
D. A „súlyos hanyagságról” a bűnösségi elv kapcsán	74

VII. Ultima ratio és szubszidiaritás.....	75
A. Ultima ratio – a belső jogban.....	76
B. Büntetőjogi szubszidiaritás – a belső jogban.....	78
C. Az ultima ratio szűk értelemben – az európai büntetőjogban.....	79
D. Az ultima ratio tág értelemben.....	81
E. Ultima ratio és szubszidiaritás az uniós jogban.....	83
F. Összegzés.....	86
3. rész – Az európai büntetőjog sui generis alapelvei.....	87
VIII. A sui generis alapelvek általános jellemzői és csoportosításuk.....	87
IX. Az európai territorialitás elve.....	94
X. A kölcsönös elismerés elve.....	97
A. Bevezetés.....	97
B. Legitimációs alap: a kölcsönös bizalom elve.....	97
C. Értékelésmentes módszer.....	99
D. Uniós jogi alapelv.....	100
E. Kölcsönös elismerés a büntetőügyeket érintően.....	101
F. A kölcsönös elismerés elvének jogszabályi rögzítése.....	103
G. A kölcsönös elismerés elve a magyar Alaptörvényben.....	103
H. A kölcsönös elismerés tárgya és joghatása.....	104
1. Végrehajtható határozatok.....	104
2. Tartalmi elismerést követelő határozatok.....	105
3. Blokkoló határozatok.....	105
4. Áttekintő táblázat.....	105
I. A jogszerűség védelme vagy a jogszerűség vizsgálata?.....	108
J. Összegzés.....	111
XI. Ne bis in idem (a kölcsönös elismerés elvének speciális esete).....	112
A. Ne bis in idem jelentése a belső jogban.....	113
B. Az alapelv jelentése nemzetközi (európai) szintéren.....	114
C. Az alapelv megjelenése az uniós jogban.....	116
1. Általában.....	116
2. Schengeni Végrehajtási Egyezmény.....	118
3. Büntetőjogon kívüli ne bis in idem.....	119
4. Alapjogi Charta.....	122
D. Tagállami definíciók helyett autonóm értelmezés.....	123
1. Ugyanazon cselekmény – az idem értelmezése.....	124
2. Jogerős / végleges elbírálás – a bis értelmezése.....	127
3. Végrehajtási elemek.....	131
4. Büntethetőség elévülése.....	132
E. A SVE és a Charta viszonya.....	133
F. Büntetőbírói megállapítások európai jogi hatása.....	135
G. Összegzés.....	135
XII. Az arányosság elve.....	137
A. A belső büntetőjogban.....	137
B. Az uniós jogban.....	138
C. Az európai büntetőjogban.....	140
1. Az uniós büntetőjogi kompetenciák gyakorlása során érvényesülő arányosság.....	140

2. Unióból származó arányossági követelmény a tagállam számára	140
3. Alapjogi Charta	141
D. Összegzés	142
XIII. A koherencia elve	142
XIV. Az asszimiláció elve	147
A. Asszimiláció a büntetőjogban	147
B. Asszimilációs büntetőjogi normák az uniós jogban	148
C. Asszimiláció elve az eljárási jogsegély körében	151
XV. A locus/forum regit actum elvpár	151
A. Elvek az eljárási jogsegély (bűnügyi jogsegély) körében	152
B. Locus / forum regit actum az uniós jogban	153
C. Összegzés	155
XVI. Emberi jogok védelme a változó alapvető struktúrában	156
4. rész – Összefoglaló tézisek és befejezés	160
I. Rendszertan	163
II. Az egyes elvekről	164
A. A törvényesség elve	165
B. A bűnösségen alapuló felelősség	165
C. Az ultima ratio elve	166
D. Az európai territorialitás elve	166
E. A kölcsönös elismerés elve	167
F. A ne bis in idem elve	168
G. Az arányosság elve	168
H. A koherencia elve	169
I. Az asszimiláció alapelve	169
J. A forum/locus regit actum elvpár	170
III. Záró gondolatok	171
Tárgymutató	172
Másodlagos uniós joganyagok jegyzéke	174
Hivatkozott európai jogesetek jegyzéke	175
Irodalom	178

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AFSJ	Area of Freedom, Security and Justice
Be.	1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról
Btk.	2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
CMLR	Common Market Law Review
EC	European Community
ECHR	European Court of Human Rights
ECR	European Court Reports*
EEC	European Economic Communities
EJEE	Emberi Jogok Európai Egyezménye
EJEB	Emberi Jogok Európai Bírósága
EB	Európai Bíróság
Ebemt.v.	2012. évi CLXXX. törvény az Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről
EBHT	Európai Bírósági Határozatok Tára
EHRR	European Human Rights Reports
EK	Európai Közösség(ek)
EKSZ	Szerződés az Európai Gazdasági Közösség(ek)ről
ELR	European Law Review
ERA	Europäische Rechtsakademie
EUB	Európai Unió Bírósága**
EUMSZ	Az Európai Unió működéséről szóló szerződés
EuCLR	European Criminal Law Review
EU	Európai Unió
EUSZ	Szerződés az Európai Unióról
HL	Az Európai Unió hivatalos lapja***
HRRS	Höchstrichterliche Rechtsprechung zum Strafrecht IB Igazságügyi és belügyi együttműködés
JHA	Justice and Home Affairs
KritV	Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft
OJ	Official Journal of the European Union
NJW	Neue Juristische Wochenschrift
Nbj.	1996. évi XXXVIII. törvény a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről
SVE	Schengeni Végrehajtási Egyezmény
ZIS	Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik
ZRP	Zeitschrift für Rechtspolitik
ZStW	Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft
wistra	Zeitschrift für Wirtschafts- und Steuerstrafrecht

*Az EUB azon – magyar csatlakozás előtti – ügyeinél, ahol szövegszerű idézéssel éltem és a forrás az ECR elektronikus változata.

**Az EUB rövidítést használom olyan ügyek elemzésénél is, amelyek a névváltozás előtről származnak.

***A 2004. május 1. előtt kibocsátott uniós (közösségi) jogszabályoknál is a HL rövidítést használom az OJ (Official Journal of the European Union) helyett.

BEVEZETÉS

Az Európai Bizottság 2011. szeptember 20-án szakpolitikai közleményt hozott nyilvánosságra „Az uniós büntetőpolitika létrehozása”¹ címmel, amelyben első alkalommal határozta meg *generális jelleggel* az uniós büntetőjog terén alkalmazni kívánt stratégiáját és a követendő elveket az európai szakpolitikák hatékonyabb végrehajtása és a polgárok érdekeinek védelme szolgálatában. Az európai büntetőjogi integráció fejlődésének elmúlt 20 évére figyelemmel ez óriási jelentőségű lépés, hiszen ezzel nem csupán az európai büntetőjog létezését mondta ki nyíltan, hanem egyben a jogalkotás koherens irányítását is ígéri. Nem szabad ugyanis elfelejteni, hogy a Bizottság a jogalkotási folyamatban általános jogszabály-előkészítő és –kezdeményező hatáskörrel rendelkezik, elemi érdek tehát, hogy az uniós szintű, büntetőjogilag releváns normák megszületésénél valamiféle egységes szakpolitikai elképzelés bábáskodjon. Az európai büntetőjogi integráció fejlődése sok szempontból egyedülálló, és egyes mérföldkövei a büntetőjog évszázados tabuját döntötték meg. Ehelyütt is érdemes kiemelni, hogy e fejlődés során óriási jelentősége volt – és úgy tűnik lesz is – a büntetőjog tudományának. A tudomány képviselőinek véleménye és javaslatai ezen a területen nemhogy mindig meghallgatásra találnak, de sokszor éppen jogtudományi műhelyekben alaposan kiérlelt koncepciók kapnak – megfelelő átalakítással – jogszabály-tervezeti köntöst. Ez pedig jelentős fegyvertény a tudomány művelői számára, még akkor is, ha e tervezetekből nem mindig lesz elfogadott jogszabály.

Az európai bűnügyi együttműködés elmúlt húsz éves története tehát rendkívül dinamikusan fejlődő jogterület: a folyamat a hagyományos jogsegély-típusú együttműködések egyszerű „európai” felcímkézésével kezdődött, majd új típusú együttműködési formák – szinguláris – kipróbálásával folytatódott, mígnem a mögöttes, új típusú együttműködési filozófia is megerősödött és polgárjogot nyert, aminek következtében a legújabb jogi instrumentumok azt már generális jelleggel követik. A folyamatra jellemző, hogy a közös célkitűzések az európai politika gépezetében sem erodálódtak, legalábbis abban az értelemben semmiképpen sem, hogy e közös célkitűzések megvalósításának szándéka számos új jogintézményt teremtett a bűnügyi együttműködés legtágabb értelemben vett területén. Az „evolúció” szempontjából nem lényeges, hogy az adott konkrét jogszabályi aktust, amellyel ezek a jogintézmények végül is napvilágot láttak, kivétel nélkül mindig komoly politikai egyeztetések előzték meg, amelyek során szükségképpen lecsiszolták a javaslatok legélesebb sarkait és legsarkosabb éleit. Hiszen a tény, hogy a fejlődés (fejlesztés) egyszerűen tetten érhető, nem lehet tagadni, azt pedig, hogy a közös célokért való tenniakarás az agenda állandó része, nem is illik tagadni. A tenniakarás pedig ezen a területen az új jogintézmények kipróbálásával jár kéz a kézben – egy új jogterületen miért ne lehetne újat építeni. Az építkezés az új együttműködési filozófia (kölcsonös elismerés elve – erről lásd részletesen a *X. fejezetet*) elfogadását és érvényesítését jelenti,

¹ COM (2011) 573, Brüsszel, 2011. 09. 20. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. „Towards an EU Criminal Policy: Ensuring the effective implementation of EU policies through criminal law”.

amely, ma már mondhatjuk, alapvetően átszabta az európai államok büntügyi típusú (büntetőjogi) együttműködését és mind a jelent, mind a jövőt befolyásolja.

Az európai integrációban tehát az elmúlt húsz évben a legdinamikusabban fejlődő politika a legtágabb értelemben vett igazságügyi együttműködés témaköre („európai büntetőjogi integráció” vagy „európai büntetőjog”) volt, ezen belül mind a polgári ügyekben, mind a büntetőügyekben való együttműködés körében olyan újszerű, „forradalmi” jogintézmények születtek, amelyek messze meghaladták a jogászok, s különösen a büntetőjogászok elképzeléseit. Ebben a munkában a polgári ügyekben megvalósított együttműködés fejlődéséről nem ejtek szót, azt megtették mások már helyettem.² Célkitűzésem ehelyett, hogy a büntetőjogot érintő integrációt mélységeiben és teljeskörűen bemutassam és különösen azon elméleti kérdésekkel foglalkozzam, amelyek az európai jogfejlesztés eredményeképpen a büntetőjogban kifejezett evolúciós jellemzőkkel bírnak. Így vizsgálódásom középpontjába a büntetőjog alapelveit³ állítom és megvizsgálom, hogy a nemzeti büntetőjogi alapelvek (elsődlegesen a magyar jogrendszer alapul véve) mennyiben változnak meg tartalmukat illetően az európai (szupranacionális) jogi fejlődés és a szükségképpen kölcsönhatás eredményeképpen. A hagyományos alapelvek módosulásán túlmenően határozottan észlelhető a fejlődés abban a tekintetben, hogy az európai büntetőjogi szintéren önálló, sui generis alapelvek is születtek, ezek bemutatása és elemzése, valamint a klasszikus alapelvekkel való összevetése is munkám tárgyát képezi. A vizsgálódás harmadik fókuszja pedig az európai jogi alapelvek (az uniós jogrend általános jogelveinek) azon szempontú vizsgálata, hogy ezek fokozatos kiépülésük során hogyan reflektáltak az először csak megjelenő, majd igen erőteljes lendületet vevő uniós büntetőjogi folyamatokra.

A jelen munkában mindezek megfelelő elméleti keretbe ágyazása érdekében az „*Alapvetések*” c. részben először definiálom az európai büntetőjog fogalmát, ezt követően pedig – ezzel szoros összefüggésben – az európai szintű (szupranacionális) *ius puniendi* kérdését vizsgálom meg arra kérdésre keresve a választ, hogy az létezik-e és ha igen, mit is jelenthet pontosan és mi lesz a létezésének a következménye. Ezt követően az uniós jogelvek büntetőjogi aspektusaival kapcsolatosan folytatom le az elméleti vizsgálatot.

A „*Klasszikus büntetőjogi alapelvek*” című részben a magyar (és más kontinentális) büntetőjogi rendszerek sajátjaként jelentkező alapelvek elemzésére kerül sor. Kiemelendő, hogy e munkában az anyagi büntetőjog elismert alapelveivel foglalkozom, az eljárási büntetőjog nemzeti jogrendekre jellemző elvei kívül maradnak a vizsgálódáson.

A *harmadik és negyedik nagy egységben*, az európai büntetőjog alapelveivel foglalkozom, a rendszeralkotó és működési elvek megkülönböztetése mellett elemzem a belső büntetőjog alkalmazását és alkotását befolyásoló európai alapelveket. Az elvek elemzésének módszertana bizonyos mértékben azonos algoritmust követ, így az elv „hagyományos” jelentésének (belső és – relevancia esetén – nemzetközi jogi szempontok alapján) bemutatását követően az érvényesülésének jellemzőit, esetleges nehézségeit elemzem az elv működését is górcső alá veszem. Ezt követően speciálisan az európai (jogi) keretrendszerben megjelenő új vagy megváltozott tartalmi jellemzőket tárom fel, majd ezek

²KENGYEL (2014); KENGYEL – HARSÁGI (2009); GOMBOS (2005).KENGYEL (2014) a téma hazai bibliográfiáját is összeállította.

³ A büntetőjogi alapelvek itt nem elsősorban a jogelméleti norma és elv szerinti megkülönböztetésben értenődök, hanem a büntetőjog társadalmi alrendszerének és annak működésének elvi-filozófiai megalapozó tételei, amelyek akár jogi norma formájában is megfogalmazásra kerülhetnek. Lásd ennek uniós dilemmájáról CONWAY (2010), illetve általában például JAREBORG (2007).

működését és működési lehetőségeit elemzem figyelemmel a belső jogi (különösen a magyar jogi) helyzetre való visszahatásra. Tekintettel azonban arra, hogy az itt tárgyalt elvek jogi jellemzőiket tekintve heterogének, azaz a kötőerejük, címzettjük, a hozzájuk kötődő betartási követelmények és a be nem tartás esetén érvényesülő szankciók több, mint eltérőek, az elemzési módszertan e jellemzőkre figyelemmel eltérő az egyes elveknél. Úgy vélem azonban, hogy ez a heterogenitás nem befolyásolja az analízis minőségét, de kétségtelen, hogy az elvek egymással való összehasonlítását alapvetően korlátok közé szorítja. A jelen analízis eredményeinek összefoglalását tartalmazza a munka *befejző része*.

1. RÉSZ
ALAPVETÉSEK

I. EURÓPAI BÜNTETŐJOG MAI FOGALMA

Az elmúlt húsz év hazai és nemzetközi szakirodalmára egyaránt jellemző, hogy egészen a közelmúltig az „európai büntetőjog” kifejezést nem egy jól körülhatárolható jogterületre vonatkoztatták a szerzők, hanem olyan címkének használták, amivel mindazt a rendkívül heterogén jogfejlődési eredményt le lehetett fedni, ami az Unióban a tagállami büntetőjogi alrendszereket érintően történt. Álláspontom szerint egészen a Lisszaboni Szerződés hatálybalépéséig, és az általa bevezetett „forradalmi” újításokig (hatálybalépés 2009. december 1.) ez volt a helyes jogtudományi megközelítés is, jómagam az „európai büntetőjogi integráció” elnevezést használtam.

A kezdeti időszakban tehát a szerzőket az a cél vezérelte, hogy úgy próbálják meg fogalommal és névvel ellátni ezt a radikális jogfejlődést, hogy a fogalom tükrözze az európaiságot, a heterogenitást és a büntetőjoghoz való *valamiféle* kötődést. SIEBER (1991) szerint tehát az „európai büntetőjog” egy „majdani jogterület”, tehát lényegében egy fejlődési folyamat elnevezése.⁴ JESCHECK és WEIGEND már önálló fejezetet szentelnek az „európai büntetőjognak” az általános részi tankönyvükben (1996), igaz, sietve rögzítik, hogy az voltaképpen nem is létezik, csak a kezdeményei, méghozzá az Európa Tanács és az Európai Közösség tevékenységének eredményeképpen. Mégis „az európai büntetőjog egy egyedülálló joganyag, amely nemzetközi jogi, közösségi jogi, nemzeti jogi elemeket, valamint a tagállamok közös büntetőjogi hagyományait tartalmazza.”⁵ PRADEL és CORSTENS ezzel szemben már 1999-ben önálló monográfiát jelentet meg „Európai büntetőjog” címmel, és az ő értelmezésükben „az európai büntetőjog azon (anyagi jogi, eljárásjogi és végrehajtási) büntetőjogi normák összessége, amelyeket az európai államok a bűnözés, különösen a transznacionális szervezett bűnözés elleni hatékonyabb küzdelem érdekében hoztak.”⁶ LIGETI (2000) az európai büntetőjog kifejezést átfogó kategóriaként használja, ami a büntetőjog európaizálásának folyamatát fedi le.⁷ Ennél konkrétabb, de kevésbé használható fogalmat ad HARDING (2000), aki kimondja, hogy az európai büntetőjognak öt dimenzióját kell megkülönböztetni, így a) az európai közigazgatási büntetőjogot, b) az európai irányelveket, c) az európai együttműködési hálózatokat, d) a Corpus Juris kezdeményezést⁸ és e) a jogvédelem intézményeit (Európa Tanács, Európai Unió).⁹ Ugyanakkor azért ő is elismeri, hogy kerülni kellene az európai

⁴ „Europäisches Strafrecht – hier in einem weiten Sinne verstanden – ist »werdendes Recht«, d.h. nicht nur ein statischer Zustand, sondern auch ein Entwicklungsprozess, der noch in hohem Maße beeinflussbar ist”. SIEBER (1991) 958.p.

⁵ „Das europäische Strafrecht ist somit eine Materie eigener Art, die sowohl völkerrechtliches Vertragsrecht als auch europäisches Gemeinschaftsrecht, ferner auch Europabezügliches nationales Recht sowie gemeinsame strafrechtliche Grundsätze der europäischen Staaten enthält”. JESCHECK/WEIGEND (1996) 183.p.

⁶ „Ce droit est constitué d'un ensemble de normes pénales (substantielles, procédurales, pénitentiaires) communes à divers États d'Europe dans le souci de mieux lutter contre la criminalité et notamment contre la criminalité transnationale organisée”. PRADEL/CORSTENS (1999) 3.p.

⁷LIGETI (2000) 153.p.

⁸ Az Európai Parlament megbízásából 1995-ben előkészítő munkacsoportot hoztak létre, amelybe neves európai büntetőjogászokat hívtak, s amelynek feladata az volt, hogy a Közösség pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelmére javaslatokat dolgozzon ki. A munka gyümölcsét 1997-ben publikálták először Corpus Juris Europae címmel. A dokumentum szövege letölthető a www.law.uu.nl/wiarda/corpus oldalról.

⁹ „a) European administrative-criminal law regimes, b) European „directive” norms or standards, c) European networks of co-operation, d) the Corpus Juris proposal, and e) legal protection regimes (Council of Europe, European Union).”HARDING (2000) 389.p.

büntetőjog kifejezést, és inkább „az európai büntetőjogi térség” elnevezés használatát javasolja. ALBRECHT és BRAUM (2001) jogtechnikai munkacímnek tekinti az európai büntetőjogot, amivel le lehet írni az európai integráció fejlődését a büntetőjogot érintően.¹⁰

Ezek a kezdeti fogalmi (elnevezésbeli) próbálkozások alkalmasak voltak arra, hogy áthidalják a definíciós nehézséget, ami abból fakadt, hogy az élő jog fejlődési folyamatát és a már kialakult, szinguláris jogintézményeket szeretnék (szerették) volna egy jól használható kategóriával leírni. Időközben azonban már az európai büntetőjognak van kialakult struktúrája, a további fejlődés – változatlan alapszerződési rendelkezések mellett – ebben a szerkezetben fog haladni, így ma már nem kell megelegednünk *valamilyen hozzávetőlegesen* passzoló fogalommal. Az elmúlt tíz évben a szerzők is már bátrabban jelentkeztek önálló definíciókkal és az európai büntetőjog kifejezés lassanként elkezdett mindenütt hasonló tartalommal bírni. LIGETI (2009) az európai büntetőjogot annak négy elemével definiálja: a) a tagállamok közötti bűnügyi együttműködés; b) a szupranacionális punitív szankciók joga; c) a jogharmonizációs jog; d) az Unió emberi jogi jogvédelmének rendszere.¹¹ KLIP (2009) az európai büntetőjogot úgy határozta meg, hogy az egy többszintű jogterületet, amelyet az Európai Unió anyagi és eljárási büntetőjog és a tagállamok közötti együttműködés normatív befolyása testesít meg, és amit kiegészít az Unió közvetlenül végrehajtható büntetőjoga (a versenyjog és az Európai Ügyészi Hivatal).¹² HECKER (2012) pedig önálló jogterületként tekint az európai büntetőjogra, ami a büntetőjogot érintő uniós jogból, (regionális) nemzetközi jogi normákból és a harmonizált belső büntetőjogi rendelkezésekből áll.¹³

Számomra is elfogadható és képviselhető ma már az európai büntetőjog kifejezés, és annak önálló fogalmi tartalommal történő használata, mivel ma már nincsenek az európai büntetőjog mint önálló jogterület létjogosultságával és fogalmával kapcsolatosan kétségeim: az európai büntetőjog nem más, mint az EUMSZ alapján kibocsátott, büntetőjogi tartalmú uniós jog.¹⁴ Az európai büntetőjog tagállami leképeződése a tagállami „harmonizált” joganyag, de ez nem tekinthető az európai büntetőjog részének. Így az európai büntetőjog elnevezés egyben jogági tisztaságot is tükröző fogalmat is megteste-sít, ezzel a kutatási céloknak megfelel, egyébként pedig kifejezetten alkalmas a szakmai diskurzus közös nevezőre hozására. Megjegyezhető, hogy ez a fogalmi lehatárolás uniós jogi kiindulópontot követ és nem tagállami büntetőjogit.

¹⁰ Német eredeti: „*rechtstechnischer Arbeitsbegriff*”. ALBRECHT/BRAUM (2001) 313-314.p.

¹¹ LIGETI (2009b) 19-29., 26.p.

¹² „*European Criminal Law is defined as the multilevel field of law which the European Union either has normative influence on substantive criminal law and criminal procedure or on the cooperation between Member States. This is supplemented by the area in which the European Union directly enforces criminal law, namely, competition law and the European Public Prosecutor’s Office.*” KLIP (2009) 2.p.

¹³ „*Rechtsmaterie eigener Art, die sowohl strafrechtsrelevantes Unionsrecht, regionales Völkerrecht als auch das hiervon beeinflusste nationale Strafrecht umfasst*”. HECKER (2012) 5.p.

¹⁴ Ebben a munkában az uniós jog és a közösségi jog kifejezések egymás szinonimájaként szerepelnek, igaz, az utóbbi használatára csak azokon a helyeken kerül sor, ahol a közösségi jog időbeli aspektusa (a Lisszaboni Szerződés módosításainak hatálybalépéséig) releváns a téma szempontjából. Egyébként az uniós jog kifejezést használok a korábban közösségi jog néven kialakult jogterületre is.

II. IUS PUNIENDI

A büntetőjogi integrációról való szakmai diskurzus hajnala¹⁵ óta annak középpontjában áll a kérdés, hogy vajon létezik-e „európai” *ius puniendi*, s nem csak a jogtudományi körökben, hanem az európai belpolitikában is. A *ius puniendi* mint büntetőjogi kompetencia-kijelölő paradigma (kontinentális jogrendszerekben¹⁶) alapvetően a tagállami szuverenitásból fakad, azt fejezi ki, hogy az állam jogosult „büntetni”.

A. A *ius puniendi* jelentése a belső jogban

Tartalmi értelemben a büntetendőségi értékítélet meghozatalára jogosítja fel birtokosát, azaz hogy az kiemelten bizonyos magatartásokat az emberi cselekmények sorából, amelyeket aztán bűncselekménnyé nyilvánít. Ehhez tartozik szorosan a büntetési rendszer kialakítása is, tehát a történelmi és/vagy nemzetközi tapasztalatok alapján a bíróság által kiszabható szankciók megválasztása és jellemzőik megalkotása. Formai értelemben pedig a büntető jogszabály kibocsátásának jogát hordozza, azaz hogy közhatalmi kényszerrel végrehajtható jogforrásban szabályozza a kérdéses életviszonyokat. A *ius puniendi* formai és tartalmi oldala általában összetartozik, a büntetőjogi szabály kibocsátásával a jogalkotó dönt egyben a büntetendőségi értékítélet vonatkozásában is.

Létezik – igaz, jobbára csak elvi jelentőséggel – az objektív és a szubjektív büntetőjog szerinti megkülönböztetés, amelynek körében ez utóbbi lenne a *ius puniendi*, azaz jog arra, hogy bizonyos magatartásmódokkal szemben büntetést vagy intézkedést szabjanak ki, míg a *ius poenale* az objektív büntetőjog azon szabályok összessége, amelyek meghatározzák, hogy az állam milyen feltételek mellett rendeli büntetni a pontosan körülírt magatartásmódokat. LIGETI tovább pontosít, amikor megállapítja, hogy

„a szubjektív büntetőjog fogalma jelenleg [...] az állami szervek azon jogosítványára korlátozódik, hogy olyan büntető rendelkezéseket bocsássanak ki, amelyek megfelelnek a társadalomban uralkodó értékfel fogásnak és jogtárgyak rangsorának, s amelyek ezen értékek és jogtárgyak nagymértékű sérelmét pónalizálják”.¹⁷

A belső jog viszonylatában a *ius puniendi* alábbi hatalmi rétegeit lehet tehát elméleti szinten megkülönböztetni:

- értékválasztási hatalom/kompetencia: a társadalmi közegben fennálló értékek és érdekek közül való azon választás joga, hogy mi legyen büntetőjogi védelemmel ellátva;
- eszközválasztási hatalom/kompetencia: a jogrenden belül a büntetőjogi eszközök alkalmazásának (és nem más jogágbeli eszköz) a joga a fenti értékek védelmére;
- definíciós hatalom/kompetencia: a bűncselekmény mint jogi definíció konstituálásának a jogát jelenti, annak a határnak a meghúzását, ami a bünte-

¹⁵JESCHECK (1953) 496-518.p.

¹⁶Lásd különösen PACKER (1986) 19-30.p.

¹⁷LIGETI (1997) 98.p.

tendő és nem büntetendő magatartás között húzódik, valamint a büntetendőség előfeltételeinek meghatározása; valamint a büntetések definiálásának a joga (milyen típusú büntetést ismer el a jogrend);

- a büntetőjogi szigor hatalma: ez a büntetési mérték meghatározásának jogát jelenti: az elméletileg korlátlan büntetés¹⁸ alkalmazási határainak lefektetése;
- a büntetőjogi felelősség megállapításának a joga;
- a büntetések végrehajtásának joga.

A társadalom jogrendjének büntetőjogi alrendszere abból az origóból indul ki, hogy az állam a közhatalma révén *ius puniendivel* is rendelkezik. A büntetőjogi alrendszer legalapvetőbb ismérveit és jogintézményeit az alkotmány tartalmazza, amely egyben az állami büntetőhatalom korlátja is. Korlátot képez a büntetőjog kialakítása és végrehajtása során is. Az alkotmányos keretek közé szorított *ius puniendi* a jogállam szerves része, s ugyan egyes konkrét korlátai jelentősen eltérhetnek az egyes országokban, léteznek olyan közös értékek (alapelvek), amelyek hasonló tartalommal jelentkeznek az országok nemzeti büntetőjogi rendszereiben. Az európai országok jogelvek által vezérelt büntetőjogi struktúrái hasonlítanak egymáshoz, köszönhetően a közös alkotmányos hagyományoknak és az emberi jogok védelmére irányuló „egységesített” fejlesztésnek (EJEB).

Mindezek mellett a *ius puniendi* negatív tartalommal is bírhat: a *ius non puniendi*¹⁹ azt is lehetővé teszi, hogy az arra jogosult valamely magatartást dekriminalizáljon, azaz a büntetőjog körébe vont cselekményt onnan kivegye s ezáltal azt nem tilalmazottá tegye. Ehhez hozzátartozhat a formai oldalon a büntetőjogi norma megsemmisítésének joga is, amely – a modern demokratikus jogrendszerekben – az eredetileg jogalkotásra jogosult szerven kívül általában az alkotmánybíráskodást végző bíróságot is megilleti, mivel ez a jogrendszer egészének meghatározott tartalmi mérce szerinti működése felett őrködik, így a büntetőjog alkotmányosságáért is felel.

B. A *ius puniendi* a nemzetközi jogban

A *ius puniendi* nemzetközi szintén való elismerése az univerzális büntető joghatóságot, az egyének nemzetközi jogon alapuló büntetőjogi felelősségének kérdését és a tényleges felelősségrevonás jogalapját jelenti.

Egy nemzetek feletti közösség büntető hatalmának kialakítása nem könnyű feladat, mivel egyrészt a közös szabályok kialakításánál át kell hidalni a különböző jogi hagyományok közötti mély szakadékokat, másfelől pedig a közös jog és a tagállami jogok egymás mellettsége részletes kollíziós szabályok kidolgozását is megköveteli. A közösség céljától függ, hogy szüksége van-e önálló büntető hatalomra, vagy e téren teljesen a tagállamok büntetőjogának védelmére hagyatkozhat-e. Az előbbinél persze elképzelhető még az a variáció is, hogy részben a tagállami jogot és intézményrendszert veszi igénybe.²⁰ A nemzetek közösségének tulajdonított *ius puniendi* megtestesülése lehet a nemzetközi büntetőbíráskodás is. Az egyén „nemzetközi szintű” büntetőjogi felelősségének megállapítására jogosult bíróság létrejöttére igen sokat kellett várni, jóllehet már az I. világháború után napirendre került a nemzetközi fórumokon (Népszövetségben, majd folyamatosan az ENSZ nemzetközi jogi bizottságában) egy állandó nemzetközi büntető-

¹⁸ A nemzetközi emberi jogvédelem és a kapcsolódó alkotmányos követelmények értelemszerűen általános korlátot jelentenek a *ius puniendi* ezen elemére nézve.

¹⁹ CUERDA, 1989, 370.p.

²⁰ Vö. JESCHECK (1953) 501-503.p.

bíróság felállításának gondolata.²¹ A II. világháború után a közelmúltig csupán *ad hoc* büntetőbíróságok létrehozásához sikerült a kellő támogatási bázist megszerezni, így működhetett a világháborús büntetésekre a nürnbergi²² és a tokiói nemzetközi katonai törvényszék²³, valamint a jugoszláviai háborúval kapcsolatosan a hágai²⁴, illetve a ruan-dai polgárháborúhoz kötődően az arushai büntetőbíróság²⁵. Az állandó nemzetközi büntetőbíróság alapokmányát 1998-ban fogadta el az ENSZ tagállamainak többsége, amely így a szuverén államok ráruházott büntetőhatalmát érvényesítheti a státútuma szerinti esetekben és feltételek mellett. AMBOS ÉS STEINER szerint ez egyenesen a nemzetek közösségét illető *ius puniendi* megszületését is jelenti.²⁶

A klasszikus nemzetközi jogon alapuló büntetőjogi felelősséggel, az ezt megalapozó nemzetközi *ius puniendivel* és ezek gyakorlati kérdéseivel jelen munka nem foglalkozik.²⁷ Annyi azonban bizonyos, hogy még a Nemzetközi Büntető Törvényszék felállításával sem nyert a nemzetközi *ius puniendi* generális elismerést, azt csupán részlegesen ruházták át államok nemzetközi szervezetekre vagy államközösségekre.

C. A *ius puniendi* az uniós jogban

Teljes és közvetlen *ius puniendivel* nem rendelkezik az Unió, de a „szilánkos” európai *ius puniendi* létezése nem tagadható. OPPERMAN még 1999-ben két okát említi a *ius puniendi* hiányának: mivel az alapítók nem ruházták fel ilyen hatalommal a szervezetet (formailag), illetve mert a büntetőhatalom a parlamenti demokráciában közvetlenül a nép által választott jogalkotó és független büntető bírák felelőssége (tartalmilag).²⁸ Mára azonban a helyzet megváltozott, s a tagállamok átruháztak bizonyos *ius puniendi* szilánkokat az Unióra. Ezt a témát járom végig ebben az alfejezetben az alábbi konkrét kérdések megválaszolásával. Lehet-e valóban felfedezni – akár darabjaiban – *ius puniendit* az uniós (szupranacionális) szinten? Ha igen, ez jelent-e tartalmi többletet a *ius puniendi* hagyományos, belső jogi jelentésére nézve? Milyen alapvető korlátozások lehetnek érvényesek az így előállt *ius puniendi* szilánkokra?

Kifejezett és világos büntetőjogi kompetenciát (deklarált *ius puniendit*) nem lehet kiolvasni az európai közösségi integrációt alapító szerződésekből.²⁹ Az Európai Közösség(ek) tehát nem kapott (kaptak) kifejezett felhatalmazást a tagállamoktól sem büntetőjogi norma alkotására, sem pedig érvényesítésre. Ebből az következne, hogy a közösségi (majd uniós) büntetőjogi hatáskör kérdését eleve nem is kellene vizsgálni, hiszen a pozitív jog kizárja annak még a lehetőségét is. S mégis. Több történeti és jogi tényező következtében úgy tűnik, hogy ez nem tagadható egyértelműen (vagy egyszerűen), ezért mind ezekkel a tényezőkkel, mind pedig a belőlük fakadó konzekvenciákkal foglalkozni kell. OEHLER a fentiekben is említett szakmai diskurzusban határozottan kifejti, hogy mivel az Európai Gazdasági Közösségek alapító államaiban a büntetőjog jogállami alapon nyugszik, amelyekben érvényesülnek a különleges garanciák, így például a *nullum*

²¹ Lásd kimerítően BASSIOUNI (1999).

²² *International Military Tribunal*, 1945.

²³ *International Military Tribunal for the Far East*, 1946.

²⁴ *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, 1993.

²⁵ *International Criminal Tribunal for Rwanda*, 1994.

²⁶ AMBOS/STEINER (2001) 10.p.

²⁷ Lásd azonban M. NYITRAI (2006); BASSIOUNI (1999).

²⁸ OPPERMAN (1999) 262.p.

²⁹ Jelen munkában nem tárgyalom az Euratom Szerződés (194. cikk (1) bekezdés) és az Európai Bíróság státútumának (30. cikk) vonatkozó rendelkezéseit. Erre nézve lásd részletesen KARSAI (2004) 119-133.p.

crimen/nulla poena sine lege alapelvek, s ezért sem feltételezhető, hogy a Közösség – esetleges – büntetőjogi hatáskörével kapcsolatosan nagyvonalúan, ha nem éppen homályosan fogalmaztak volna az alapszerződésben.³⁰ A tagállamok természetesen dönthetnek úgy, hogy korábbi politikai akaratuktól eltérően, a közös piac megvalósítása céljából mégis közösségi kompetenciába kívánják emelni a büntetőjogot, vagy annak egyes kérdéseit. Ennek módja értelemszerűen a szerződésmódosítás, amelyre azonban 1992-ig várni kellett. BÁRD viszont kijelenti (2003): nem állítható, hogy az Unió ne rendelkezne büntetőhatalommal, mivel a nemzetek feletti közösség önálló büntetőhatalma nem feltételezi a saját büntetőjogot és a jogalkalmazási szervezetet.³¹ Bár az EKSZ nem tartalmazott utalást a büntetőjogi kompetenciára, azt kifejezetten ki sem zárta, egyes rendelkezések alkalmazási körébe – jogértelmezéssel – elvileg a büntetőjog is beletartozhatna. Majd látni fogjuk, ezzel a manőverrel az EUB élni is fog, de arra 2005-ig várni kell.

Az európai szinten vizsgálódva is szükséges a korábban definiált formai és tartalmi *ius puniendi* pontosítása: a *ius puniendi* elvileg megtestesülhetne szupranacionális közösségi büntetőjogi normában, illetve közvetve is, a nemzeti büntetőjogot befolyásolva.³² Az elsőként említett eset megfelelne a belső jogrendben „megszokott” helyzetnek, a *ius puniendi* formai és tartalmi oldala egyaránt megjelenne. A második esetben a büntető jogszabályok kibocsátásának formális joga hiányzik, s ezért a *ius puniendi* létezése csak dedukció alkalmazásával válik igazolhatóvá: a közösségi jog hatását, s nem pedig elsődleges szabályozási célját tekintve a belső büntetőjog rendszerében a büntetendő magatartások körét befolyásolja (felelősséget alapít vagy korlátoz), így a *ius puniendi* szükségképpen fennáll. Mivel a formai oldal hiányzik, ennek gyakorlása csakis közvetett lehet. Az Unió (korábban Közösség) oldalán fennálló *közvetett ius puniendi* a tagállamok számára *obligatio puniendi*t teremtett, mivel a korábbi közösségi jog egyik szabálya sem volt képes a nemzeti büntetőjogok közvetítése nélkül büntetőjogi normaként funkcionálni. Ezért azon magatartásokat, amelyek üldözésére a közösségi jogalkotó büntetőjogi eszközök alkalmazását írta elő, a tagállamnak kellett büntetőjogi tényállásba foglalni, akkor is, ha eredetileg ezekre a büntetőjoga nem terjedt ki. A *ius non puniendi* viszont azt rója a tagállamra, hogy a közösségi jog szerint büntetőjogi megítélést nem érdemlő cselekményeket vegye ki a belső büntetőjog hatálya alól, s tegyen eleget az őt terhelő *obligatio non puniendinek*. Ugyan e koncepciók nem tekinthetők a *ius puniendi* valódi elemeinek, hatásukat tekintve hordozhatnak közvetett büntetendősségi értékítéletet, illetve adhatnak más tartalmat valamely belső jogi tényállási elemnek (közvetett definíciós hatalom).

A *ius puniendi* uniós szinten való megjelenéséhez vezető fejlődés mindkét fázist „megélte”, ahogy ezt a következő alfejezetben elemzem.

D. Vadászat a *ius puniendi* szilánkjaira

A büntetőjoghoz kötődő kompetencia első megjelenése az 1992-ben aláírt Európai Unióról szóló szerződéshez kötődik, de ez nem tekinthető a fentiekben bemutatott *ius puniendi* valamely szegmensének. A K.1. cikk mégis annyiban jelent fontos fejlődési állomást, mert ezzel a rendelkezéssel válik el – ebben az időben csak kormányközi együttműködés szintjén – először a büntetőjog a nemzeti keretrendszerből és válik „kö-

³⁰OEHLER (1985) 1404.p.

³¹BÁRD (2003) 3.p.

³² Hasonlóan lásd SIEBER, U. (1991) 968.p.

zös érdekű” ügyé. Ez jelenti a startvonalát a mai napig tartó rendkívüli fejlődési útnak, amit az európai büntetőjogi integráció bejárt az elmúlt több, mint húsz évben.

A *ius puniendi* utáni „vadászatot” három ösvényen kell elindítani. Elsőként említen-dő, hogy a kérdés ekkor már a szakirodalmi és akadémiai viták középpontjában állt, de nem a K. I. cikk miatt, hanem az Európai Közösség szektorális irányelveinek (vagy ren-deleteinek) azon rendelkezései miatt, amely bizonyos – közösségi jogot sértő – magatar-tások szankcionálására kötelezték a tagállamokat (szupranacionális szankciók).

Az elméleti diskurzus³³ azt a kérdést vizsgálta, hogy a Közösség által „elvárt” szank-cióknak büntetőjogi természetűeknek kell-e lenniük, vagy a kérdéses jogszabályok a tagállamok számára mérlegelési játékeret biztosítanak-e a szankciós eszköz meghatáro-zására. A többségi vélemény³⁴ azt az álláspontot osztotta, hogy vannak olyan szektorális másodlagos jogi eszközök, amelyek a büntetőjogi szankcionálást írják elő. Ez a véle-mény egyben *valamifajta ius puniendi* létezését tételezte a közösségi szinten. Jómagam ezzel ellentétes álláspontot képviseltem, mivel a jogszabályok szövegét vizsgálva megál-lapítható volt, hogy kivétel nélkül mindegyik megengedő megfogalmazást alkalmazott, így a tagállam akár büntetőjogi szankcionálást is alkalmazhatott, ha úgy döntött, de erre kötelezettsége nem volt.

Ettől függetlenül, vagy emellett a közösségi jog versenyjogi és szubvenciók szabálya-ival³⁵ kapcsolatosan is folyt a *ius puniendi*ú firtató vizsgálódás, mivel a Bizottság – köz-igazgatási jogkörben kifejtett – szankcionáló hatalmát elméleti szinten is meg kellett alapozni. Világossá vált, hogy a hátrányos pénzügyi szankciók és az elrettentő pénzügyi büntetőjogi szankciók között különbséget kell tenni, s az akadémiai vita, valamint az EUB joggyakorlata következtében a Bizottság e tevékenységét a közösségi jogelvek figyelembevételével részletesen kidolgozott normák közé szorították.³⁶ De a punitív szankciók elméleti alapját az uniós jogra vetítve még ma is jelentős irodalmi vita övezi,³⁷ igaz, az EJEB joggyakorlatának ezzel kapcsolatos, aránylag kikristályosodott ismérvei³⁸ irányadóvá váltak az uniós jogi alrendszerben is.

³³ Lásd még JOHANNES (1968) 65.p.; OEHLER (1985) 1399.p.; DINE (1993) 246.p.; TSCHOLKA (1995) 58.p.

³⁴ Pl. BÖSE (1996) 62-78.p.; DANNECKER (1998) 81-82.p.; DINE (1993) 247.p.; GRÖBLINGHOFF (1996) 30-33.p., 168-171.p.; HEITZER (1995) 122.p.; SEVENSTER (1992) 29.p., 33; FARKAS (2011) 64-65.p.

³⁵ Lásd például 1/2003/EK rendelet (2002. december 16.) a Szerződés 81. és 82. cikkében meghatározott versenyszabályok végrehajtásáról.

³⁶ 14/68 Walt Wilhelm és mások v Bundeskartellamt; 41/69 ACF Chemiefarma NV v Commission; 44/69 Buchler & Co. v Commission; 45/69 Boehringer Mannheim GmbH v Commission; 7/72 Boehringer Mann-heim GmbH v Commission (Boehringer II.); 154/78 S.P.A. Ferriere Valsabbia and others v Commission; 188/82 Thyssen Aktiengesellschaft v Commission; C-240/90 Germany v Commission. Lásd még a *XI. fejezetet*.

³⁷ AIDP 1989-es ajánlása: „a közigazgatási büntetőjog közelít a büntetőjoghoz a represszív szankciók alkalmazásával, ez a közeledés szükségessé teszi, hogy a közigazgatási büntetőjogban alkalmazzuk az anyagi büntető-jog és a fair eljárás elveit.” Lásd részletesen KIS (2005) 190-219.p.

³⁸ Engel és mások v Hollandia (Series A no. 22) 1976. június 8.; Öztürk v Németország (8544/79) 1984. febru-ár 21.; Jussila v. Finnország (73053/01) 2006. november 23.; Ezeh és Connors v. Egyesült Királyság (39665/98, 40086/98) 2003.; O’Halloran és Francis v Egyesült Királyság (15809/02, 25624/02) 2007. június 29.; Krumpholz v Ausztria (13201/05) 2010. március 18. Az EJEB jogesetek a EJEE 6. cikkének, a tisztességes eljáráshoz való jognak az érvényesüléséhez kötődnek, amelyek keretében a Bírósnak a cikk büntetőügy jellegét kell először eldöntenie, mivel csakis ennek fennállása esetén releváns a tisztességes eljáráshoz való jogra való hivatkozás. Az adott ügy „büntető” jellegének vizsgálata processzualis célokat szolgál, méghozzá a 6. cikk alkalmazási lehetőségét, de arra nem ad választ, hogy vannak-e olyan anyagi jogi elvi következmények, amelyek a valamely eljárás büntető jellegének megállapításából fakadnának. Azaz, ha például egy állam dekriminalizál egy cselekményt és a büntetőjogi alrendszeréből áthelyezi a közigazgatási jogsértések területére, az ez alapján folyó igazgatási eljárások nem vonhatók el az EJEB joghatósága alól, amennyiben a „büntető-ügy” kritériumai teljesülnek. De annak kimondása, hogy ilyen esetekben a büntetőjog anyagi jogi elvei is érvényesülnének, még várat magára. Ezen túlmenően pedig a represszív szankciók materiális tartalma önma-

A másodlagos jogi normákban – csak látszólag – kirajzolódó *ius puniendi* mellett a lojalitási alapelv³⁹ érvényesülésére figyelemmel is folyt a *ius puniendi* utáni „vadászat”. A lojalitási alapelvből az a kötelezettség háramlik a tagállamra, annak államszervezetére (hatóságok és bíróságok), hogy a közösségi jogot (ma uniós jogot) érvényesítsék. Ez a kötelezettség kettős tartalmú: a közösségi jog alkalmazási kötelezettsége és a belső büntetőjogi szabályok közösségi jognak megfelelő értelmezése.⁴⁰ A közösségi jog és a belső büntetőjogi szabályok kölcsönhatása⁴¹ a legtöbb esetben a büntetőjogi felelősség alóli mentesülést eredményezte: az EUB gyakorlata a nemzeti jogalkotó *ius puniendin* alapuló jogszabályi normáit „írja felül”, amit a nemzeti bíróságoknak is követni kell, így a bíróságok végsősoron olyan értékek védelmének is érvényt szereztek, amelyek a tagállami jogrendben nem voltak jelen.⁴² Ez a helyzet azonban még mindig nem volt közvetlen átruházott *ius puniendin*ek tekinthető, annak ellenére, hogy *joghatását tekintve* nem sokban különbözik attól. Ezt inkább egy rejtett negatív *ius puniendi*, egy „de facto *ius non puniendi*”, amit az jellemez, hogy az ezzel rendelkező Közösség valamely magatartásokat kivon az esetleges tagállami büntetőjogi relevancia köréből. Mégis azt kell mondani, hogy ez nem *ius puniendi*, hanem a lojalitási alapelv és az elsőbbségi doktrína⁴³ szükségszerű következménye, de hasonló jogi következmény léte még nem jelent rejtett kompetencia-átruházást (választás joga, a bűncselekmények meghatározásának a joga).

A „*ius non puniendi*” elismerése esetén a közösségi jogalkotó kapná meg a döntési jogot, hogy valamit dekriminalizáljon, azaz a büntetendőséget megszüntesse. Ehelyett itt arról van szó, hogy a közösségi jogalkotó a gazdasági integráció kiépítését jogi regulációval valósítja meg, az ebben a körben kifejezetten átruházott kompetenciáit gyakorolva. Adott tagállami bűncselekmények büntetlenné válása a közösségi jogi integráció „melékhatásaként” jelentkezik. Ez nem a *ius puniendi* átruházása.

A fentiekől független harmadik ösvény, amelyen a *ius puniendi* keresése folyt, a Közösség (Unió) önállóan, tagállamoktól független értékeinek és érdekeinek (saját fizetőeszköz, saját költségvetés védelme) a megjelenése, illetve azok artikulálása, és az ezekkel kapcsolatos szupranacionális *ius puniendi* születésének kérdése. Az ugyanis világossá vált, hogy vannak az Uniónak olyan elkülönült érdekei, amelyek védelmére – mégha a tagállamot lehetne is kötelezni, amire persze ekkor még nem lehetett – nem feltétlenül alkalmasak a tagállami jogrendszerek. A szupranacionális *ius puniendi* formá-

gában is jogtudományi elemzések tárgyát képezi., különösen lásd KIS (2005). – Lásd még részletesen a *XI. fejezetben*.

³⁹ Az EUMSZ 4. cikk (3) bekezdése (korábbi EKSZ 10. cikke, illetve Amszterdam előtt az EKSZ 5. cikke) fogalmazza meg a lojalitási alapelvet: „Az Unió és a tagállamok a lojalis együttműködés elvének megfelelően kölcsönösen tiszteletben tartják és segítik egymást a Szerződésekből eredő feladatok végrehajtásában. A tagállamok a Szerződésekből, illetve az Unió intézményeinek intézkedéseiből eredő kötelezettségek teljesítésének biztosítása érdekében megteszik a megfelelő általános vagy különös intézkedéseket. A tagállamok segítik az Unió feladatainak teljesítésében, és tartózkodnak minden olyan intézkedéstől, amely veszélyeztetheti az Unió célkitűzéseinek megvalósítását.” Elemzést lásd például VON BOGDANDY (2012) 770-771.p.; VINCZE (2011) 35-37.p.

⁴⁰ Elemzést lásd BAKER (1998) 361-380.p.

⁴¹ A közösségi jog és a nemzeti büntetőjog közötti kölcsönhatások a közösségi jog egyedi jellemzőinek, így a primátus elvének és a közvetlen hatálynak az eredményeképpen jöttek létre. A szabályozási és a személyi összefüggésen alapuló kölcsönhatást lásd részletesen KARSAI (2004) 202-204.p.

⁴² C-462/01 Ulf Hammarsten elleni büntetőeljárás ügye (2003. január 16.).

⁴³ A közösségi (uniós) jog alkalmazási elsőbbségének tana, ami szerint, ha kollízióba kerül a közösségi jog valamely tagállami jogi normával, a közösségi jogi rendelkezésnek elsőbbsége van, és a konkrét jogvitában – ha van közvetlen hatálya – azt kell alkalmazni. A nemzeti jogi rendelkezés nem válik ezáltal semmissé, sőt, még alkalmazni is lehet olyan esetekben, ahol a közösségi joggal való ütközése nem adott.

lis megteremtése azonban nem történt meg, inkább (előbb) más jogi manőverekkel kellett próbálkozni a védelem biztosítására. A Közösségi pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelmére a tagállamok nemzetközi egyezményt írtak alá,⁴⁴ ami kötelezte a tagállamokat arra, hogy bizonyos magatartásokat büntetéssel fenyegetsenek. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a tagállamok által aláírt multilaterális egyezmény jogilag hagyományos nemzetközi szerződésnek volt tekinthető, így az abban megjelenő büntetőjogi tartalom (és esetleges *ius puniendi*) nem lépett ki a tagállami szuverenitás által kontrollált körből. A büntetésre kötelező asszimilációs normák⁴⁵ is azt a célt szolgálják, hogy a közösségi érdekeket a tagállamok hatékonyan védelmezzék, méghozzá a büntetőjog eszközeivel, ha a saját jogrendjükben az összehasonlítható jogtárgyaikat a büntetőjog védelmezi (saját költségvetés védelme, saját fizetőeszköz, hivatalos személyek stb.).⁴⁶

Az Amszterdami Szerződés módosításaival⁴⁷ lehetőség nyílt a tagállami büntetőjogi rendelkezések közelítése céljából az uniós kerethatározatok kibocsátására. A bűncselekményi tényállások minimum-elemeire, illetve a szankciók minimum-szintjére vonatkozó jogközelítés a kerethatározat kötelező jellegére figyelemmel felfogható volt a tagállami *ius puniendi* bizonyos szeletének átruházásaként. Amikor a Tanács döntésének következményeként a kerethatározati szabályozás valamely cselekménnyel kapcsolatosan büntetőjogi fellépést követel a tagállamoktól, az értékválasztás jogával és az eszközválasztás jogával él, a szankció-minimumok meghatározásánál pedig a büntetési mérték meghatározásának jogát érvényesíti. A *ius puniendi* fenti rétegeinek azonban csupán a részleges átruházása történt meg, ugyanis az alapszerződés eleve meghatározza azokat az értékeket, amelyek körében a választás, és a konstituálás megtörténhet. Tehát nem korlátlan a jogközelítési kompetencia, az csakis bizonyos kriminális jelenségek esetén lehetséges. A jogközelítéssel továbbá csak korlátozott mértékben lehet a bűncselekmény konstituálásának jogát gyakorolni, csak akkor, ha a nemzeti jogban az adott jogtárgyat védelmező büntetőjogi tényállás nem, vagy nem olyan terjedelemben létezett, mint ahogy azt a minimum-szabályok tartalmazzák. Hasonlók érvényesülnek a büntetési mérték meghatározásának jogának gyakorlásakor, akár a minimum, akár a maximum meghatározása csak részleges hatalom-gyakorlást jelent, teljes körű uniós szankciórendszert nem építhettek a kerethatározatok. A büntetések meghatározásának joga és a büntetés végrehajtásának joga továbbra is a tagállam hatalmában állt. Ugyanekkor, tehát az Amszterdami Szerződéssel kerültek át első pilléres hatáskörbe a „vízumok, menekültügy, bevándorlás és a személyek szabad mozgására vonatkozó egyéb politikák”, amelyek körében a közösségi jogalkotó is jogalapot kapott közösségi jogi intézkedések (irányelv, rendelet stb.) kibocsátására a migrációs bűnözéssel kapcsolatos szabályozási minimumokat (tényállási elemek, szankciók) illetően.

A jogi helyzet egészen 2009-ig nem változott, mégis néhány évvel a hatálybalépést követően új tendenciák kaptak erőre és – ahogy PEERS fogalmazott – „infiltráció” kezdődött a pillérek között.

⁴⁴Az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről szóló nemzetközi egyezmény. 1995. július 26. 48-57.p.

⁴⁵KARSAI (2004) 119-132.p.

⁴⁶A büntetésre kötelező egyéb közösségi normák létezése csupán szakirodalmi legenda, azokkal nem foglalkozom. Lásd különösen: BÖSE, (1996) 62-78.p.; DANNECKER, (1998) 81-82.p.; DINE (1993) 247.p.; GRÖBLINGHOFF (1996) 30-33.p., 168-171.p.; HEITZER (1995) 122.p.; SEVENSTER (1992) 29.p, 33.p.; újabban FARKAS (2011).

⁴⁷Korábbi EUSZ 34. cikk (1) bekezdés, EUSZ 29. cikk, 31. cikk e) pont; EKSZ 61. cikk.

„Az első pilléres elvek elkezdtek begyűrűzni a harmadik pillérbe, különösen a közvetett hatályt, a bírósági joggyakorlat hatókörét és a harmadik pilléres jogi aktusok önálló értelmezését érintően.”⁴⁸

Azt is érdemes kiemelni, hogy az eszközválasztás joga komoly diskurzus tárgya volt a korábbi EUSZ 42. cikke kapcsán, amelyet „*passerelle*”⁴⁹ klauzulának is hívták. Az elméleti vita középpontjában az a kérdés állt, hogy a Közösségnek lehetnek-e olyan értékei vagy érdekei, amelyek védelme érdekében harmadik pilléres eszközök igénybevétele lenne szükséges, azaz hogy fel lehet-e használni az átruházott *ius puniendi* réteget tisztán közösségi célok elérése érdekében. Az európai jogalkotó nem alkalmazta ezt a klauzulát, hanem ehelyett két, ettől eltérő jogi megoldással igyekezett megoldani a büntetőjogi rendszerek igénybevételét. Egyfelől, ha szüksége volt a harmadik pillérre, párhuzamos jogalkotásba fogott: így például az illegális migrációhoz kötődő segítségnyújtási tevékenységek esetében kibocsátott egy irányelvet (2002),⁵⁰ amely közigazgatási jogilag szabályozta a kérdéskört, és ugyanakkor elfogadta azt a kerethatározatot is, ami a büntetőjogi védelmet biztosítja a tagállamok büntetőjogának „mozgósítása” révén⁵¹ az előbbi irányelvben illegálisnak minősített cselekményekkel szemben.

A másik kísérlet a közösségi politikák nem felosztható tartalmából indult ki, azaz abból, hogy ha valamely közösségi célkitűzés megvalósításához büntetőjogi fellépés is szükséges, az arra irányuló jogalkotást nem lehet kihatítani az első pillérből. A kísérlet a Bizottság egyik aktusához kötődik: a Bíróságnál hatásköri szabályok megszegése miatt beperelte a Tanácsot, mivel az a környezet büntetőjogi védelmére kerethatározatot alkotott, ahelyett, hogy a környezetvédelmi politika jogalapját használva irányelvi szabályozást bocsátott volna ki.⁵²

A Bíróság az ügy eldöntésével teljesen új irányt szabott a közösségi *ius puniendi*ről való gondolkodásnak, és amely aztán a 2009-es módosítások révén kodifikációra is került az EUMSZ-ben: azaz hogy a *ius puniendi* megfogalmazást nyerjen alapszerződési szinten is.

A Bíróság döntését egyébként ujjongva üdvözölte a Bizottság, a Tanács és a tagállamok – aligha meglepő módon – kevésbé voltak lelkesek, s nem is tűnt úgy, hogy széles körben annak következményeit akceptálni fogják. A jogirodalom is inkább kritikus volt,⁵³ volt olyan szerző, aki a „brüsszeli oktopusz”⁵⁴ vagy a Leviatán megszületéséről értekezett. A brit felsőház summázata szerint azonban:

⁴⁸ „*The first pillar principles began to infiltrate the third pillar in particular as regards indirect effect, the scope of the court's jurisdiction and the autonomous interpretation of third pillar measures*” PEERS (2011) 277.

⁴⁹ Korábbi EUSZ 42 cikk: A Bizottság vagy valamely tagállam kezdeményezésére a Tanács az Európai Parlamenttel folytatott konzultációt követően egyhangúlag úgy határozhat, hogy a 29. cikkben említett területeken való fellépésre az Európai Közösséget létrehozó szerződés IV. címét kell alkalmazni, és ezzel egyidejűleg meghatározhatja az ezekre vonatkozó szavazási szabályokat. E határozatot a tagállamoknak alkotmányos követelményeiknek megfelelő elfogadásra ajánlja.

⁵⁰2002/90/EK irányelv (2002. november 28.) a jogellenes be- és átutazáshoz, valamint a jogellenes tartózkodáshoz történő segítségnyújtás meghatározásáról.

⁵¹2002/946/IB kerethatározat (2002. november 28.) a jogellenes be- és átutazáshoz, valamint a jogellenes tartózkodáshoz történő segítségnyújtás elleni küzdelem büntetőjogi keretének megerősítéséről.

⁵² C-176/03 Bizottság v Tanács (2005. szeptember 13.). Az uniós szervek közötti kompetenciaharcról lásd részletesen: KARSAI (2006).

⁵³CRAIG – DE BÚRCA (2011) 940.p.

⁵⁴HEFENDEHL (2007) 167.p.

„2005 szeptemberéig általánosan elfogadott volt, hogy az EKSZ nem tartalmazott átruházott hatásköröket a bűncselekmények meghatározására vagy büntetőjogi szankciók előírására. Az Európai Unió büntetőjogot érintő jogalkotói kompetenciája a harmadik pillérre korlátozódott. Az Európai Bíróság C-176/03 ügyben hozott 2005. szeptember 13-i ítélete felfedte, hogy a tagállamok, de legalábbis nagy részük, látszólag félreértelmezték azt, hogy miben is egyeztek meg a Szerződésekből, illetve hogy milyen alapon véglegesítették az Alkotmányos Szerződés szövegét.”⁵⁵

Az EUB tehát a büntetőjogi kompetenciák megosztását világosan meghatározta a két pillér között, és kimutatta a különbséget a jogközelítő irányelv és kerethatározat kibocsátásának jogalapja között a környezetvédelmi politika körében. Kimondta azt is, hogy a Közösség is rendelkezik büntetőjogi kompetenciával, és – kézenfekvősége ellenére – az EUSZ 42. cikkét nem használta fel a jogkérdés eldöntéséhez. 2007-ben született egy másik ítélet is,⁵⁶ amelyben az EUB megerősítette korábbi álláspontját, miszerint a tagállami büntetőjogi alrendszer igénybevételének a joga, azaz a büntetőjogi normák kibocsátására kötelezés lehetősége megilleti a Közösséget. Az EUB korlátot is szab ennek a felhatalmazásnak, mivel kimondja, hogy a szankciók típusa és mértéke vonatkozásában nincs közösségi kompetencia: ezzel a definíciós hatalmat és a szigor jogát meghagyja a tagállamoknak. Mindez együtt azt jelenti tehát, hogy az EUB forradalminak is tekinthető döntése nyomán a *ius puniendi* egyik szelete megjelent a közösségi jogi, tehát szupranacionális kompetenciák között is.

„Főszabály szerint a büntető jogszabályok nem tartoznak a Közösség hatáskörébe, ahogy a büntetőeljárás szabályai sem. Ez utóbbi megállapítás azonban nem akadályozhatja meg a közösségi jogalkotót abban, hogy amikor a hatékony, arányos és visszatartó erejű büntetőjogi szankciónak a hatáskörrel rendelkező nemzeti hatóság általi alkalmazása a súlyos környezetkárosítások leküzdésének elengedhetetlen eszköze, a tagállamok büntetőjogával kapcsolatban megtegye a környezetvédelem tárgykörében alkotott jogi normák teljes érvényesülésének biztosításához szükségesnek tartott intézkedéseket. (...) Az a körülmény, hogy az EK 135. cikk és az EK 280. cikk (4) bekezdése a vámügyi együttműködés, illetve a Közösség pénzügyi érdekeit sértő cselekmények elleni küzdelem terén a tagállamoknak tartja fenn a nemzeti büntetőjog alkalmazását és az igazságszolgáltatást, nem kérdőjelezi meg e következtetést. E rendelkezésekből ugyanis nem vezethető le, hogy a környezetvédelmi politika végrehajtása során bármilyen bünte-

⁵⁵ „Until September 2005 it was commonly understood that the Treaty establishing the European Community conferred no power to define criminal offences or prescribe criminal sanctions. The extent of the European Union's legislative competence in relation to criminal law and procedure was generally considered to be limited to the 'Third Pillar'. That Member States, or at least a majority of them, had seemingly been labouring under a misapprehension as to what they had agreed in the Treaties, and on what basis they had recently settled the text of the Constitutional Treaty, was revealed when, on 13 September 2005, the European Court of Justice (the Court) handed down its judgment in Case C-176/03.” The Criminal Law Competence of the European Community. Report with Evidence. House of Lords, European Union Committee, 42nd Report of Session 2005–06, 7.p.

⁵⁶ C-440/05 Bizottság v Tanács (2007. október 23.).

tőjogi harmonizáció – még akár az olyan korlátozott is, mint amely a kerethatározatból adódik – elutasítandó, bármennyire szükséges legyen is a közösségi jog érvényesülésének biztosításához.”⁵⁷

Az EUB e döntése mérföldkö több szempontból is, leglényegesebb eleme az első és a harmadik pillér közötti kompetencia-különbségek („szankciók dualizmusa”⁵⁸) kimunkálása. A döntés aztán a büntetőjogi integráció folyamatát jelentős mértékben katalizálta és új horizontot nyitott a közösségi kompetenciák értelmezése tárgyában és a Bizottság összeállította a büntetőjogi kerethatározatok irányelvekkel történő felváltásának programját,⁵⁹ és két irányelvet⁶⁰ el is fogadtak, amelyek már az EKSZ-en alapultak és büntetőjogi jogközelítést szolgáltak. Az EUSZ 42. cikkének értelmezésére vagy alkalmazására már nem volt szükség, az európai jogalkotó – erre utaló kifejezett alapszerződési felhatalmazás nélkül is – az irányelvek kibocsátását a „*passerelle*” szabály alkalmazása nélkül oldotta meg. Úgy tűnik, ez az evolúciós ugrás, amit az EUB idézett elő – szemben az előbb említett szakirodalmi véleményekkel –, a tagállamoknál nem ütötte ki a biztosítékot.

Az EUB mint egy jó szobrász a kőben a szobrot, az EKSZ szövegében felismerte a korlátozott *ius puniendi*, a „bennerejlő” kompetencia körvonalait meghúzta és rögzítette. A jogfejlődés következő fázisa az EUMSZ szövegezése során ennek figyelembe vétele, aminek következtében – a pillérek megszűnésével – megosztott hatáskörbe került az ún. a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség⁶¹, amelyben a *ius puniendi* egyes rétegeit tartalmazó kompetenciák (jogalkotásra felhatalmazó normák) is megtalálhatók. Az EKSZ 2. cikk (2) bekezdése értelmében, ha egy meghatározott területen az alapszerződések a tagállamokkal megosztott hatáskört ruháznak az Unióra, e területen mind az Unió, mind pedig a tagállamok alkothatnak és elfogadhatnak kötelező erejű jogi aktusokat. A tagállamok e hatáskörüket csak olyan mértékben gyakorolhatják, amilyen mértékben az Unió a hatáskörét nem gyakorolta. Az uniós hatáskör tehát „elsőbbiséget élvez”, de az, hogy egészen pontosan mit tehet, a konkrét jogalapok határozzák meg, amelyek egyben korlátot is állítanak a kompetencia-gyakorlás elé. A tagállamok mozgásterét a megosztott hatáskör értelemszerűen leszűkíti, de csak annyiban, amennyiben az EU valóban él is a ráruházott hatáskörrel.⁶²

E. *Ius puniendi* elemek az EUMSZ-ben

Az alapszerződésben több olyan rendelkezés is van, amely *ius puniendi* fogalmaz meg, azonban ezek csupán a belső jogban ismert *ius puniendinek* valamely elemét tartalmazzák, tehát nem lehet azt állítani, hogy létezne generális uniós *ius puniendi*. Az EUMSZ 82-83. és 759. cikkei a megosztott hatáskörbe tartozó témákat illetően, a 325. cikke pedig a pénzügyi rendelkezéseket illetően ad felhatalmazást az EU-nak.

⁵⁷ C-176/03 Bizottság v Tanács (2005. szeptember 13.) 41-42, 47-48, 51-53. pont.

⁵⁸ BRAUM (2007) 125.p.

⁵⁹ Az Európai Parlament is hasonló állásponton volt. Implications of Case C-176/03. European Parliament resolution on the consequences of the judgment of the Court of 13 September 2005 (C-176/03 Commission v Council) 2006/2007(INI).

⁶⁰ 2005/35/EK irányelv (2005. szeptember 7.) a hajók által okozott szennyezésről és a jogsértésekre alkalmazandó szankciók bevezetéséről; 2008/99/EK irányelv (2008. november 19.) a környezet büntetőjog általi védelméről.

⁶¹ EUMSZ 2. cikk és 4. cikk.

⁶² Lásd részletesen CRAIG – DE BÚRCA (2011) 933.p.

EUMSZ 325. cikk (1) Az Unió és a tagállamok küzdenek a csalás és az Unió pénzügyi érdekeit sértő minden egyéb jogellenes tevékenység ellen az e cikknek megfelelően meghozandó olyan intézkedésekkel, amelyeknek elrettentő hatásuk van és hathatós védelmet nyújtanak a tagállamokban, valamint az Unió intézményeiben, szerveiben és hivatalaiban.

(2) A tagállamok az Unió pénzügyi érdekeit sértő csalás leküzdésére megteszik ugyanazokat az intézkedéseket, mint amelyeket a saját pénzügyi érdekeiket sértő csalás leküzdésére tesznek.

(3) A Szerződések egyéb rendelkezéseinek sérelme nélkül a tagállamok összehangolják az Unió pénzügyi érdekeinek csalással szembeni védelmét célzó tevékenységüket. Ennek érdekében a Bizottsággal együtt megszervezik a megfelelő hatáskörrel rendelkező hatóságai közötti szoros és rendszeres együttműködést.

(4) Az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében és a Számvevőszékkel folytatott konzultációt követően meghozza az Unió pénzügyi érdekeit sértő csalások megelőzése és az azok elleni küzdelem terén a szükséges intézkedéseket azzal a céllal, hogy hathatós és azonos mértékű védelmet nyújtsanak a tagállamokban, valamint az Unió intézményeiben, szerveiben és hivatalaiban.

(5) A Bizottság a tagállamokkal együttműködve évente jelentést nyújt be az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak az e cikk végrehajtása érdekében megtett intézkedésekről.

Az EUMSZ 325. cikk (4) bekezdése jogalkotási és intézkedési kompetenciát teremt a csalások elleni küzdelem érintően, azonban lényeges kiemelni, hogy itt nem a megszűnt hatáskör további kibontásáról van szó, hanem egy önálló hatáskörrel, aminek van jelentős *ius puniendi* eleme is.⁶³ Ez a rendelkezés a legtágabb *ius puniendi* elismerést testesíti meg uniós szinten („a szükséges intézkedések megtétele”), a rendelkezés értelmezése kapcsán arra az eredményre lehet jutni, hogy a büntetőjogi felelősség megállapításának és a büntetések végrehajtásának a jogán kívül mindegyik elem megtalálható benne.⁶⁴

Az Európai Ügyészi Hivatal esetleges létrehozása az itt tetten érhető *ius puniendi* további erősítése lenne önálló, uniós szintű büntetőeljárások (részbeni) lefolytatásának lehetőségével.⁶⁵ Fontos még azt is kiemelni, hogy e rendelkezés jogforrási (szabályozási) értelemben nem támaszt korlátot a *ius puniendi* gyakorlásával szemben: az uniós jogalkotó jogosult *bármilyen jogi aktust* kibocsátani e körben, tehát akár tagállami beillesztést nem igénylő rendeletet is, ami jogi hatását tekintve a tagállami törvényekkel mutat hasonlatosságot. Ez pedig mindenképpen (r)evolúciós lépés a büntetőjog fejlődésében.

⁶³ Lásd BÖSE (2010) 88.p.; HECKER (2012) 151.p.

⁶⁴ Lásd az Európai Unió pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelméről szóló irányelv-tervezetet. COM (2012) 363. A dokumentum bizottsági elemzése: Commission Staff Working Document SWD (2012) 195.

⁶⁵ Lásd TÖRÖ (2010); CSÜRI (2012); LIGETI(2011) és (2013).

EUMSZ 83. cikk. (1) Az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében elfogadott irányelvekben szabályozási minimumokat állapíthat meg a bűncselekményi tényállások és a büntetési tételek meghatározására vonatkozóan az olyan különösen súlyos bűncselekmények esetében, amelyek jellegüknél vagy hatásuknál fogva a több államra kiterjedő vonatkozásúak, illetve amelyek esetében különösen szükséges,⁶⁶ hogy az ellenük folytatott küzdelem közös alapokon nyugodjék. Ezek a bűncselekményi területek a következők: terrorizmus, emberkereskedelem és a nők és gyermekek szexuális kizsákmányolása, tiltott kábítószer-kereskedelem, tiltott fegyverkereskedelem, pénzmosás, korrupció, pénz és egyéb fizetőeszközök hamisítása, számitógépes bűnözés és szervezett bűnözés.

A bűnözés alakulásának függvényében a Tanács határozatban egyéb bűncselekményi területekről állapíthatja meg, hogy azok megfelelnek az e bekezdésben meghatározott feltételeknek. Erről a Tanács az Európai Parlament egyetértését követően, egyhangúlag határoz. (...)

Az EUMSZ 83. cikk (1) bekezdése a *ius puniendi* három aspektusát is tartalmazza: az első mondat a definíciós jogot,⁶⁷ a második az eszközválasztás hatalmát, a harmadik pedig az értékválasztási kompetenciát engedi át az uniós jogalkotónak.

Az új EUMSZ tartalmazza azt a kompetencia kört is, amit a korábban bemutatott bírósági döntés konstituált, és amit a tagállamok a Lisszaboni Szerződéssel inkorporáltak a EUMSZ szövegébe is, ez az uniós politikák hatékony végrehajtásához szükséges, a fentiekől eltérő felhatalmazás.

EUMSZ 83. cikk (2) Ha valamely harmonizációs intézkedések hatálya alá tartozó területen az Unió politikájának eredményes végrehajtásához elengedhetetlen a tagállamok büntetőügyekre vonatkozó törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseinek közelítése, irányelvekben szabályozási minimumokat lehet megállapítani e területen a bűncselekményi tényállások és a büntetési tételek meghatározására vonatkozóan. A 76. cikk sérelme nélkül az ilyen irányelveket ugyanazon rendes vagy különleges jogalkotási eljárás keretében kell elfogadni, mint amely szerint az említett harmonizációs intézkedéseket elfogadták.

(3) Amennyiben a Tanács valamely tagjának megítélése szerint valamely (1) vagy (2) bekezdésben említett irányelvtervezet büntető igazságügyi rendszerének alapvető vonatkozásait érintené, kérheti, hogy az irányelvtervezetet terjesszék az Európai Tanács elé. Ebben az esetben a rendes jogalkotási eljárást fel kell függeszteni. A kérdés megvitatását

⁶⁶ A magyar fordítás a „különösen szükséges” kitételt feltételként közvetíti, amelyből úgy tűnik, mintha a közös fellépés előfeltétele a különös szükségesség, holott a más nyelvi verziókból kiderül, hogy a valódi tartalom itt a „különös szükséglet” kifejezéssel írható le.

⁶⁷ A minimum-szabályozás alkotmányosságával (is) foglalkozott a német alkotmánybíróság 2009-es Lisszabon-ítélete (BVerfG, 2 BvE 2/08 vom 30.6.2009.), amely megerősítette ennek a szabályozási módnak az elfogadhatóságát az átruházott hatáskörökön belül. „Bei der Umsetzung der Mindestvorgaben ist ferner darauf zu achten, dass nur die grenzüberschreitende Dimension eines konkreten Straftatbestands von den europäischen Rahmenvorschriften angesprochen wird. Die im Grundsatz integrationsfeste mitgliedstaatliche Strafkompentenz ließe sich dadurch schonen, dass die Mindestvorschriften nicht einen vollständigen Deliktsbereich (...), sondern lediglich eine Tatbestandsvariante erfassen.” 363.pont.

követően és konszenzus elérése esetén az Európai Tanács a felfüggesztéstől számított négy hónapon belül a tervezetet visszautalja a Tanács elé, amely megszünteti a rendes jogalkotási eljárás felfüggesztését. Ugyanezen határidőn belül, egyet nem értés esetén, és ha legalább kilenc tagállam megerősített együttműködést kíván létrehozni az adott irányelvtervezet alapján, ezek a tagállamok ennek megfelelő bejelentést tesznek az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak és a Bizottságnak. Ebben az esetben a megerősített együttműködés folytatására vonatkozóan az Európai Unióról szóló szerződés 20. cikke (2) bekezdésében, illetve e szerződés 329. cikke (1) bekezdésében előírt felhatalmazást megadottnak kell tekinteni, és a megerősített együttműködésre vonatkozó intézkedéseket kell alkalmazni.

Ebben az esetben az értékválasztási hatalom és a büntetőjogi alrendszerek (értsd: a tagállami büntetőjogi alrendszerek) aktiválása tehát az uniós jogalkotó joga lett, ezzel igen fontos *ius puniendi* aspektus birtokába került, így elméletileg lehetséges, hogy bármilyen más, az uniós integrációt érintő területen gyakoroljon jogalkotási *ius puniendi* az uniós jogalkotó. E kompetencia (*Annex-Kompetenz*) – már az EUB első döntésekor is – bírálat tárgya volt, különösen a büntetés jogelméleti céljának szempontjából: mivel a tagállamokban a büntetés céljának általában a megtorlást, a prevenciót és a megsértett jogrend helyreállítását tekintik, és nem valamely igazgatási szabályhalmaz végrehajtásának megkönnyítését (biztosítását).⁶⁸ Márpedig ez a kompetencia éppen e sajátos, nem büntetőjogi cél érdekében született.

A harmadik bekezdés az ún. vészfék-eljárást tartalmazza, ami – véleményem szerint – kulcs volt a fentiekben megismert világos *ius puniendi* rendelkezések sikeres kodifikációjához, azaz ez része volt annak a kompromisszumnak, amit a tagállamok meghoztak. Legyenek tehát megfogalmazott hatáskörök, azaz ne az EUB vésője legyen csupán a büntetőjogi kérdésekben az egyetlen alkotóeszköz, de az uniós szint erősödését egyenlítsse ki egy olyan eljárás, ami teret ad a tagállamok legalapvetőbb kifogásainak. Fontos kiemelni, ezzel az új jogi struktúrával a büntetőjogi integrációban érvényesülő mechanizmusok, vagy akár úgy is lehet fogalmazni, hogy maga az integrációs filozófia (=politika) ellenkező előjelűre váltott. Eddig az egyhangú döntéshozatal kötelezettsége biztosítékot nyújtott a tagállamok számára – ha nem voltak még készen a következő lépés megtételére –, és egyet nem értésük esetén nem kellett a jogi aktus elfogadásától tartaniuk, így persze a jogalkotás igen lassan haladt. Ehhez képest az új alapszerződési rendelkezések főszabálynak a többségi döntéshozatalt teszik, azaz nem szükséges a teljes konszenzus minden aktus elfogadásához. A kivételt jelentő vészfék-eljárás ugyanakkor alkalmas arra, hogy a büntető igazságszolgáltatás alapvető kérdéseit érintően lehessen kifogást emelni és kifejezetten erre nézve további tárgyalásokat lefolytatni. Adott esetben ilyen központi kérdésben való ellentétek miatt a jogi aktus elfogadása akár meg is hiúsulhat, azonban nem szabad lebecsülni azt a különbséget, hogy míg az egyhangú döntéshozatal kötelezettsége esetén a tagállami vétő *bármilyen természetű* kifogás esetén érvényesülhetett, ma csak a fentiekben említett alapvető jelentőségű kérdésben lehet blokkolni a jogalkotást. A *lépésről-lépésre-integráció* protokollja itt is visszaköszön.

⁶⁸KUBICIEL (2010) 110.p.

Az EUMSZ 82. cikke az igazságügyi együttműködés körében ad jogalkotási felhatalmazást, így *prima facie* a *ius puniendi* hatókörébe nem tartozik.

EUMSZ 82. cikk. (1) Az Unióban a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés a büntetőügyekben hozott bírósági ítéletek és határozatok kölcsönös elismerésének elvén alapul, és magában foglalja a tagállamok törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseinek közzétételét a (2) bekezdésben és a 83. cikkben említett területeken.

Az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében intézkedéseket állapít meg, amelyek célja:

- a) a bírósági ítéletek és határozatok minden formájának az Unió egészén belüli kölcsönös elismerését biztosító szabályok és eljárások megállapítása,
- b) a tagállamok közötti joghatósági összeütközések megelőzése és rendezése,
- c) a bírák, ügyészek és az igazságügyi alkalmazottak képzésének támogatása,
- d) a tagállamok igazságügyi vagy annak megfelelő hatóságai közötti együttműködés megkönnyítése a büntetőeljárások keretében és a határozatok végrehajtása terén.

Két szempontból azonban mégis van helye a *ius puniendi* vizsgálódásoknak. Egyfelől a kölcsönös elismerés elvének lehet olyan közvetlen hatása, ami a tagállami *ius puniendi* korlátozását jelentené, e kérdéskört a *X. fejezetben* részletesen megvizsgálom. Másrészt pedig a joghatósági konfliktusok megelőzése és rendezése érdekében alkalmazható uniós jogalkotási kompetencia is járhat *ius puniendi* transzferben megjelenő hatással. Mindkét esetben – álláspontom szerint – a *ius puniendi* átháramlása azonban nem az uniós szintre, hanem az egyik tagállamtól a másikra történik. A joghatósági konfliktusok rendezése többféleképpen lehetséges: a jelenleg is hatályos egyeztetési modell⁶⁹ mellett a jogszabályilag rögzített szempontrendszer (melyik állam járhat el több tagállamban megvalósult bűncselekmény esetén⁷⁰), illetve a valamely hatóság (bíróság) általi kijelölés egyaránt alkalmas erre. Ez utóbbi két esetben a tagállam a végrehajtási joghatóságának korlátozását vállalja, így adott esetben a *ius puniendi* ezen aspektusáról is lemond – a másik állam javára. Ez a konstelláció önmagában nem ismeretlen a nemzetközi bűnügyi együttműködés körében,⁷¹ sőt, az egyes államok joghatósági szabályainak és az egész kérdéskör elvi megítélésének különbözősége miatt nem is mindenhol kapcsolódik össze szükségképpen a két fogalom⁷², mégis a tagállami *ius puniendi* alapszerződési szempontú tárgyalása körében nem hagyható ez figyelmen kívül.

EUMSZ 79. cikk (1) Az Unió közös bevándorlási politikát alakít ki, amelynek célja a migrációs hullámok hatékony kezelése azok minden szakaszában, méltányos bánásmód biztosítása a harmadik országok azon állampolgárai számára, akik jogszerűen tartózkodnak valamely

⁶⁹ 2009/948/IB kerethatározat (2009. november 30.) a joghatóság gyakorlásával kapcsolatos, büntetőeljárások során felmerülő összeütközések megelőzéséről és rendezéséről. Kritikusan GEBBIE (2009).

⁷⁰ SINN (2012).

⁷¹ Lásd részletesen M. NYITRAI (2006).

⁷² Lásd KARSAI – LIGETI (2008), illetve röviden az *V. E. fejezetben*.

tagállamban, valamint az illegális bevándorlás és az emberkereskedelem megelőzése és az ezek elleni megerősített küzdelem.

(2) Az (1) bekezdésben foglaltak céljából az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében intézkedéseket állapít meg a következőkre vonatkozóan:

(...)

d) küzdelem az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme ellen. (...)

A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség uniós politikáján belül az EUMSZ 79. cikke eltérő jogi természetű és tartalmú jogalapot tartalmaz, mint a politika más, eddig ismert felhatalmazó rendelkezései. A 79. cikk keretében a jogalkotás az említett bűncselekmények elleni küzdelemre általában véve terjed ki, ennek megfelelően akár büntetőjogi tartalmú jogforrások kibocsátására is sor kerülhet. Lényeges ismérve a szabályozásnak az, hogy nem korlátozza a jogalkotást minimumszabályozásra vagy jogközelítésre, valamint az, hogy sem vészfék-eljárás, sem a nemzeti parlamentek bevonása nem opció e jogalkotás során. Az EUMSZ 325. cikke mellett ez a rendelkezés is sui generis *ius puniendit* tartalmaz, amelyet az uniós jog és az uniós politikákra jellemző korlátok nem kötnek gúzsba. Ezzel kapcsolatosan még lásd az alábbi elemzést az ellenérvekről.

Az európai büntetőjog szakirodalmában a kérdés, hogy van-e büntetőjogi jogalkotási kompetenciája az Uniónak, lényegében az EUMSZ 82. és 83. cikkeinek szövegezése alapján nem vitatott ma már; azt minden szerző elismeri, hogy irányelvi szabályozás formájában, az adott cikkekben meghatározott korlátok érvényesülése mellett az uniós jogalkotó bocsáthat ki rendes jogalkotási eljárás keretében büntető tartalmú normákat.⁷³ Elméleti vita övezi azonban továbbra is az EUMSZ 325. cikk (4) bekezdése, valamint a 79. cikk (2) bekezdése szerinti kompetenciákat, egészen konkrétan a kérdés úgy merül fel, hogy vajon e rendelkezések *egyáltalán* felhatalmazzák-e az uniós jogalkotót jogi aktus kibocsátására, illetve ha igen, akkor ez megtestesülhet-e például büntetőjogi tartalmú rendeletben.⁷⁴

A büntetőjogi rendeletalkotási kompetenciával szemben többféle érvet szoktak megfogalmazni. Az egyik érvesoport arra fókuszál, hogy a 82. és 83. cikkek kifejezetten megemlítik a büntetőjogi kompetenciát, és annak irányelvben történő gyakorlási lehetőségét, amiből arra kell következtetni, hogy ott viszont, ahol ez nem szerepel az EUMSZ-ben, ott erre nincs lehetőség. Ezzel összefüggésben van még az az érve is, hogy ha ezzel szemben elismernénk ilyen esetekben a rendeleti büntetőjog alkotásának lehetőségét, akkor az a helyzet állna elő, hogy a tagállami büntetőjogot „oltalmazó” irányelv alkotásának sokkal szigorúbb feltételei lennének, mint az esetleges, tagállami büntetőjogi rendszereket „nem kímélő” büntetőjogi rendeleteknek. Ez valóban így van, azonban ezek az érvek még mindig nyitva hagyják a kérdést: miért ne lehetnének ilyen eltérő koncepcionális megoldások az EUMSZ-ben? Az EUMSZ 325. cikke *nem tartozik* az Unió szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésén alapuló térség mint megosztott hatáskör alkalmazási körébe, a csalások elleni küzdelem az Unió mint nemzetközi szervezet működéséhez tartozik, az ezen a területen történő küzdelem az EUMSZ 310. cikk (6) bekezdé-

⁷³ E normák tartalmának az individuális büntetőjogi felelősség megállapítását érintő elméleti és gyakorlati hatását a törvényesség elvének analízise során vizsgálom meg. Lásd V. fejezet.

⁷⁴ Például részletesen HECKER (2012); STURIES (2012).

se szerint az Unió és a tagállamok feladata. Ugyan a csalások legtöbbször súlyos bűncselekményi formát öltenek, az azokkal szembeni fellépést nem a biztonság térségének kialakítása indokolja (az EUMSZ alapján), hanem az Unió költségvetésének rendeltetés-szerű működése. Emiatt a teljesen eltérő szabályozás és az eltérő feltételek akár igazoltak is lehetnek és így a büntetőjogi rendeletalkotás is valódi jogi opció lehet. A büntetőjogi tartalmat hordozó irányelv, illetve a rendelet tagállami büntetőjogot érintő eltérő intenzitása az uniós jog arányossági alapelve miatt⁷⁵ bírhat jelentőséggel (lásd VII. és XII. fejezet). Emiatt a konkrét jogalkotási aktus előtt az arányossági skálán azt is meg kell vizsgálni, hogy a tervezett jogi aktus a *tagállami jogrend „megterhelésének” szempontjából* (lásd még XIII. fejezet) megfelel-e az arányossági kritériumnak, így nem lehet azt mondani, hogy a rendelet kibocsátása, illetve annak lehetősége *eleve* sértené az arányosság elvét.

A másik említésre érdemes érvcsoport⁷⁶ pedig azzal operál, hogy az EUMSZ 325. cikk (4) bekezdését és a 83. cikket együttesen kell értelmezni, ennek értelmében a 325. cikk csupán a másik cikk „különösen súlyos bűncselekmény” meghatározását specifikálja a csalásokra – emiatt a 83. cikk szerinti korlátozásoknak is érvényesülniük kell. Álláspontom szerint az előbbi argumentáció ezzel az érvcsoporttal szemben is sikerrel hivatkozható, éppen az eltérő kompetencia-besorolás miatt szükséges az eltérőséget az értelmezésben is fenntartani. A 325. cikk önálló kompetencia-megalapozó karakterét tagadó álláspont ezzel szemben azt képviseli, hogy a büntetőjogi hatáskörök csak az itt tárgyalt megosztott hatáskörbe tartozó politikán belül jelennek meg. Ezzel kapcsolatosan azonban nem szabad elfelejteni, hogy a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség célkitűzése a bűncselekmények elleni sikeres harc, amit szükségképpen büntetőjogi kompetenciák teremtésével lehet folytatni, de ettől még más területeken – ha szükséges – a büntetőjog éppúgy lehet az integráció eszköze. Ez következik a lojalitási alapelvből is.

Érzékelhető, hogy ezen a téren az evolúciós fejlődés „éppen most történik”, amíg az EUB hallgat, illetve amíg nem fogadnak el az elméletben vitatott jogalappal jogalkotási aktust, addig a dogmatikai viták nem fognak csillapodni.

Amennyiben a fentieket az EUMSZ 79. cikkének említett passzusára vetítjük, a legfontosabb ellenérv elenyészik: a közös bevándorlási politika éppúgy a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség körébe tartozik, mint a 82. és 83. cikk szerinti együttműködések, így nem védelmezhető a teljes különbözőség engedésének tézise. Emiatt ehelyütt azt az álláspontot képviselem, hogy a 79. cikkben alapuló jogalkotás során az azonos politikához tartozó „eljárási normákat” analóg módon kell alkalmazni (minimum-szabályozás, vészfék-eljárás).

F. A büntetőjogi kompetenciák összefoglalása

A következő táblázatban az EUMSZ egyes cikkeiben megfogalmazott rendelkezések csoportosítását adom közre, méghozzá a jogalkotási felhatalmazások alapján, tematikusan osztályozva.⁷⁷

⁷⁵STURIES (2012) 278-279.p.; VERVAELE (2014) 92.p.

⁷⁶STURIES (2012) 279-280.p.

⁷⁷ Ahogy azonban látható, a büntető anyagi jogot érintő jogalapok mellett számos más felhatalmazás is található az EUMSZ-ben; amelyekre nézve ebben a műben nem folytatok le elemzést, így például az eljárásjogi jogközelítést/jogegységesítést érintően, s mivel e kérdéskör vizsgálata éppolyan fontos terület, mint az anyagi jogi implikációk, jó szívvel ajánlom más kutatók számára a vizsgálat lefolytatását.

Anyagi büntetőjog			
79. cikk (2) bekezdés d) pont	küzdelem az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme ellen	bármilyen jogforrásban	
82. cikk (1) bekezdés b) pont	joghatósági ütközések megelőzése és rendezése	bármilyen jogforrásban	
83. cikk (1) bekezdés	bűncselekményi tényállások, büntetési tételek meghatározása bizonyos bűncselekmények esetén	irányelvben	jogközelítés, szabályozási minimum
83. cikk (1) bekezdés 3. albek.	újabb bűncselekményi körök bevonása az előző együttműködési körbe	határozatban	egyhangúság
83. cikk (2) bekezdés	bűncselekményi tényállások, büntetési tételek meghatározása uniós politikák végrehajtásához	irányelvben	jogközelítés, szabályozási minimum
325. cikk (4) bekezdés	az Unió pénzügyi érdekeit sértő csalások megelőzése és azok elleni küzdelem	bármilyen jogforrásban	
Büntető eljárásjog			
82. cikk (1) bekezdés a) pont	a kölcsönös elismerés elvét biztosító szabályok	bármilyen jogforrásban	
82. cikk (1) bekezdés d) pont	a hatóságok közötti együttműködés megkönnyítése	bármilyen jogforrásban	
82. cikk (2) bekezdés a) pont	a bizonyítékok kölcsönös elfogadhatósága	irányelvben	jogközelítés, szabályozási minimum
82. cikk (2) bekezdés b)–c) pont	a büntetőeljárásban részt vevő személyek, valamint a sértettek jogai	irányelvben	jogközelítés, szabályozási minimum
82. cikk (2) bekezdés d) pont	bármely egyéb szabályozási terület	irányelvben	jogközelítés, szabályozási minimum egyhangúság
85. cikk (1) bekezdés	az Eurojust tagállami büntetőeljárás szerepének szabályozása	rendeletben	
86. cikk	az Európai Ügyészség létrehozása és nemzeti büntetőeljárásokban való szerepének meghatározása	rendeletben	egyhangúság
87. cikk (3) bekezdés	az operatív rendőrségi együttműködés meghatározása	bármilyen jogforrásban	egyhangúság
88. cikk (2) bekezdés a)–b) pont	az Europol tagállami büntetőeljárás szerepének szabályozása	rendeletben	
89. cikk	másik tagállam területén való eljárási cselekmény foganatosítása	bármilyen jogforrásban	egyhangúság

A nemzetközi bűnügyi együttműködés joga			
82. cikk (1) bekezdés d) pont	a hatóságok közötti együttműködés megkönnyítése	bármilyen jogforrásban	
85. cikk (1) bekezdés	az Eurojust együttműködést erősítő szerepének szabályozása	rendeletben	
88. cikk (2) bekezdés	az Europol együttműködést erősítő szerepének szabályozása	rendeletben	
89. cikk	másik tagállam területén való eljárási cselekmény fogantatása	különleges jogalkotási eljárás	egyhangúság
A büntető igazságszolgáltatás egyéb alrendszereit érintő szabályozás			
82. cikk (1) bekezdés c) pont és 87. cikk (2) bekezdés b) pont	szakemberek képzésének támogatása	bármilyen jogforrásban	
84. cikk	bűnmegelőzés	bármilyen jogforrásban	
87. cikk (2) bekezdés	rendőrségi együttműködés	bármilyen jogforrásban	
89. cikk	másik tagállam területén való eljárási cselekmény fogantatása	különleges jogalkotási eljárás	egyhangúság
325. cikk (4) bekezdés	Unió pénzügyi érdekeit sértő csalások megelőzése és az azok elleni küzdelem	bármilyen jogforrásban	

G. Az uniós ius puniendi határai

Amennyiben elismerjük a *ius puniendi* létezését uniós szinten, ezzel összefüggésben azt is meg kell vizsgálni, hogy milyen korlátai vannak a részleges büntetőhatalomnak. E kérdéskörben a büntetőhatalom részlegessége persze önmagában is egyfajta korlát, de ezen túlmenően az átruházott hatalom gyakorlásának konkrét korlátait illetően kell a kérdést feltenni. Míg a tagállami büntetőjogban a *ius puniendi* különböző aspektusainak korlátai nemzetközi szerződésekből, a társadalmi szokásokból, a nemzetközi emberi jogvédelem vívmányaiból és az adott alkotmányos rend által definiált alapelvi / alapjogi rendelkezésekből fakadnak, az uniós *ius puniendi* közvetlen korlátját elsősorban az uniós jogban kell keresni (szubszidiaritás⁷⁸). Ennek vizsgálatára is sor kerül ebben a munkában, azonban a kategorizálás alapja a büntetőjogi alapelvek hagyományos⁷⁹ osztályozása, kiegészítve az új alapelvek rendszerével, emiatt az európai büntetőjog szubszidiaritásának bemutatásával az *ultima ratio* alapelv elemzésénél foglalkozom.

⁷⁸ A német Alkotmánybíróság 2009-es Lisszabon-ítélete szerint a kompetenciák átruházásának korlátja a szubszidiaritás, ezen belül pedig a „tényszerű szükségesség”. „Sowohl das Demokratieprinzip als auch das ebenfalls von Art. 23 Abs. 1 Satz 1 GG strukturell geforderte Subsidiaritätsprinzip verlangen deshalb, gerade in zentralen politischen Bereichen des Raumes persönlicher Entfaltung und sozialer Gestaltung der Lebensverhältnisse, die Übertragung und die Ausübung von Hoheitsrechten auf die Europäische Union in vorhersehbarer Weise sachlich zu begrenzen. In diesen Bereichen bietet es sich in besonderem Maße an, die Grenzlinie dort zu ziehen, wo die Koordinierung grenzüberschreitender Sachverhalte sachlich notwendig ist.” BVerfG, 2 BvE 2/08 vom 30.6.2009. 251. pont. Lásd részletesen például FAZEKAS (2010); STEINBACH (2010).

⁷⁹ Lásd NAGY (2014) 80-90.p.

III. AZ UNIÓS JOGELVEKRŐL

A. Uniós jogelvek és a büntetőjog

A büntetőjogi alapelvekre irányuló vizsgálódás nem hagyhatja figyelmen kívül az uniós jog saját alapelveit, mivel kézenfekvőnek tűnik a párhuzamba állítás. Lényeges azonban látni, hogy az uniós jog általános jogelvei az uniós jog (korábban közösségi jog) azon jogforrásai közé tartoznak, amelyeket az EUB dolgozott ki ítélkezési gyakorlatában olyan helyzetek megoldására, amelyeket az alapszerződések nem tartalmaztak. E funkciójukat tekintve tehát az uniós jogot kiterjesztő szerepük van, de emellett az általános jogelvek adott esetben értelmezési korlátként is szolgálnak a szerződési felhatalmazásokkal kapcsolatosan.

Az általános jogelvek egyfelől az európai emberi jogok és a jogalkotás, valamint a jogalkalmazás tagállami elveiből erednek és „fogalmazódnak” meg. Megismerési forrása lehet az EUB gyakorlata, a tagállamok közös alkotmányos hagyományai és az EJEB gyakorlata (EJEE alapján). BLUTMAN is kiemeli, hogy az általános jogelveknek

„nemcsak szimbolikus jelentőségük van, hiszen az uniós jogrend jogforrásai közé számítanak, és amellett, hogy a jogértelmezés támpontjait jelenthetik más uniós jogszabályok alkalmazásánál, esetenként perdöntő jelentőségük van, sőt, jogi aktusok felülvizsgálatánál megsértésük érvénytelenségi okot jelent.”⁸⁰

Nincs jogszabályi felsorolásuk az általános jogelveknek, tartalmuk (létezésük) az EUB ítéletein keresztül ismerhető meg. RAITIO ezt akként fogalmazta meg, hogy csak akkor lehet valamely jogelvre hivatkozni, ha az az EUB valamely döntésének érvrendszerében már megjelent.⁸¹ Mindezek miatt olykor vitatható is valamely „elv” általános jogelvi minősége, s emiatt az ezzel foglalkozó uniós jogi szakirodalom is meglehetősen diffúz. Vannak azonban olyan elvek, amelyekre nézve biztosan lehet állítani, hogy fenti jogi jellemzőkkel bíró jogelvnek minősülnek, illetve vannak olyanok is, amelyek időközben alapszerződési megfogalmazást nyertek.

Ezek alapján általános jogelv az *audietur et altera pars*, a hatékony jogi felülvizsgálat elve, az *equity* (méltányosság, igazságosság), a jóhiszeműség, a jogbiztonság, a vizsgálható hatály tilalma, a szerzett jogok koncepciója, a bizalomvédelem elve, és az arányosság elve.⁸²

⁸⁰BLUTMAN (2013) 52.p.

⁸¹ „Tentatively, the reason for labelling certain principles general principles of EU law can firstly be based on the implied reasoning or explicit designation of the European Court of Justice in its case law.” RAITIO (2008) 48.p.

⁸²KARDOS (1998) 285-290.p.; RAITIO felsorolása ennél bővebb: „legal certainty; the rule of law; revocability of illegal measures within a reasonable period of time; good administration; the prohibition of misuse of power; the right to a hearing (*audi alteram partem*); proportionality; non bis in idem; *lis pendens*; *nulla poena sine lege* (concerning Community's fines); the right to an effective judicial remedy; confidential treatment of personal data; the right of public access to Commission and Council documents; legal professional privilege; protection of privacy; the right to property; *pacta sunt servanda*; good faith; the prohibition of unjust enrichment; and the protection of fundamental rights.” RAITIO (2008). Ebben a munkában – ennél részletesebben – nem tekintem feladatomnak az uniós általános jogelvek mélyreható vizsgálatát.

Az uniós jog elsődlegessége⁸³ és közvetlen/közvetett hatálya⁸⁴ nem tekinthető általános jogelvnek, ezek részleteit az uniós jogrend (azaz maga az Unió) kívánatos működésének és működtetésének érdekében munkálta ki az EUB.

Az általános jogelvek eredőjüket tekintve *nem büntetőjogi jogelvek*. Az EUB – hatáskör hiányában – nem jogosult büntetőügyekben eljárni, így tisztán büntetőjogi főkérdésekben (büntetőjogi felelősség megállapítása vagy annak kizárása, büntetés kiszabása) sem kellett döntenie. Ehhez képest azonban igen jelentősnek mondható az EUB nemzeti büntetőjogokat érintő tevékenysége, illetve a közösségi (uniós) jog és a nemzeti büntetőjog közötti kölcsönhatások (személyi és funkcionális⁸⁵) felismerése és rögzítése. E tevékenysége során az általános jogelvek közé olyan jogelvek is nőttek, amelyek a tagállamok közös büntetőjogi hagyományáiból fakadnak, vagy a már elismert általános jogelvet töltötte meg büntetőjogi tartalommal is az EUB. A büntetőjogi kompetenciák uniós strukturálódása miatt pedig az is kimondható, hogy az általános jogelvek között önálló, csak büntetőjogi tartalommal bíró jogelvek is meg fognak jelenni a jövőben.

B. Az Alapjogi Charta érvényesülése

Ebben a munkában az Alapjogi Charta⁸⁶ eszmeköre lényeges értelmezési keretként jelenik meg, mivel ez alkalmazandó jog az európai büntetőjog érvényesülése során is, ezért ehelyütt szükségesnek látom a Chartára vonatkozó legfontosabb jogi jellemzőket – általános bevezetőként a későbbi speciális elemzések előtt – bemutatni.

Ugyan „csak” nyilatkoznak és nem alkalmazandó szerződéses szövegnek készült,⁸⁷ a Charta a Lisszaboni Szerződéssel módosított EUSZ 6. cikke alapján az uniós jog *elsődleges forrásai* közé tartozik, így primátussal és – tartalmától függően – közvetlen hatállyal is bírhat.

EUSZ 6. cikk (1) Az Unió elismeri az Európai Unió Alapjogi Chartájának 2000. december 7-i, Strasbourgban 2007. december 12-én kiigazított szövegében foglalt jogokat, szabadságokat és elveket; e Charta ugyanolyan jogi kötőerővel bír, mint a Szerződések. A Charta rendelkezései semmilyen módon nem terjesztik ki az Uniónak a Szerződésekben meghatározott hatásköreit.

A második mondat azt fejezi ki, hogy az alapjogvédelemnek nem lehet olyan hatása, ami kiterjeszti az alapszerződésekben rögzített hatásköröket, tehát hatásköri kérdéseket a Charta nem érint. Ez még akkor is így van, ha a Charta olyan alapvető jogokkal kapcsolatos követelményeket is megfogalmaz, amelyek érvényesülésére éppen nem uniós hatáskörök gyakorlása során van szükség.⁸⁸

Másfelől pedig azt is hangsúlyozni kell, hogy a Charta az uniós alapjogvédelem eddigi vívmányait foglalja össze és kodifikálja (*state of art*), tehát elvileg nem teremt új jogokat és nem terjeszti ki a védelem körét, hanem azokat, azt „csupán” megerősíti.

⁸³BLUTMAN (2013) 366-377.p.; DE WITTE (2011).

⁸⁴BLUTMAN (2013) 338-393.p.; DE WITTE (2011).

⁸⁵Lásd KARSAI (2004).

⁸⁶Nizza, 2000. december 7.

⁸⁷BLUTMAN (2013) 523.p.

⁸⁸OSZTOVITS (2011b) 463.p.

Preambulum. Ötödik preambulumbekzdés első mondat: „E Charta, tiszteletben tartva az Unió hatásköreit és feladatait, valamint a szubszidiaritás elvét, újólag megerősíti azokat a jogokat, amelyek különösen a tagállamok közös alkotmányos hagyományáiból és nemzetközi kötelezettségeiből, az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményből, az Unió és az Európa Tanács által elfogadott szociális chartákból, valamint az Európai Unió Bíróságának és az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogából következnek.

A Charta célja, hogy az uniós hatalmat alapjogi korlátok közé *közvetlen módon szorítsa*, azaz hogy ezek a vívmányok ne csak a tagállami alapjogvédelem és az EJEE védelmi funkciói által közvetítve, közvetetten érvényesüljenek. Az EUB és az EJEE világos manőverei (lásd *XVII. fejezet*), valamint több tagállam alkotmánybíróságának határjelző döntései ezen a téren értelemszerűen nem biztosítottak *jogi értelemben* egyértelmű és mindig kiszámítható védelmet, ezért alapvető jelentőségű a Charta hatályba lépése, amelyet az uniós jogforrási hierarchia csúcsára helyeztek a tagállamok.⁸⁹

Az Alapjogi Charta rendelkezéseinek címzettjei az Unió intézményei, szervei és hivatalai, valamint a tagállamok annyiban, amennyiben az Unió jogát hajtják végre, emiatt közvetlen hatálya az egyének számára nem teremt közvetlen jogi kötelezettséget, vagy jogot.

Charta 51. cikk (1) E Charta rendelkezéseinek címzettjei – a szubszidiaritás elvének megfelelő figyelembevételével mellett – az Unió intézményei, szervei és hivatalai, valamint a tagállamok annyiban, amennyiben az Unió jogát hajtják végre. Ennek megfelelően saját hatáskörükben és a Szerződésekben az Unióra ruházott hatáskörök korlátain belül tiszteletben tartják az ebben a Chartában foglalt jogokat és betartják az abban foglalt elveket, valamint előmozdítják azok alkalmazását.

(2) Ez a Charta az uniós jog alkalmazási körét nem terjeszti ki az Unió hatáskörein túl, továbbá nem hoz létre új hatásköröket vagy feladatokat az Unió számára, és nem módosítja a Szerződésekben meghatározott hatásköröket és feladatokat. (...)

Charta 52. cikk (5) Az ebben a Chartában foglalt, alapelveket megállapító rendelkezések a saját hatásköreik gyakorlása során az Unió intézményei, szervei és hivatalai által elfogadott jogalkotási és végrehajtási aktusok, illetve a tagállamok által elfogadott, az uniós jog végrehajtására irányuló jogi aktusok útján hajthatók végre. E rendelkezésekre bíróság előtt kizárólag az ilyen jogi aktusok értelmezése, illetve jogszerűségének megítélése tekintetében lehet hivatkozni.

A Charta – a fentiek alapján – megkülönbözteti az alapjogokat és az alapelveket, s míg az alapjogokat tiszteletben kell tartani, az elveket *be* kell tartani, ez utóbbiakat az uniós jog végrehajtására irányuló, határcörileg megalapozott aktusok útján. Az alapelvek fényében történő vizsgálatra tehát e végrehajtásra irányuló aktusok értelmezése (jogszerűségének megítélése) körében kerülhet sor, azaz önmagukban nem jelentenek uniós hatáskört vagy másképpen fogalmazva, önálló jogalapot uniós jogalkotásra vagy például

⁸⁹ A tárgyalások részletes bemutatása OSZTOVITS (2011b) 463-466.p.

arra, hogy az individuum közvetlenül hivatkozzon a Charta rendelkezésére. Tehát a *Charta nem általában véve* biztosítja az alapjogi védelmet.⁹⁰

Az *uniós jog végrehajtására vonatkozó alkalmazási kör*⁹¹ a tagállami beillesztést követő jogalkalmazásra is vonatkozik, így például a harmonizált bűncselekmények miatt folytatott büntetőeljárásokban a Charta védelme adott, szemben a más bűncselekmények miatti eljárással, vagy például az eljárási jogok jogközelítése következtében minden büntetőeljárás, amelyben e jogokat figyelembe kell venni, a Charta alkalmazási körébe eshet (lásd még *XVI. fejezet*). Fontos ismételtlen kiemelni, hogy a Charta nem teremt újabb hatásköröket az Unió vagy akár az EUB számára, így ha valamely jogi tényállás nem tartozik az uniós jog alkalmazási körébe, az EUB annak elbírálására nem rendelkezik hatáskörrel, és a Charta esetleg hivatkozott rendelkezései önmagukban nem alapozhatják meg e hatáskört.⁹² Kérdés még az is, hogy mennyiben lehet a Charta rendelkezéseire hivatkozni olyan esetben, amikor az uniós jog végrehajtása *csak egy részében* jelenik meg az adott nemzeti eljárásban (ahogy a büntetőeljárásokban is). Erre nézve az EUB kimondta, hogy amikor a tagállami bíróságnak valamely nemzeti rendelkezés vagy intézkedés alapvető jogokkal való összeegyeztethetőségét kell vizsgálnia olyan helyzetben, amelyben a tagállamok eljárását nem teljes egészében az uniós jog határozza meg, ilyenkor is uniós jogot hajt végre a Charta 51. cikkének (1) bekezdése értelmében. Ahogy az EUB megfogalmazta:

„ilyenkor a nemzeti hatóságok és bíróságok jogosultak az alapvető jogok védelmével kapcsolatos nemzeti követelményeket alkalmazni, feltéve hogy e követelmények alkalmazása nem veszélyezteti a Charta által biztosított védelem szintjét, ahogyan azt a Bíróság értelmezte, valamint az uniós jog elsőbbségét, egységességét és tényleges érvényesülését.”⁹³

További megvizsgálandó kérdés, hogy mi a következménye annak, ha valamely tagállami rendelkezés (az uniós jog végrehajtása körében) *ellentétbe* kerül a Chartával. A nemzeti hatóság (bíróság), hasonlóan más primér jogforrásokhoz, köteles biztosítani a Charta teljes érvényesülését, a belső normákat a Charta fényében kell értelmeznie és szükség esetén – saját hatáskörénél fogva – el kell tekintenie a nemzeti jogszabályok e normákkal ellentétes rendelkezéseinek alkalmazásától, akár utólagosan is, anélkül hogy kérelmeznie vagy várnia kellene azok jogalkotói vagy bármilyen egyéb alkotmányos úton történő megsemmisítésére. Ahogy ezt az EUB a *Melki és Abdeli ügyben* megfogalmazta:

„az uniós jog természetében rejlő követelményekkel ugyanis összeegyeztethetetlen lenne valamely nemzeti jogrendszer minden olyan rendelkezése, illetve minden olyan jogalkotási, közigazgatási vagy bírósági gyakorlat, amely csökkentené az uniós jog hatékonyságát azáltal, hogy megfosztja az e jog alkalmazására hatáskörrel rendelkező bí-

⁹⁰ Lásd BLUTMAN (2013) 524.p.

⁹¹ A Charta alkalmazási köre és hatóköre közötti különbségtétellel [vö. BLUTMAN (2013) 525.p.] helyüért nem foglalkozom, mivel az EUB 2013-as ítélete (*Fransson*) ezt eliminálta. Lásd *XVI. fejezet*.

⁹²C-466/11 Curraès társai ügye (2012. július 12.). 26. pont.

⁹³ C-617/10 Åklagaren v Hans Åkerberg Fransson (2013. február 26.) 29. pont. Elemzést lásd például RISSE (2014) 93-100.p.

róságot azon jogtól, hogy már az alkalmazás időpontjában minden szükséges lépést megtehesse annak érdekében, hogy az uniós normák teljes hatékonyságának esetleges akadályát képező nemzeti jogszabályi rendelkezéseket félretegye.”⁹⁴

Maga a Charta egyértelműen rendelkezik az *EJEE-vel való viszonyáról*, így kimondja az 52. cikk (3) bekezdésében:

„amennyiben e Charta olyan jogokat tartalmaz, amelyek megfelelnek az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményben biztosított jogoknak, akkor e jogok tartalmát és terjedelmét azonosnak kell tekinteni azokkal, amelyek az említett egyezményben szerepelnek. Ez a rendelkezés nem akadályozza meg azt, hogy az Unió joga kiterjedtebb védelmet nyújtson.”

Ez a szabály megteremti a Charta és az EJEE közötti összhangot, és tulajdonképpen továbbra is azt a kötelezettséget rója a tagállami jogalkotásra és jogalkalmazásra, hogy az EJEB vívmányainak figyelembevételével működtesse jogrendjét, és alapjogkorlátozásokat csak az EJEB által kidolgozott rendszerekbe illeszkedve vezessen be. Azonban az Unió számára a lehetőség fennáll, hogy az EJEE védelmi szintjénél magasabb védelmet biztosítson. *Lásd még a XVI. fejezetben foglaltakat.*

⁹⁴ C-188/10 és C-189/10 Melki és Abdeli egyesített ügyek (2010. június 22.) 43. pont.

2. RÉSZ

KLASSZIKUS BÜNTETŐJOGI ALAPELVEK

IV. A KLASSZIKUS BÜNTETŐJOGI ALAPELVEKRŐL

A ma ismert büntetőjogi alapelvek kialakulása és elterjedése a modern európai jogfejlődés eredménye. A XVIII-XIX. századi felvilágosodás Európájában a társadalmi szabályozórendszerek átalakulása, s a modern büntetőjog kialakulása egyben az alapelvek definiálását is jelentette: a szuverenitásból (és a társadalmi szerződés doktrínájából) fakadó, elvileg korlátlan *ius puniendi* keretek közé szorítását szolgáló alapelvek érvényesülése a jogrendek alapvető jellemzőjévé vált. Ma is, a jogbiztonságban megtestesülő jogállamiság és a humanitás eszméje olyan elvek, amelyek megkérdőjelezhetetlenek, és amelyek az egyes államok jogrendje, és különösen a büntetőjogi alapelvek építkeznek.⁹⁵

NAGY osztályozását követve speciális büntetőjogi alapelveként tekintek én is az anyagi jogi legalitás elvére, a bűnösségen alapuló felelősség elvére, a tettefelelősség elvére, a kétszeres értékelés tilalmára (anyagi jogi, eljárásjogi, végrehajtási aspektus), a szubszidiaritásra s az arányosság elvére.⁹⁶

A büntető anyagi jogi alapelvek egy része megfogalmazást nyert az Európai Unió Alapjogi Chartájában is: a 48. cikk szerinti ártatlanság védelme a bűnösségen alapuló felelősség elvét közvetíti, a 49. cikk a törvényesség és az arányosság elvét „kodifikálja”, az 50. cikk pedig a kétszeres értékelés tilalmát tartalmazza. Ezek elemzését az egyes elvek részletes bemutatásánál végzem el.

A Chartában rögzítésre került büntetőjogi alapelvek érvényesülési körével kapcsolatban tehát azt kell ismételtelen kiemelni, hogy ezek, a Chartában meghatározott terjedelemben az uniós szerveket kötik, illetve a tagállamokat akkor, amikor az uniós jogot hajtják végre.⁹⁷ Ez utóbbi esetkörbe a közvetlen végrehajtás alá eső jogszabályokon kívül a beillesztéssel végrehajtott jog is beletartozik, így a Chartát a harmonizált joganyagra és annak végrehajtására is érvényesíteni kell. Nem lenne azonban ilyennek tekinthető az a tagállami intézkedés, ami a Charta valamelyik rendelkezésének (megfogalmazott alapjognak) – uniós politika közvetítése nélküli – érvényesítésére irányulna.

Ahogy az korábban is említésre került, az EUB döntéseiben meg-meg jelentek már az uniós büntetőjogi kompetenciák megteremtése előtt is a büntetőjogi alapelvek, azonban e hivatkozásokra valamely közösségi (uniós) jogi norma megfelelő értelmezéséhez és adott közösségi politika megfelelő érvényesítéséhez volt szükség (funkcionális hivatkozások). Az EUB büntetőjogi alapelvekre a tagállamok közös alkotmányos hagyományai paneljén keresztül hivatkozik, aminek révén végsőron általános, de minimum európai szinten érvényes tartalmi elemmel ruházza fel az adott alapelvet. Vannak azonban olyan büntetőjogi alapelvek is, amelyek soha nem jelentek meg az EUB – eddigi – joggyakorlatában, nyilván azért, mert uniós jogi norma értelmezéséhez, jogvita eldöntéséhez vagy valamely intézkedés kikényszerítéséhez nem volt rájuk szükség. A mai viszonyok között azonban, mikor az uniós büntetőjogi kompetenciák gyakorlása felett a törvényességi felügyeletet az EUB gyakorolja, a funkcionális hivatkozások mellett várhatóak a kifejezetten elvi, büntetőjogi kérdésekre irányuló döntések is.

⁹⁵ Ebben a munkában nem folytatok szisztematikus jogösszehasonlító elemzést, tehát a büntetőjogi alapelvek magyarországi érvényesülésének, illetve e kérdéskör európai szempontú elemzésének szenteltem a figyelmet, más tagállami jogrendekre legfeljebb példákon keresztül teszek utalást, megjegyezve ugyanakkor, hogy kifejezetten ígéretes kutatási témának ígérkezne hasonló vizsgálatot más tagállamokban is lefolytatni.

⁹⁶NAGY (2014) 64-90.p.

⁹⁷ Lásd még Magyarázatok az Alapjogi Chartához. HL C 303, 17. 2007. december 14.

V. AZ ANYAGI JOGI LEGALITÁS ELVE

A. Dogmatikai megközelítés a belső jogban

A modern büntetőjogi rendszerek legfontosabb alapelve az anyagi jogi legalitás elve, ami a jogállam egyik pillére is.⁹⁸ A törvényesség elve a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege maximák kompozíciója*. HALL olvasatában a törvényesség elve a büntetőjog azon summázata, ami megkülönbözteti ezt a jogterületet a többi pozitív jogágtól.⁹⁹ NAGY négy elemét különbözteti meg a törvényesség elvének a német doktrínának¹⁰⁰ megfelelően: a) az elkövetéskor hatályos törvény alkalmazásának követelménye és a súlyosabb büntető törvény visszaható hatályának tilalma – *nullum crimen/nulla poena sine lege praevia*; b) a pontos törvényi meghatározottság követelménye és a határozatlan büntető törvény és jogkövetkezmény tilalma – *nullum crimen/nulla poena sine lege certa*; c) a bírónak a törvényben írt normaszöveghez kötésének a követelménye és a büntethetőség- és szankció-megalapozó vagy szigorító analógia tilalma – *nullum crimen/nulla poena sine lege stricta*; d) az írott büntető törvény követelménye és büntethetőséget alapító és a büntetőjogi szankciót megalapozó vagy szigorító szokásjog, illetve bírói jog tilalma – *nullum crimen/nulla poena sine lege scripta*.¹⁰¹ A törvényesség elvéből eredő követelmények a jogalkotóra és a jogalkalmazóra rónak kötelezettségeket a belső jogrendben.

A negyedik elem, az írott büntetőtörvény követelménye egyébként nem része a legalitás nem kontinentális felfogásának, így a *common law* országokban¹⁰² és a nemzetközi büntetőjogban sem tilalmazott¹⁰³ a szokásjogi büntetőnorma alkalmazása. Az alapelv jelentősége az állami büntetőhatalom korlátok közé szorításában áll, és végsősoron a morális választás lehetőségét is kínálja az individuumnak. Ahogy FLETCHER fogalmaz, az egyénnek ismernie kell a valamely cselekvés választásában vagy épp az attól való tartózkodásban megtestesülő morális különbséget és ismernie kell azt a „jogot” is, amit épp megszegni készül.¹⁰⁴ A *lex certa* („*maximum certainty*”) is némiképp másképp fejlődött az angolszász jogi evolúcióban, de ezen eltérések tárgyalásától el lehet tekinteni, mert végsősoron hasonló eredményre jutnánk, mint a kontinentális jogrendekben – azaz a büntetőhatalom korlátozása jelenik meg itt is az elvben.¹⁰⁵ PERISTERIDOU tézise szerint azonban a *lex certa* kontinentális jogi követelménye egyre inkább hasonlít – a modern időkben – a *common law* ezzel kapcsolatos jogfelfogásához, mivel

⁹⁸ Nemzetközi jogi vetületéről lásd GALLANT (2007). Az elvről kimerítő és kiváló analízist ad GELLÉR (2012).

⁹⁹ „*The principle of legality is a summation of the form of all the penal laws, of what distinguishes them as positive laws from all other rules; and it qualifies and is presupposed by everything else in penal theory*”. HALL (1960) 27.p.

¹⁰⁰ GROPP (2005) 51-67.p.; GELLÉR (2012) 37-43.p.; a magyar fejlődésről NAGY – SZOMORA (2007) 193. p.; SZOMORA (2013) 271.p.

¹⁰¹ NAGY (2014) 75-77.p.; SCHUHR 260-267.p.

¹⁰² ASHWORTH (1995) 59-83.p.

¹⁰³ KREB (2010); The Manifesto on European Criminal Policy (2009). European Criminal Policy Initiative. Magyarul: KARSAI (2012).

¹⁰⁴ FLETCHER (1998): „*individuals have a right to know that which could make a moral difference in their choosing to engage in the action or not*” 13.p.; „*at the time that they are said to violate it*.” 213. p.

¹⁰⁵ PERISTERIDOU (2011) 74.p.; ASWORTH (1995) 59-83.p.

„az elv funkciójának paradoxonja az, hogy habár a *lex certa* a jogalkotó irányában hordozza a sajátos tilalmat, annak meghatározása, hogy a jogalkotó betartotta-e az elv követelményeit a bíróság feladata a konkrét esetekben.”¹⁰⁶

Magyarország Alaptörvénye XXVIII. cikkének (4) bekezdése tartalmazza a törvényesség elvét az alábbi szöveggel.

Senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.

Az Alaptörvény szerinti szövegéhez képest a Btk.-beli megfogalmazás adja meg az elv konkrét – a mai jogállamokban is elismert – tartalmát, így a *nullum crimen sine lege* („nincsen bűncselekmény törvény nélkül”) és a *nulla poena sine lege* („nincs büntetés törvény nélkül”) elvek együttes érvényesülésének követelményét. Az alaptörvényi rendelkezés szövegszerűen nem terjed ki a büntetések törvényben rögzítettségének követelményére.¹⁰⁷ HOLLÁN álláspontjával egyetértve még azt is meg kell említeni, hogy ugyan az alaptörvényi szabály szövegszerűen nem tartalmazza ezt, de rendszertani értelmezéssel kibontva, illetve a releváns jogszabályok együtthatásának figyelembe vételével állítható, hogy a fenti „magyar jog” szerinti büntetendőség törvény („*lex*”) általi büntetendőséget jelent.¹⁰⁸

B. Büntetőjogi legalitás az uniós jogban

Az európai jogban az *általános jogelvek* között feltűnik a törvényesség elve („*legal certainty*”¹⁰⁹), ennek a tartalmi kellékei azonban a büntetőjogi értelemben vett törvényességet nem teljesen fedik le. RAITIO¹¹⁰ kifejtésében az általános jogelv átfogja a visszaható hatály tilalmát, a szerzett jogok védelmét, az ésszerű eljárási idő követelményét és az érthető nyelvhasználatot a közösségi adminisztrációban. Ahogy az EUB maga is megfogalmazta az *Intertanko* ügyben

„a jogbiztonság általános elve, amely a közösségi jog alapvető elvének minősül, különösen megköveteli, hogy a szabályozás egyértelmű és világos legyen, lehetővé téve azt, hogy a jogalanyok egyértelműen megismerjék jogaikat és kötelezettségeiket, és ezeknek megfelelően járjanak el. Továbbá, mivel a 2005/35 irányelv 4. cikke - együtt értelmezve az irányelv 8. cikkével – arra kötelezi a tagállamokat, hogy bizonyos magatartásokat jogsértésnek tekintsenek és azokat szankcionálják, tisz-

¹⁰⁶ „The paradox of the function of the principle is that, although the principle of *lex certa* carries a distinctive prohibition to the legislator, in the same time, the determination of whether the legislator has observed the principle is to be solved in courts on a case-by-case basis.” PERISTERIDOU (2011) 75.p.

¹⁰⁷HOLLÁN (2009). 2108-2136.p.

¹⁰⁸HOLLÁN (2009) 2123.p.

¹⁰⁹ A jogbiztonság elvéből fakadóan vezeti le az EUB a törvényesség elvét, amely a meghatározott, pontos és előrelátható jogi szabályozás követelményét jelenti az általános jogelvek szintjén.

¹¹⁰RAITIO (2003) 382.p.

teletben kell, hogy tartsa a bűncselekmények és büntetések jogszerűségének elvét (nullum crimen, nulla poena sine lege), amely a jog általános elvei közé tartozik, és a tagállamok közös alkotmányos hagyományainak alapját képezi, továbbá amely a jogbiztonság általános elvének különös kifejezésre juttatását jelenti. A bűncselekmények és büntetések jogszerűségének elve azt jelenti, hogy a közösségi jogszabályok egyértelműen meghatározzák a jogsértéseket és a hozzájuk kapcsolódó büntetéseket. E feltétel akkor teljesül, ha a jogalany – a releváns rendelkezés megfogalmazásából, szükség esetén a bíróságok által nyújtott értelmezés segítségével – megtudhatja, hogy mely cselekmények és mulasztások vonják maguk után a büntetőjogi felelősségét.”¹¹¹

A büntetőjogot érintő anyagi jogi legalitás megfogalmazást nyert az *Alapjogi Chartában* is:

Charta 49. cikk *A bűncselekmények és büntetések törvényességének és arányosságának elvei.* (1) Senkit sem szabad elítélni olyan cselekményért vagy mulasztásért, amely az elkövetése idején a hazai vagy a nemzetközi jog alapján nem volt bűncselekmény. Ugyancsak nem lehet a bűncselekmény elkövetése idején alkalmazható büntetésnél súlyosabb büntetést kiszabni. Ha valamely bűncselekmény elkövetése után a törvény enyhébb büntetés kiszabását rendeli, az enyhébb büntetést kell alkalmazni.

[(2) Ez a cikk nem zárja ki valamely személy bíróság elé állítását és megbüntetését olyan cselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése idején a nemzetek közössége által elismert általános elvek szerint bűncselekmény volt.

(3) A büntetések súlyossága nem lehet aránytalan a bűncselekményhez mérten.]

A 49. cikk szerinti anyagi jogi legalitás elve tartalmazza a *nullum crimen sine lege* elvet, de a *nulla poena sine lege* elvet csak részlegesen. A Chartához fűzött magyarázat szerint „e cikk a jogszabályok és büntető szankciók vonatkozásában a visszaható hatály tilalmának hagyományos szabályát követi. E cikket kiegészíti a több tagállamban létező, a büntetőjogi visszaható hatály megengedőbb szabálya, amely a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 15. cikkében is megtalálható. (...) Az itt biztosított jog tartalma és terjedelme az EJEE által biztosított jogéval azonos.” Ez utóbbi mondat a 7. cikkre utal.

Az elv uniós megfogalmazása egyfelől a nemzetközi jogi büntetendőséget is megfogalmazza, ami – a korábbiakban kifejtetteknek megfelelően – nem feltételezi a belső jogban értelmezhető törvényben rögzített büntetendőség szükségességét. Ezzel a Charta egyben *nullum crimen / nulla poena sine lege parlamentaria* aspektus¹¹² követelése alól is kihúzta a talajt (uniós szinten), ez egyébként az uniós büntetőjog-alkotási kompetenciák tagadásának egyik – látszólagos – aduja volt. Mivel az uniós keretrendszerben a jogalkotás demokratikus legitimitása nem hasonlítható teljes mértékben a belső jogi struktú-

¹¹¹C-308/06 International Association of Independent Tanker Owners (Intertanko) és mások v Secretary of State for Transport (2008. június 3.) 69-71.pont.

¹¹²Általában JESCHEK / WEIGEND (1996) 128.p.; KAIÁFA-GBANDI (2011) 23-26.p.

rakkal,¹¹³ a parlament által kibocsátott törvény megkövetelése ezzel sem, de egyébként a *common law* családdhoz tartozó tagállamok elvárásaival sem korrelált.

A törvényesség elvének körében az a kérdés is felmerülhet, hogy az Alapjogi Charta fenti rendelkezése, mely „hazai jog vagy nemzetközi jog szerinti”¹¹⁴ büntetendőséget követel, milyen értelmezési körben érvényesülhet magára az uniós jogra. Az uniós jog tartalmaz nemzetközi jogi normákat (például alapszerződések), illetve az uniós jog nemzetközi jogi jellegére nézve az EUB-nak ilyen és olyan válasza is volt már, mindezek alapján nem zárható ki, hogy e rendelkezés – relevancia esetén – alkalmazható legyen az uniós normákra is, azaz az uniós jog szerinti büntetendőség is *elegendő lehetne* a törvényesség elvének érvényesüléséhez. Ezzel kapcsolatban jelentős kérdésként merül fel az uniós jogból fakadó közvetlen büntetőjogi felelősség eddigi tagadásának fenntarthatósága, amelyre a későbbiekben részletesen ki is térek.

A Charta mindezekon kívül a törvényesség elvének még annyiban is tág értelmet ad, hogy a belső, tagállami jog szerinti büntetendőséghez képest *vagylagosan* követeli meg a nemzetközi jog szerinti büntetendőség rögzítését.

A *nulla poena sine lege elvet* a Charta az Alaptörvény szövegéhez képest tágabban fogalmazza meg, és a súlyosabb büntetés alkalmazásának tilalmáról szól. Ez így jóval pragmatikusabb fogalom, ugyanakkor csak azon büntetések esetében lehet ezt jól értelmezni, amelyek egymással összehasonlíthatók azonos jogfosztási vagy jogkorlátozási jellemzőjük révén. Az (1) bekezdés harmadik mondata nem tartalmaz időbeli korlátot a kivétel alkalmazására, ami az ún. legenyhébb büntetőtörvény alkalmazásának lehetőségére nézve bír relevanciával – figyelemmel azonban arra, hogy a szövegezés jelen idejű, így az enyhébb szankciós rendelkezésnek az elbírálás idején hatályban levőnek kell lennie. Azaz nem lehet e cikk alapján a későbbi elbírálás idején, a közbülső szabályhoz képest szigorúbb büntetés alkalmazásával szemben a már hatályon kívül helyezett szabályra hivatkozni.

A *nulla poena sine lege* elv jelentőséghez juthat a „szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség” mint megosztott hatáskörbe tartozó uniós politikát érintő jogalkotás körében. Így például nem lehetne ez hivatkozási alap olyan esetekben, amikor a tagállamban jogerősen elbírált büntetőeljárásban kiszabott büntetéshez képest egy másik tagállamban indított büntetőeljárásban enyhébb büntetés várhatna a vádlottra; a *ne bis in idem* tilalmára (és az annak végrehajtását szolgáló tagállami szabályokra) nem lehet érvényesíteni e rendelkezést.

A MANIFESTO a törvényesség elvével kapcsolatosan a legfontosabbnak a demokratikus legitimáció biztosítását tekinti, ami a nemzeti parlamentek fokozottabb bevonását jelenti:

„a büntetőjogi tartalmú másodlagos jogforrások kielégítő demokratikus legitimációjának elérése érdekében, valamint ezen aktusok széleskörű elfogadtatásához az európai jogalkotásban résztvevő szervezetek minden esetben (a Lisszaboni Szerződés módosításai után is) gondoskodniuk kell arról, hogy a nemzeti parlamenteket az európai tervekről kelő időben és kimerítően tájékoztassák. Így a tagállamoknak lehetőségük nyílik arra, hogy a normatív aktusok tartalmát (és a Tanácsban lé-

¹¹³SZILÁGYI (1996), SCHMIDT (2004).

¹¹⁴Például még „*which did not constitute a criminal offence under national law or international law*” és „*nach innerstaatlichem oder internationalem Recht nicht strafbar war*”.

vő képviselőik szavazási magatartását is) befolyásolják. A jogi aktusok elfogadása előtti fázisban a tagállamok egymás közötti, valamint az európai intézményekkel folytatott, lehetőség szerint egyenjogúságon alapuló együttműködése biztosítja a demokratikus ellenőrzés minimális mértékét. Ez az együttműködés jogpolitikailag ésszerű és átlátható jogalkotást tesz lehetővé a „good governance” szempontjából is, mely utólag bővíthető a civil társadalom és az érdekképviseleti egyesületek bevonása révén.”¹¹⁵

C. A jogalkotót kötelező anyagi jogi legalitás (*certa és scripta*)

Korábban kimutattam, hogy van *ius puniendi* az uniós jogalkotó kezében – a törvényesség elve ennek gyakorlása során kap fontos korlátozó, „határkijelölő” funkciót. A *lex scripta* és a *lex certa* a jogalkotót terhelik, a *lex stricta* és a *lex praevia* a jogalkalmazót. Figyelemmel arra, hogy a *ius puniendi* rétegeit tekintve a büntetőjogi felelősség megállapításának joga megmaradt a tagállami jogalkalmazók kezében, az őket terhelő, a törvényesség elvéből fakadó követelményekre és azok érvényesítésére az uniós jog közvetlen vagy közvetett hatálya lesz hatással. Ezt ebben a fejezetben, a *D. alpontban* mutatom be.

Az uniós jogalkotásban a szerzett *ius puniendi* révén az anyagi jogi legalitás elve tehát megköveteli a *lex scriptának* való megfelelést. Ez egybevág az uniós jogalkotás sajátosságaival is, fogalmilag kizárt tehát a jogalapok gyakorlása írott uniós normák nélkül. Kérdés lehet még, hogy az uniós jogforrások, amelyekkel az Unió a büntetőjogi kompetenciáját gyakorolja, mennyiben felelnek meg a „*lex*” követelményének. Az uniós jogrend belső hierarchijából fakadóan a rendeletek és az irányelvek megfelelhetnek ennek az elméleti követelménynek, de rá kell mutatni, a „*lex*” kategóriája egyébként attól függően jelenthet mást és mást, hogy a törvényesség elvét kimondó szabálynak (alkotmány, alapszerződés, nemzetközi jogi dokumentum) éppen *mi a szövegszerű megfogalmazása*. Így tehát, amikor például a magyar Alaptörvény és a Charta is a „jog” kifejezést használja, a „*lex*” törvényre utaló tartalma nyilvánvalóan túl szűknek tekintendő.¹¹⁶

Az anyagi jogi törvényesség elvének következő *conditio sine qua non*-ja a *lex certa* követelmény, ennek érvényesülését az uniós büntetőjogi jogalkotásban (a definíciós hatalom gyakorlására figyelemmel) különös gonddal kell vizsgálni.

Az *irányelvi* jogalkotást érintően kimondható, hogy a tagállami átültetési folyamat keretében a meghatározottság követelményének eleget lehet tenni, de jellemző, hogy az uniós irányelvek e téren alacsonyabb fokú meghatározottsági szintűek, mint a büntetőjogi felelősség határait kijelölő tagállami szabályok. Erre a helyzetre még az az álláspont sem teljesen elvetendő, hogy a *lex certának* egyáltalán nem is kell érvényesülnie az ilyen irányelvek megalkotása esetében, mivel azok címzettje a tagállam, nem pedig az individuum, akinek számára a *lex certa* a kiszámíthatóság és a meghatározottság garanciáit biztosítja.¹¹⁷ Amennyiben azonban ezt a kevésbé szigorú álláspontot fogadjuk el, akkor az irányelv közvetlen alkalmazhatóságát (hatályát) esetleges felelősséget befolyásoló büntetőjogi tartalom esetén mindenképpen ki kell zárni. Az is előfordulhat, hogy az irányelvi szabályozás nem csupán az uniós célkitűzést fogalmazza meg, hanem olyan

¹¹⁵ MANIFESZTUM (2009) 4. c) pont.

¹¹⁶ Lásd részletesen HOLLÁN (2009) 2122-2130.p.; ezzel szemben NAGY (2014) 69-71.p.

¹¹⁷ Lásd például PERISTERIDOU (2011) 71.p.

konkrét szabályozást is tartalmaz, amely a mérlegelési játékeret (azaz a tagállam mozgásterét az uniós célkitűzések szabad megvalósítására) lecsökkenti vagy megszünteti. Ilyen esetben az irányelvi szabályozásnak (amennyiben büntetőjogi tényállást vagy szankciót rögzít) meg kell felelnie a törvényesség *certa* követelményének is. Hasonló eredményre jutnánk akkor is, ha az irányelvek beillesztésével kapcsolatos, rendkívül színes tagállami jogalkotási technikákat vizsgálnánk, ugyanis abban a pillanatban, amikor valamely beillesztő norma pusztán utalással inkorporálja az adott irányelv valamely rendelkezését,¹¹⁸ a norma címzettje, tartalma, intertextualitása és jogi összefüggésrendszere megváltozik. A büntetőjogi normatartalom esetében a *lex certa* követelése tehát emiatt is szükséges lehet az irányelvi szabályozást érintően. Ezt támasztja alá a korábban idézett EUB döntés is, valamint az is, hogy nem pontos irányelvi kategóriák – a büntetőjog esetében – nem alkalmasak az uniós jog e téren érvényesülő célkitűzéseinek megvalósítására.

Amennyiben *rendeleti* szintű szabályozásban él az uniós jogalkotó a ráruházott *ius puniendivel*, a pontos meghatározottság feltételének mindenképpen teljesülnie kell, hiszen ez a jogforrás további beillesztés nélkül részévé válik minden tagállami jogrendnek, és adott esetben közvetlenül alkalmazható is.

A korábban kibocsátott *kerethatározatok* vonatkozásában pedig a beillesztési kötelezettség (és a közvetlen hatály lehetőségének abszolút hiánya) miatt a pontos törvényi meghatározottság követelménye nem (volt) olyan hangsúlyos. Ennek következtében aztán – bár azok mindegyik büntetőjogi jogközelítést célzó kerethatározatban megjelentek – például a szándékosság, a gondatlanság, a kísérlet, a felbujtás, a bűnsegély fogalmi még legalapvetőbb közös elemekkel sem voltak definiálva. Emiatt nem az uniós fellépés *valamennyire* egységes szintje, hanem legfeljebb csak az valósulhatott meg, hogy a tagállamok büntetés alá vontak olyan cselekményeket, amelyeket *saját fogalmi rendszerük szerint* tekintettek a fenti cselekmények megvalósulásának.¹¹⁹

A MANIFESTUM is világosan fogalmaz e kérdésben:

„bár az Európai Unió büntetőjogi harmonizációs hatásköreinek szubszidiárius gyakorlata szükségszerűen megszabja a belső jogrendbe történő beillesztés korlátait a tagállamok számára, – és ezért az európai jogforrások bizonyos mértékig határozatlanok – a törvényi meghatározottság elvét a közösségi jog általános jogelveként és a jogállami büntetőjog elemi jelentőségű alappilléreként az európai jogforrásoknál is érvényesíteni kell. Minél korlátozottabb a tagállami mérlegelési játéktér az adott norma beillesztése során, annál erőteljesebben kell magában az európai jogforrásban érvényesíteni a határozottsági követelményeket. Amennyiben az európai normatív aktus a tagállamok büntetőjogi rendelkezéseinek egységesítését („teljes harmonizációját”) irányozza elő, a büntetőjogi tényállás szabályozási szintjéhez hasonlóan kell biztosítani a határozottság követelményét. Amikor pedig a tagállamokat a büntetőjog alkalmazására kötelező rendelkezés más európai normára hivatkozik, az ilyen európai szabályozásnak a maga egészében

¹¹⁸ Példákat lásd MOLL (1998); SUOMINEN (2011); PERISTERIDOU (2011) 87., 89.p.

¹¹⁹ Ebben a munkában nem foglalkozom mélyebben az itt tárgyaltakból fakadó szükségszerűséggel, miszerint az Unió büntetőjogi jogalkotási tevékenységét – legalább modelltörvény szintjén – kidolgozott általános részi szabályokkal kellene megalapozni. Ehhez lásd legutóbb például KLIP (2011).

kell megfelelnie a határozottsági követelményeknek. Ellenkező esetben nem lenne lehetséges a törvényi meghatározottság követelményének megfelelő, nemzeti beillesztő jogszabályokat hozni.¹²⁰

A büntetőjogban érvényesülő anyagi jogi törvényesség elvével kapcsolatosan az EUB több alkalommal is nyilatkozott, azonban a kérdés mindig a közösségi jog valamely rendelkezésének értelmezésére irányuló előzetes döntéshozatali eljárás keretében merült fel, méghozzá olyan szabályok vonatkozásában, amelyeket esetlegesen nemzeti büntetőeljárásban kellett (volna) alkalmazni kerettényállási szabályozást kitöltő normaként. Ezen ügyekben az EUB a törvényesség elvét megerősítette, de annak definiálásával vagy esetlegesen európai (uniós) tartalmának megfogalmazásával nem foglalkozott.

„A nemzeti bíróság azon kötelezettsége, hogy a beillesztett irányelv szövegének fényében értelmezze és alkalmazza a nemzeti jogának releváns szabályait (...) nem korlátlan, különösen akkor nem, ha az ekkénti értelmezésnek olyan hatása lehet, ami az irányelv alapján vagy a beillesztésére elfogadott jogszabály alapján az érintett, jogsértő személy büntetőjogi felelősségét fokozza vagy megalapozza. Ha szükséges is a büntetőjogi felelősség határainak a meghatározása az irányelv végrehajtására elfogadott jogszabályban, a törvényesség elvéből fakadóan az ilyen szabályt nem lehet kizárólag a terhelt hátrányára alkalmazni; ez általában véve is a *legal certainty* szabálya; mindezek kizárják a büntetőeljárások lefolytatásának lehetőségét olyan cselekmények esetében, amelyeknél a bűnösségi felelősségi forma nincs világosan meghatározva. Ez az elv a tagállamok alkotmányos hagyományainak a része és számos nemzetközi szerződés is rögzítette, így különösen a Európai Emberi Jogi Egyezmény 7. cikke.”¹²¹

Az *Advocaten voor de Wereld* ügyben¹²² az EUB kifejezetten a harmadik pilléres kerethatározatok törvényességével kapcsolatosan fejtette ki álláspontját, és kimondta, hogy a törvényi meghatározottság elve nem köti olyan fokban az uniós jogalkotót, mint a tagállamit. Így kimondta, hogy az európai elfogatóparancsról szóló kerethatározati szabályozás, amely felsorol 32 ún. „katalógus-bűncselekményt”¹²³, nem tartozik a törvényesség elvéből fakadó *certa* követelményi körbe, így nem sérti a törvényesség elvét, hogy a bűncselekményi meghatározások minden fogalmi feszességet nélkülöznek. E vélemény alapjául az szolgál, hogy a kerethatározatra beillesztési kényszer van, valamint az, hogy a kerethatározatot közvetlenül nem lehet alkalmazni. Az EUB kimondta továbbá, hogy:

¹²⁰ MANIFESZTUM (2009) 4. a) pont.

¹²¹ C-74/95 és C-129/95 Ismeretlen személy elleni büntetőeljárás ügye (1996. december 12.) [ECR] 1996 I-6609.p.

¹²² C-303/05 *Advocaten voor de Wereld VZW* (2007. május 3.)

¹²³ Ezek azok a cselekmények, amelyek esetén az európai elfogatóparancs végrehajtásánál nincs lehetőség a kettős inkrimináció vizsgálatára, amennyiben az elfogatóparancsot kibocsátó állam joga szerint a cselekményre kiszabható büntetés maximuma legalább három évig terjedő szabadságvesztés. Egyébként pedig számos uniós jogforrásban az ekkor közzétett katalógus-bűncselekményekkel kapcsolatban további speciális jogintézmények kerültek megfogalmazásra, amelyekről – a jelen vizsgálódáshoz kötődő relevancia okán – az egyes későbbi fejezetekben lesz külön is szó. Az európai elfogatóparancsról lásd részletesen például: GÓRSKI-HOFMANSKI (2008); FICHERA (2009); KLIMEK (2012)

„az alkalmazandó büntetéseknek a meghatározására továbbra is a kibocsátó tagállam joga irányadó, amely tagállam (...) köteles tiszteletben tartani az EUSZ 6. cikkében biztosított alapvető jogokat és alapvető jogelveket, így a bűncselekmények és büntetések törvényességének elvét is.”¹²⁴

Ezzel egyet is lehet alapvetően érteni, azonban a tagállamok a kerethatározati listát („bűncselekményi tényállások karikatúrája”¹²⁵) jogilag nem egyformán kezelik, így a beillesztés a homályos lista pusztá átvételétől (Ausztria) a bűncselekmény tagállami jogbéli tényállásaival való megfeleltetéséig, ahogy azt a magyar jogalkotó is tette, sokféle módon történt.¹²⁶ Mindebből pedig az következik, hogy a törvényesség elvének való megfelelést az adott tagállami beillesztő norma szintjén kell megvizsgálni.

A Charta 49. cikkében foglalt alapelv – tartalmára figyelemmel – minden tagállami büntetőjogban kimutatható, de a jogforrási rendszerben elfoglalt helye különböző, különösen, ami az alkotmányos rangját illeti, ehhez képest az uniós szinten a legkimagaslóbb rangot kapta meg.

C. A jogalkalmazót kötelező anyagi jogi legalitás

1. Általában

A törvényességi elv jogalkalmazást korlátozó aspektusainak vizsgálatához először is tisztázni kell, hogy ki a kötelezettségek címzettje. Az Európai Uniónak nincs joga saját intézményrendszerén keresztül büntetőjogi felelősséget megállapítani, nem tud önálló büntetőeljárásokat lefolytatni, nem rendelkezik a *ius puniendi* végrehajtási hatalmával. Tehát mégha a jogalkotási jogosítványokat – bizonyos körben – meg is szerezte az Unió, az így alkotott jogot aztán a tagállami büntetőbíróságoknak (és alkotmánybíróságoknak) kell alkalmazni és értelmezni. A kérdés azonban az, hogy milyen (büntetőjogi tartalommal bíró) uniós jogi rendelkezéseknek lehet egyáltalán olyan jogi hatása, hogy azokat a nemzeti büntetőeljárásban alkalmazni kelljen és a törvényesség elvének a védelmező hatása érvényesüljön. E vizsgálatot két – egymástól eltérő – aspektus mentén kell lefolytatni, egyfelől azokra az uniós normákra, amelyek közvetlenül alkalmazandók (adott esetben) a büntetőbíróság által is, másrésztől azokra, amelyek közvetett hatállyal bírnak, és amelyek következtében a jogértelmezés befolyásolásán keresztül a korábbi (uniós hatás előtt) joggyakorlat megváltozik és a nemzeti jog új értelmezési mátrixban alkalmazandó. A törvényesség elvéből a *lex stricta* és a *lex praevia* követelmény betartása hárul a jogalkalmazóra. Az elsőként említett esetben az uniós alkalmazandó jogszabály kapcsán a bíró figyelembe tudja venni mindkét aspektust, hiszen az uniós jogban csakis írott jogszabályok tartalmazhatnak – esetleges – büntetőjogi normát. Ugyan kevésbé valószínű, hogy közvetlenül alkalmazandó és a büntetőjogi felelősség szempontjából lényeges büntetőjogi szabályt fog az Unió kibocsátani (a közeljövőben), de jogalapja van rá, így az elméleti vázlat teljessége érdekében ezt is figyelembe kell venni. A második esetben a nemzeti büntetőjog alkalmazási keretében jelenik meg az uniós jog, ez a helyzet a jogértelmezésre, így a törvényesség elvének figyelembevételére is szükségképpen hatással

¹²⁴Advocaten 52-54. pont.

¹²⁵HEFENDEHL (2006) 231.p.

¹²⁶SUOMINEN (2011).

van. Ezeket a scenáriókat az alábbiakban részletesen megvizsgálom, azonban egy kérdéskört még előzetesen be kell mutatni, még hozzá a *lex praevia* uniós szintű elismertségét. Azért érdemes ezzel külön foglalkozni, mert a törvényesség elvének ezen aspektusa sokszor önállóan jelent meg az EUB érvelésében, így a tartalmát tekintve jóval több részlet került kibontásra, mint a törvényesség elvének többi aspektusa esetében.

2. *Lex mitior*

A *lex praevia*, az elkövetőre hátrányos büntetőtörvény alkalmazásának tilalma elismert alapelv minden tagállamban, de az elv alkotmányos helyét illetően különbségek is észlelhetők. Az EUB már 1983-ban kimondta, hogy a „büntetőjogi szabályok visszaható hatályának a tilalma közös jogelv mindegyik tagállamban és az EJEE 7. cikkében is megfogalmazásra került.”¹²⁷ Az enyhébb szankció visszaható alkalmazásának lehetőségével kapcsolatban megerősítette az EUB, hogy az (is) a tagállamok közös alkotmányos hagyományainak a része (általános jogelv). Ebből pedig az következik, hogy ezt a tagállami bíróságoknak figyelembe kell venniük a nemzeti jog azon rendelkezéseinek alkalmazásakor, amelyek a közösségi jog érvényesítését szolgálják.¹²⁸ A *Goicoechea* ügyben KOKOTT főtanácsnok a *lex praevia* kizárólagos anyagi jogi kötődését erősítette meg, kimondta tehát, hogy az eljárásjogi rendelkezések – bűncselekmény elkövetése utáni – változása nem befolyásolja a felelősségrevonást, pontosabban nem érinti a *lex praeviát*, így e szabályokat lehet alkalmazni. Így különösen a kiadatási szabályok vonatkozásában is érvényesül a *lex praevia* ezen korlátja mivel azok „tisztán eljárási természetűek.”¹²⁹ Az anyagi jogi / eljárásjogi hovatartozás kérdésében értelemszerűen nem az számít, hogy a jogalkotó minek nevezi az adott jogterületet vagy a törvényt, amiben szabályoz valamit, hanem a szabályozási cél alapján kell ezt eldönteni. Így például ha valamely rendelkezés a büntetőjogi felelősség (vagy büntetés) megállapításának alapvető elemeit tartalmazza, akkor sem lehet eljárásjogi rendelkezés, ha történetesen eljárási kódex szabályozza, így a *lex praevia* követelménynek érvényesülnie kell.¹³⁰

Végezetül pedig még érdemes említést tenni egy próbálkozásról, amelyben a *lex mitior*nak eljárási tartalmat kívántak volna biztosítani a cseh csatlakozást követően bizonyos – csatlakozás előtti – jogsértések elbírálása körében. Az EUB előtti eljárásban KOKOTT főtanácsnok álláspontját az EUB is osztotta; miszerint

„ezzel azonban alapjában félreértik az enyhébb büntetőtörvény visszaható hatályú alkalmazása elvének tartalmát. Ez az elv arra szorítkozik, hogy a méltányosság érdekében kivételt biztosítson a büntetések törvényességének alapvető jelentőségű elve (*nullum crimen, nulla poena si-*

¹²⁷ „Non-retroactivity of penal provisions is common to all the MS and enshrined in Article 7 of the ECHR. It is one of the general principles of EC law.” 63/83 The Queen v Kent Kirk (1983. április 20.) [1984] ECR 2689.p.

¹²⁸ „The principle of the retroactive application of the more lenient penalty forms part of the constitutional traditions common to the Member States. It follows that this principle must be regarded as forming part of the general principles of Community law which national courts must respect when applying the national legislation adopted for the purpose of implementing Community law and, more particularly in the present cases, the directives on company law.” C-387/02, C-391/02 és C-403/02 Silvio Berlusconi, Sergio Adelchi, and Marcello Dell’Utri és mások elleni büntetőeljárás ügye (2005. május 3.). 68-69. pont.

¹²⁹ „Purely procedural nature” KOKOTT főtanácsnok véleménye, 2008. augusztus 6. C-296/08/PPU Kiadatási eljárás Ignacio Pedro Santesteban Goicoechea ellen (2008. augusztus 12.) 45. pont.

¹³⁰ A büntetőjogi felelősség megállapításának anyagi jogi, illetve eljárásjogi feltételeinek megkülönböztetése tagállamonként igen eltérő lehet. Így például a büntethetőséget megszüntető elévülés kérdése Németországban eljárásjogi természetű rendelkezés, ezért a törvényesség elvéből fakadó *lex praevia* hatóköre alá sem esik (lásd SCHÖNKE / SCHRÖDER StGB § 2 RN 1, 42), de Magyarországon igen [lásd NAGY (2014) 72-73.p.].

ne lege) alól. Lehetővé teszi az érintett számára azt, hogy javára fordítsa a megváltozott jogalkotói értékelést, és a tett elkövetése idején előírná enyhébb büntetést kapjon. Ez az elv azonban nem jogosít fel arra, hogy a tett elkövetésekor hatáskörrel rendelkező hatóságtól eltérő hatóság döntsön. A *lex mitius*¹³¹ szabály tisztán anyagi természetű. Nem szól az eljárásról és a jogsértések üldözésére létrehozott különböző hatóságok hatáskörének megosztásáról.¹³²

3. Anyagi jogi legalitás és közvetlen hatály

Az uniós jog közvetlen hatályának a rendeletek és az irányelvek esetében több évtizedes gyakorlata van a tagállamokban, az EUB pedig komoly doktrinális építkezést folytatott e téren. Az uniós jog belső jogi transzformáció nélkül alkalmazható a nemzeti jogban, alkalmazása szempontjából a nemzeti jog részévé válik (közvetlen alkalmazás). A közvetlen alkalmazhatóság elve mellé a közvetlen hatály elvét párosítják. Az Európai jogi szakirodalom nem teljesen ért egyet abban a kérdésben, hogy vajon e két elv inkább ugyanannak a jellemzőnek a két oldalát testesíti-e meg, avagy két egymástól elválasztható tulajdonságról van-e szó. Ebben a megkülönböztetésben közvetlen hatály a közösségi jognak azon tulajdonsága, hogy az egyén közvetlenül hivatkozhat rá a nemzeti bíróság vagy más jogalkalmazó szerv előtt, mivel közvetlenül érvényesíthető jogot, illetve kötelezettséget is teremt. Ehhez képest a közvetlen alkalmazhatóság pedig a beillesztés nélküli alkalmazást jelenti.

A kifejezett büntetőjogi tartalommal bíró jogforrások megjelenése előtt a jogalkalmazás csak akkor jelent meg a tagállami büntetőeljárásban, amikor a belső büntetőjogi norma olyan tartalmi elemmel rendelkezett, amelyet a közösségi jog valamely szabálya határozott meg. A rendelet esetén a közösségi jog szabálya speciális normaként (tipikusan a büntetőjogi keretet kitöltő háttérnormaként) a büntetőjogi tényállás részévé válik, így a büntetőbíróknak azt kell alkalmaznia.¹³³ Irányelv esetén a közvetlen hatály és alkalmazhatóság csak bizonyos feltételek mellett lehetséges, az általános uniós jogi doktrínáknak az esetleges büntetőjogi alkalmazás során is érvényesülniük kell. A vertikális közvetlen hatály akkor adott, ha az irányelv átültetésére megszabott határidő már eltelt, ebben az esetben az érintett személy hivatkozhat az irányelvre a tagállammal szemben. Az EUB kialakította az irányelv vertikális közvetlen hatályának feltételeit,¹³⁴ így erre akkor kerülhet sor, ha lejárt már az irányelv átültetésére nyitva álló idő, a tagállam nem, vagy nem megfelelően ültette át az irányelv rendelkezéseit, amennyiben az irányelv kellőképpen meghatározott és feltétlen szabályozást tartalmaz. A közvetlen hatály további korlátja, hogy csak az állammal szemben lehet hivatkozni, tehát az állam nem érvényesítheti az irányelvet – aminek az átültetésére nézve mulasztás terheli – az individuummal szemben. A büntetőjogi tartalmú irányelvek esetleges közvetlen hatályának (és közvetlen alkalmazásának) megnyílása esetén az anyagi jogi törvényesség elvének érvényesülnie kell, tehát csak akkor lehet alkalmazni, ha az alkalmazandó norma a jogalkotási aspektusoknak is megfelel. Szükségszerű követelmény ez, mivel a közvetlen alkalmazással az adott uniós norma részévé válik a nemzeti büntetőjognak, mégha csak a konkrét esetben is.

¹³¹ A helyes szóhasználat *lex mitior* lenne.

¹³² KOKOTT főtanácsnok véleménye, 2011. szeptember 8. C-17/10 Toshiba Corporation és mások v. Urad pro ochranu hospodarske souteze (2012. február 14.) 60. pont.

¹³³ Például a kábítószer fogalma ilyen volt a *Hammarsten ügyben*.

¹³⁴ Különösen lásd 8/81 Becker v Finanzamt Münster-Innenstadt (1982. január 19.) [1982] ECR 53.p.

A közvetlenül alkalmazható jogforrásoknál a *lex stricta* követelményből fakadó analógia-tilalmat figyelembe kell venni.

„A nemzeti hatóság nem hivatkozhat a magánszeméllyel szemben olyan irányelvi rendelkezésre, amelynek kötelező beillesztését a nemzeti jogban nem végezték el. A nemzeti jog alkalmazásakor a tagállami bíróság az értelmezés során az irányelv célját és szabályait veszi figyelembe annak érdekében, hogy a szerződéses célt el lehessen érni, de az irányelv önmaga, vagy a beillesztésére kibocsátott jogszabály, nem rendelkezhet olyan hatással, hogy az irányelv előírásait megszegő egyén büntetőjogi felelősségét fokozza, vagy azt megalapozza.”¹³⁵

Az irányelvek közvetlen alkalmazására tehát csakis az adott személy javára van lehetőség a tagállammal szemben, az alkalmazás esetén a joghelyzetében kedvező változás áll be. Ez a közvetlen hatályú uniós normák büntetőjogi alkalmazása körében a törvényesség elvének *sui generis* (ötödik) uniós eredetű követelményét testesíti meg, és egyben kivételt is jelent az írott büntetőtörvény alkalmazása alól. Ugyanakkor ennek a speciális kivételnek a sorsa azon irányelvek esetében, amelyek kifejezetten büntetőjogi felelősség valamely aspektusának meghatározására irányulnának, kérdésessé válhat. Álláspontom szerint ugyanis azt kellene megvizsgálni, hogy az Unió a ráruházott értékválasztási és definíciós hatalom gyakorlásával megtestesít-e olyan entitást, amely a jogi aktusaiban artikulált értékrendjét közvetlen hatályú normával az individuummal szemben is érvényesíteni tudja. A *ius puniendi* elismerése ezt a következményt első ránézésre magával is hozhatná, mivel ellenkező esetben az elvi kivétel fenntartása meg is tudná akadályozni az uniós célok érvényesülését függetlenül az átruházott *ius puniendi*től. Amennyiben ugyanis egy irányelv hordozhat – az átruházott *ius puniendi* révén – önálló uniós büntetendőségi értékítéletet, az irányelv át nem ültetése akár az azzal való tagállami szembenállás eredménye is lehet, így e kivétel fenntartása sértheti az uniós jogot. Az is kimondható ugyanakkor, hogy az irányelvi szabályozás címzettje a jelen hatályos joghelyzetben is a tagállam maradt, így az individuum felé a rá vonatkozó esetleges kötelezettségeket (így például valamely magatartásformától való tartózkodás szabályát) csakis a beillesztő norma közvetíti, annak hiányában, vagy nem megfelelő volta esetén az egyénen a kötelezettségeket nem lehet továbbra sem számonkérni. Az esetleges büntetőjogi tartalmakat érintően (felelősség határai, szankciók) a törvényességi alapelvnek döntő jelentősége van, és az individuum felé az uniós *ius puniendi*t lezárja. Mindez azt jelenti, hogy bár a *ius puniendi* – részbeni – átruházása megkérdőjelezhetővé teszi az itt elemzett kivételt, de a jog mai állapotában azt kell kimondani, hogy a *ius puniendi* sem változtat az irányelv közvetlen hatályára vonatkozó szokásjogon.

Megjegyezhető még a teljesség kedvéért, hogy a tagállami büntetőeljárásban a sértett eljárásjogi pozíciójában is elvileg felmerülhetne az irányelv közvetlen hatályára történő hivatkozás. Amennyiben ezt a helyzetet a magánjogi jogvitákban felmerülő horizontális

¹³⁵ „A national authority may not rely, as against an individual upon a provision of a directive whose necessary implementation in national law has not yet taken place. In applying its national legislation, a court of a member state is required to interpret that legislation in the light of the wording and the purpose of the directive in order to achieve the result referred to in the third paragraph of Article 189 of the Treaty but a directive cannot, of itself and independently of a law adopted for its implementation, have the effect of determining or aggravating the liability in criminal law of persons who act in contravention of the provisions of that directive.” 80/86 Büntetőeljárás Kolpinghuis Nijmegen BV szemben (1987. október 8.) [1987] ECR 3969.p.

közvetlen hatály esetköréhez hasonlítjuk, akkor a sértett számára kizárt az ilyen hivatkozás. Ebben a kontextusban ugyanakkor nem tekinthető azonos módon magánszemélynek a sértett és a vádlott, mivel a büntetőjogi szabályozás eltérő természetéből és céljából, így különösen az individuális jogtárgysértésekkel szembeni védelem szükségességéből ered az a következmény is, hogy a jogtárgy közvetlen hordozója ilyen esetekben maga a sértett, akinek a jogát vagy érdekét a bűncselekmény sérti, de aki nem maga érvényesíti a sérelem miatt keletkező igényét, hanem azt az állam teszi meg helyette a modern jogállamban. Akkor viszont, ha az állam ezt a feladatot nem látja el, a sértett felléphet vádlóként is (a magyar szabályozást tekintve mind a magánvádló, mind a pótmagánvádló ilyen), amely pozíciójában viszont az ügyészi jogosítványokkal van felruházva, így egyfajta közhatalmi funkciót tölt be. E kettős helyzete miatt tehát a horizontális közvetlen hatály teljes kizárása nem jó megoldás. Amennyiben ugyanis olyan felelősségi normákat tartalmazó irányelvi rendelkezés át nem ültetéséről van szó, amelynek körében a minimumszabály – a tagállami joghoz képest – felelősséget alapít vagy terjeszt ki, maga az irányelv konstituálja a sértetti helyzetet. Azaz éppen az individuális jogtárgyaknál fosztanánk meg a büntetőjogi védelemtől azt a személyt, akinek jogai, érdekei védelme érdekében az irányelvi szabályozás született.

A törvényesség elvének doktrinális fogalmába, a *lex* körébe elvileg beletartozik az uniós norma (ha van legitim *ius puniendi*) is, így az ez alapján való büntetőjogi felelősség-alapítás nem áll szemben a fogalmainkkal. Más kérdés, hogy például a hatályos magyar Alaptörvény szövege ezt az értelmezést nem engedné, mivel a magyar államon kívül más *államok* joga az irányadó, nemzetközi szervezetről nem esik szó. A EUMSZ 82. és 83. cikke alapján kibocsátható irányelvek esetén az Unió célja az, hogy *minimumszabályokat* nyújtson egyes bűncselekmények (vagy szankciók) meghatározására nézve. Ez azt jelenti, hogy az irányelvi szabályozás célkitűzés jellege nem érvényesül, az irányelvek átültetése során a tagállamnak az irányelvben foglalt tényállási elemeket és szankció-minimumokat át kell vennie. Ezen túlmenően azonban a tagállamnak joga van szigorúbb szankciókat előírni és más magatartásokat is büntetendőség alá vonni, ha ezt nem tiltja az irányelv,¹³⁶ vagy az irányelv szabályozási céljai alapján jogértelmezéssel nem jutunk ilyen eredményre. A minimum-szabályozásból az is következik, hogy a tagállam nem dönthet úgy, hogy *nem bünteti* az irányelvben büntetni rendelt cselekményeket. Álláspontom szerint továbbá az EUMSZ rendelkezései azt is megengedik, hogy a minimum-szabályozás adott esetben a büntetőjogi felelősség negatív feltételeire (büntethetőség anyagi jogi akadályai) is kiterjedjen.

a) Minimum szabályozás – tényállások

A büntetőjogi felelősségre irányuló irányelvek esetleges közvetlen alkalmazásánál az a kérdés a legfontosabb, hogy ez ténylegesen hogyan érvényesülhet a büntetőeljárásban, s az érintett, már büntetőeljárás alá vont személy¹³⁷ joghelyzetét hogyan érintheti a közvetlen alkalmazás. Ez pedig attól függ, hogy a szabályozási minimumok, amiket a tagállam nem, vagy nem megfelelően illesztett be jogrendjébe, egészen pontosan mire is vonatkoznak. E vizsgálat során több tényezőt kell figyelembe venni:

- a büntetőjogi felelősség pozitív vagy negatív elemét érinti-e az uniós minimum;

¹³⁶ Ehelyütt nem térek ki részleteiben arra, hogy az uniós jog a nemzeti büntetőjogok beavatkozási küszöbét bizonyos, gazdasági integrációhoz kötődő jogsértések esetén (beutazás, jogellenes tartózkodás, kereskedelem stb.) jelentősen megváltoztatta. Lásd erről különösen KARSAI (2007).

¹³⁷ A sértettre vonatkozóan az előzőekben már lefolytattam a vizsgálatot.

- a belső jog (változtatás nélküli / vagy a nem megfelelő átültetéssel hatályba lépett) szigorúbb vagy enyhébb felelősséget tartalmaz az irányelvhez képest;
- bizonyos esetekben azt, hogy van-e kifejezett irányelvi tilalom a büntetendőség-re (esetleg jogértelmezés útján kibontható tilalom);
- bizonyos esetekben azt, hogy enged-e mérlegelési játékeret az irányelv.

Ezen tényezők együtt hatásából álláspontom szerint az alábbi helyzetek állhatnak elő.

Az uniós jogforrásban szabályozott minimum tartalom	A határidőben nem harmonizált tagállami szabályozás	Következmény	Jogi indok
a büntetőjogi felelősség <i>pozitív</i> elemei ¹³⁸	enyhébb ¹³⁹	nincs közvetlen hatály	irányelv közvetlen hatályának belső korlátja ¹⁴⁰
	szigorúbb	nincs közvetlen hatály	minimum-szabályozás jellemzője
a büntetőjogi felelősség <i>negatív</i> elemei ¹⁴¹	enyhébb ¹⁴²	nincs közvetlen hatály	irányelv közvetlen hatályának belső korlátja ¹⁴³
	szigorúbb	nincs közvetlen hatály	minimum-szabályozás jellemzője
kifejezett büntetendőségi <i>tilalom</i> ¹⁴⁴	szigorúbb	közvetlen hatály	teljesülnek a közvetlen hatály feltételei
tagállami <i>mérlegelési körbe</i> utalás (felelősséget fokozó vagy enyhítő elemek)	(nem releváns)	nincs közvetlen hatály	irányelv

Konkrét szabályozási példával szolgál az *emberkereskedelem* uniós jogforrása¹⁴⁵, aminek a 2. cikk (4) bekezdése kimondja, hogy az emberkereskedelem áldozatának a tervezett vagy megvalósított kizsákmányoláshoz adott beleegyezése nem vehető figyelembe, ha az (1) bekezdésben meghatározott elkövetési módok bármelyikét¹⁴⁶ alkalmaz-

¹³⁸ Például több elkövetési magatartás.

¹³⁹ Például az adott elkövetési magatartás nem büntetendő.

¹⁴⁰ A hivatkozás a büntetőjogi felelősséget megalapozná vagy fokozná, tehát a magánszemély hátrányára hivatkozna erre az állam.

¹⁴¹ Például jogellenességet kizáró ok definiálása, tiltott javak esetében a tényállászerű mennyiség alsó korlátjának felállítása, más korlátozó tényállási elemek.

¹⁴² Például a jogellenesség kizárásának feltételei szélesebb körűek.

¹⁴³ A hivatkozás a büntetőjogi felelősséget megalapozná vagy fokozná, tehát a magánszemély hátrányára hivatkozna erre az állam.

¹⁴⁴ Jelenleg nincs tudomásom ilyen irányelvi rendelkezésről.

¹⁴⁵ 2011/36/EU irányelv (2011. április 5.) az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról.

¹⁴⁶ „Személyek kizsákmányolás céljából való toborzása, szállítása, átadása, rejtegetése vagy fogadása – az adott személyek feletti ellenőrzés megváltoztatását vagy átadását is ideértve – fenyegetéssel, erőszakkal vagy egyéb kényszer alkalmazásával, emberrablással, csalással, megtévesztéssel, hatalommal vagy a kiszolgáltatott hely-

ták. A sértetti beleegyezés releváns mivoltának dogmatikai kérdései ehelyütt nem képezik a vizsgálódás tárgyát, ezért ekörben csak annyit érdemes kiemelni, hogy a sértetti akaratot megtörő erőszak (kényszer) esetén eleve nem vehető figyelembe a sértetti beleegyezés, de a felsorolt körülmények többsége olyan, amelyeknél lehetne joghatályos (az elkövető büntetőjogi felelősségére nézve) a beleegyezés. Ezt zárja ki az irányelv, így minden olyan tagállami szabályozáshoz képest, ami valamilyen „enyhítő” jogkövetkezményt fűz a sértett beleegyezéséhez, szigorúbbnak tekintendő, tehát átültetés hiányában sem alkalmazható közvetlenül.

A másik főkategóriára is álljon itt egy példa: a *gyermekpornográfia* esetében¹⁴⁷ az irányelv 5. cikk (7) és (8) bekezdése a tagállamok mérlegelési körébe utalja annak büntetni rendeltségét, ha a pornográf felvételen gyermeknek tűnő személy már betöltötte a 18. életévét, illetve a felvételt kizárólag magáncélú használatra készítették és tartják birtokban. A magyar Btk. az első esetkör nem rendeli büntetni, a második esetkör azonban a Btk. 204.§-a szerint tényállásszerű, mivel a készítés vagy a birtokban tartás célja indifferens. Ebben az esetben azonban az irányelvi szabályozás világosan kimondja, hogy itt szabadon eldönthetik a büntetendőséget a tagállamok, így az érintett személy nem hivatkozhatna „nem megfelelő” átültetésre.

A kábítószer-kereskedelem uniós szabályozási körében¹⁴⁸ *más típusú konstellációt* láthatunk: a kerethatározat 2. cikk (2) bekezdése kivonja a kerethatározat tárgyi hatálya alól a kábítószerkezelés előállítását, természetét (stb.), akkor, ha azt az elkövető saját használatú kábítószerre követi el. Feltételezve, hogy nemsokára irányelv fogja felváltani a kerethatározatot, amelyben a szövegszerű kivétel megmarad, akkor a magánhasználatú elkövetési magatartások esetében felmerülhet a kérdés, hogy egy tagállami büntetendőség esetén lehetne-e a „nem megfelelő” átültetésre hivatkozni és a büntetlenséget „kikényszeríteni”. A szöveg értelmezése alapján arra a következtetésre kell jutni, hogy mivel a tárgyi hatály nem terjed ki rá, így a tagállami büntetendőség nem kollidál uniós elvárásokkal.

A minimum-szabályozás nem jelent olyan lezáró szabályozást, amihez képest a tagállami eltérés ne lenne megengedett, lásd a fenti összesítést. Mindezek miatt az is kijelenthető, hogy az irányelvek közvetlen hatályának érvényesülésére kevésbé fog sor kerülni a büntetőjogi szabályozási tartalom esetén, mivel ezt két forrásból is táplálkozva szűkítik le a korlátok: az európai jogi és a büntetőjogi korlátok egyaránt érvényesülnek.

Ugyan a fenti kimutatásnál ezt már – előreszaladva – bizonyítottan vettem, a büntetőjogi felelősség egyéb feltételeivel kapcsolatosan azt a kérdést is meg kell válaszolni, hogy azok beletartoznak-e az EUMSZ fenti fogalmi körébe s így tárgya lehet-e például a büntethetőségi életkor, a jogellenességet/bűnösséget kizáró okok köre, az elévülés, a fenyegetés fogalma (stb.) valamely irányelvi minimum-szabálynak.

Tág értelmezés esetében az irányelv közvetlen hatályú alkalmazása is megnyílhat, a büntetőeljárás alá vont személy joghelyzetében kedvező változást idézhet elő a nemzeti jogban nem ismert büntethetőségi akadály érvényesítése.

zettel való visszaélés révén, illetve anyagi ellenszolgáltatásnak vagy előnyöknek valamely személy felett ellenőrzést gyakorló személy beleegyezésének megszerzése érdekében történő nyújtásával vagy elfogadásával.”

¹⁴⁷ 2011/92/EU irányelv (2011. december 13.) a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről, valamint a 2004/68/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról.

¹⁴⁸ 2004/757/IB kerethatározat (2004. október 25.) a tiltott kábítószer-kereskedelem területén a bűncselekmények tényállási elemeire és a büntetésekre vonatkozó minimumszabályok megállapításáról.

A szűk értelmezés esetén az EUMSZ „tényállásai” kifejezés körébe csak a magatartások konkrét leírása vonható, azaz a magyar nevezéktant használva, a különös rész körébe tartozó szabályokra vonatkozhatna csak a jogközelítés. Ez önmagában helytálló is lehet, azonban az irányelvek „tényállásai” sok esetben az adott bűncselekményi körhöz definiálnak önálló büntetethetőségi akadályt, másfelől pedig általános részi szabályozásokat is tartalmaznak (részesség, stádiumok). Mindezek a szűk értelmezéssel szemben állnak, még akkor is, ha a tagállami nézőpontból ez lenne inkább a követendő.

b) Minimum szabályozás – szankciók

A szankciók minimum szabályaira vonatkozó előírások nem tiltják a szigorúbb szankciók előírását, ezért az eljárás alá vont személy esetleges hivatkozása az „enyhébb” irányelvi szankciókra nem foghat helyt. A Bizottság ezt akként látja, hogy

„a szankciókat illetően az uniós büntetőjog megköveteli a tagállamtól a hatékony, arányos és elrettentő büntetőjogi szankciók alkalmazását. A hatékonyság azt jelenti, hogy a szankció alkalmas a kívánt cél elérésére; az arányosság azt, hogy a cselekmény súlyával és hatásával arányos a szankció, ami nem léphet túl az elérni kívánt célhoz kötődő szükség-szerűsége; az elrettentő erő pedig azt jelenti, hogy a szankció adekvát módon megelőzi a potenciális elkövetők cselekményét. Bizonyos esetekben az uniós büntetőjog ennél tovább megy és meghatározza az alkalmazandó szankció típusát és szintjét is. Az elkobzásra vonatkozó szabályok is ide tartozhatnak. Az uniós jogközelítésnek nem az a célja, hogy a szankciók szintjét emelje, hanem hogy a különböző tagállami szankciós rendszerek különbségeit csökkentse, és így biztosítsa azt, hogy valóban hatékony, arányos és elrettentő szankciókat alkalmazzanak a tagállamok.”¹⁴⁹

A szankciókra vonatkozó minimum-szabályozás alkalmas arra, hogy hasonló értéket (érdekeket) hasonló módon lehessen védelmezni, egyben az Unió azt a legalacsonyabb küszöböt is meghúzza, amely még elégséges a védelemhez, de ami alá már nem szállhat a tagállam. Ez valóban lehet adekvát eszköz az Unió számára fontos értékek védelménél, azonban komoly veszélyt is magában rejt: amennyiben olyan szinten húzzuk meg összeurópai szinten a védelmet, ami a tagállamokban is már adott, akkor az uniós jogi eszköz hozzáadott értékkel nem fog rendelkezni, a védelmet nem fogja erősíteni.¹⁵⁰ Fontos ugyanakkor, hogy a későbbi védelmi szintcsökkentést azonban megakadályozza. Ha az uniós szabályozás képes a tagállami (vagy egyes tagállami) küszöbök fölé

¹⁴⁹ „Regarding sanctions, EU criminal law can require Member States to take effective, proportionate and dissuasive criminal sanctions for a specific conduct. Effectiveness requires that the sanction is suitable to achieve the desired goal, i.e. observance of the rules; proportionality requires that the sanction must be commensurate with the gravity of the conduct and its effects and must not exceed what is necessary to achieve the aim; and dissuasiveness requires that the sanctions constitute an adequate deterrent for potential future perpetrators. Sometimes, EU criminal law determines more specifically, which types and/or levels of sanctions are to be made applicable. Provisions concerning confiscation can also be included. It is not the primary goal of an EU-wide approximation to increase the respective sanction levels applicable in the Member States but rather to reduce the degree of variation between the national systems and to ensure that the requirements of "effective, proportionate and dissuasive" sanctions are indeed met in all Member States.” Communication (2011) 9.p.

¹⁵⁰ASP (2011) 50.p.

emelkedni, akkor a többletvédelmi funkciója adott lehet, de ez egyben a represszió generális terjedéséhez fog vezetni („repressziós spirál”¹⁵¹). Bármilyen bűncselekményről legyen is szó. A represszió ekkénti fokozásának lehetősége kiegészülve a kölcsönös elismerés elvének hasonlóan represszióbarát hatásával (lásd *X. fejezet*) alkalmas arra, hogy a nemzeti büntetőjogi rendszereket „traumatizálja” és annak koherens működésében esetlegesen zavarokat, illetve diszfunkciókat idézzen elő. Különösen ez a helyzet az emberi jogok transznacionális érvényesülésével kapcsolatosan, ahogy VOGLER fogalmaz, ahelyett, hogy a védelmi szint nőtt volna, az emberi jogok érvényesülésének veszélye növekedett, és, „míg a közös piac érdeke a jólét terjesztése, a büntetőjog – a modern fejlődéssel – a szenvedést terjeszti.”¹⁵²

Jó példája lehet ennek az elkobzásról és a vagyonekobzásról szóló friss irányelv,¹⁵³ amely például a kiterjesztett vagyonekobzás¹⁵⁴ szabályait akképpen harmonizálja, hogy konkrét bizonyítási szabályokat is lefektet a „bűnös vagyon” bűncselekményből származó mivoltára nézve és megelégszik azon bizonyossággal, hogy a vagyon *inkább* származhat a bűncselekményből, mint más tevékenységből. Ennek körében még azt is kimondja az irányelv, hogy ezek minimumszabályok, és hogy az állam számára megengedett a „még extenzívebb jogkör” („*more extensive power*”) alkalmazása, akár például a bizonyítási szabályok körében. Amennyiben tehát más rendelkezés (más alapelv) nem állja ennek útját, a tagállamok örömmel fogják a lehető legszigorúbb konstellációban átültetni az irányelvet, hiszen a vagyonekobzás majdhogynem államérdek.

A *ius puniendivel* felhatalmazó normák közül az EUMSZ 325. cikk (4) bekezdése nem minimum-szabályozásról szól, azaz ezen cikk alapján a jogalkotó irányelvet vagy rendeletet kibocsátva akár olyan önálló tényállásokat is megalkothat, amelyekről eltérni egyik irányban sem lehet. A jogegységesítés tehát nem kizárt a cikk alapján a pénzügyi érdekek védelmében a csalások elleni küzdelem égisze alatt. Még ha azt feltételezem is, hogy nem rendeletet fog az Unió kibocsátani ebben a tárgykörben (a tényállások egységesítésére vagy közelítésére), egy ilyen tartalmú irányelvi szabályozás – közvetlen hatályú alkalmazásának megnyílása esetén – a nemzeti büntetőjogban közvetlenül eredményezhetné a büntetőjogi felelősséget. Fontos azonban kimondani, hogy az ezen jogalappal esetlegesen kibocsátott irányelvek jogi jellemzőiket tekintve nem különbözhetnek más irányelvektől, ezért ha a más jogalappal kapcsolatosan éppen az irányelv jellemzői, címzettje miatt zártuk ki a felelősséget megállapító (kiterjesztő) közvetlen hatályt, akkor – mivel ezek itt is érvényesülnek – e ponton sem tehetünk másképp.

4. Anyagi jogi legalitás és közvetett hatály

Az EUB közösségi (uniós) jogot fejlesztő tevékenysége elengedhetetlen tényezője az integrációnak, számos döntésével utat mutatott a jogi fejlődésnek és ezzel biztosította a többé-kevésbé zökkenőmentes integrációt. A közvetett hatály doktrínáját is az EUB dolgozta ki, ennek a tagállami jogalkalmazás során van jelentősége és a nemzeti jogot alkalmazó bírót arra kötelezi, hogy a saját jogát az irányelvek (más uniós jogforrások)

¹⁵¹BÖSE (2011) 43.p.

¹⁵²VOGLER (2013) 29.p.

¹⁵³2014/42/EU irányelv (2014. április 3.) a bűncselekmény elkövetési eszközeinek és az abból származó jövedelemnek az Európai Unión belüli befagyasztásáról és elkobzásáról.

¹⁵⁴Lásd részletesen HOLLÁN (2008).

fényében értelmezze.¹⁵⁵ A büntetőjogot érintően először úgy merültek fel a releváns kérdések, hogy valamely tagállami büntetőeljárásban vált (volna) szükségessé az uniókonform jogértelmezés a korábban említett közösségi jogi háttérjoganyag miatt.¹⁵⁶ A *Pupino* ügyben aztán az EUB a közvetett hatály doktrínáját a harmadik pilléres kerethatározatokra is kiterjesztette, és kimondta, hogy:

„a nemzeti bíróság kötelezettségének, miszerint a nemzeti jog irányadó szabályainak értelmezésekor a kerethatározat tartalmát kell figyelembe vennie, a jog általános elvei, így különösen a jogbiztonság elve és a visszaható hatály tilalma képezik a korlátait. Ezekkel az elvekkel ellentétes többek között, ha e kötelezettség a kerethatározat alapján, a tagállamban a végrehajtása érdekében elfogadott törvénytől függetlenül, a kerethatározat rendelkezéseit megsértő személyek büntetőjogi felelősségének kimondását vagy súlyosítását eredményezné. (...) A nemzeti bíróság kötelezettsége, miszerint nemzeti joga irányadó szabályainak értelmezésekor a kerethatározat tartalmát kell figyelembe vennie, megszűnik, ha a nemzeti jog nem alkalmazható oly módon, hogy az a kerethatározatban rögzítettnek megfelelő eredményre vezessen. Másként fogalmazva, az uniós joggal összhangban álló értelmezés elve nem szolgálhat a nemzeti jog *contra legem* értelmezésének alapjául. Ez az elv azonban megköveteli, hogy a nemzeti bíróság a teljes nemzeti jogot figyelembe véve mérlegelje, alkalmazható-e úgy a nemzeti jog, hogy ne vezessen a kerethatározatban előírttal ellentétes eredményre.”¹⁵⁷

A közvetett hatály érvényesülése esetén az anyagi jogi legalitás követelményeit is figyelembe kell venni, s ahogy az említésre került, ebben a körben a jogalkalmazást érintő aspektusok érdemelnek különös figyelmet.¹⁵⁸ Ennek vizsgálatához az alábbi konkrét kérdésekre kell a választ megadni.

(a) Melyek a közvetett hatályú alkalmazás időbeli feltételei és mely uniós jogi szabályok rendelkezhetnek közvetett hatállyal?

(b) Megváltozhat-e a büntetőjogi norma értelmezésének a tartalma és milyen konzekvenciákkal?

(c) Előidézheti-e a megváltozott uniós jog a nemzeti büntetőjogi előírások értelmezését, és ha igen, milyen hatása lehet ennek a visszaható hatály tilalmára?

a) A közvetett hatály időbeli (és formális) horizontja

Az EUMSZ már nem ismeri a kerethatározatot mint uniós jogforrást, a korábban kibocsátott kerethatározatok vonatkozásában pedig lépésenkénti irányelvi újrakodifikálást folytat a jogalkotó. Amíg azonban vannak hatályos kerethatározatok, azok kötelezőek a tagállamokra nézve és a *Pupino* ügy miatt azokra a tagállami jogalkalmazóknak is figyelemmel kell lenniük. Az irányelvekkel hasonlatos e tulajdonságuk, igaz, a közvetlen hatályú alkalmazás lehetősége semmilyen körülmények között nem adott.

¹⁵⁵ Irányadó bírósági ügyek: 14/83 Von Colson and Kamman v Land Nordrhein Westfalen (1984. április 10.) [1984] ECR 1891. Részletes analízist lásd CRAIG – DE BÜRCA (2011) 200-217.p.; BLUTMAN (2013).

¹⁵⁶ Lásd részletesen KARSAI (2011) 1687-1696.p.

¹⁵⁷ C-105/03 Maria Pupino elleni büntetőeljárás ügye (2005. június 16.) 41-47. pontok.

¹⁵⁸ Lásd részletesen például a német büntetőjog vonatkozásában SWOBODA (2013); BEGEMEIER (2010).

Amennyiben a beillesztési határidő lejárt, a tagállami jogalkalmazó számára tehát legalább az értelmezési mátrixban megjelenik a kerethatározat, illetve az irányelv maga és arra figyelemmel kell lennie. Kérdésként jelentkezik azokban, hogy van-e hasonló jogi konzekvenciája a hatályos irányelvnek vagy kerethatározatnak a beillesztési határidő *lejártá előtt*. Az irányelv (és a kerethatározat is) azon a napon lép hatályba, amikor a Hivatalos Lapban azt kihirdetik vagy a jogforrás szövegében külön meghatározott napon (a kihirdetést követő 20. napon). A jogi aktusnak tartalmaznia kell a beillesztési határidőt is, jelenleg nincs egységes tartam, értelemszerűen a szabályozás tartalmától is függ a „türelmi” idő hossza, de általában az egy évtől öt évig¹⁵⁹ terjedő skálán szólnak a határidők. Ezen határidő alatt a jogalkotó megteremtí az új jogi helyzetet, amelyben az uniós célkitűzések aztán érvényesülni tudnak. Amikor azonban lejár a határidő, a közvetlen alkalmazás lehetősége is megnyílik (a feltételek teljesülése esetén), ezért a tagállamnak is elemi érdeke, hogy ne késlekedjen az átültetéssel, és ha szükséges, a jogalkotással. Mindezek miatt *prima facie* azt is mondhatnánk, hogy a jogforrások a tagállami igazságszolgáltatás számára a beillesztési határidő lejártá előtti időszakban nem tartalmaznak kötelezettséget. Azonban a helyzet nem ez. A Bíróság 1997-ben *Inter-Environnement Wallonie* ügyben világossá tette, hogy az irányelvnek kihirdetésétől kezdődően van már jogi hatása a címzettjei, a tagállamok számára. A beillesztési idő célja különösen az, hogy a tagállamnak biztosítsa a szükséges időt arra, hogy elfogadja az átültető intézkedéseket, ezért a határidő előtti át nem ültetés nem tekinthető jogsértésnek. Ugyanakkor a tagállamnak már a beillesztési időszak alatt meg kell tennie minden szükséges lépést annak érdekében, hogy az időszak végére az irányelvi célkitűzések megvalósuljanak. A tagállam ugyan nem köteles korábban intézkedéseket elfogadni az irányelv végrehajtására, de a (korábbi) EKSZ 5. és 189. cikkéből fakadóan már ezen időszak alatt is tartózkodnia kell minden olyan intézkedéstől, ami az irányelv majdani végrehajtását veszélyeztetné. A nemzeti bíróság tehát az előtte fekvő ügyben alkalmazandó nemzeti jogot értékelni köteles annak fényében, hogy a kérdéses rendelkezések az irányelv átültetését szolgálják-e, illetve hogy ezek alkalmazásának milyen hatásai lesznek.¹⁶⁰

Ez a kötelezettség minden állami hatóságot, így a bíróságokat is köti, amelyeknek tehát tartózkodni kell így az irányelv célkitűzéseit veszélyeztető jogértelmezéstől.¹⁶¹ Az Európai Bíróság megerősítette e nézetét a *Mangold* ügyben (2005)¹⁶² is. Ahogy DANNECKER kimutatja: amennyiben az uniós jogalkotó valamely jogintézményt már létrehozott, akkor ebből a jogintézményből fakadó bizonyos jogi következményeket már a tagállamnak is figyelembe kell venni. Amennyiben tehát a nemzeti jog bizonyos rendelkezései szemben állnak az uniós jogintézménnyel, azokat nem kívánatos elemnek („*unerwünscht*”) kell tekinteni lényegében az irányelv hatálybalépésének napjától kezdődően.¹⁶³

A Bíróság 2006-ban, az *Adelener* ügyben szintén kitért a kérdésre, és tovább mélyítette a közvetett hatály most tárgyalt temporális aspektusát:

„a Bíróság ítélezési gyakorlata értelmében az EKSZ 10. cikk második bekezdésének és az EKSZ 249. cikk harmadik bekezdésének együttes alkalmazásából és magából az említett irányelvből következően a tagállamoknak az átültetésre előírt határidőn belül tartózkodniuk kell az

¹⁵⁹ Például 2001/220/IB sz. kerethatározat (2001. március 15.) a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról.

¹⁶⁰ C-129/96 *Inter-Environnement Wallonie ASBL v Région wallonne* (1997. december 18.)

¹⁶¹ Lásd CRAIG – DE BÚRCA (2011) 192-194.p.

¹⁶² C-144/04 *Werner Mangold v Rüdiger Helm* (2005. november 22.)

¹⁶³ DANNECKER (2006) 316.p.

olyan jellegű intézkedések meghozatalától, amelyek komolyan veszélyeztetnék a szóban forgó irányelv által meghatározott célt. (...) Tekintettel arra, hogy a tagállamok valamennyi hatóságának kötelessége a közösségi jog teljes érvényesülésének biztosítása, az előző pontban említett tartózkodási kötelezettség a nemzeti bíróságokra ugyanígy vonatkozik. Mindebből következően az irányelv hatálybalépésének napjától kezdve a tagállami bíróságok a lehető legteljesebb mértékben kötelesek tartózkodni a belső jog olyan értelmezésétől, amely az irányelv átültetésére előírt határidő leteltét követően jelentősen veszélyeztetheti az említett irányelv által elérni kívánt eredmény megvalósítását.”¹⁶⁴

Van olyan vélemény is, amely szerint a közvetett hatályt csak akkor lehetne érvényesíteni a tagállammal szemben, ha a tagállami jogalkotási folyamat az irányelv beillesztésére megindult már.¹⁶⁵ Ezzel szemben azonban általában véve kijelenthető tehát, hogy az uniókonform jogértelmezés bizonyos prioritást élvez a büntetőjog más értelmezési módjaival szemben, miután a beillesztési határidő lejárt, mivel az uniós jog figyelmen kívül hagyása uniós jogkövetkezményeket válthat ki (szerződészegés).

b) A jogértelmezés változása és a lex praevia

A jogi norma alkalmazásának elengedhetetlen előfeltétele a jogi szöveg értelmezése, amelynek során a szabályozás *ratio legis* feltárára kerül, és ehhez igazodik a jogalkalmazás. A törvényesség elve a büntetőjogban a jogértelmezés és így a jogalkalmazás számára korlátokat állít, így az elkövető terhére alkalmazott analógia tilalmát, illetve a pontatlan törvényi meghatározás esetén a terhelő jogértelmezést.

Amennyiben egy adott kérdésben a jogértelmezés megváltozik (például a helyi bíróságok eltérő gyakorlatát egységesítő felsőbbirósági döntés következtében, vagy akár alkotmánybírósági döntés nyomán), annak – értelemszerűen – kihatása lehet a büntetőjogi felelősségre is, s különös figyelmet érdemel ilyenkor az elkövetőre nézve hátrányos értelmezés. A *lex praevia* követelményt nem lehet ilyenkor korlátként állítani, mivel *nincs új norma*, így a *lex stricta* betartása mellett az új értelmezés megfelelnet a törvényesség elvének.¹⁶⁶ Ez az irányadó akkor is, ha a jogértelmezés megváltozására az uniós közvetett hatály következtében kerül sor.

c) A közvetett hatály büntetőjogi érvényesülése

Mivel a jogértelmezés során a büntetőjogi felelősség határai is eltolódhatnak, valamint arra tekintettel, hogy az uniós jogszabályok rendelkeznek közvetett hatállyal, ami a tagállami bíró jogértelmezési tevékenységét befolyásolhatja, joggal merül fel a kérdés, hogy a visszaható hatályú hátrányos jogértelmezést ebben a sajátos jogi konstellációban kizárja-e a törvényesség elve. A vizsgálat tárgyát képező jogi konstellációkban a tagállami bíróság előtt olyan bűncselekmény miatt van folyamatban a büntetőeljárás, *amire nézve az Unió bocsátott már ki* jogközelítő kerethatározatot vagy irányelvet (harmonizált tényállás)¹⁶⁷, amelynek átvételére köteles a (magyar) jogalkotó, de a beillesztési határidő

¹⁶⁴ C-212/04 Konstantinos Adeneler és mások v Ellinikos Organismos Galaktos (ELOG) (2006. július 4.) 121-124.pont.

¹⁶⁵ AUER (2007) 1109.p.

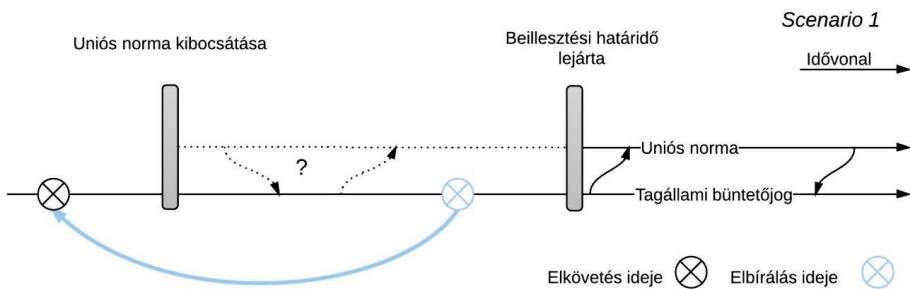
¹⁶⁶ Lásd a német álláspontokról SCHÖNKE – SCHRÖDER StGB § 2 Rn 7.

¹⁶⁷ Rasszizmus és az idegengyűlölet; szervezett bűnözés; információs rendszerek elleni bűncselekmények; pénzmosás; tiltott kábítószer-kereskedelem; korrupció; gyermekek sérelmére elkövetett szexuális kizsákmá-

még nem járt le. A törvényesség elve (*nullum crimen / nulla poena sine lege praevia*) az elkövetés idején hatályban levő jog alkalmazását követeli meg, kivéve, ha a *lex mitior* alapján az új törvény enyhébb elbírálást tesz lehetővé (vagy az alapján a cselekmény nem bűncselekmény). Az alkalmazandó jog kérdése nem vitatható ilyenkor, hiszen az maga a nemzeti jog, az uniós jogi norma közvetlen alkalmazhatósága nem adott.

Az időbeli horizonton öt elvi scenárióra bontható ez a konstelláció attól függően, hogy az elkövetés és az elbírálás ideje hogyan viszonyul az uniós joghatásokat kiváltó időpontokhoz. Az azonban közös tehát mindegyik esetkörben, hogy az uniós jog jogforrásilag nem hatol be a nemzeti jog szövetébe (nincs elsődlegesség vagy közvetlen alkalmazhatóság még), az uniós jog hatása az értelmezésen keresztül fog beszűrődni a jogalkalmazásba. Valamint az is adott, ahogy a bevezetőben említettem, hogy az uniós jogi norma tartalmilag a konkrét eljárásban vizsgált felelősségi kérdéshez (bűncselekményi tényálláshoz) vagy szankcióhoz kötődik. Az öt esetben tehát arra a kérdésre keresem a választ, hogy az irányelv (vagy a kerethatározat) fényében történő értelmezés eredményezheti-e az enyhébb elbírálást.

Scenário 1 – A cselekményt az irányelv kibocsátása (kihirdetése) előtt követték el, s az elbírálásra a beillesztési határidő lejártá előtt kerül sor.

Ebben az esetben a nemzeti jog nem változik az elkövetés után, van már hatályban levő uniós norma, de az elbírálásra még a beillesztési határidő lejártá előtt kerül sor. Az eljáró bíróságnak az alábbi lehetőségei vannak.

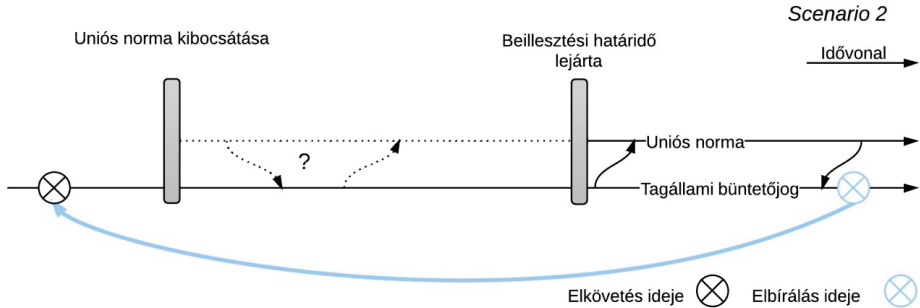
- az uniós norma céljának megfelelően értelmezi a nemzeti jogot, mivel tartózkodnia kell olyan értelmezéstől, ami veszélyeztetné az uniós célkitűzést. Ha ennek során enyhébb eredményre jut, mint akkor, ha a közvetett hatály nem érvényesült volna, ezt az enyhébb elbírálást kell követnie. Ha ezzel ellentétes eredményre jut, akkor az elkövetés idején hatályos jog szerint kell döntenie, mivel az esetleges hátrányosabb jogértelmezési eredmény követését a törvényesség elve nem engedi.
- amennyiben folyamatban van az uniós norma beillesztésére a nemzeti jogalkotás, vagy ha már a beillesztő norma hatálybalépésének időpontja is adott, kivárhhatja a döntéssel ennek hatálybalépését, amennyiben az új törvény a büntetőjogi felelősség határát (vagy a szankciókat) megváltoztatja. Kétségtelen, ez az opció nem megalapozott elvi szinten, de bonyolult joghelyzet, vagy sok változás ese-

nyolás; jogellenes be- és átutazáshoz (jogellenes tartózkodáshoz) történő segítségnyújtás; emberkereskedelem; terrorizmus; nem készpénzes fizetőeszközök hamisítása; euróhamisítás.

tén érdemes lehet kivárni. Már amennyiben nincs fogvatartva a terhelt. Ha az új törvény az uniós normákat megfelelően illeszti be, a *lex praevia* követelmény alapján a felelősséget aggálytalanul meg lehet állapítani.

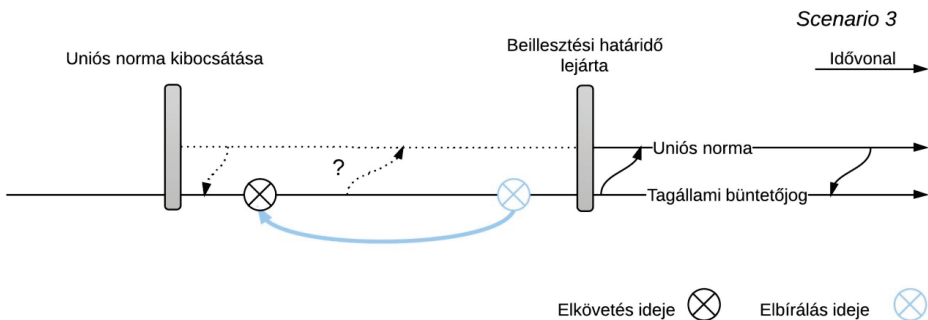
Emlékeztetni szeretnék arra, hogy a minimum-szabályozás sajátossága miatt a tagállami szabályozás és az uniós szabályozás összeegyeztethetőségét különös gonddal kell mindig megvizsgálni minden konkrét esetben.

Szcenárió 2 – A cselekményt az irányelv kibocsátása (kihirdetése) előtt követték el (lásd első szcenárió), de az elbírálásra a beillesztési határidő lejártá után kerül sor.

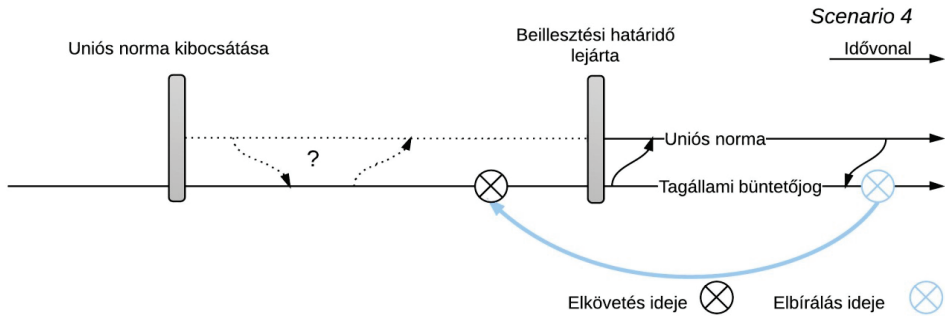
Ebben a konstellációban az első szcenáriónál bemutatott b) opció az irányadó azzal, hogy az új törvény hatálybalépésére nem kellett várni. Amennyiben a beillesztés nem történt meg megfelelően, vagy a beillesztési határidő eredménytelenül telt el, a közvetlen hatályú alkalmazás lehetősége is megnyílik bizonyos normák esetében. A közvetett hatály, azaz az irányelvnek megfelelő értelmezési kötelezettség abban az esetben is fennáll, ha a vonatkozó uniós norma nem bír közvetlen hatállyal (például nem elég pontosan meghatározott stb.).

Szcenárió 3 – Ebben a szituációban mind az elkövetés ideje, mind az elbírálás ideje abban a „szürke zónában” van, ami az uniós norma elfogadása (közzététele) és a beillesztési határidő lejártá között van.

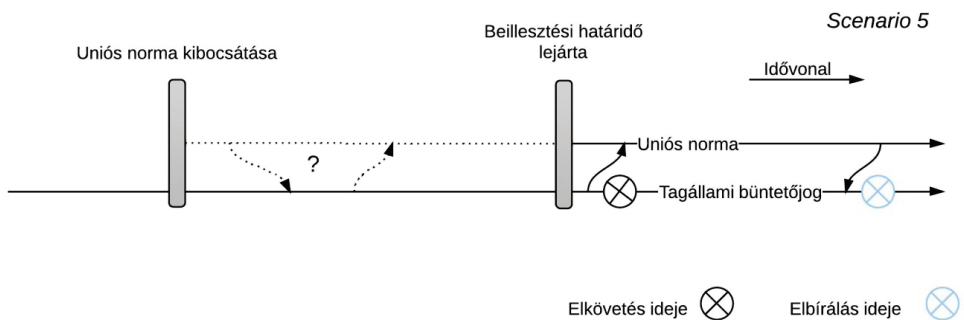
E konstelláció megoldása hasonlít az első szcenárió megoldásához, annyi különbséggel, hogy itt nem lehet érvelni a bűncselekmény elkövetési idejének idő előttiségével.

Szcenárió 4 – A cselekmény elkövetési ideje az uniós norma kibocsátása utáni időre esik, de még a beillesztési határidő nem járt le ekkor, viszont az elbírálás ideje már ezen határidő utáni.

A negyedik konstelláció egyszerű, mivel van már új beillesztő törvény. Amennyiben ez megfelelően vette át az irányelvi célkitűzéseket, a *lex praevia* követelmény figyelembe vétele mellett az ügy aggálytalanul elbírálnak. A megfelelő átültetés egyébként nem jelent mást, mint hogy az elkövetés idején irányadó jog értelmezési eredménye (a számításba vett uniós joggal együtt) és az elbíráláskori joghelyzet átfedi egymást. Amennyiben pedig ez nem adott, vagy nem történt beillesztés, akkor a második szcenárió megoldása érvényesül ebben az esetben is.

Szcenárió 5 – Ez a legegyszerűbb esetkör: mind az elkövetés, mind az elbírálás ideje a beillesztési határidő lejártát követő időszakra esik.

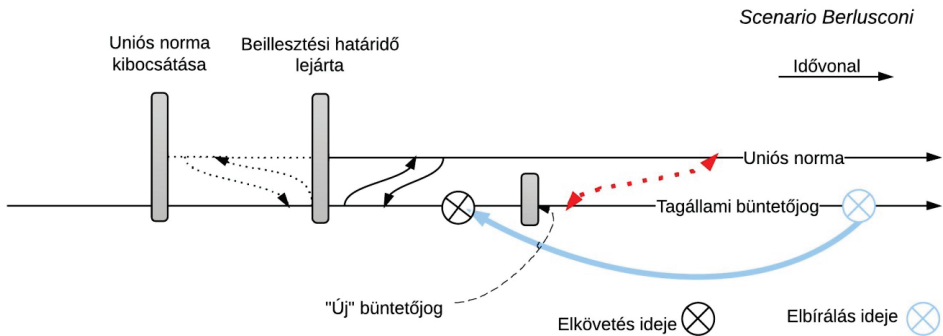
Ez az eset már a közvetett hatály tipikus esetkörébe tartozik, amikor az esetleges irányelvre (kerethatározatra) való hivatkozás alapja a nem megfelelő vagy meg nem történt beillesztés.

d) *A Berlusconi ügy*

Mindezek mellett meg kell említeni még egy különleges esetet, a 2005-ös *Berlusconi ügyet*, amit a büntetőjogi rendelkezések változásának sajátos temporális aspektusa, azaz a *lex praevia* és az irányelvhez kötődő időbeli követelmények együtthatása (és persze az

olasz jogalkotó joggal való visszaélés gyanúját keltő jogalkotása¹⁶⁸) idézett elő, és amely általában véve is alkalmat adott az EUB-nak, hogy az itt tárgyalt törvényesség alapelvét további részletekkel gazdagítsa az uniós értelmezési mátrixban.

Szenárió Berlusconi – A *Berlusconi* ügynek különleges jogi konstellációja volt abban a tekintetben, hogy az adott harmonizáló irányelv beillesztésére elfogadott tagállami szabályozást (tényállások leírása) az elkövetést követő időben akként változtatták meg, hogy az új szabály elvesztette az uniós irányelvvel való konformitását.

Ebben a szituációban, amennyiben a korábbi rendelkezés enyhébb, a *lex praevia* követelmény érvényesülhet és az elkövetés idején hatályban levő törvényt lehet alkalmazni. A Berlusconi ügyben azonban nem ez volt a helyzet. Itt az új olasz rendelkezések voltak jóval enyhébbek, mint a korábban, az irányelv beillesztésére elfogadott szabályok. A jogi probléma abban jelentkezett, hogy az elkövetéskori törvény megfelelt az irányelvi rendelkezéseknek és szigorúbb elbírálást jelentett, az elbíráláskori pedig sértette ugyan az uniós jogot, de enyhébb elbírálást eredményezett. Értelemszerűen a terhelték arra hivatkoztak, hogy cselekményüket az új rendelkezések szerint kell elbírálni, aminek következtében nem büntethetők (elévülés, bűncselekményi értékhatár el nem érése vagy „magánindítvány” hiánya miatt). Az ügyészségek és az eljáró bíróságok megkérdőjelezték, hogy az új olasz rendelkezések egyáltalán megfelelnek-e a közösségi jog követelményeinek, amelyeket az akkori EKSZ és az EUB a közösségi jogsértések tagállami szankcionálásánál elvárt. Tehát kétségbe vonták, hogy az újonnan hatályba lépett olasz rendelkezések (az új büntetőjogi tényállásokkal együtt) hatékony, arányos és visszatartó erejűek lennének, illetve a vonatkozó irányelvek szerinti „alkalmas szankció” kitételnek megfelelnek.

A kérdés eldöntéséhez először is azt kellett megállapítani, hogy milyen jogot is kell alkalmazni. A nemzeti büntetőjogba beillesztésre kerültek a harmonizált tényállások, így a törvényesség *lex praevia* követelménye alapján az új törvényt kell alkalmazni, ha az enyhébb. Ha beillesztéssel kapcsolatosan kétség támad a jogalkalmazásban, miszerint nem megfelelően történt volna meg az átültetés, akkor nem alkalmazhatja azt. Ebben az esetben

¹⁶⁸ A határozat egy egyesített előzetes döntéshozatali eljárásban született, amelynek alapügyei mérleghamisítás és más gazdasági bűncselekmények miatt különböző személyek (köztük az ügy elnevezésében szereplő olasz miniszterelnök is) ellen indított olasz büntetőeljárások voltak. Az ügyekre irányadó joghelyzetet egyfelől a közösségi társasági jogi irányelvek és azok implementációs jogszabályai határozták meg, másrészt pedig a hatályos olasz büntető rendelkezések. Az olasz büntetőjogi rendelkezések (a regnáló miniszterelnök parlamenti többsége által elfogadott) módosítása nyomán 2002. április 16-án új rendelkezések léptek hatályba, aminek következtében a kérdéses tényállások is megváltoztak.

egyébként az EUB töretlen gyakorlata szerint a nem megfelelő átültetésre csak az egyén érdekében lehet hivatkozni, ezért az ügyesség erre irányuló érvelése (az előzetes döntéshozatali kérelem indokolása) nem fogott helyt, mivel az álláspontjának elfogadása a büntetőeljárás alá vont személy felelősségének fokozását okozta volna.¹⁶⁹ Tehát az irányelv nem megfelelő átültetését legfeljebb a tagállami bíró orvosolhatja. Ennek egyik eszköze az uniós norma közvetlen alkalmazásának lehetősége, azonban a konkrét esetben ezt éppen az anyagi jogi legalitás elve zárta ki. A másik eszköze a meglévő, tagállami szabályok „helyes” értelmének jogértelmezés útján való megtalálása: a büntetőjogi tényállások hiányát semmiféle jogértelmezési technikával nem lehet pótolni, mivel az anyagi jogi legalitás uniós aspektusa ezt megakadályozza. Így tehát a tagállami jogalkalmazónak nem maradt más lehetősége, minthogy felmentse a terheltet a vádak alól.¹⁷⁰ Az ilyen helyzet azonban elvileg alapját képezheti a tagállammal szembeni szerződészegési eljárás indításának, ami – megjegyzem – Olaszországgal szemben nem történt meg.

e) A „súlyos hanyagság” példája

Az eddigiekben tárgyalt elméleti problémakörök illusztrálására nézzünk egy konkrét példát is. A tengerek szennyezésének büntetéséről szóló irányelv¹⁷¹ 4. cikke kötelezi a tagállamokat, hogy büntetni rendeljék a hajókról kibocsátott szennyezést, amennyiben azt szándékosan, tudatos gondatlanságból vagy hanyagságból követték el.” E bűnösségi kategóriákat nem definiálja az irányelv, ez azonban nem sérti a törvényesség elvét (*lex certa*), mivel a tagállami büntetőjogi rendszerben kell eleget tenni a többféle bűnösségi kategória érvényesülésének. Önmagában az, hogy milyen tartalmú fogalmak léteznek a tagállami büntetőjogokban, a törvényesség elvének kérdését vajmi kevésbé érinti, a lényeges szempont itt a törvényesség és a jogbiztonság elve szempontjából a tagállami beillesztési kötelezettség. Ugyanakkor az EUB szintetizáló fogalom-kísérlete (lásd részletesen *VI. fejezet*) jelentőséghez juthat olyan esetekben, amikor esetleg mégis más a gondatlanság tartalma valamely tagállamban, őszintén szólva, ugyanis nem tartom valószínűnek, hogy mindegyik tagállam büntetőjogi rendszerét áttekintette volna az EUB a fenti fogalom-kezdemény megalkotásához.

Amennyiben valamelyik tagállami büntetőeljárásban kétség támadna, hogy a harmonizált felelősségi forma megfelel-e az irányelvnek, akkor a bíró feladata, hogy összevesse a tagállami fogalmat az EUB által kínált fogalommal. Ha a nemzeti fogalom tágabb (azaz a büntetendő magatartás határait a bűnösségi oldalon kiterjeszti az uniós szabályhoz képest), az uniós norma csak akkor nem engedi annak alkalmazását, ha nem minimum-szabályozást célzó jogforrás tartalmazza, illetve ha ugyan az előbbi adott, de van kifejezett tilalom az uniós normában a büntetendőségre nézve.

Ha pedig a nemzeti jog hanyagság fogalma szűkebb (azaz szűkíti a felelősségi kört), a törvényesség elvének uniós követelménye nem engedi az irányelvi, tágabb felelősségi forma alkalmazását. Ezek a korlátok azonban nem befolyásolják a bírót abban, hogy a nemzeti jogot (így adott esetben a hanyagság fogalmát) a szintetizált uniós fogalom fényében értelmezze. Ennek következtében a nemzeti bíró dönthet úgy, hogy a belső jogi fogalomnak – részben – más tartalmi elemeket ad, de a törvényesség elve a belső jog *contra legem* értelmezésének is akadálya (*lex stricta*) lesz.

¹⁶⁹ *Berlusconi* 71. pont.

¹⁷⁰ 2005. szeptember 26. Lásd www.nol.hu

¹⁷¹ 2005/35/EK irányelv (2005. szeptember 7.) a hajók által okozott szennyezésről és a jogsértésekre alkalmazandó szankciók bevezetéséről.

E. Anyagi jogi legalitás és bűnügyi együttműködés

Elméleti kérdésként merült még fel a törvényesség elvével kapcsolatosan, hogy a bűnügyi együttműködés joga tekintetében az anyagi jogi legalitásnak érvényesülnie kell-e. A probléma uniós szinten egy előzetes döntéshozatali eljárásban, illetve Magyarországon egy nemzetközi szerződés ratifikációját megelőző előzetes normakontroll keretében merült fel.

Az *Advocaten voor de Wereld* ügyben az európai elfogatóparancsról szóló kerethatározat érvénytelenségének megállapítására indult az eljárás, mivel az előterjesztő bíróság szerint a nem pontos megfogalmazás értelmezési különbségeket eredményezhet az egyes államok igazságügyi hatóságai között a nemzeti jogba átültető jogszabályok miatt és ez veszélyezteti a közösségi jogrend egységességét, és sérti a jogbiztonság alapelvét, valamint az állampolgárokat érintően az egyenlőség elvét és a hátrányos megkülönböztetés tilalmát. Az EUB döntésében kimondja, hogy ezeket *sem* sérti a kerethatározati szabályozás, de nem tagadja ezek esetleges reális kapcsolatát a büntetőügyekben történő igazságügyi együttműködés kérdéskörével. A törvényesség elvével kapcsolatos álláspontja megfogalmazásához nem mutatja ki az EUB, hogy az elv hatókörébe beletartozik-e az elfogatóparancs jogi rendszere, erre – a konkrét kérdésben – nincs is szüksége. Talán nem véletlenül alakította úgy, hogy e kérdésben ne kelljen állást foglalni (egyelőre). Az elméleti kérdésben ugyanis két tábor áll egymással szemben: az egyik álláspontja szerint a bűnügyi együttműködés jogát nem kell megterhelni az anyagi büntetőjogot (a felelősségrevonás feltételeit megszabó) korlátozó alapelvi garanciákkal, azt az eljárási alapelvek szorítják garanciális keretek közé,¹⁷² míg mások szerint a más állam büntetőhatalmának gyakorlásához nyújtott segítség során is végsősoron a büntetőhatalom tárgya az individuum, ezért az alapelvi korlátozásoknak érvényesülniük kell. Vagy másképpen:

„a nemzetközi bűnügyi jogsegély keretében végzett eljárás a megkeresett állam saját büntetőeljárás cselekményének minősül-e, hiszen ha igen, akkor nyilvánvaló, hogy hazai büntetőeljárás csak akkor indítható, ha az alapul fekvő cselekmény a magyar jog szerint (is) bűncselekmény. Ha azonban a jogsegély-eljárás keretében lefolytatott eljárás nem minősül a megkereső állam saját büntetőeljárásának, akkor értelemszerűen nem vonatkozik rá a törvényesség elve.¹⁷³ (...) A bűnügyi együttműködés eljárásai nem tekinthetők tartalmi értelemben büntetőeljárásnak, mivel nem az érintett személy büntetőjogi felelősségének megállapítását s büntetőjogi szankció kiszabását szolgálják.¹⁷⁴ Önmagában az a tény, hogy az Nbjt. háttérjoganyagául a büntetőeljárás törvény szolgál, még nem teszi például a kiadatási eljárást vagy akár az átadási eljárást tartalmi értelemben is büntetőeljárássá, hiszen ezen utóbbi eljárásokban az érintettet – ahogy arra fentebb történt utalás – csak korlátozottan illetik meg a büntetőeljárás alapjogok.”¹⁷⁵

¹⁷² Lásd részletesen KARSAI – LIGETI (2008) 401.p.

¹⁷³ KARSAI – LIGETI (2008) 400.p.

¹⁷⁴ Azt itt képviselt álláspont egyben a nemzetközi szakirodalomban is általánosan elfogadott nézet. Lásd például az angol szakirodalomból *Lord Russell*: „the broad principle that it is to the interest of civilized communities that crimes ... should not go unpunished, and ... that one state should afford to another every assistance towards bringing persons guilty of such crimes to justice“ [*Arton-ügy*, 1 Q.B. [1896] 111], illetve a francia jogirodalomból *Fauchille*: “coopération des Etats pour la bonne administration de la justice pénale” [*Fauchille*: *Traité de droit international public*. Paris, 1922, 457. p.].

¹⁷⁵ KARSAI – LIGETI (2008) 402.p.

A magyar Alkotmánybíróságnak erről más (volt) a véleménye, ahogy azt a 32/2008 (III.11.) ABH. sz. döntésében kifejtette, mivel kimondta, hogy „az Alkotmány 57. § (4) bekezdése a bűnössé nyilvánítást és a büntetéssel sújtást érdemben befolyásoló valamennyi büntetőjogszabályra vonatkozik, és ezáltal akadályoz minden olyan magyar közhatalmi cselekvést, amely a magyar Alkotmány hatálya alá tartozó személyek büntetőjogi felelősségére vonására irányul anélkül, hogy a felelősségre vonás alapjául szolgáló cselekmény a magyar jog szerint bűncselekmény lenne.”¹⁷⁶ A döntés után hatályba lépett alkotmánymódosítás (a 2007. évi CLXVII. törvény), majd az időközben elfogadott Alaptörvény szövege az elvi dilemmát – legalábbis abban az aspektusban, ami leginkább szembevető volt – feloldotta, mivel ahogy láttuk, a törvényesség elvének magyar megfogalmazása 2008 óta egyébként kifejezetten integrációbarát transznacionális vonulatot követ. Emiatt tehát a bűnügyi együttműködés során kifejtett eljárási aktus a másik tagállam anyagi jogi legalitásából fakadó követelményeit is kielégítő büntetőigény-érvényesítésének a része. Így az eljárási aktus nem tartozik a „magyar” anyagi jogi legalitási követelmények alá, vagy még pontosabban, az Alaptörvény alapján azokat a másik állam joga helyettesíti. A korábbi alkotmánybírósági határozat elvi állásfoglalása (ebben a kérdésben) tehát a hatályos szöveg miatt ma már nem foghat helyt, ez azonban nem jelenti azt, hogy a Alaptörvény szövege alapján a korábban feltett kérdésre – legalább magyar viszonylatban – ki lehetne olvasni a választ, így ehelyütt továbbra is azt az álláspontot képviselem, hogy az anyagi jogi legalitás elve hatókörébe egyébként az igazságügyi együttműködés joga nem tartozik bele.¹⁷⁷

F. Összefoglalás

Az anyagi jogi törvényesség elvének betartása mind európai, mind nemzeti szinten alapvető jelentőségű és kötelező ismérve a jogállamnak. A Chartában való kodifikálása fontos eleme a fejlődésnek, ezzel egyben sajátos alkotmányos karaktert is kapott az elv az uniós jog általános jogelvei között. A törvényesség elve két síkon is elemzésre került, így a *ius puniendi* uniós integrációból fakadó korlátait és az uniós *ius puniendi* korlátozó törvényességet is megvizsgáltam. Az uniós jog és a nemzeti büntetőjog kölcsönhatásából előállhat olyan joghelyzet, amelyben a hatályos és törvényes büntetőnorma nem kerülhet alkalmazásra. Az uniós jog mint a nemzeti büntetőjog forrása a tagállami bíróságok számára kötelezettséget teremt az uniókonform jogértelmezésre, de ennek is megvannak a korlátai (vagy következményei) az anyagi jogi legalitásból fakadóan. Ma még nyitott kérdés, hogy amennyiben a törvényesség ezen elve más uniós normákkal kerül kollízióba, bírhat-e elsődlegességgel azokkal szemben.

A „valódi” *ius puniendi* biztosítása az Unió számára azzal a következménnyel is járhat, hogy meg fog változni az uniós normákkal kapcsolatos büntetőjogot érintő jogfelfogás (különösen, ami a speciális korlátokat illeti), ugyanis ha valóban *ius puniendi* háramlott az Unióhoz, akkor a büntetőjogi felelősség fokozása vagy megalapozása önálló uniós normák útján is megtörténhet, az erre vonatkozó kizáró kivételre sem szükség nem lesz, sem pedig jogalapja nem lesz.

¹⁷⁶ 32/2008. (III. 11.) ABH IV. pont.

¹⁷⁷ A jogirodalmi nézetek részletes ismertetése itt KARSAI (2010).

VI. A BÜNÖSSÉGEN ALAPULÓ FELELŐSSÉG ELVE

A. Dogmatikai megközelítés

A *nullum crimen / nulla poena sine culpa* maximája¹⁷⁸ a bűnösségen alapuló felelősség központi eleme, amely a legtöbb európai büntetőjogi rendszerben elismert és rendszeralkotó attribútum,¹⁷⁹ még akkor is, ha a modern európai társadalmakban „az egyéni felelősség és vele a bűnösség elve regresszióban van.”¹⁸⁰ Az „*actus non facit reum, nisi mens sit rea*” alapelv értelmében valamely cselekmény csak akkor „vétkes” (büntetendő), ha adott a bűnösség. NAGY ezt kibontja három aspektusra, és megkülönbözteti az elv bűncselekménytani, jogkövetkezménytani és büntetéskiszabási megközelítését. Ehhez a felfogáshoz csatlakozva kimondható, hogy

„a bűnösség a bűncselekmény fogalmi eleme, az adott cselekményt „bűnösen” kell elkövetni (*nullum crimen sine culpa*). A bűnösségnek tehát a törvényi tényállás valamennyi elemére ki kell terjednie. Akit nem terhelt bűnösség, amikor a magatartását kifejtette, büntetőjogi értelemben felelőssé nem tehető. Jogkövetkezménytani szempontból a bűnösség előfeltétele a büntetésnek, nélkülözhetetlen velejárója annak. (...) Büntetéskiszabási megközelítésben a bűncselekmény szándékos vagy gondatlan megvalósítását a törvényhozó eltérő büntetési kerettel már értékeli a bűncselekmény büntetési tételének megállapításánál. Így a büntetés kiszabásánál a bűnösség önmagában nem értékelendő, azonban büntetéskiszabási jelentőséget kaphat a bűnösség különböző foka, a szándékos és gondatlan bűnösség intenzitása.”¹⁸¹

HALL (a *common law* országokra nézve) kimondja, hogy

„a 'mens rea' hagyományos fogalma világos, St. Augustin Seneca értelmezéséből ered, és míg a korai szerzők az erkölcsi konnotáció megjelölésére a 'gonosz elme' vagy gonosz akarat' kifejezést használták, addig a modernek 'a bűnösség' vagy az 'erkölcsi vétkesség' kifejezéseket. A 'mens rea'-t két tényező határozza meg, az aktuális sérelem és az akaratlagos cselekmény során fennálló elmebeli feltétel.”¹⁸²

Az alapelv általános jelentésének tehát meghatározó attribútuma az egyéni, az individuális bűnösség (a szemrehányhatóság / felróhatóság értelemben), ami a bűncselekmény-fogalom alkotóeleme. Ennek megfelelően a jogellenes cselekmény elkövetése bűnösség

¹⁷⁸ Ehelyütt nem kezelem külön a maxima két külön aspektusát.

¹⁷⁹ Részletes elemzés például KIS (2005).

¹⁸⁰ KIS (2005) 13.p.

¹⁸¹ NAGY (2014) 80-82.p.

¹⁸² „What is quite clear about the traditional meaning of 'mens rea,' from its origin in St. Augustine's adaptation of Seneca to current discussions, is its moral connotation expressed in terms of 'evil mind' or 'evil will' by the early writers, and in terms of 'guilt' or 'moral culpability' by modern ones. As was suggested above, two factors determine the meaning of mens rea – an actual harm and the mental state of the actor who voluntarily commits it.” HALL (1960) 72.p. Lásd még FLETCHER (1978) 532-533.p.

nélkül nem vezethet a büntetőjogi felelősség megállapításához. A sztrikt (tárgyi), a vikárius és az objektív büntetőjogi felelősséget nem, vagy csak kivételes módon ismerik el az európai jogrendek, de a kontinentális jogrendszerek között is vannak e felelősségi formáknak (valamelyikének) befogadói, például a francia.¹⁸³ Vannak továbbá olyan országok, ahol a bűnösség elve alkotmányi rangot kapott, de az országok többségében csak a büntetőtörvény tartalmazza.

A bűnösségen alapuló felelősség elve alóli – a fentiektől eltérő – *hagyományos kivétel* lehet az ittasan (esetleg bódult állapotban) elkövetett bűncselekmény miatti büntetőjogi felelősség (például a magyar szabályozáshoz hasonló megoldás választása esetén), illetve (részben ezzel is összefüggésben) az *actio libera in causa*¹⁸⁴ jogi figurája is. Sajátos módon a bűnösségi elv e konstrukciókkal történő dogmatikai áttörését a szerzők nem szokták dramatizálni, belenyugodnak abba, hogy az elv érvényesülésének csorbulnia kell az egyéb társadalmi érdekek megfelelő védelme érdekében.

A bűnösségen alapuló felelősség alóli, új, *kivételes formák* is megjelentek továbbá az utóbbi időszakban, így a jogi személyek valódi büntetőjogi felelőssége, a bünszervezetek működése körében kialakult „beszámítási” modellek,¹⁸⁵ illetve bizonyos felelősségi formák a nemzetközi büntetőjogban (*joint criminal enterprise*¹⁸⁶), amelyek a bűnösség hagyományos felfogását gyengítik. Mindezt értékelve és felrajzolva a tendenciát, KIS rávilágít arra, hogy

„a bűnösségszemléletben Európa-szerte körvonalazódott egy olyan utilitáriánus, prevenciósz büntetőfilozófia, amely a felelősséget szigorító, tárgyiasító szemléletet plántált a jogalkalmazásba. Az erősödő preventív szemlélet kriminológiai magyarázata az emberi képességek és a környezet, a technika közötti növekvő távolságot emeli ki, amely tetteink és azok következményeinek gyengülő tudati kontrollját motiválni, megerősíteni hivatott, szigorodó elvárás-rendszer és az ennek megfelelően idealizálódó, objektív elvárhatóság irányába hat.”¹⁸⁷

A magyar Alaptörvény XXVIII. cikk (2) bekezdése az ártatlanság vélelmének alkotmányos rögzítésén keresztül, illetve a (4) bekezdés a törvényesség elvének kimondása körében utal a bűnösségre:

(2) Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.
(4) Senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy - nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben - más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.

A bűnösség kifejezés e rendelkezésekben „olyan felelősséget jelent, amely represszív szankció alkalmazására adhat alapot. A kifejezés tehát nem kizárólag a büntetőjogi értelemben vett bűnösséget jelenti, hanem ide tartozik az olyan felelősség is, amely szabály-

¹⁸³ Lásd KIS (2005) 116-184.p.

¹⁸⁴ GROPP (2005) 87.p., NAGY (2014) 251.p.

¹⁸⁵ KIS (2005) 332-404.p.; TORNyai (2014).

¹⁸⁶ See detailed analysis at BOJANIĆ ET AL. (2007).

¹⁸⁷ KIS (2005) 141.p.

sértési, fegyelmi, illetve közigazgatási büntetés alkalmazására adhat alapot. Nem tartozik viszont a bűnösség fogalmába az olyan felelősség, amely reparatív vagy restoratív szankció, így ami például kártérítés alkalmazására ad alapot.”¹⁸⁸

A bűnösségen alapuló felelősség elve mint elvi koncepció nem adja meg a bűnösség általánosan „alkalmazható” fogalmát, ezért maga a bűnösség sokféle definícióban él az európai jogrendekben. Egy jogösszehasonlító elemzés ekörben is fontos részletek felismerését szolgálja, itt azonban elegendő azt kiemelni, hogy a kontinentális büntetőjogok a szándékosság és a gondatlanság között különbséget tesznek, s a tudati, valamint az akarati (érzelmi) oldal elkülönítését is képviselik. A tudati oldal az elkövetőnek azon képességét jelenti, hogy képes előrelátni a cselekményének következményeit és átlátja (tudata átfogja) az objektív tényállási elemeket. Az akarati (érzelmi) oldalon pedig a cselekményhez, illetve annak következményeihez való érzelmi viszonyulás vizsgálendő. A magyar büntetőjogban a szándékosság két formája és a gondatlanság két alakzata is a Btk. fogalmán nyugszik.

„A common law országaiban a bűnösség a mens rea (bűnös tudat) tág értelmű fogalma, amely szubjektív vagy objektív kritériumokon vagy a kettő kombinációján nyugszik. A büntetőeljárás során azt kell bizonyítani, szubjektív értelemben, hogy az elkövetőnek *tempore criminis* volt szubjektív viszonyulása a cselekményhez, míg objektív értelemben azt, hogy az elkövetés idején ilyen szubjektív viszonyulással nem rendelkező elkövetőre az értelmes, elvárható magatartást folytató személy tesztjét lehet alkalmazni (és elítélni).”¹⁸⁹

B. Az Európai Unió Bíróságának álláspontja

Az EUB néhány előzetes döntéshozatali eljárásban már nyilatkozott a bűnösség elvéről. A közösségi jogi rendelkezésekkel kapcsolatosan úgy merült fel a kérdés, hogy bizonyos – tagállami szankcionálást előíró – közösségi normák megkövetelik-e a bűnösségen alapuló felelősséget a közösségi jog megsértésének tagállami szankcionálásához.

A *Hansen*¹⁹⁰ ügyben a dán sztrikt (objektív) felelősségi rendszerrel kapcsolatosan mondta ki az EUB, hogy önmagában ez a rendszer nem jelenti a verseny korlátozását a belső piacon (más államokbeli szabályozáshoz képest), valamint azt is, hogy a tagállam-

¹⁸⁸ HOLLÁN és társai (2009) 2075.p.

¹⁸⁹ “In countries where common law prevails, guilt is covered by the broad notion of mens rea (guilty mind), which can be based on subjective or objective criteria, or a combination of both. The prosecution must show, in terms of subjective criterion that the perpetrator had a psychological relationship to the crime tempore criminis, while in terms of objective criterion, a perpetrator who had no psychological relationship to the crime tempore criminis is judged on the basis of what is called the reasonable person test.” BOJANIC ET AL. (2007) 167.p.: „this test allows the court to assess whether another reasonable person, in the same circumstances, would have had the necessary psychological relationship to the crime. The types of guilt in the common law system are intent, recklessness (wilful blindness in United States law, a form which falls very close to conscious negligence in continental law) and criminal negligence. In proceedings the prosecutor must show that the perpetrator acted tempore criminis with a guilty mind and that he committed an act which violated imperative or prohibitive legal norms (this is in fact an illegal act, known in common law as actus reus). The exceptions to the rule that it is necessary to prove cumulatively elements of mens rea and actus reus are so-called strict liability offences, for which the basis is objective responsibility (for consequences caused). This refers to minor offences against civic discipline, which by content correspond to misdemeanours (traffic offences, etc.)” And more HALL (1960) 146-198.p.

¹⁹⁰ C-326/88 Anklagemyndigheden (Public Prosecutor) v Hansen & Søn I/S (1990. július 10.) 15. pont.

nak joga van objektív alapokra helyezni a büntetőjogi felelősséget. Ez azt is jelenti, hogy a közösségi (uniós) jog nem követeli meg a bűnösségen alapuló felelősség alapelvének követését, akkor sem, amikor a tagállam a saját büntetőjogában esetlegesen közösségi értékek védelmét érvényesíti (*Vandevenne*¹⁹¹). Az elvre való hivatkozás felmerült még az elkobzás kapcsán is, amikor egy ügyben az volt a kérdés, hogy a közösségi jog enged-e a teherszállítmány bűnösség vizsgálata nélküli elkobzását.¹⁹² Ahogy azt az EUB megfogalmazta, a lojalitási alapelvből fakadóan a közösségi jog megsértésére nézve a szankciókat a tagállamnak kell biztosítania (ha a közösségi jog ilyenekkel nem rendelkezik), s a közösségi jog ekkénti érvényesítésénél az asszimilációs alapelvre kell figyelemmel lenni (hasonló anyagi jogi és eljárásjogi feltételek melletti szankcionálás, mint a saját jogtárgyak elleni sérelem esetén), valamint a szankciónak hatékonynak, arányosnak és visszatartó erejűnek kell lennie. Ez azt is jelenti, hogy a lojalitási alapelvből nem következhet az objektív büntetőjogi felelősség tilalma, illetve az is, hogy ha egy tagállam ismeri ezt a felelősségi formát, azt a közösségi jog megsértésének eseteire is előírhatja.

A *Káserei Champignon Hofmeister*¹⁹³ ügyben még egy aspektus felmerült, méghozzá a *nulla poena sine culpa* elv és a szankció büntetőjogi természete közötti szoros összefüggés kérdése. Azaz annak megerősítése, hogy büntetőjogon kívüli jogágak felelősségi modalitásai (magánjog, közigazgatási jog) nem követelik meg a bűnösségi elvet.

C. Új értelmezési keret: az Alapjogi Charta

Az Alapjogi Charta a 48. cikkében tartalmazza az elvet az ártatlanság védelmével szoros összefüggésben az EJEE 6. cikk (2) és (3) bekezdésével egyezően.

Charta 48. cikk *Az ártatlanság védelme és a védelemhez való jog* (1) Minden gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították. (2) Minden gyanúsított személy számára biztosítani kell a védelemhez való jogának tiszteletben tartását.

A Charta rendelkezése fontos mérföldkő az uniós jogban, mivel eddig nem volt olyan uniós szabály, ami egyáltalán a bűnösség kérdéséről, bármilyen összefüggésben szót ejtett volna. A rendelkezésre azért volt nagy szükség, mivel az EUMSZ *ius puniendi*-t megtestesítő jogalapjainak felhasználásával kibocsátásra kerülő büntetőjogi normák esetén fontos kérdés, hogy milyen álláspontot követnek azok a bűnösség rendszerbeli helyét illetően. A Charta alapvető szabálya ezt a fontos követelményt elrendezte, ezért a következő kérdés az, hogy – különösen a jogi személyekre figyelemmel – mi a 48. cikk szerinti bűnösség tartalma, azaz a *jogi személyek* büntetőjogi felelőssége körében a bűnösség milyen szerephez juthat.

Dogmatikailag két értelmezési lehetőség adott: a bűnösségi elvet szűk értelemben fogjuk fel, és azt csak természetes személyek vonatkozásában érvényesítjük. Ebben az esetben nem tartoznak a 48. cikk hatókörébe a jogi személyek büntetőjogi felelősségét esetlegesen szabályozó uniós normák. Ezen értelmezés ellen szól az az általános meg-

¹⁹¹ C-7/90 Vandevenne és társai elleni büntetőeljárás ügye (1991. október 2.) 12. pont.

¹⁹² C-177/95 Ebony Maritime v Prefetto Della Provincia Di Brindisi (1997. február 27.) 35. pont

¹⁹³ C-210/00 Káserei Champignon Hofmeister GmbH & Co. KG v Hauptzollamt Hamburg-Jonas (2002. július 11.) 35-52. pont

fontolás, hogy a bűnösségi alapelv attól alapelv, hogy a büntetőjogi felelősség egészére vonatkozik, így az alapelvek garanciális hatókörén kívül nem létezhet büntetőjogi felelősség. Ami azon kívül van, az esetleg olyan speciális felelősségi forma, amit ugyan büntetőeljárásban állapítanak meg, de materiálisan nem büntetőjogi. Mindezek azt is jelentik, hogy ebben az esetben a jogi személlyel szembeni esetleges felelősségi eljárásra az ártatlanság vélelmét sem kell alkalmazni.

Amennyiben viszont a 48. cikk szerinti bűnösség tág értelmezése mellett érvelünk, akkor a „bűnösség” fogalmi körébe a jogi személyek bűnös cselekményeit is be kell vonni, ezek „bűnössége” nyilvánvalóan eltér a természetes személy individuális bűnösségétől, tehát végsősoron a bűnösség definícióját meg kell kettőzni. Ehelyütt a tág értelmezést követem, így kimondható, hogy uniós szinten a bűnösség fogalma eltér a tagállami koncepciótól és szükségképpen magában foglalja a jogi személyek „bűnösségét” (szemrehányhatóság / felrőhatóság) is.

A következőkben azt is meg kell vizsgálni, hogy a Charta nem helyezi-e új megvilágításba a fenti bírósági véleményeket az *objektív felelősség* elfogadhatóságáról, illetve az uniós jog azzal kapcsolatos „neutralitásáról”. A kérdés újbóli vizsgálatát az indokolja, hogy a Charta rendelkezéseit a tagállam intézkedéseire is alkalmazni kell, amennyiben uniós jogot hajt végre vagy érvényesít. Ebből pedig az a szükségeszerű követelmény keletkezik, hogy – különösen – az uniós jogsértésekre előírt tagállami büntetőjogi szankcióknak a bűnösségi elvet kell követni. Álláspontom szerint emiatt a jövőben az uniós bűnösségi elv elismerésére figyelemmel az EUB álláspontjának is meg kell változnia és az objektív büntetőjogi felelősségi formát uniós jogi kapcsolat esetén el kell vetnie.¹⁹⁴

Ezen túlmenően pedig az is elképzelhető, hogy a bűnösségen alapuló felelősség elvének európai megfogalmazása, tartalma tisztulást is fog hozni, és például a bűnösségi elv áttörésével kialakított atipikus „büntetőjogi” felelősségi formákat kivezetik a büntetőjogból más közjogi területre.

D. A „súlyos hanyagságról” a bűnösségi elv kapcsán

A már kibocsátott harmonizáló irányelvekben és kerethatározatokban a büntetendőségi értékítélet megfogalmazása körében az uniós jogalkotó főszabály szerint szándékosan elkövetett cselekmények büntetését rendeli, de ennek fogalmát nem adja meg. A gondatlanságra sem ad definíciót, s ahogy láttuk, ez nem sérti a törvényesség elvét. Nem hagyható azonban figyelmen kívül a tény, hogy a korábban is említett [V. D. 4. e) *fejezet*] ügyben – bár erre szükség nincsen – az EUB kísérletet tesz a hanyagság definíciójának megadására. Egyfajta szintetizáló fogalmat kínál, amikor kifejti:

„a súlyos hanyagság fogalma felelősséget megalapozó kritérium, de amelyet bevett módon alkalmaznak a tagállamok, s előre nem látható meghatározhatatlan számú helyzetre alkalmazandó, és nem pontos, közösségi jogi vagy nemzeti jogi normatív aktusban részletezett magatartásokra. A hanyagság fogalmára nézve pedig azt mondja ki, hogy azt tartalmazza valamennyi jogrendszer, amely olyan nem szándékos tevésre vagy mulasztásra vonatkozik, amellyel a felelős személy megsérti a gondossági kötelezettségét. Továbbá, amint azt számos nemzeti

¹⁹⁴ A német alkotmánybíróság a Lisszabon-ítéletében egyenesen kimondta, hogy az uniós jog nem vezethet a német alaptörvényben rögzített bűnösségi elv feladásához. Lásd ZIMMERMAN (2011) 851 p.

jogrendszer előírja, a súlyos hanyagság fogalma csak ilyen gondossági kötelezettség súlyos megsértésére vonatkozhat. Mindebből következően az irányelv 4. cikkében foglalt súlyos hanyagság fogalma úgy érten-dő, mint amely olyan tevést vagy mulasztást foglal magában, amellyel a felelős személy súlyosan megsérti a gondossági kötelezettségét, ame-lyet be kellett volna tartania, és amelyet betarthatott volna képességei-re, ismereteire, adottságaira és egyéni helyzetére tekintettel.”¹⁹⁵

A döntés érdemi részét nem befolyásolta a súlyos hanyagság fogalmának megadása, ugyanis a jogeset a törvényesség elvének kérdése körül mozgott. Ugyanakkor az EUB e szintetizáló definícióját *minden más esetben* is, amikor a hanyagság fogalmára materiális értelemben szüksége lehet az uniós jog értelmezéséhez, fel tudja használni. Azt látjuk tehát, hogy ugyan általános bűnösség-fogalom még nem született uniós szinten, a gon-datlanság definíciós elemeire nézve van már joggyakorlat, ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ez a gyakorlat azonban némi aggályt is felvet a törvényesség elvének oldaláról, mivel az *Intertankó ügy* azt mutatja, hogy a súlyos gondatlanság fogalmát nem a jogal-kotó adta meg (sem uniós, sem tagállami szinten), hanem azt egy bíróság határozta meg (definíciós hatalom).

A *magyar jogban* érvényesülő hanyagság-fogalom eltér ettől a fogalom-kísérlettől, mivel kifejezetten tartalmazza a következményekre vonatkozó előrelátás hiányát, amit a kellő körültekintés elmulasztása idézett elő, azaz, ha az elkövető a megfelelő körültekin-tést vagy figyelmet gyakorolta volna, akkor felismerhette volna a büntetőjogilag releváns következményeket. A fenti gondatlanság-fogalom valamely gondossági kötelesség be nem tartását jelenti a normatív elvárhatóság mellett. Azt is mondhatjuk, hogy itt nincs szükség azon hipotetikus vizsgálat lefolytatására, hogy mit kellett volna előrelátnia (bün-tetőjogilag releváns következményt, általában eredményt), hanem a gondosságsértés megállapítása megalapozza a felelősséget. Ezzel az uniós fogalom jóval tágabb, azaz szigorúbb, mint például a magyar szabályozás, így a korábban kifejtettek alapján az uniós jogi előírások és a magyar jogi szabályozás eltérése nem követel az értelmezésben változtatásokat.

¹⁹⁵ C-308/06 International Association of Independent Tanker Owners (Intertanko) és mások v Secretary of State for Transport (2008. június 3.) 73-79.pont.

VII. ULTIMA RATIO ÉS SZUBSZIDIARITÁS

A. Ultima ratio – a belső jogban

A legtöbb európai országban, de különösen a német doktrínában, és egyébként a kontinentális jogrendszerekben az *ultima ratio* elvét az állami hatalom, egyben a *ius puniendi* korlátozásának fogják fel. A jogtudósok – szinte – mindegyike evidenciaként használja az *ultima ratio* elvet, ennek ellenére annak pontos fogalmi elemei nem teljesen tisztázottak.¹⁹⁶

ASHWORTH az *ultima ratio* elvet minimalista megközelítésnek nevezi, ami a társadalmi kontroll más eszközei és a büntetőjogi közötti speciális viszonyra épít, és kimondja, hogy

„a büntetőjog preventív mechanizmus, de ezen kívül vannak más mechanizmusok is. Az erkölcs, a társalmi szokások és a kortársak nyomása a kontroll informális forrásai, és több területen előnyösebb ezen erőkre bízni a szabályozást. A jogban, a kriminalizálás mellett legalább két fő módszer van: a magánjogi felelősség, ami leginkább a kártérítési és a szerződéses felelősségben testesül meg, valamint a közigazgatási szabályozás.”¹⁹⁷

Az *ultima ratio* elv a szubszidiaritással és a büntetőjog fragmentáris jellegével¹⁹⁸ összefüggésben, ezen tartalmi kontextusokkal együtt szokott megjelenni a különböző szerzőknél – igaz, eltérő tartalmi kibontásban és eltérő definíciós pontossággal.¹⁹⁹ NAGY alapos elemzést ad az *ultima ratio* elvről, s azt mint speciális büntetőjogi elvet azonosítja. A definíciója szerint „a büntetőjog jelenti a legszigorúbb és legsúlyosabb beavatkozást az egyéni szférába. Ha a jogon, illetve a büntetőjogon kívüli, enyhébb eszközök nem alkalmasak, nem vehetők igénybe, illetve nem elég hatásosak, megnyílik az út a *büntetőjog* előtt, amely ezek alapján csak kiegészítő jellegű, »végső eszköz« lehet, még pontosabban a *legvégső esetben a legutolsó eszköz*. (...) Tehát a büntetőjog eszerint csak a legsúlyosabb jogsértésekre legutolsó eszközként legitím. (...) Az *ultima ratio* elvet két irányban kell értelmeznünk: egyrészt büntetőjogon belüli viszonylatban, ami azt jelenti, hogy

¹⁹⁶Lásd még JAREBORG (2004) 526.p.

¹⁹⁷ „Criminal law is a preventive mechanism, but there are others. Morality, social convention and peer pressure are three informal sources of control, and in many spheres it seems preferable to leave the regulation of certain behaviour to those forces. Within the law itself there are at least two other major techniques in addition to criminalization: there is civil liability, best exemplified by the laws of tort and contract, and administrative regulation, which includes such measures as licensing and franchising.” ASHWORTH (1995) 33.p.

¹⁹⁸ A büntetőjog fragmentáris természete azt jelenti, hogy a büntetőjog a jogtárgyak csak egy részét és azokat sem teljes mértékben védelmezi, hanem csak bizonyos bizonyos cselekményekkel szemben. A „fragmentáris” büntetőjog kifejezést egyébként a német szakirodalom KARL BINDING 1902-es tankönyvére vezeti vissza. Vö. ROXIN (2006) 45.p. HEFENDEHL szerint a „fragmentaritás” egyenesen alkotmányos alapelv, mivel éppen az arányosság alkotmányos követelményéből fakad, hogy a büntetőjogi beavatkozás arányossága az egyes életviszonyokra, az egyes jogtárgyakra vonatkoztatva jelenik meg, így az ezek védelméből összeálló büntetőjogi rendszer szükségképpen mozaikszerű lesz. HEFENDEHL (2011) 401-404.p. A magyar irodalomban NAGY (2010) 59.p.

¹⁹⁹ Részletes elemzés az elv hazai elismeréséről: KARSAI (2012). Német vonatkozásban HAGGENMÜLLER – JUNG – STUCKENBERG (2012).

a büntetőjogi eszköz alkalmasságát a többi büntetőjogi eszközhöz viszonyítva kell megítélni, és ha az összehasonlítás alapján az enyhébb eszköz alkalmas, azt kell előnyben részesíteni. Másrészt büntetőjogon kívüli viszonylatban is értelmezhető, amikor is a büntetőjog területén kívüli eszközökkel vetjük össze a büntetőjog eszköztársaságát.²⁰⁰ NAGY az *ultima ratio* elvet a szubszidiaritással együtt tárgyalja, azonban nem ad egyértelmű megfeleltetést vagy elhatárolást a két elv egymáshoz való viszonyára nézve, de annyi bizonyos, hogy a fenti fogalom magját abban látja, hogy a büntetőjognak „a jogi felelősségi, védelmi formák rendszerében kiegészítő jelleggel, *ultima ratio*ként kell érvényesülnie.”²⁰¹ GELLÉR²⁰² – új alapelvei rendszerének elfogadtatása érdekében – kivétel a szűkszavú szerzők közül, ő a szükségesség körébe helyezi az elvet, és az „anyagi legalitásból” vezeti le, ami egyébként a kriminalizáció szükségességéből és arányosságából áll.²⁰³

Az *ultima ratio* alapelv tartalmát tekintve tehát az a legáltalánosabb nézet, hogy a büntetőjogi fellépés a „legvégső eszköz a legvégső esetben.”²⁰⁴ A megfogalmazás tartalma azonban szükségképpen összehasonlítást tartalmaz, emiatt választ kell adni arra a kérdésre is, hogy egészen pontosan mihez képest a legvégső eszköz a büntetőjog és hogy mit jelent a legvégső eset? Mely értékek (érdekek), azaz jogtárgyak összehasonlításával juthatunk el a „legvégső” értékhez? Lehet-e ilyen összehasonlítást tenni olyan jogtárgyak között, amelyek különböző materiális érdekeket tartalmaznak, így például a szexuális erőszak és a rablás vagy a lopás között?

Az *ultima ratio* elvnek, azaz, hogy a büntetőjogi fellépés a legsúlyosabb jogsértések esetén jöhet csupán szóba, két aspektusát lehet első ránézésre megkülönböztetni.²⁰⁵ Ezek azonban immanens ellentmondást hordoznak, amit fel kell oldani, s erre kísérletet is tesznek. Egyfelől értelmezhető az a „hagyományos” – ehelyütt kritizált – álláspont, miszerint a társadalom számára legfontosabb jogtárgyak megsértését kell a „legsúlyosabb” jogsértésnek tekinteni, ennek értelmében különösen az élet, az emberi szabadság jogtárgyainak védelme nyerhet büntetőjogi relevanciát. Ebben a körben nem jut szerephez az, hogy az *ultima ratio* ezen felfogása relatív, hiszen a „legfontosabb” jogtárgyak időben jelentős – tartalmi – változásokon is keresztüljuthatnak, azaz az *ultima ratio* mindig egy adott időszakban hatályos büntetőtörvényének védelmi körébe eső jogtárgyak vonatkozásában értelmezhető.²⁰⁶

A másik értelmezési sík az adott jogtárgy különböző fokú sértései közötti különbségtétel, kézenfekvő módon jogági differenciálást követve. Így értelmezhetővé válik az *ultima ratio* egyfajta horizontális viszonyrendszerben, amelyet az jellemez, hogy az azonos (vagy hasonló) jogviszonyokban megjelenő jogsértések valamilyen szinten fokozható tartalmat hordoznak, azaz egymáshoz, de legalábbis a büntetőjogi jogsértéshez képest mindenképpen eltérő veszélyességűek. Az azonos vagy egymással összemérhető jogviszonyok azonos jogtárgyat (vagy jogtárgy-családot) rejtenek, s így nyerhet igazi értelmet az *ultima ratio* elvre mint a legvégső eszköz elvére való hivatkozás.

²⁰⁰NAGY (2010) 59.p.

²⁰¹NAGY (2010) 59.p.

²⁰²GELLÉR (2008).

²⁰³GELLÉR (2008) 56.p.

²⁰⁴JAREBORG (2004) 534.p.; FLETCHER (2005) 31.p.

²⁰⁵ A magyar jogbeli helyzetének elemzése KARSAI (2012).

²⁰⁶ Ehhez hasonló az a felfogás, ami az *ultima ratio* elv érvényesülését a „kivételes esetekre” való alkalmazásban látja. KAIÁFA-GBANDI (2011) 17.p.

Mindebből azonban olyan tétel is szükségszerűen következik, ami a hagyományos állásponttal szemben áll: az *egymással össze nem mérhető jogsértések* vagy egymással nem rokon jogtárgyak sértése esetén – éppen a jogtárgysértés fokozatosságának hiánya okán – a végső eszköz érve nem foghat helyt. A „legfontosabb” jogtárgyak pedig tipikusan ilyenek. Az itt képviselt álláspont szerint tehát elkülöníthetők azon jogtárgyak, amelyek elleni támadás nem fokozható, azaz nincs olyan magatartás, ami büntetőjogon kívüli jogsértés lenne (azonos vagy összehasonlítható jogtárgyhoz kötődően) – így minden támadás, ami az adott jogtárgyat érinti, bűncselekmény.

Nem szabad összetéveszteni az itt kifejtetteket azzal a helyzettel, amikor a büntetőjogon kívüli jogágakban van valamifajta tilalom, de nincs büntetőjogi tényállás: a különböző jogágakban megjelenő jogsértések nem mindegyike üldözendő büntetőjogilag, mivel nincs arra vonatkozó tényállás. Ilyenkor nem arról van szó, hogy a büntetőjog eltérne más jogágak védelmi körétől, hanem arról, hogy a büntetőjog alkalmazási köre meghatározott jogtárgyakra és meghatározott támadásokkal szemben korlátozódik – a büntetőjog fragmentáris természete ez, amit az indokol, hogy a magánjogi vagy közigazgatási jogi jogellenesség vagy tilalmazottság még nem jelent elegendő feltételt a büntetendővé nyilvánításhoz.²⁰⁷

Megállapítható, hogy nem fokozható a támadás, s így nincs olyan jogsértés, ami büntetőjogon kívüli lenne a (magyar) jogrendben a nemi szabadság és a mozgásszabadság vonatkozásában (ezeknél a büntetőjog „*sola ratio*”), de más jogtárgyat érintően aligha. Érdekes eredmény, hogy a testi épség – egészség – élet jogtárgycsaládot a termékfelelősség jogintézménye emeli ki ebből a csoportból. Ha pedig ez így van, akkor az ilyen cselekmények vonatkozásában – azaz a bűncselekmények többségét érintően – az *ultima ratio elv nem értelmezhető*.²⁰⁸ Az azokkal kapcsolatos büntetőjogi fellépés kialakítását (büntetendőség és szankció) egyedül az arányosság elve határozza meg.

Fontos kiemelni, hogy az *ultima ratio* nem a jogtárgyak vagy a jogsértések körében ad összehasonlítást (viszonyítást), hanem a jogsértésekre adott jogi válaszokat érintően. A „végső eszköz” érve a jogi reakciók között *differenciál*, tehát a jogi válaszok összehasonlításának eszköze. Megjegyezhető továbbá, hogy nincs általánosan elfogadott mérce,²⁰⁹ ami alapján az állami, így a büntetőjogi beavatkozás súlyosságát mérni lehetne, ezért súlyos, súlyosabb és legsúlyosabb beavatkozásról csakis relatív viszonyrendszerben, azaz egymáshoz viszonyítva lehet beszélni.

Az arányosság alapelvének van azonban olyan aspektusa (is), ami a védendő értéket állítja rangsorba vagy fontossági sorrendbe, s majd ennek alapján engedi az arányosítási koordinátarendszer felállítását. Emiatt tehát javasolható az *ultima ratio* elvre való általános hivatkozás korlátozása, s annak érvényesítése, hogy az elv csakis a fokozható jogtárgysértések (s így a fokozható jogi válaszok) esetében érvényesíthető megalapozottan.

B. Büntetőjogi szubszidiaritás – a belső jogban

A modern társadalmakban a büntetőjog szubszidiaritása elismert alapelv, amely azt tartalmazza, hogy a büntetőjogi felelősséget csak akkor telepítsen az állam az egyénre, ha az érdekek sérelmét nem lehet más, kevésbé szigorú jogi reakcióval „orvosolni”. E szigor-koncepciónak két ismérve van, a büntetőjog mind anyagi jogi értelemben, mind

²⁰⁷ Vö. FELIX (1998) 297.p.

²⁰⁸ Részben hasonlóan VOGEL (1996) 110-115.p.; PARRY (2002).

²⁰⁹ Hasonlóan VERGHO (2009) 145-146.p.

strukturálisan is szigorúbb (a legszigorúbb) beavatkozást enged a többi jogághoz képest. Az anyagi jogi értelemben vett „szigor” azt jelenti ehelyütt, hogy a büntetőjog a legsúlyosabb szankciók (emberi szabadságtól való megfosztás) kiszabására is lehetőséget nyújt. A strukturális (rendszerszintű) „szigor” ehhez képest pedig azt jelenti, hogy a felelősség megállapításának keretei, tehát a büntetőeljárás maga (szabályok és lefolytatás) az állami büntetőigény érvényesítésének feladatával már önmagában is jelentős szigorot és autoritást képvisel a többi eljárási rendhez képest. Ugyan árnyalhatja ezt a képet, ha a közigazgatási jogsértések esetében esetenként alkalmazott, jelentős mértékű pénzbírságokat összehasonlítjuk a felfüggesztett szabadságvesztéssel, mivel így a „szigor” fogalma relatívvá is válhat, de a különböző jogági felelősségek szintjéhez és a hozzájuk kapcsolt szankciórendszerekhez képest még nem vesztette el a büntetőjog a hagyományos helyiértékét.

Ennél tágabban vizsgálódva, a szubszidiaritás elve a belső jogi koordinátarendszerben az alkotmányos követelmények alapján korlátozza az állam egyéni jogviszonyokba való beavatkozását. A szubszidiaritási alapelv szoros összefüggésben van a büntetőjogi *ultima ratio* elvvel, mivel ez utóbbi a szubszidiaritás elvének kiegészítését adja: amennyiben a más jogági szabályozók nem voltak elegendők a jogsértés elleni fellépésre, a szubszidiaritás elvéből fakadóan a büntetőjog bevethető, azonban az *ultima ratio* elv fogja a legfontosabb társadalmi értékek esetén az állami beavatkozás mértékét meghatározni. Ebből következően a „*sola ratio*” eseteiben a szubszidiaritás nem értelmezhető.

C. Az *ultima ratio* szűk értelemben – az európai büntetőjogban

Az *ultima ratio* alapelv európai aspektusai vonatkozásában a következő kérdésekre kell megadni a választ:

- 1) Képes-e az *ultima ratio* elv korlátozó feladatát ellátni az európai jogalkotóhoz átruházott *ius puniendi* körében?
- 2) Bírhat-e jelentőséggel az *ultima ratio* alapelv az uniós büntetőjog szintjén?
- 3) Létezik-e valamilyen értelmezhető kapcsolat, amennyiben elismerhető az *ultima ratio sui generis* módon az uniós büntetőjog hatókörében, ezen elv és a szubszidiaritás uniós jogi alapelve között?

Az itt képviselt álláspont szerint az *ultima ratio* elvet a büntetőhatalom korlátozására uniós szinten is csak akkor lehet aktiválni, ha az összehasonlítható védendő értékek értelmezhetők. Az EUMSZ 82., 83., 325. és 79. cikke ennek megfelelően csak akkor esik az *ultima ratio* hatókörébe, ha az itt felsorolt érdekek védelmét egyébként az uniós jog büntetőjogon kívüli eszközökkel is biztosítja. A 82. cikkben található, és az eljárásjogi jogközelítésre, jogegységesítésre vonatkozó jogalapok gyakorlása viszont nem is eshet az *ultima ratio* körébe, legfeljebb az uniós szubszidiaritási elv érvényesülését kell megvizsgálni (lásd alább).

A 83. cikk (1) bekezdésében foglalt jogalkotási jogalap vizsgálata során megállapítható, hogy az abban foglalt, uniós szinten védendő és így elismert értékek nem rendelkeznek más uniós jogi normában védelemmel, így nem beszélhetünk fokozatos jogtárgysértési láncolatról, ami alapját képezhetné az *ultima ratio* elv érvényesítésének. JAREBORG egyébként találóan megfogalmazta, hogy az általa is használt meghatározásból („a kriminalizációt csak a legvégső eszközként kell alkalmazni a legvégső esetekre”) egyszerűen el kell hagyni a „csak” szócskát és akkor az *ultima ratio* máris a kriminalizáció akadályát képező elvből átalakul kriminalizációt elősegítő elvvé. A ko-

rábbi szükséges feltétel helyett, elégséges feltétellé változik.²¹⁰ Ezt a tételt az uniós szintér esetleges *ultima ratio* elvének vizsgálatánál meg lehet erősíteni. Az EUMSZ 83. cikkének (1) bekezdése a különösen súlyos bűncselekményekre vonatkozik, azaz olyanokra, amelyek jellegüknél vagy hatásuknál fogva a több államra is kiterjedő vonatkozásúak. A jogalap meghatározása tehát egyben azt a speciális szükségletet is megadja, ami miatt itt a *ius puniendit* megkapta az Unió: ez felhatalmazás a jogalkotás, ha úgy tetszik a kriminalizációra, nem pedig annak korlátja. Ebben a koncepcióban az esetleges *ultima ratio* éppen a büntetendőség megalapozásához segítene hozzá, egyetértve JAREBORG koncepciójával, míg az uniós *ius puniendi* korlátját inkább az arányosságban és a szubsidiaritásban kell keresni.

Az EUMSZ 325. cikkének (4) bekezdéséhez hasonló érvelést csak látszólag lehet lefolytatni. A rendelkezés szerint a rendes jogalkotási eljárás keretében meghozzák az Unió pénzügyi érdekeit sértő csalások megelőzése és az azok elleni küzdelem terén a szükséges intézkedéseket azzal a céllal, hogy hathatós és azonos mértékű védelmet nyújtsanak a tagállamokban, valamint az Unió intézményeiben, szerveiben és hivatalaiban. A „szükséges” intézkedések értelmezése körében egyelőre sötétben tapogatózik a jogtudomány, mivel itt a főszabályszerinti szubsidiaritáshoz képest jelentkezik még egy ismérv, aminek jelentése, de legalábbis *differentia specificája* egyelőre nem formálódott ki.

Az EUMSZ 83. cikk (2) bekezdése – ahogy ezt korábban kimutattam – olyan jogalapot teremt, amivel elvileg bármilyen, a harmonizációs intézkedések hatálya alá tartozó területen az Unió politikájának eredményes végrehajtásához elengedhetetlen jogközelítést meg lehet valósítani. Ebből a megfogalmazásból az következik, hogy az uniós politika adott *területein van már uniós szabályozás*, egyben „elengedhetetlen”, hogy legyen közös büntetőjogi szabályozás is: itt van helye összehasonlítható jogtárgyakról (védendő érdekekről) és azok fokozható jogsértési láncolatáról beszélni. Mindebből az következik, hogy ezen jogalap esetén az *ultima ratio* elv képes korlátozó funkcióját kifejeznie az uniós jogalkotásban is azzal, hogy az új jogi rendelkezések beavatkozási potenciálját össze lehet hasonlítani a meglévő (más) eszközökkel. Ahogy a Bizottság ezzel kapcsolatban maga is megfogalmazza:

„a büntetőeljárások és a szankciók jelentős befolyással vannak a polgárookra és megbélyegző hatással is bírnak. Emiatt a büntetőjognak mindig végső eszköznek (*ultima ratio*) kell maradnia. Ahogy ez az arányosság általános elvében ki is fejeződik (ahogy azt az EUSZ és a Charta is tartalmazza). Az EU politikák végrehajtását támogató büntetőjogi intézkedések esetére az alapszerződés meghatározza a „elengedhetetlenség” kritériumát (tesztjét). Így a jogalkotónak meg kell vizsgálnia, hogy más, a büntetőjogon kívüli jogi eszközök (például vizsgálgatási jogi eszközök, vagy magánjogi szankciók) nem elegendőek-e az uniós politika végrehajtásához és hogy vajon valóban a büntetőjog az, amelyik hatékonyabban képes kezelni a problémát.”²¹¹

²¹⁰JAREBORG (2004) 534.p.

²¹¹„Criminal investigations and sanctions may have a significant impact on citizens' rights and include a stigmatising effect. Therefore, criminal law must always remain a measure of last resort ('ultima ratio'). This is reflected in the general principle of proportionality (as embodied in the Treaty on European Union and, specifically for criminal penalties, in the EU Charter of Fundamental Rights). For criminal law measures supporting the enforcement of EU policies, the Treaty explicitly requires a test of whether criminal law

Amennyiben a jogalkotó is követni fogja a Bizottság álláspontját a büntetőjogi eszközök aktiválásának ökonómiájával kapcsolatban, akkor az itt képviselt korlátozott *ultima ratio* elismerést nyerhet tehát uniós szinten is.

Az EUMSZ 79. cikkében foglalt jogalkotási kompetenciával kapcsolatban is állapítható meg, hogy az illegális migráció elleni uniós küzdelemben is megtalálhatóak azok az egyéni vagy társadalmi értékek, amelyek legsúlyosabb fokú sérelmének lehet az emberkereskedelem bűncselekményét tekinteni. Ez pedig azt jelenti, hogy itt is van szerepe az *ultima ratio* elvnek, ami alkalmas a büntetőjogi jogalkotás korlátok közé szorítására.

D. Az *ultima ratio* tág értelemben

Az európai jogban és a politikai dokumentumokban az *ultima ratio* elvnek – úgy tűnik – sokkal tágabb hivatkozási horizontja van, mint ahogy az a büntetőjogi jogalkotáshoz kapcsolódó elv hatóköréből következne.

A legáltalánosabb kontextusban az *ultima ratio* elvet a jogrend azon *filozófiai* jellemzőjeként hivatkozzák, melynek értelmében maga a jogi szabályozás a társadalmat szabályozó erők között az *ultima ratio*.

„A szabályokat, vagyis a „minek kell lennie” kérdésfelvetést a jogi rendelkezések esetében – a morális vagy esztétikai szabályokkal szemben – a kikényszeríthetőség jellemzi; ez azt jelenti, hogy a bíróságok előírhatják betartásukat, és szankcionálhatják annak elmulasztását. A „*ius cogens*” avagy a „kényszerítő jellegű jog” egyik tipikus sajátága az érvényre juttatás lehetősége, azaz, hogy a törvény alkalmazása – vagy ha ez nem történik meg, a törvényszegők megbüntetése – kényszerítő eszközök (elvileg bírósági mechanizmusok) révén biztosítható. A „minek kell lennie” felvetés legmélyén ugyanakkor az a koncepció rejlik, hogy a törvényeknek való megfelelés általánosságban önkéntes, és hogy a jogi eljárások alkalmazása jelenti a kivételt – ez az „*ultima ratio*”. A jogszabályok által kirótt kötelezettségek betartására vonatkozó önkéntes és széles körű közmegegyezés hiánya menthetetlenül aláásná e szabályok hatékonyságát. Eppen ezért a jogalkotó felelőssége, hogy olyan szabályokat fektessen le, amelyek általánosságban az önkéntes megfelelésre és a spontán törvénykövető magatartásra ösztönzik a polgárokat. E reakciók valójában az emberi jogok általános tiszteletben tartásának előfeltételét és a társadalmi együttélés sarokkövét alkotják. E háttér ismeretében a „megfelelő jogalkotás” illetve a „jobb jogalkotás” törekvése kiemelt jelentőséget nyer, és fontos következményekkel jár a jogszabályok értelmezésére, integrálására és alkalmazására nézve.”²¹²

measures are 'essential' to achieve the goal of an effective policy implementation. Therefore, the legislator needs to analyse whether measures other than criminal law measures, e.g. sanction regimes of administrative or civil nature, could not sufficiently ensure the policy implementation and whether criminal law could address the problems more effectively.” Commission Staff Working Paper; Accompanying the document Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the protection of the financial interests of the European Union by criminal law SWD (2012) 195 final, 11.7.2012, Annex II, 2.p.

²¹² Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye „A proaktív jogalkotásra irányuló megközelítés – újabb lépés a jobb közösségi szintű szabályozás felé.” HL C 175, 2009. július 28. 26-33.p. 3.1. pont.

Az uniós jogra jellemző *szektorális szabályozás* körében is felmerült az *ultima ratio* elv, méghozzá a pénzügyi válság kezelésének jellemzőjeként, ami a pénzpiacok normál működéséhez (működtetéséhez) képest *ultima ratio*.

„Amennyiben az államadósság-válságok kockázata ilyen megerősített költségvetési és makrogazdasági felügyelet alatt is jelentős marad, illetve az euroövezet egésze stabilitásának megőrzése céljából kívánatos létrehozni egy olyan állandó válságkezelési keretrendszert, amely végső megoldásként [ultima ratio] átmeneti pénzügyi támogatást nyújthat a piaci finanszírozás területén nehézséggel szembesülő azon tagállamoknak, amelyek hivatalos pénzneme az euro. Egy ilyen keretrendszert oly módon kell kialakítani, hogy az minimumra szorítsa az erkölcsi kockázatot és megerősítse a megelőző költségvetési és makrogazdasági korrekciók támogatását.”²¹³

Az *ultima ratio* sokszor csupán pusztán hivatkozás a közösségi (uniós) jogra a tagállami joggal szemben:

„a hatos számú változat jobban alkalmas a célok elérésére, mint a hármas számú. Alkalmas a kozmetikai termékek biztonságának garantálására az innovációra és az új fejlesztésekre való negatív hatás nélkül, akként, hogy az egyedi összetevőkre vonatkozó részletes szabályozás kidolgozását csak ultima ratioként engedi meg.”²¹⁴

Eljárási szempontból is merült már fel az *ultima ratio* elv hivatkozási alapként, méghozzá a szerződésesszegési eljárást tekintette az EUB és a Bizottság végső eszköznek a (renitens) tagállamokkal szemben.

„A Bizottság arra törekszik, hogy a kötelezettségszegési eljárás nemperes szakaszát a legteljesebb mértékben arra használja, hogy egyezséget érjen el, vagy meggyőzze a jogsértő tagállamot arról, hogy ő maga orvosolja az elkövetett jogsértést. Amint azt a Bíróság megállapította, egy ügynek az elé utalása ultima ratio (azaz a legutolsó lehetőség), amely elősegíti a Szerződésben foglalt érdekek érvényesülését a tagállamok tehetetlenségével vagy ellenállásával szemben.”²¹⁵

A fenti példákban és ezeken túlmenően is, számos esetben felbukkan tehát az *ultima ratio* elv az uniós retorikában, a szűkebb büntetőjogi tartalmat meghaladó kontextusban uniós intézmények argumentációjában jelenik meg. Az a közös ezekben a hivatkozások-

²¹³ Az Európai Központi Bank véleménye (2011. március 17.) az Európai Unió működéséről szóló szerződés 136. cikkének azon tagállamok stabilizációs mechanizmusa tekintetében történő módosításáról szóló európai tanácsi határozat tervezetéről, amelyek hivatalos pénzneme az euro. (CON/2011/24) HL C 140, 2011. május 11. 8-11.p. 2.pont.

²¹⁴ „Option 6 is best suited to achieve objective 3. It would ensure safety of cosmetic products without negative impact on innovation and on new developments as it would permit turning to the detailed regulation of individual ingredients only as ultima ratio.” Commission staff working paper: Impact assessment. Report on simplification of the „Cosmetics Directive” SEC (2008) 117 final, 2008. február 5. 6. pont.

²¹⁵ A közösségi jog alkalmazásának ellenőrzéséről szóló 13. jelentés (Thirteenth annual Report on Monitoring the Application of Community Law) COM(1996) 600 final, HL C 303, 1996. október 14. I.D. pont.

ban, hogy *ultima ratioként*, „végső eszközként” a nagyobb beavatkozási küszöbű, a restriktívebb jogi megoldásokra tekintenek, ebben az összefüggésben az uniós szabályozás vagy fellépés *ultima rationak* tekintendő a tisztán tagállami vagy a kompromisszumos megoldásokhoz képest. Ez persze sovány közös nevező, ráadásul sajátos felhangot ad az Uniós lépéseknek, mivel úgy tűnik, mintha az uniós szabályozásba a kényszerű belenyugvás hajtaná a tagállamokat, nem pedig a kitűzött célok elérésére tett közös erőfeszítés.

Az itt tárgyalt problémakörre ennek azonban kihatása nem lehet, világosan le kell tehát szögezni, hogy ehelyütt továbbra is a büntetőjogi *ultima ratio* elv uniós jelentéstartalmára és működésére fókuszálók.

E. Ultima ratio és szubszidiaritás az uniós jogban

Az európai integráció egyik legfontosabb alapelve (általános jogelv) a szubszidiaritási alapelv, ami – néhány sikertelen korai próbálkozás²¹⁶ után – 1992 decemberében kapott először kifejezett megfogalmazást az edinborough-i Európai Tanács nyilatkozatában. Az Amszterdami Szerződéshez szubszidiaritási elvről és az arányosságról szóló jegyzőkönyvet csatoltak, ami az EKSZ szubszidiaritási alapelvét²¹⁷ bontotta ki, és kimondta, hogy a szubszidiaritás elvének alkalmazása során tiszteletben kell tartani az alapszerződések általános rendelkezéseit és célkitűzéseit, különösen, ami a közösségi vívmányok teljes körű megtartását és az intézményi egyensúlyt illeti és az elv nem érinti az EUB által a nemzeti és a közösségi jog közötti viszonyra vonatkozóan kialakított alapelveket és nem kérdőjelezi meg az átruházott hatásköröket. Ennek megfelelően a szubszidiaritás dinamikus fogalom, amelyet az alapszerződésekben meghatározott célkitűzések fényében kell alkalmazni. Lehetővé teszi, hogy a Közösség fellépését hatásköreinek korlátain belül kiterjesszék, amennyiben ezt a körülmények kívánják, illetve ellenkezőleg, korlátozzák vagy megszüntessék, amennyiben az a továbbiakban már nem indokolt.

Ez azt is jelenti, hogy a közösségi jogalkotás esetén nem csupán az alapszerződési jogalapot, de jogalkotási szükségességet a szubszidiaritás elvének (a jogalkotás tartalmát pedig az arányosságnak) való megfelelés bizonyításával meg kell jelölni. A közösségi jogalkotás akkor igazolt, ha megfelel a szubszidiaritás elvében foglalt mindkét szempontnak:

A tervezett intézkedés céljait a tagállamok nem tudják kielégítően megvalósítani nemzeti alkotmányos rendszerük keretén belül; ezért azok közösségi szinten jobban megvalósíthatók.
Annak vizsgálatakor, hogy a fent említett feltétel teljesül-e, a következő szempontokat kell irányadónak tekinteni: 1) a vizsgált kérdésnek olyan több államot érintő vonatkozásai vannak, amelyeket tagállami in-

²¹⁶Report by Mr. Leo Tindemans, Prime Minister of Belgium, to the European Council. Bulletin of the European Communities, Supplement 1/76. (a Tindemans-jelentés).

²¹⁷ Korábbi EKSZ 5. cikk: A Közösség az e szerződésben ráruházott hatáskörök és a számára kijelölt célkitűzések keretén belül jár el. Azokon a területeken, amelyek nem tartoznak kizárólagos hatáskörébe, a szubszidiaritás elvének megfelelően a Közösség csak akkor és annyiban jár el, amennyiben a tervezett intézkedés céljait a tagállamok nem tudják kielégítően megvalósítani, és ezért a tervezett intézkedés terjedelme vagy hatása miatt azok közösségi szinten jobban megvalósíthatók. A Közösség intézkedései nem léphetik túl az e szerződés célkitűzéseinek eléréséhez szükséges mértéket.

tézkedéssel nem lehet kielégítően szabályozni; 2) a tagállamok önálló intézkedései, illetve a közösségi intézkedés hiánya ellentétbe kerülne a Szerződés követelményeivel (mint például annak szükségessége, hogy a verseny torzulásait korrigálják vagy a rejtett kereskedelmi korlátozásokat kiküszöböljék, vagy a gazdasági és társadalmi kohéziót erősítsék), vagy egyéb módon jelentősen károsítaná a tagállamok érdekeit; 3) a közösségi szintű intézkedés nagyságrendje vagy hatásai miatt a tagállamok szintjén végrehajtott intézkedéshez képest nyilvánvaló előnyöket jelentene.²¹⁸

Az új EUMSZ szintén az 5. cikkben²¹⁹ tartalmazza a szubszidiaritás alapelvét. A Lisszaboni Szerződéshez csatolt 2. sz. jegyzőkönyv lényegében intézményesíti a szubszidiaritási „vizsgálat” feltételeit és pontosítja azon minimum-kritériumokat, amelyeket vizsgálata nélkül a szubszidiaritási alapelvnek való megfelelést nem lehet tételezni.²²⁰

Jegyzőkönyv 5. cikk: A jogalkotási aktusok tervezeteit a szubszidiaritás és az arányosság elve tekintetében külön indokolni kell. Minden jogalkotási aktus tervezetének egy külön feljegyzésben részletesen tartalmaznia kell azokat az adatokat, amelyek a szubszidiaritás és az arányosság elvével való összhang megítéléséhez szükségesek. Ennek a feljegyzésnek adatokat kell tartalmaznia a tervezet előrelátható pénzügyi hatásairól, továbbá – irányelv esetében – a tagállamok, illetve adott esetben a régiók által annak végrehajtására elfogadandó jogszabályokra vonatkozó hatásairól. Az annak megállapításához vezető okokat, hogy egy uniós cél az Unió szintjén jobban megvalósítható, minőségi és – ahol csak lehetséges – mennyiségi mutatókkal kell alátámasztani. A jogalkotási aktus tervezetének figyelembe kell vennie annak szükségességét, hogy az Unióra, a nemzeti kormányokra, a regionális vagy helyi hatóságokra, a gazdasági szereplőkre és a polgárookra háruló pénzügyi vagy igazgatási terheket a lehető legkisebbre csökkentsék, és hogy azok arányban álljanak az elérendő célkitűzésekkel.

A jegyzőkönyv ezen túlmenően lényeges szereppel ruházza fel a nemzeti parlamenteket, mivel feladatukká és egyben jogukká teszi, hogy véleményezzék a szubszidiaritási elvnek való megfelelést adott jogalkotási aktusokra vonatkozóan. A véleményezés részletes szabályait rögzítve azt írja elő a jegyzőkönyv, hogy a nemzeti parlamentek kezdeményezésére a jogalkotási aktus tervezetét – a rendes jogorvoslati eljárást meghaladóan

²¹⁸ Az Európai Közösséget létrehozó szerződés. D. Az Európai Közösséget létrehozó szerződéshez csatolt jegyzőkönyvek - (30.) Jegyzőkönyv a szubszidiaritás és az arányosság elveinek alkalmazásáról (1997.) HL C 321 E , 29/12/2006 308-311.p.

²¹⁹ EUSZ 5. cikk (3) A szubszidiaritás elvének megfelelően azokon a területeken, amelyek nem tartoznak kizárólagos hatáskörébe, az Unió csak akkor és annyiban jár el, amikor és amennyiben a tervezett intézkedés céljait a tagállamok sem központi, sem regionális vagy helyi szinten nem tudják kielégítően megvalósítani, így azok a tervezett intézkedés terjedelme vagy hatása miatt az Unió szintjén jobban megvalósíthatók. Az Unió intézményei a szubszidiaritás elvét a szubszidiaritás és az arányosság elvének alkalmazásáról szóló jegyzőkönyvben meghatározottak szerint alkalmazzák. A nemzeti parlamentek az említett jegyzőkönyvben megállapított eljárásnak megfelelően gondoskodnak a szubszidiaritás elvének tiszteletben tartásáról. (...)

²²⁰ A szubszidiaritás kérdése csak a megosztott hatáskörök esetén merül fel, azok közül is az ún. versengő-megosztott hatásköröknél. Lásd részletesen BLUTMAN (2013) 122-124.p.; 220.p.

– további felülvizsgálatnak lehet alávetni, a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség témaköreiben ez a szavazati arány alacsonyabb, azaz kevesebb nemzeti parlament fenntartása is elegendő a tervezet többszöri vizsgálatához.

Fontos megerősítést kapott az alapelv azzal, hogy a szubszidiaritást megsértő jogalkotási aktust a tagállam²²¹ közvetlenül megtámadhatja az EUB előtt. A jegyzőkönyv 8. cikke szerint a tagállamnak azt is biztosítani kell, hogy a saját nemzeti parlamentjének (vagy kamarának) legyen lehetősége önállóan véleményt formálni és amennyiben e vélemény a tagállami – kormány által képviselt – véleménnyel szemben áll, a kereset benyújtására akkor is sor kerüljön (a tagállam által).²²² A szubszidiaritási alapelv tehát alapvető szerepet tölt be az uniós hatáskörök tág értelmezésének korlátozását illetően.²²³

Az európai büntetőjog körében a jogalkotási kompetenciákat akkor lehet igénybe venni, ha a szubszidiaritási alapelvet betartják, azaz az uniós szintű jogi aktusra szükség van az uniós célkitűzések megvalósításához, de a szabályozás mikéntjének arányban kell állni az elérendő céllal (arányossági alapelv).

Figyelemmel arra, hogy a büntetőjog rendszerében a szubszidiaritásnak önálló jelentéstartalma van, érdemes ehelyütt erre figyelemmel az uniós szubszidiaritási alapelv kontextusában ezt ismét megfogalmazni, illetve – ha szükséges – attól az elhatárolást megtenni.

A kiindulópont az, hogy van-e, illetve lehet-e elvi kapcsolódási pontot találni az uniós jog szubszidiaritási elve és a büntetőjog között. Ahogy korábban bemutattam – az itt képviselt álláspont szerint – a büntetőjogi szubszidiaritás elvének középpontjában az a gondolat áll, hogy a büntetőjog és a büntetőjogi felelősség csak azon jogsértések esetére alkalmazandó, amelyek más – elméletileg enyhébb beavatkozást jelentő – jogi eszközökkel nem orvosolhatók. Ez tehát konkrét összehasonlítást követel meg a jogalkotótól, azaz hogy a lehetséges különböző jogi eszközöket értékelje, és csak akkor döntsön a büntetőjog mellett, ha a többi nem megfelelő. E döntéssel párosulhat az *ultima ratio* figyelembe vétele és követése, amennyiben a fokozatos jogtárgysértési láncolat végső elemére nézve választotta a jogalkotó a büntetőjogi fellépést.

Az európai szubszidiaritási alapelv érvényesülése is tartalmaz összehasonlítást, amelynek eredményeképpen a tagállami szabályozás lehetőségéhez képest fog előtérbe lépni az uniós, ilyen értelemben nyilvánvalóan hasonló a két elv. Amennyiben az európai szubszidiaritási alapelvnek megfelelően kerül sor uniós jogalkotásra, azaz a *ius puniendi* vonatkozó szegmenseinek gyakorlására az Unió által, az uniós jog további követelményeket nem támaszt. Azonban a büntetőjogi szubszidiaritás – ettől elkülönülő – elve többletvizsgálat lefolytatását követeli meg, azaz az európai büntetőjogi jogalkotás körében még azt is vizsgálni kell, hogy valóban a büntetőjogi eszközök a szükségesek-e. Ez azt jelenti, hogy a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térségben mint megosztott hatáskörbe tartozó uniós politika körében a szubszidiaritás elve két, konjunktív viszonyban álló értékelési mechanizmust követel meg .

Az EUSZ 5. cikke a tagállami jog „csődjét” tekinti *előfeltételnek*. Az európai büntetőjog körében ezt azt jelenti, hogy azért van szükség az uniós szabályozásra, mert a tagállami büntetőjogi rendszerek nem képesek (megfelelően) kezelni az adott kérdést. Érte-

²²¹ A Régiók Bizottsága szintén keresetindítási joggal rendelkezik az olyan jogalkotási aktusok tekintetében, amelyek elfogadásához az Európai Unió működéséről szóló szerződés rendelkezései szerint vele konzultálni kell.

²²² Részletesen ennek eljárási szabályait és tapasztalatait: GELAUFF ÉS MÁSOK (2008), DE NORIEGA (2002) és DOUGLAS-SCOTT (2002) 173-186.p.

²²³ Lásd még HERLIN-KARNELL (2009).

lemszerűen az is idetartozik, ha valamely tagállam nem büntetőjogi szabályozást, hanem más jogági szabályozást ismer el az adott kérdésre, míg a többiek vagy a többség büntetőjogit.²²⁴ Ilyen esetekben bizonyosan eltérő értelmezést adnak majd az eltérő koncepciót követő tagállamok a szubszidiaritási követelmény két aspektusának is, ami a helyes uniós jogalap megtalálását is nehezíteni fogja. A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy ennél összetettebb lenne azon esetekben a közös fellépés, ha valamely tagállam egyáltalán nem alakított ki *valamifajta* szabályozást az adott jogsértésre nézve. Igaz, ennek a valószínűsége, a büntetőjogi szabályozások európai terjedelmét tekintve, meglehetősen csekély. Méghozzá azért, mert az európai büntetőjogi hatáskörök a súlyos bűnözési formákkal szembeni fellépés körében aktiválódnak, tehát olyan határterületek, amelyek esetleg létezhet jelentős felfogásbeli különbség a tagállamok között (pl. kultúrafüggő bűncselekmények), nem nagyon kerülnek az európai büntetőjog fókuszába. Mégis ki kellett térni erre a problematikára, ugyanis a csalások elleni küzdelem körében elképzelhetőek különbségek abból adódóan, hogy a jelenlegi uniós „közbeszédben” és politikai irányvonalakban a csalás fogalmát tágabban és máshogy értelmezik, mint a szoros tagállami büntetőjog. Másfelől pedig a bármely bűncselekményi körre felhatalmazást adó jogalap-rendelkezés [EUMSZ 83. cikk (2) bek.] is lehetőséget nyit arra, hogy a súlyos bűnözési formákon *kívüli cselekmények* elleni büntetőjogi küzdelem legyen az uniós politikák megvalósításának eszköze.²²⁵

A kétféle szubszidiaritás az európai büntetőjogot érintően azonban nem olvadhat össze, tehát az európai alapelvnek való megfelelés körében csak a „nemzeti szabályozás / uniós szabályozás” bináris kódja releváns, a büntetőjogra vonatkozó szubszidiaritás európai értelme szerint pedig a „más jogági kompetencia (más uniós politika) / büntetőjogi kompetencia gyakorlása” kódja.

F. Összegzés

Ahogy az bemutatásra került az *ultima ratio* elve önmagában nem alkalmas az európai büntetőjogi kompetenciák korlátozására, de az Unió tárgyalt kompetenciái között vannak olyanok, amelyekkel összefüggésben az itt képviselt, szűkített tartalmú *ultima ratio* alapelv is jelentőséghez juthat.

Az *ultima ratio* elv hatékony érvelési eszközként is használatos az Unióban, azonban nem a büntetőjogi tartalma miatt, hanem a tagállami jogi szabályozáshoz képesti uniós szabályozás egyik (itt el nem ismert) attribútumának leírására, miszerint hogy az „szigorúbb”.

Az európai büntetőjogi szabályozással szemben a tagállami büntetőjogban érvényesülő szubszidiaritási alapelv és az uniós alapelv egyaránt támaszt követelményeket.

²²⁴ Példaként lehet említeni az illegális migráció elleni küzdelem egyes eszközeit, illetve a közlekedési bűncselekmények egyes fajtáit.

²²⁵ Az Európai Bizottság számos tudományos jogösszehasonlító projektet támogat, amelyek éppen a fent említett különbségeket igyekeznek felmérni. Például „Study on criminal sanction legislation and practice in representative Member States 2012-2013; 19.1.2012 JUST/A4/mps”.

3. RÉSZ

AZ EURÓPAI BÜNTETŐJOG SUI GENERIS ALAPELVEI

VIII. A SUI GENERIS ALAPELVEK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI ÉS CSOPORTOSÍTÁSUK

A klasszikus büntetőjogi alapelveknek és szerepüknek, valamint esetleges változásuknak elemzését követően az európai büntetőjog önálló, sui generis alapelveivel foglalkozom. Az elvek bemutatása azok tartalmának és funkciójának leírásával, működésük analizálásával történik, amelynek során az esetleges diszfunkciókat, valamint az ideális működés további feltételeit is megfogalmazom. Mindenképpen előre kell bocsátani azonban, hogy ezek az elvek jelenleg is folyamatos fejlődésben vannak, az itt megfogalmazott álláspont annak az időbeli állapotnak az értékelő keresztmetszete, ami az elmúlt 15 éves fejlődésben máig megvalósult. A dinamikus fejlődés jelene azt sem zárja ki, hogy az elvek jelentéstartalmai újabb politikai agenda, joggyakorlat, esetleg az Unió fejlődésének új iránya miatt megváltoznak. Ez eddig is így volt, és az európai büntetőjogra jellemző organikus fejlődésnek a sajátja, hiszen a jogterület mai állapota tudatos, mi több, céltudatos jogi fejlesztés eredménye, amelynek keretében az előbb említett tényezők szükségképpen elemek. Mindezek miatt az európai büntetőjog sui generis alapelvei bizonyos szempontból eltérnek a klasszikus anyagi jogi alapelvektől. Feladatuk nem elsősorban az, hogy a *ius puniendi* gyakorlását, illetve a büntetőjog alkalmazását korlátozzák, hanem az, hogy az Unió célkitűzéseit a büntetőjogi integráció területén megalapozzák és olyan elméleti keretekbe ágyazzák, amelyek megfelelnek az integrációs filozófiának, de a tagállami büntető igazságszolgáltatás rendszerszintű sajátosságait is magukon hordozzák. Emiatt az itt tárgyalásra kerülő alapelveket nem lehet besorolni tisztán a belső jogban ismert anyagi jogi vagy eljárásjogi kategóriákba, mert a szoros értelemben vett belső büntetőjogi szabályozási körön kívül helyezkednek el, az európai büntetőjog kereteit szabják meg, amelyek aztán a tagállami büntetőjogra közvetett hatást fognak gyakorolni. Ezen belül azonban mind az anyagi, mind az eljárási büntetőjogra is. Az európai büntetőjog pedig – ahogy láttuk – azt az uniós politikát jelenti, amelynek körében az uniós jogalkotó büntetőjogi tartalmú normákat bocsáthat ki. Emiatt ezek az alapelvek egyben az uniós jog alapelveinek minősülnek. Azonban az uniós büntetőjog tartalmára figyelemmel ezek az elvek mégis büntetőjogi elvek is.

Az itt tárgyalt alapelvek megszületésének akkor lehettünk tanúi, amikor az Unió jogfejlődése a büntetőjogi tartalmak felé fordult és elsődleges céljuk az volt, hogy az európai büntetőjog létrejöttét szabályozzák. Azaz mintegy az utat megszabják a kialakulóban levő jogterület számára, de ezzel egyben a kereteket is meghatározzák, s elvi legitimitációt adnak az európai büntetőjog fejlesztésének (akár minden egyes új jogintézmény kapcsán). Emiatt sem tekinthetők önmagukban – szemben a klasszikus alapelvekkel – a *ius puniendi* korlátozásának vagy az egyének szabadságának garantáló rendelkezéseknek.

Ehelyütt is ki kell emelni, hogy az európai büntetőjogot ugyanakkor a klasszikus alapelvek is behatárolják, akként, ahogy ez bemutatásra került a 2. Részben, ennek köszönhetően tehát az európai büntetőjog mint jogág kettős alapelvei szorításban működik.

Két fő csoportját lehet megkülönböztetni az európai büntetőjog sui generis alapelveinek, így a *rendszeralkotó* (strukturális) alapelvek és *működési* (funkcionális) alapelvek képezik a következő fejezetek tárgyát.

A rendszeralkotó vagy strukturális alapelvek elvi jelentőségű tételek, amelyek meghatározzák (előrejelzik) a lépésenkénti integráció által e területen megvalósítandó attribútumokat, amelyek a (létrejövő) jogterületet jellemzik, és amelyeknek a szubszidiaritá-

son és az arányosságon (valamint az uniós jog általános elvein) kívül érvényesülniük kell. Ez azt is jelenti, hogy ezen alapelvek kialakítása az uniós tagállamok mindegyikének érdekében állt és ezek érvényesítése közös európai kompromisszumon alapul. Az elvek jelentéstartalmainak változása, különösen az EUB általi kibontása teremthet értelemszerűen olyan részleteket, amelyekkel önmagukban egyes tagállamok esetleg nem értenek egyet, de amíg az EUB megmarad a számára irányadó legitím értelmezési keretben, az alapelvek érvényesülése előtt nem lesz akadály. Mindezekből persze az is következik, hogy e *sui generis* alapelveknek van politikai tartalma (nem pártpolitikai, de európai közpolitikai mindenképpen), ez azonban nem újszerű jelenség, általában véve is jellemző, hogy a rendszeralkotó jogelvek, így a büntetőjogiak is első megjelenésükben politikai kívánalmak voltak, amelyeket aztán világos jogi követelményekké transzformált a jogfejlődés, így mára már levetkőzték e tulajdonságukat. Ezt mutatják egyébként a klasszikus büntetőjogi alapelvek is európai fejlődéstörténetükben,²²⁶ és hasonló fejlődésnek lehetünk tanúi az európai *sui generis* büntetőjogi alapelvek esetében is.

Ahogy korábban már említésre került, ezen alapelvek nem besorolhatók tisztán anyagi jogi vagy eljárásjogi vonatkozás szerint, így az is változó lehet, hogy milyen belső jogterületre fognak (közvetett) hatást kifejteni. Ekörben azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy ezen elvek *mindegyik* tagállam büntetőjogi rendszerét érintik, viszont például egy magyar jogi szemlélet szerinti jogági kategorizálás rögtön elvethető lenne, ha a másik ország jogi gondolkodása szerint valamelyik jogintézmény (amivel kapcsolatosan az európai alapelvek követelményeket rögzítenek) éppen másik jogterülethez tartozik. Jó példa erre a nemzetközi bűnügyi együttműködés joga, ami – ahogy már itt is említettem (*V. E. fejezet*) – nem egységesen eljárásjogi besorolású minden tagállamban, vagy éppen például a büntethetőség elévülésének kérdése, illetve a büntetőtörvény joghatósági rendelkezései sem. Az itt tett fejtegetések okán ismét megerősítem azon álláspontomat, hogy e témakör kiváló kutatási terepet kínál további vizsgálódásoknak is, azonban a dolgozat magyar jogi fókusza miatt érdemesnek tartok *egyfajta* magyar osztályozást közreadni.

A táblázat a jelenlegi felhatalmazó normák alapján elképzelhető szabályozási tartalom jogterületi besorolását adja, így egyben arra is választ ad, hogy az e fejezetben vizsgált alapelvek – a magyar gondolkodás szerint – a büntetőjog mely alrendszeireiben fejtenek ki hatást. A táblázat egy részét már bemutattam korábban (*II. F. fejezet*).

²²⁶BATÓ (2011)

<i>A magyar büntetőjogi rendszer érintettsége az európai büntetőjogi kompetenciák által</i>					
EUMSZ	EUMSZ kompetencia	Jogterület	Jelenlegi vívmányok	Jövőbeli várható vagy hipotetikus fejlemények²²⁷	Jogi aktus típusa
79. cikk (2) bekezdés d) pont	küzdelem az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme ellen	anyagi büntetőjog	az emberkereskedelem bűncselekményének és szankcióinak meghatározása		bármilyen jogforrásban
82. cikk (1) bekezdés a) pont	a kölcsönös elismerés elvét biztosító szabályok	anyagi, eljárási és végrehajtási büntetőjog	európai elfogatóparancs, átadási eljárás, pénzbüntetések stb.	európai nyomozási határozat vagyonekobbzás európai bűnügyi nyilvántartás	bármilyen jogforrásban
82. cikk (1) bekezdés b) pont	joghatósági ütközések megelőzése és rendezése	anyagi és eljárási büntetőjog	joghatósági ütközésekre előírt egyeztetési szabályok (2009/948/IB kerethatározat),	a joghatósági kollízió feloldásának jogszabályi vagy bírói útja	bármilyen jogforrásban
82. cikk (1) bekezdés c) pont	szakemberek képzése	nem büntetőjog		Európai Rendőrakadémia átalakítása	bármilyen jogforrásban
82. cikk (1) bekezdés d) pont	a hatóságok közötti együttműködés megkönnyítése	eljárási büntetőjog és a nemzetközi bűnügyi együttműködésjoga	európai formanyomtatványok bevezetése	európai nyomozási határozat; Eurojust átalakítása	bármilyen jogforrásban
82. cikk (2) bekezdés a) pont	a bizonyítékok kölcsönös elfogadhatósága jogközelítéssel, szabályozási minimumok által	eljárási büntetőjog	igazságügyi szakértőkre vonatkozó szabályok	európai nyomozási határozat, vagyonekobbzás bizonyítási szabályai	irányelvben
82. cikk (2) bekezdés b) pont	a büntetőeljárásban részt vevő személyek jogai jogközelítéssel, szabályozási minimumok által	eljárási büntetőjog	tolmácsoláshoz, fordításhoz való jog, tájékoztatáshoz való jog, kommunikációs jogok, ügyvédi segítség igénybevétele	ártatlanság védelme, gyermekkorú elkövetők eljárási védelme	irányelvben

²²⁷ Ehelyütt azokat a témaköröket említem meg, amelyekben van már tervezet vagy elfogadott, de még át nem ültetett irányelv, vagy a politikai dokumentumban már megjelent az adott fejlődési irány. Illetve egyes tudományos előrejelzéseket is felvettem a táblázatba.

82. cikk (2) bekezdés c) pont	a büntetőeljárás sértettjének jogai jogközelítéssel, szabályozási minimumok által	eljárási büntetőjog	sértetti jogok meghatározása		irányelvben
82. cikk (2) bekezdés d) pont	bármely egyéb szabályozási terület a büntetőeljárásban	eljárási büntetőjog			irányelvben
83. cikk (1) bekezdés	bűncselekményi tényállások, büntetési tételek meghatározása bizonyos bűncselekmények esetén jogközelítéssel, szabályozási minimumok által	anyagi büntetőjog	gyermek szexuális kizsákmányolása, a piaci erőfőlényvel visszaélés büntetőjogi kezelése, információs rendszerek elleni támadásokkal szembeni fellépés	az Unió pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelme, kábítószerkereskedelem elleni fellépés, pénzhamisítás, vagyonekobzás	irányelvben
83. cikk (2) bekezdés	ua., ha valamely harmonizációs intézkedések hatálya alá tartozó területen az Unió politikájának eredményes végrehajtásához elengedhetetlen	anyagi büntetőjog		piaci manipuláció elleni büntetőjogi fellépés (2014/57/EU irányelv)	irányelvben
84. cikk	bűnmegelőzés	közigazgatási jog	uniós támogatási rendszerek bűnmegelőzési projektek lefolytatására		bármilyen jogforrásban
85. cikk	az Eurojust tagállami büntetőeljárás szerepének szabályozása	eljárási büntetőjog, nemzetközi bűnügyi együttműködés joga	konzultációs lehetőség, és koordinálási segítségnyújtás	az Eurojust felhatalmazása tagállami büntetőeljárásban való részvételre	rendeletben
86. cikk	az Európai Ügyészség létrehozása és nemzeti büntetőeljárásokban való szerepének meghatározása	eljárási büntetőjog (anyagi jog is)		az Európai Ügyészség nyomozása és/vagy nyomozásfelügyelete	rendeletben

87. cikk (2) bekezdés	rendőrségi együttműködés	eljárási büntetőjog, a rendőrség tevékenységére vonatkozó joganyag	egyres uniós nyomozási technikák átalakultak belső jogszabály által rögzített együttműködési formákká (például ellenőrzött szállítmányok) közlekedési bűncselekmények európai adatbázisa	további eszközök transzformálódása	bármilyen jogforrásban
87. cikk (3) bekezdés	az operatív rendőrségi együttműködés meghatározása	eljárási büntetőjog, a rendőrség tevékenységére vonatkozó joganyag	SVE alapján korlátozott mértékben	adatok cseréjének, eljárási cselekményeknek új szabályozása	bármilyen jogforrásban
88. cikk (2) bekezdés	az Europol együttműködést erősítő szerepének szabályozása; az Europol munkatársai által végzett operatív cselekmények	eljárási büntetőjog, a rendőrség tevékenységére vonatkozó joganyag	elemzési és koordinációs segítségnyújtás	Europol tisztségviselők belső eljárási jogosítványokkal való felruházása	rendelet
89. cikk	másik tagállam területén való eljárási cselekmény fogantatása	eljárási büntetőjog, a rendőrség tevékenységére vonatkozó joganyag	SVE alapján korlátozott mértékben	általános szabályozás, korlátozások feloldása; alkalmazandó jog jogszabályi rögzítése	különleges jogalkotási eljárás; de bármilyen jogforrás
325. cikk (4) bekezdés	az Unió pénzügyi érdekeit sértő csalások megelőzése és azok elleni küzdelem	anyagi büntetőjog, eljárási büntetőjog		pénzügyi érdekeket sértő csalások definiálása, Európai Ügyészi Hivatal eljárásának meghatározása	bármilyen jogforrásban

Ahogy a kötet *Alapvetések* c. fejezetében is az említésre került, az európai büntetőjogi integrációt megtestesítő folyamatokban egy-egy új jogintézmény és jogelv „pilot-projekt” képében került először kipróbálásra, s működőképessége esetén gyűrűzött tovább más területekre is. Az itt tárgyalt sui generis alapelvek között vannak olyanok, amelyek fejlettségi szintje alacsony, azaz teljeskörű elfogadottsága, így követése a jogalkotásban, illetve a jogalkalmazásban még nem teljesen adott, de amelyek már a politikai dokumentumokban, illetve egyes részterületen megjelentek. Ezt követően már csak idő kérdése, hogy mikor nyernek teljes elismerést jogszabályokká való transzformáció útján. Mindezek azonban nem zárják ki a vizsgálat hatóköréből az ilyen, még meg nem erősödött, de a jövőbeni fejlődés szempontjából is alapvető jelentőségű elveket.

A *rendszeralkotó* (strukturális) alapelveknek az európai territorialitás elvét, az arányosság elvét, a koherencia elvét, a kölcsönös bizalom elvét, és a kölcsönös elismerés elvét tekintem. *Működési* (funkcionális) alapelv pedig a *locus/forum regit actum* elvpár. *Vegyes természetűnek* tekintem az asszimiláció alapelvét, ennek elemzésére a rendszeralkotó alapelvek után kerül sor.

IX. AZ EURÓPAI TERRITORIALITÁS ELVE

Az elv magja az integrációs gondolat, miszerint a különböző tagállamok igazságszolgáltatási rendszereit úgy kell tekinteni, mintha nem külön államok egymástól függetlenül működő igazságszolgáltatási rendszerei lennének, hanem azok egy közös igazságügyi térséget alkotnak. Ez azt jelenti, hogy a rendszer egyes egységei közötti kapcsolatokra, feladatmegosztásra nem joghatósági szempontú megközelítés, hanem tisztán illetékesség-hatáskör szempontú szabályozás lenne irányadó. Az egységes igazságügyi térségben (*European legal and judicial space*) nem külföldi állam hatóságával történik az együttműködés, hanem az illetékes és hatáskörrel rendelkező *másik* hatósággal. Ebben a térségben nincs akadálya az ilyen másik hatóság által felvett bizonyíték felhasználásának, de nincs akadálya a másik tagállam földrajzi területén eljárási cselekmények foganatosításának sem.

Az elv általános megfogalmazása már 1977-ben megjelent és VALÉRY GISCARD D'ESTAING nevéhez fűződik, aki abban az évben a brüsszeli csúcstalálkozón mutatta be ezt az ötletet, amely utána, ha nem is azonnal megvalósítandó célkitűzésként, de folyamatosan az európai közpolitika része volt. Így például a pillérek felállításának politikai megalapozásában is szerepet játszott az elv, mindamelllett, hogy mind a mai napig nem érvényesül a maga teljességében. Fontos azonban látni, hogy a több, mint 35 éves fejlődés során az ötlet fokozatosan és apránként nyert jogszabályi megfogalmazást, és maga a közösségi jog rendszere, illetve a polgári jogi együttműködés elmúlt 15 éves (robbanásszerű) fejlődése²²⁸ az elv megvalósulását jelenti.

Az elv büntetőjogot érintő első megfogalmazásával a *Corpus Juris* projektben találkozhattunk. Az Európai Parlament megbízásából 1995-ben előkészítő munkacsoportot hoztak létre, amelybe neves európai büntetőjogászokat hívtak, s amelynek feladata az volt, hogy a Közösség pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelmére javaslatokat dolgozzon ki. A munka gyümölcset 1997-ben publikálták először *Corpus Juris Europae*²²⁹ címmel, azonban azt az azóta eltelt időben is többször módosították. Megalkotói szerint²³⁰ ez a modell az egyetlen lehetőség arra, hogy a büntetőjogi szabályozás és az ezen alapuló bűnüldözés ötvözze az összes fontos kritériumot, az igazságosságot, az egyszerűséget és a hatékonyságot.

A *Corpus Juris Europae* eljárásjogi része elismeri az európai területi elvet és az európai joghatóságot, ami azt jelenti, hogy meghatározott bűncselekmények elkövetése szempontjából az Unió tagállamainak területe egységes jogi térséget alkot, amelyben az akkori elképzelés szerint az európai ügyészség (európai főügyész és a delegált európai ügyészek) folytatja le az eljárás „közösségi” részét, azaz levezényli azt a nyomozás megkezdésétől a bíróság elé terjesztésig. Tevékenysége felett külön kijelölt, tagállami bírák gyakorolták volna a bírói ellenőrzést, akik a kényszerintézkedésekkel kapcsolatosan felmerülő kérdésekben is határoztak volna. A vádemelés és a büntetőeljárás további lefolytatása azonban már nemzeti büntetőbíróság előtt történt volna a koncepció szerint, ahol a bíróság az adott

²²⁸Lásd a 2. sz. lábjegyzet hivatkozásait.

²²⁹A külföldi szakirodalomból lásd pl. NELLES (1997); MANOLEDAKIS (1999); DELMAS-MARTY (2000); BRAUM (2000); WATTENBERG (2000); a magyar szakirodalomból lásd pl. LÉVAI (1998).

²³⁰A tervezetet ENRIQUE BACIGALUPO (Madrid), MIREILLE DELMAS-MARTY (Párizs), GIOVANNI GRASSO (Catania), NILS JAREBORG (Uppsala), JOHN R. SPENCER (Cambridge), DIONYSIOS SPINELLIS (Athén), KLAUS TIEDEMANN (Freiburg im Breisgau), CHRISTINE VAN DER WYNGAERT (Antwerpen) büntetőjogász professzorok készítették el.

tagállam belső büntetőeljárásai törvényei szerint járna el. A *Corpus Juris* újszerű megoldásai a megbízó uniós szervek elismerését váltották ki, azonban az európai büntetőjogászai közvéleményt megosztották. Már az első publikálást követően felpezsdült a szakmai közélet, és egymást követték a szakmai és tudományos konferenciák, amelyek eredményeképpen több változáson is keresztül ment a „normaszöveg”. A *Corpus Juris* és a megoldási javaslatok körüli szakmai diskusszió elapadt néhány évre, amikor a politikai szinten a Nizzai Szerződésből – szemben korábbi tervezeti fázisokkal – kikerült az európai ügyészségről szóló felhatalmazó rendelkezés, mígnem a Lisszaboni Szerződéssel végülis csak megszületett *valamifajta* felhatalmazó norma az Európai Ügyészi Hivatal létrehozására. Az EUMSZ 86. cikke szerinti szervezet nem feltétlenül éppen az lesz, amit majd 20 évvel ezelőtt kitaláltak, de még nem jutottak nyugvópontra a különböző álláspontok.²³¹ Az új EUMSZ hatálybalépésének időpontja óta ugyanis a tudományos és a politikai diskurzus jelentős mértékben felerősödött e kérdést illetően, mert – szemben az első megjelenéssel – ma már komoly tétje van a képviselhető tudományos alternatívák kidolgozásának: ha vannak jó modellek, akkor a politikai döntéshozók – a világos felhatalmazó norma létezése miatt – is könnyebben lépnek a tettek mezejére. Ugyan ehelyütt nem tekintem célkitűzésnek az Európai Ügyészi Hivatallal kapcsolatos jelenlegi tudományos álláspontokat értékelni, azt általában véve ki lehet mondani, hogy mindegyik koncepció az európai territorialitás elvén nyugszik, és bizonyos bűncselekmények vonatkozásában egységes joghatóságot teremt az Unió újonnan létrehozandó ügynökségének.

Az elv alapvető jellemzője az, hogy megvalósulása esetén a *joghatósági ütközés* fogalmilag kizárta válik, a büntetőügyeket érintően a földrajzi (illetékességi) és hatásköri szabályok mentén lehet és kell allokálni az eljárási erőforrásokat. Ez értelemszerűen együtt jár a tagállami büntetőigény „közösben történő feloldásával”, azaz azzal, hogy a tagállamok elfogadják az önállóan artikulált és képviselt büntetőigényük megszűnését. Ma még persze ettől messze járunk, de az európai territorialitás részleges érvényesítése már a „kertek alatti” jár egyes bűncselekményekre és csak a nyomozás lefolytatására korlátozottan. Ha azonban a részleges érvényesítés megvalósul, akkor várható utána a további „spill over” is, mivel több eljárási rendszer egymás melletti működése olyan diszkrpanciákat és diszkriminatív eljárásokat fog eredményezni, amelyek feloldására a további integráló lesz a megoldás. Vagy az USA-hoz hasonló kettős rendszer kialakítása.

Az európai territorialitás elve arra is alkalmas, hogy a *forum shopping* kockázatát a minimálisra csökkentse.

Az elv teljeskörű elismerése esetén az elvi és jogi problémák, amelyek abból fakadnak, hogy valamely tagállam *hatóságának tagja ebben a minőségében* csak meghatározott szabályok mellett folytathat eljárási (vagy operatív) cselekményt a másik tagállam területén, elenyésznek, mivel az egységes joghatóságon belül a közhatalom képviselői azonos szabályok mellett foganatosíthatnak jogszerű eljáráshoz kapcsolódó cselekményeket.

Az európai büntetőjog mai fejlettségi szintjét tekintve ki lehet jelenteni, hogy az európai territorialitás elvének megvalósítása irányába hat a *kölcsönös elismerés elve*, a *forum regit actum elv* és a *közvetlen kapcsolattartás*²³² is (részletesen lásd az egyes elveknél). Ezek az elvek kiegészítő jogi manővereknek is minősíthetők addig, amíg az európai területiség elve a maga teljességében nem érvényesül, az alapulvételükkel kibocsátott hatályos és konkrét jogszabályi rendelkezések azt a célt (is) szolgálják, hogy egy későbbi integrációs fázisban az európai territorialitás valósággá válhasson.

²³¹ Javaslat: A Tanács rendelete az Európai Ügyészség létrehozásáról. COM (2013) 534 final. 2013. július 17.

²³² Ebben a munkában az igazságügyi hatóságok közvetlen kapcsolattartásának új szabályait nem tárgyalom, mivel – megítélésem szerint – alapvetően csak eljárásjogi következményei vannak.

X. A KÖLCSÖNÖS ELISMERÉS ELVE

A. Bevezetés

A kölcsönös elismerés elve ma az egyik legfontosabb integrációs eszköz a büntetőjogi területen (is). Az elv megértéséhez és bemutatásához elengedhetetlen először a kölcsönös bizalom „elvével” foglalkozni.

B. Legitimációs alap: a kölcsönös bizalom elve

A kölcsönös bizalom elve a büntetőjog alkalmazásának tág értelemben vett kérdésköréhez tartozik és a tartalmát akként lehet megfogalmazni, hogy az elvnek megfelelően a tagállamok bíznak egymás büntető igazságszolgáltatási rendszerében, és főszabály szerint annak megfelelő működésével kapcsolatosan kétséget nem támasztanak. Az elv így annak deklarálását jelenti, hogy amennyiben a büntetőjog alkalmazására (elfogatóparancs kibocsátására, nyomozásra, bírósági tárgyalásra, elítélésre/felmentésre) a másik tagállamban került sor, ez a másik tagállami vonatkozás önmagában nem lehet alapja az együttműködés megtagadásának, a másik tagállami „származás” mint pusztán formális jellemző, nem lehet hivatkozási alap bármilyen nemű együtt nem működés igazolására, ehhez csak anyagi jellegű fenntartások vezethetnek. A kölcsönös bizalom elve nem teljesen illeszkedik az itt tárgyalt elvek sorába, mivel tisztán politikai jellegű deklaráció, jogi tartalma – szemben a többi elvvel – nincs, s ezt a kinyilatkoztatást új jogi eszközök vagy megoldások legitimációjaként alkalmazza az uniós jogalkotó. Még akkor is így van ez, hogy ha egyébként a tagállamok az egymás büntető igazságszolgáltatásába vetett deklarált bizalmukat sokszor nemhogy ki nem mutatják, hanem inkább arról tudni sem akarnak, így tehát egyes konkrét esetekben a bizalom se nem kölcsönös, de nem is korlátlan. Azt is lehet mondani, hogy önállóan a tagállamok nagyon is tudják artikulálni a bizalmatlanságot, de az uniós szinten ennek már nincs helye, ezért a deklaráció visszavonására nem kerül sor, tehát a jogalkotásban és az EUB joggyakorlatában elvi kötőanyagként funkcionál. Egyes konkrét esetekben viszont – ha uniós jogsérelemmel nem jár – nem feltétlenül cselekednek a közös deklaráció szellemében.²³³ Az uniós jogalkotás újabb és újabb gyümölcsei ezért kimondottan is szolgálják az itt bemutatott ellentmondás enyhítését.

Ennek ellenére – vagy talán éppen emiatt – a kölcsönös bizalom elve folyamatosan foglalkoztatja az európai büntetőjogról gondolkodókat, nem jutott még nyugvópontra az elv széles elfogadott elméleti megalapozása, függetlenül attól, hogy a gyakorlatban, azaz a jogalkotás gyakorlatában nem kérdéses az elv érvényesülése. Sőt, a jogirodalomban kevésbé az elv igazolására láthatunk elméleti kísérleteket, hanem inkább az ellenérvek kidolgozása dominál.²³⁴ A kölcsönös bizalom elve KEIJZER szerint nem alkalmas a tagállamok közötti együttműködés új rendszerének elvi legitimációjára, több oknál fogva sem. Egyfelől a tagállamok politikai klímája és gyakorlata megváltozhat (például a terro-

²³³ Magyarország számára is jól ismert ez a helyzet, „elszenvedőjeként” a Ciaran Tobin ügyben Írországgal, „gyakorlójaként” a Hernádi Zsolt ügyben Horvátországgal. Az előbbire pontos jogi elemzést lásd BÁRD P. (2014).

²³⁴VOGLER (2013); KEIJZER (2005).

rizmus elleni küzdelem), aminek következtében, még ha a jogszabályok nem is, de a büntetőjog alkalmazása megváltozhat olyan irányban, ami már nem felel meg az emberi jogi követelményeknek. Másrésztől önmagában az, hogy mindenhol érvényesülnek az európai emberi jogi vívmányok, a konkrét jogsértéseket konkrét ügyekben nem lehet elkerülni. A harmadik okként pedig azt jelöli meg, hogy ha esetleg felmerül a végrehajtó hatóságok által elkövetett jogsértésre irányuló panasz, ennek el nem fogadása (a kölcsönös bizalom vétele alapján) az érintett személy szemszögéből nézve elfogultságot jelent a hatóságok részéről.²³⁵ Emiatt kimondja, hogy

„a büntetőügyekben való szorosabb együttműködés körében, amihez az európai elfogatóparancsról szóló kerethatározat elfogadása is tartozik, az Unió tagállamai nem csupán a hatékonyabb büntetőjog alkalmazásból fakadó előnyöket osztják meg, hanem a jogállam fenntartásának és az emberi jogok védelmének terhére is. Ha valahol az Unióban veszélyeztetik az emberi jogokat, a megkeresett állam igazságügyi hatósága nem moshatja ártatlanul a kezét.”²³⁶

A kölcsönös bizalom elvének a fenti kritikával érintett aspektusa tehát az egyént érinti. Ahogy a Tanács és a Parlament is kifejti az ún. kommunikációs jogokról szóló irányelv (6) preambulumbeközdésében:

„A büntetőügyekben hozott határozatok kölcsönös elismerése csak olyan bizalmi légkör esetén érvényesülhet ténylegesen, amelyben nemcsak az igazságszolgáltatási hatóságok, hanem a büntetőeljáráásban részt vevő valamennyi szereplő a sajátjával egyenértékűnek tekinti más tagállam igazságszolgáltatási hatóságainak határozatait, ami nem csupán a másik tagállam szabályainak helyességébe vetett bizalmat jelenti, hanem az ilyen szabályok helyes alkalmazásába vetett bizalmat is. A kölcsönös bizalom erősítéséhez a Chartából, az EJEE-ből és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányából eredő eljárási jogok és garanciák védelmére vonatkozó részletes szabályokra van szükség. Szükséges továbbá a Chartában és az EJEE-ben meghatározott minimális normák Unión belüli továbbfejlesztése, mind ezen irányelv, mind más intézkedések révén.”²³⁷

A kölcsönös bizalom elvének elismerése nem képezi ma vita tárgyát politikai és jogalkotási szinten, függetlenül az elvi fenntartásoktól és egyes gyakorlati problémáktól. Ugyanakkor éppen ezekre figyelemmel észlelhető az a törekvés, hogy az újabb jogfejlesztési eredmények ezeket a deficiteket próbálják minimalizálni.

²³⁵KEIJZER (2005).

²³⁶ „By entering into a system of closer cooperation in criminal matters, as the Member States of the European Union have done by adopting the EAW Framework Decision, they not only share the benefit of more efficient criminal law enforcement, but they also more closely share the burden of maintaining the rule of law and protecting the human rights of citizens throughout the Union. If anywhere within the Union human rights are endangered, no Judicial Authority of a requested state can wash his hands in innocence.” KEIJZER 2005.

²³⁷ 2013/48/EU irányelv (2013. október 22.) a büntetőeljárással és az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról, valamint valamely harmadik félnek a szabadságelvonásról történő tájékoztatásához való jogról és a szabadságelvonás ideje alatt harmadik felekkel és a konzuli hatóságokkal való kommunikációhoz való jogról. (6) preambulumbeközdés.

C. Értékelésmentes módszer

A kölcsönös elismerés, ahogy a nevében is benne van, legáltalánosabban egy értékelésmentes módszer, amelynek lényegében három tényezője van. Az egyik tényező az elismerés tárgya, a másik kettő pedig, amelyek között az elismerés megtörténik (befogadó és elismertető). Az elismerés lényege pedig az, hogy az elismerés tárgyát olyannak tekinti a befogadó, mint ahogy azt az elismertető neki felkínálja (vagy amilyenek azt az elismertető maga is tekinti).

A jogban is ezt jelenti: a jog valamely intézményét az alkotó vagy alkalmazó entitástól független másik elfogadja, úgy és ahogyan az az alkotó vagy alkalmazó entitástól származik. A befogadó tehát az adott tagállami jogrend (illetve annak képviselőjeként az igazságügyi döntést hozó hatóság), az elismerés tárgya – legtágabb értelemben – a büntetőeljárás bármely jogi produktuma (határozatok, kényszerintézkedések, bizonyítékok), elismertető pedig azon állam jogrendje, ahonnan az adott jogi produktum származik.

A kölcsönös elismerés elve, ami itt a vizsgálódás központjában áll, ehhez képest annyiban leszűkített, hogy a befogadó és az elismertető entitás különböző jogrendszerekhez tartozik, azaz a kölcsönös elismerés államközi viszonyokban (de nem nemzetközi jogi értelemben) való érvényességét keressük vagy feltételezzük. Attól államköziek e viszonyok, hogy az egyébként nemzeti keretekben folytatott büntetőeljárásban megjelenik egy (vagy több) külföldi elem: így különösen, ha a terhelt vagy valamelyik tanú külföldön tartózkodik, vagy ha külföldön található a bizonyítási eszközök (esetleg zárolt vagyontárgyak). A büntető joghatóság nemzeti kereteken belül történő tényleges gyakorlása, a büntetőeljárás lefolytatása a mai fogalmaink szerint nemzeti közegben érvényesül.²³⁸ Amennyiben a büntetőeljárás lefolytatásához valamely lényeges tényező külföldön található, gondoskodni kell arról, hogy ez a tényező hozzáférhető legyen (nemzetközi bűnügyi együttműködés), illetve arról is, hogy amikor már hozzáférhető, akkor az idegen jogi tényezőt a belső jog képére lehessen formálni vagy más módon „kompatibilissá” tenni. A másik, az idegen jogrendszerből származó jogi produktum ugyanis magán viseli rendszerének elemeit, amelyek, ha hiányzik az összeegyeztethetőség, a másik jogrendszerbe helyezve jogszerűtlenséget testesíthetnek meg. Ezen a ponton találkozunk a kölcsönös elismerés elvével, amely a belső kompatibilissá tétel aktusa (különösen *exequatur* eljárás) helyébe lépne.

A kölcsönös elismerés elve mint értékelésmentes módszer elvileg minden büntetőeljárású produktum vonatkozásában működőképes lehetne. A kölcsönös elismerés elve funkcionális, ugyanis arra koncentrál, hogy az adott jogi produktumot mindenütt ugyanarra és ugyanúgy használják fel, amire eredetileg, és ahogyan született, azaz hogy egy másik, a befogadó koordináta-rendszerben is töltsse be ugyanazt a funkciót, mint a sajátjában. Az elv legnagyobb problémája azonban a büntetőjogi kontextusban abból fakad, hogy a jogi produktumok, azaz egy adott jogrendszerben létező jogintézmények nem függetleníthetők rendszerüktől, mindig magukon hordozzák jogrendjük – szinte – teljes lenyomatát. Ezért a kölcsönös elismerés tárgya, egy büntetőjogi produktum önmagában soha nem lesz alkalmas az elismerésre, az elismerés lényegében a mögöttes jogrend elismerését is szükségképpen magával hozza. Az nem kérdés, hogy megvalósulhatna ebben a közegben is maradéktalanul a kölcsönös elismerés, de az akkor valóban azt jelentené, hogy a büntető igazságszolgáltatásnak az Európai Unióban egy földrajzi egysége lenne, joghatósági kollíziók eleve kizártak lennének, s az eljáró hatóságok egymás-

²³⁸ A nemzetközi büntető törvényszékek tevékenységét ehelyütt nem vizsgálom.

hoz való viszonyát a belső jogban megszokott hatásköri és illetékességi szabályok határoznák meg. Ez lenne a már FRANZ VON LISZT által is megfogalmazott kozmopolita igazságszolgáltatás, amelyben az államok attitűdjét „a te jogod az enyém is” alaphelyzet jellemezné.²³⁹ Egy ilyen rendszert – amelyben az európai territorialitás érvényesül – a tagállamok egymás igazságszolgáltatásába vetett, valódi konstruktív bizalom tart össze, ennek ma érvényesülő formája erre nem teljesen alkalmas. Ezért jelentkeznek tagállami és jogtudományi oldalról is – megalapozottan – az emberi jogi deficitekre hivatkozó kifogások (lásd a XVI. fejezetet).

D. Uniós jogi alapelv

Az elv a közösségi jogban az EUB megfogalmazásában jelent meg először, méghozzá az áruk szabad mozgásával kapcsolatosan a *Cassis de Dijon* néven híressé vált döntésében,²⁴⁰ de ezt követően a kölcsönös elismerés a közösségi alapszabadságok megvalósítása során az egyik legfontosabb szabályozó elvvé vált. Erre is hivatkozva és ezt alapul véve jelentkezett az ötlet,²⁴¹ hogy a bűnügyi együttműködés, illetve általában véve a büntetőjogi integráció vonatkozásában is követhető lenne az elv. Így jelent meg a büntető határozatok „szabad forgalmának” eszméje – az áruk szabad mozgásához hasonlóan –, amelynek lényege, hogy az Európai Unió tagállamainak területén, az egységes igazságszolgáltatási térségben az egyik tagállami hatóság által meghozott jogszerű határozat mindenütt annak minősül, s joghatásai (végrehajthatóság) ugyanúgy érvényesülnek, mint a kibocsátás szerinti tagállam jogrendjében.

Az uniós jogban a kölcsönös elismerés az uniós jog által megalkotott alapszabadságok elérésének eszköze, azaz a közösség polgárának kiteljesedő gazdasági szabadságát jelenti. A szabad áruforgalomban megjelenő kölcsönös elismerésnek a lényege, hogy amennyiben az egyik tagállamban már az adott áru jogszerűen forgalomba került, akkor a többi tagállamban is jogszerűen forgalmazható. A kölcsönös elismerés tárgya itt sem az áru maga, hanem annak első jogszerű forgalomba hozatalának feltételeit leíró bármelyik tagállami szabályozás. A többi tagállam elismeri a jogszerűséget és az ebből következő szabad forgalmazást. A jogszerű forgalomba hozatal feltételei különbözhetnek tagállamonként. Mégis e belső normáknak egyfelől meg kell felelniük az uniós jognak, másfelől e megfelelésnek felsőbb (szupranacionális) kontrollja van, méghozzá az EUB ítélezési hatáskörei által. Ezzel minden tagállami jognak, amely így, vagy úgy meghatározza a jogszerű forgalomba hozatal szabályait, egy külső, objektív – minden tagállamra egyformán érvényesülő – szempontrendszerben is helyt kell állnia. Maga az uniós jog biztosítja tehát a határokat: kimondja az alapszabadság érvényesülését és a szabadság lehetséges korlátait is megadja – e két határ között mozogva a tagállami szabályozás (legyenek közöttük különbségek is) mindig meg fog felelni az uniós jogi mércének.

Érdeemes mindezekon túlmenően röviden azt is megemlíteni, hogy a kölcsönös elismerés elve a polgári és kereskedelmi ügyekben a legfőbb szervező elvvé vált, s mára ezen a területen több fontos kérdésben (joghatóság, fizetéseképtelenségi eljárás) az uniós rendeleti szabályozás tekinthető irányadónak.²⁴²

²³⁹VON LISZT (1882) 102.p.

²⁴⁰ 120/78. Rewe-Zentral AG v Bundesmonopolverwaltung für Branntwein (1979. február20.) [ECR 1979., 649.p.]

²⁴¹ A Tamperei Európai Tanács végkövetkeztetéseiben bukkant fel először (1999. október 15-16.), majd több politikai dokumentumban is megjelent, de az igazi lökést a 2001. szeptember 11-i események adták meg (az európai elfogatóparancsról szóló kerethatározatba bekerült). Lásd még részletesen TÖRÖ (2014).

²⁴² Lásd GOMBOS (2005) 45-58.p.; OSZTOVITS (2011).

E. Kölcsönös elismerés a büntetőügyeket érintően

A kölcsönös elismerés elve a büntetőjogot és a büntetőeljárásokat illetően történetileg az államok közötti nemzetközi bűnügyi együttműködést szabályozó joganyagban²⁴³ jelent meg. Az elv abban a formájában fogalmazódott meg, hogy a kettős inkrimináció követelménye egyben a másik állam büntetendőségi értéktételének el nem ismerését jelenti, azaz a kölcsönös elismerés *tagadását*. S ha a jogi szokások, illetve szabályok szintjén ennek felszámolása sokáig nem jelentkezett igényként, a jogtudomány érzekelte az elv esetleges érvényesülésének pozitívumait.²⁴⁴ A jogszabályi megvalósítás hiányában ez óhaj szintjén megrekedt, a kiadási jog fejlődésében, illetve a bűnügyi jogsegély nemzetközi szabályozásában központi elem továbbra is a kettős inkrimináció követelménye maradt.

A kölcsönös elismerés elve *nem foglal állást* a büntetendőség vagy épp a büntetlenség kérdésében, az adott határozatok végrehajtása a tagállamok közötti bűnügyi együttműködés körébe tartozik, tehát ha az egyik tagállam lényegében fizikai okoknál fogva nem tud érvényt szerezni határozatának, ebben nyújt segítséget a másik tagállam anélkül, hogy formailag vagy érdemben a döntést felülbírál(hat)ná. A büntetőügyekben hozott határozatok vonatkozásában azonban a kölcsönös elismerés elvének olyan „mellékhatásai” lehetnek, amelyek akár az anyagi jogi szabályozásra is hathatnak, s ezért mindenképpen külön vizsgálatot igényelnek. Ez leginkább azokban a helyzetekben kerülhet előtérbe, amelyeknél az együttműködő tagállamokban különböző az anyagi jogi szabályozás, s így adott esetben ugyanarra a bűncselekményre vonatkozó büntetendőséget kellene annak a tagállamnak elfogadnia, amelyben a cselekmény nem bűncselekmény, vagy a büntetendő cselekmény miatti megkeresést előterjesztő államnak a másik állam joga szerinti büntetlenségét. Ilyen kollízió esetén az egyiknek elsőbbséget kell adni, ha a büntetlenségnek, akkor figyelmen kívül hagyjuk a másik államban elkövetett cselekményt és szélesre tárjuk a büntetőjogi *forum shopping* kapuit, ha a büntetendőségnek, akkor a tagállamot olyasmire kényszerítjük, amit társadalmi értékrendje szerint nem tenne. Egyes irodalmi nézetek szerint ez utóbbi nem megengedhető, mivel, ha a tagállamok büntető törvényük hatályát külföldi elkövetett cselekményekre is nagy mértékben kiterjesztik, a kölcsönös elismerés elve az érintett személy számára meglepőnek vagy önkényesnek is tűnhet²⁴⁵, illetve ez még akár az állami terrorizmus egy fajtájának is tekinthető, hiszen az állam – saját joga szerint – ártatlan polgárok átadását teljesíti.²⁴⁶ Az itt képviselt álláspont szerint, mivel az egyén egyre fontosabb résztvevője az államok közötti bűnügyi együttműködés jogviszonyainak, mindenképpen szükséges megfelelő egyensúlyt teremteni a két ellentétes irányba ható követelmény között. Mivel az együttműködés elsődleges funkciója még mindig az állami büntetőhatalom érvényesítése, nem vezet tehát helyes eredményre, ha ezen jogviszonyokat, kiindulópontjuknál kizárólag az egyén szempontjából értékelik. Mindezeket mérlegelve, az uniós jogfejlődés következményeként szükségképpen egyébként is fellépő nagyobb fokú repressziót²⁴⁷ enyhítendő, ehelyütt a büntetlenség kölcsönös elismerése mellett érvelek. Azt is figyelembe kell

²⁴³ Kimerítő elemzést erről lásd WIENER (1993); M. NYITRAI (2006).

²⁴⁴ VON LISZT (1882) 123.p.

²⁴⁵ VOGEL (2004) 411.p.

²⁴⁶ SCHÜNEMANN (2004) 203.p.

²⁴⁷ ASP egyenesen úgy fogalmaz, hogy a mai viszonyok között az együttműködés csak a büntetőjog azon oldalára koncentrál, ami az állami hatalom gyakorlására irányul („*Strafrecht als Strafbegründungsrecht*”), nem pedig azon funkciójára, ami az állami büntetőhatalom korlátozásában testesül meg („*Strafrecht als Strafbegrenzungsrecht*”). ASP (2011) 51.p.

venni, hogy büntetlenségi egyenlőtlenségek intenzitása meglehetősen alacsony, azaz, az, hogy valamely cselekmény *egyáltalán* nem büntetendő valamely uniós tagállamban, míg a másokban igen, csak nagyon szűk körben és tipikusan kultúrafüggő²⁴⁸ cselekmények esetében képzelhető el (kábitószer-fogyasztás, abortusz, öngyilkosságban közreműködés, halálbasegítés stb.). Azaz az esetleges *forum shopping* lehetősége meglehetősen szűk lenne. S ugyan a büntetlenség elismerésének esetleges hátrányos következményei az adott állam büntetőigényének érvényesítési korlátaiban jelentkeznek, ez, tehát a passzívításban megjelenő veszteség, ami a *ius puniendi* nem gyakorlásában testesülne meg, még mindig jobban képviselhető az egyének felé, mint a büntetendőség elismerése esetén az (adott bűncselekményt nem büntető) állam aktivitásra kényszerítése. A kölcsönös elismerés elvének ilyen, represszió irányába ható következményeit kiegyensúlyozandó fogalmazódott meg egy *sajátos „lex mitior” elv* követelése, amely kölcsönös elismerés érvényesülésének korlátjaként működne és kizárná olyan szabályok elismerését, amely az egyén – eredeti – joghelyzetében hátrányos változást idézne elő.²⁴⁹

A kölcsönös elismerés *uniós jogi értelméből* az fakadna, hogy nem a határozat mint jogi produktum képezné a kölcsönös elismerés tárgyát, (hiszen az áruk szabad áramlásánál sem az árut ismerik el), hanem lényegében a jogszerű döntéshez vezető tagállami eljárás (és annak szabályai). A kölcsönös elismerés elvének alkalmazása és így a büntető határozatok szabad forgalma azt jelentené, hogy ha az egyik tagállamban *jogszerűen* meghozták a döntést, akkor az az összes többi tagállamban (is) végrehajtható lesz. Ma ez úgy jelentkezik, hogy vannak bizonyos határozatok, amelyekre kiterjed a kölcsönös elismerés, másokra viszont nem. S a kérdés joggal merül fel, hogy mi lehet ennek a kettős mércének az oka?

A folyamat az európai elfogatóparanccsal indult, de nem úgy, hogy minden határozat kölcsönös elismerés tárgya lehetne, hanem csak egyesével lépnek be ebbe a körbe. Nincs tartalmi indoka a módszernek, mivel az érintett határozatok nem függetleníthetők jobban a környező eljárási és garanciális szabályoktól, s nem kevésbé érintik a terhelt vagy harmadik személyek jogait, mint a nem érintett határozatok. Ahogy azt már többször is megerősítettem, az európai büntetőjog fejlődésében nem arról van szó, hogy valamely teljesen kidolgozott új rendszerre „állnak át” a tagállamok egyik napról a másikra, hanem arról, hogy lépésenként halad az integráció, és a közös célok ismeretében egyre több részterületen vezetnek be uniós szabályozást. E folyamat persze kétszeresen is nehéz, mivel a fragmentációból fakadó hátrányokat is ki kell küszöbölni, az új megoldások bevezetése mellett, de csakis a lépésenkénti haladás alkalmas a tagállami elkötelezettség fenntartására.

Elvi szinten mégis szükséges ehelyütt megvizsgálni, hogy milyen feltételeknek kell teljesülniük ahhoz, hogy a kölcsönös elismerés elve a *büntetőhatározatok teljességét* érinthesse. Erre az európai területiség elvének teljeskörű érvényesítése lenne az alapja, és a kölcsönös elismerés elvének megfelelő működését olyan közös szabályokkal és intézményrendszerrel kellene körülbástyázni, amelyek alkalmasak lennének az egyéni jogvédelemre. Ugyanis több, mint valószínű, hogy egy ilyen rendszer a hatóságok „szabadságát” teljesítené ki – jobbára az egyén szabadságának terhére.²⁵⁰

²⁴⁸ ASP a büntetendőség vagy büntetlenség alapjául szolgáló etikai értékítélet mentén orientálódik, ami megfeleltethető a kultúrafüggés jellemzőjének is, így az alábbiakat tekinti ilyennek különösen: terhelességmegszakítás joga, a saját élet feletti rendelkezés joga, a kábitószeres megítélése, a rasszista kijelentésekkel kapcsolatos felfogás, a szexuális szolgáltatások áru jellegének megítélése, a becstület védelme. (2011) 48.p.

²⁴⁹ VERMEULEN – DE BONDT (2011) 29.p. A tanulmány alapos közjogi elemzést nyújt a kölcsönös elismerés elvének működéséről (holland viszonylatban).

²⁵⁰ További elemzések ALEGRE – LEAF (2004); DE HERT – WEIS – CLOO SEN (2009); FARKAS (2010); FARKAS (2011); JANSSENS (2013); LIGETI (2009b); NESTLER (2004); PEERS (2004); ZIMMERMANN – GLASER – MOTZ (2011).

F. A kölcsönös elismerés elvének jogszabályi rögzítése

Az Európai Unióban az Amszterdami Szerződés módosításai nyomán célkitűzéssé vált a *szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség* megvalósítása, amelynek egyik sarokköve – a Tamperei Nyilatkozat szerint – a kölcsönös elismerés elve. A hatályos EUMSZ. 82. cikke a kölcsönös elismerés elvét alapvető szintre emeli és olyan jogközelítési kompetenciákat (is) teremt, amelyek az elv közvetlen érvényesülését segítik elő. E kompetenciák – alapszerződési szinten – teljesen újak, megfogalmazásukra az uniós jog EUB általi jogfejlesztésének, valamint értelemszerűen az egyértelmű politikai akaratnak köszönhetően került sor, s nem a tagállami büntetőjogi igazságszolgáltatási rendszerekből kinövő szakmai szükségszerűségnek. Ez azonban nem változtat a tényen, hogy az alapelvnek érvényesülnie kell, ami lényegében a „büntetőügyekben hozott határozatok szabad forgalmát” jelenti.

Mindezzel együtt látni kell, hogy a kölcsönös elismerés elvét *nem definiálta* sem a korábbi EUSZ, sem az EUMSZ, tulajdonképpen annak jogi tartalmára az azt megtestesítő jogi instrumentumokból és a politikai nyilatkozatokból következtetünk és ezek alapján építhetjük fel az itt is közvetített tudományos fogalmat.

A 82. cikk alkalmazási körében *kétféle funkciót* tölt be a kölcsönös elismerés elve az (1) és (2) bekezdés szerinti külön rendelkezések alapján. Az (1) bekezdés szerinti kölcsönös elismerés vonatkozásában az EUMSZ szövegezése felhatalmazást ad „a bírósági ítéletek és határozatok minden formájának az Unió egészén belüli kölcsönös elismerését biztosító szabályok és eljárások megállapítására” uniós jogszabállyal. Tehát a korábban elviekben felvázolt lehetőséget konkrét jogalkotási kompetenciába foglalja az EUMSZ, de még egy darabig nem várható, hogy az összes határozatra egyetlen aktuussal kiterjedjen a kölcsönös elismerés elve. Az várható inkább, hogy a jelenleg is ismert folyamat fog erősödni, tehát még az egyes konkrét jogi aktusokkal egy-egy újabb határozat-típus bevonására fog sor kerülni. Fontos ismét felhívni arra a figyelmet, hogy ugyan a jogközelítés az az eszköz, ami az igazságügyi együttműködés körében a kölcsönös elismerés érvényesülését is biztosítja, de a határozatok szabad forgalmával kapcsolatos jogalkotási kompetencia esetére nem engedi az EUMSZ a korábban is említett tagállami „vérszféket”, azaz e kérdéskörben nincs helye a büntető igazságszolgáltatási rendszer alapvető vonatkozására való hivatkozásnak, a rendes jogalkotási eljárás keretében, többségi döntéshozattal akár több tagállam ellenkezése esetén is lehet folytatni a határozatok bevonását a kölcsönös elismerés körébe. A jogszerűt még az is mutatja, hogy bármilyen jogforrást is ki lehet bocsátani ebből a célból, így akár rendeleti úton is lehet ezt szabályozni.

Az EUMSZ 82. cikk (2) bekezdése szerinti kölcsönös elismerés több oldalról korlátozott, így szabályozási minimumokon keresztül (tehát nem generális elismerési szabállyal), meghatározott kérdéskörökben (a-d pontok) és irányelvben valósítható meg a kölcsönös elismerés elve. Ennél a felhatalmazó jogszerűtől viszont érvényesül a tagállami „vérszfék” lehetősége.

G. A kölcsönös elismerés elve a magyar Alaptörvényben

A magyar Alaptörvény XXVIII. cikkében a kölcsönös elismerés elvének egyik jelentős aspektusa, a *ne bis in idem* elv megfogalmazására került, mivel a (6) bekezdés kimondja, hogy

Alaptörvény XXVIII. cikk (6) A jogorvoslat törvényben meghatározott rendkívüli esetei kivételével senki nem vonható büntetőeljárás alá, és nem ítéltető el olyan bűncselekményért, amely miatt Magyarországon vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más államban törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték.

Ez a szabály a más tagállamban meghozott jogerős döntés elismerését jelenti, ami az ilyen típusú határozatok „szabad forgalmát” testesíti meg. E kérdést az *XI. fejezetben* külön elemzem.

H. A kölcsönös elismerés tárgya és joghatása

A kölcsönös elismerés körébe bevont határozatokat a mai helyzetben (még) van helye és értelme csoportosítani, hiszen generális elismerés hiányában „eseti” jelleggel tartoznak az elv hatókörébe egyes határozatok: ezek valamifajta osztályozása elengedhetetlen. Az itt bemutatott kategorizálás dogmatikai és rendszertani alapját a magyar büntetőjog rendszere adja, így más országokban az itt követett kategorizálás esetlegesen csupán kiindulópontja lehet a hasonló vizsgálat lefolytatásának. Annyiban azonban mégsem csak a magyar nézőpontot közvetíti az osztályozás, hogy bizonyos kérdésekben már az EUB „európai” értelmezése is relevanciával bír, ami értelemszerűen nem függ tagállami besorolástól. A kölcsönös elismerés tárgyát képező határozatok joghatásukat tekintve háromfélék lehetnek, végrehajtandók, tartalmi elismerést követelők és blokkoló határozatok.

1. Végrehajtandó határozatok

A határozatok jelentős része olyan, hogy a kölcsönös elismerés elve a határozat végrehajtását „kényszeríti ki” vagyis eredményezi a másik tagállamban, méghozzá vagy olyan feltételek mellett, mintha saját határozat lenne (az asszimilációs alapelvről lásd a *XIV. fejezetet*), vagy ezen korlátozás nélkül főszabály szerint automatikus végrehajtást (kivételek definiálásával) követelve.

Az első altípus esetén a kölcsönös elismerés annyiban korlátozott, hogy csak akkor érvényesül, amennyiben a végrehajtó tagállam joga szerint van olyan határozat-fajta, ami joghatásában hasonló a végrehajtandó határozathoz. Ilyenkor nem a teljes azonosság általában a követelmény, hanem a tartalmi megfelelhethetőség egy bizonyos szintje. Ez egyben analóg jogalkalmazási kötelezettséget is jelenthet. Ha pedig az adott jogrendszer egyáltalán nem ismer összehasonlítható jogintézményt, ami tehát tartalmát és joghatását tekintve megfeleltethető lenne a másik tagállami döntésnek, a végrehajtásra főszabály szerint nem köteles a végrehajtó állam. Ebben a konstrukcióban közvetve tehát jelentőséget kaphat egy tág értelemben vett „kettős inkrimináció”, mivel itt az elismerésnek csak akkor van helye, ha az elismerésre kötelezett jogrend is „inkriminál”, azaz van valamifajta büntetőjogi reakció arra az esetre, ha az ügy ezen tagállam büntetőügye lenne.

Az automatizmuson alapuló végrehajtandó határozatok azonban főszabály szerint a kettős inkrimináció tagadásán alapulnak, azaz ezek esetében a végrehajtási kötelezettség nem függ attól, hogy a végrehajtó állam jogrendje miként kezeli a hasonló ügyeket, vagy éppen egyáltalán büntetőjogi reakciót kivált-e az alapul fekvő ügy. A jelen jogfejlődési fázisban az ilyen automatizmus feltételei eleve szigorúak, azaz a vonatkozó uniós norma általában több, egymással konjunktív viszonyban álló követelményt szabályoz. Ezen

túlmenően több megtagadási okot is definiál, ami engedi az automatikus végrehajtás alóli mentesülést. Harmadik jellemzője a szabályozásnak pedig az, hogy előfordulnak olyan esetek is, amikor az uniós norma akként enged kivételt, hogy feljogosítja a tagállamot opt out fenntartás megtételére. Ez utóbbi azt jelenti itt, hogy a tagállam nyilatkozással deklarálhatja, hogy a kettős inkriminációról nem mond le.

Összességében véve látható, hogy az automatizmus sok „kimentési” lehetőséggel párosul, amire nagy szükség van a különböző tagállami érdekek mentén is orientálódó jogalkotásban a kompromisszum eléréséhez, de az elmúlt 15 év organikus fejlődésének vizsgálata ezek lassú visszaszorulását mutatja, így a tendencia mindenképpen a fősza-bály egyre markánsabb érvényesülése.

2. Tartalmi elismerést követelő határozatok

A határozatok egy kisebb csoportjánál a joghatás abban áll, hogy a másik tagállami igazságszolgáltatás a határozat tényét és tartalmát figyelembe veszi saját döntésének meghozatalánál. Ez a büntetőügyeket érintően egy korábbi, más tagállami elítélést érintően – ha nem ugyanazon cselekmény miatti eljárásról van szó – akkor jut szerephez, ha a korábbi elítélés tényének van valamilyen joghatása az adott államban. A visszaesésre, a büntetett előéletre és bizonyos szankciók kiszabási előfeltételeire vonatkozóan lehet általában véve jelentősége egy korábbi elítélésnek, a magyar jogot tekintve még az össz-büntetésre nézve is.

Ilyenkor az uniós normának „nem célja a más tagállamokban hozott bírósági ítéletek egy adott tagállamban való végrehajtása, célja sokkal inkább annak elősegítése, hogy egy adott tagállamban hozott korábbi büntetőítélethez egy másik tagállamban folyó új büntetőeljárás során következmények kapcsolódhassanak, a korábbi nemzeti büntetőíté-letekhez e másik tagállam joga szerint kapcsolódó következmények mértékéig.”²⁵¹

Mivel itt a korábbi, más tagállami bírósági határozat figyelembevételének az előfelté-tele az arról való tudomásszerzés, a kölcsönös elismerés elvének ezen érvényesülése a bűnügyi nyilvántartások európai összefűzését is sürgeti.²⁵²

3. Blokkoló határozatok

A harmadik kategória pedig a blokkoló, akadályozó joghatású határozatokat jelenti, azaz amelyek fennállása esetén a másik tagállam valamilyen eljárási cselekménytől, illetve határozathozattól tartózkodni köteles. Ez jelenleg a *ne bis in idem* elv érvénye-sülése körében és a *res judicata* elismerése kapcsán jut jelentőséghez.²⁵³

4. Áttekintő táblázat

Az alábbiakban összefoglaló táblázat tartalmazza a fentieket a jelenleg hatályos jogi instrumentumok vonatkozásában.

²⁵¹ 2008/675/IB kerethatározat (2008. július 24.) az Európai Unió más tagállamaiban hozott ítéleteknek egy új büntetőeljárásban való figyelembevételéről. (6) preambulumbekzdés. Ennek tagállami végrehajtásáról lásd a 2014-es bizottsági jelentést: Report from the Commission to the European Parliament and Council on the implementation by the Member States of Framework Decision 2008/675/JHA of 24 July 2008 on taking into account of convictions in the Member States of the European Union in the course of new criminal proceedings. Brüsszel, 2014. június 2. COM(2014) 312 final.

²⁵² E téren van elfogadott kerethatározat (2009/315/IB), amely az európai bűnügyi nyilvántartási rendszer kiépítését (European Criminal Records Information System, ECRIS) célozza.

²⁵³ Lásd részletesen a *XI. fejezet*.

	<i>kibocsátó szerv</i>	<i>határozat tárgya</i>	<i>kibocsátás vagy joghatás szakasza</i>	<i>joghatás</i>	<i>bűncs. köre</i>	<i>magyar joghelyzet</i>
Végrehajtandó határozatok automatizmus útján						
2002/584/I BKH ²⁵⁴	bíróság	elfogatóparancs (átadási határozat)	bármely szakasz	őrizetbe vétel; átadás	katalógus-bcs. ²⁵⁵	kettős inkrimináció megkövetelése nem katalógus-bcs. esetén (Ebemtvt. 3.§)
2005/214/IB KH ²⁵⁶	bíróság, más hatóság ²⁵⁷	pénzbüntetésre, -bírságra ²⁵⁸ ítélet ²⁵⁹	jogerős elítélést követően	végrehajtás	katalógus-bcs. ²⁶⁰	kettős inkrimináció megkövetelése nem katalógus-bcs. esetén (Ebemtvt. 148.§)
2006/783/IB KH ²⁶¹	bíróság	vagyonelkobzás ²⁶² jogerős elrendelése	jogerős elítélést követően	végrehajtás	katalógus-bcs. ²⁶³	kettős inkrimináció megkövetelése nem katalógus-bcs. esetén (Ebemtvt. 158.§)
2008/909/IB KH ²⁶⁴	bíróság	jogerős bűnösítő ítélet	jogerős elítélést követően	büntetés-végrehajtás megkezdése (átvétele) ²⁶⁵	katalógus-bcs. ²⁶⁶	ha nem egyeztethető össze (időben vagy jellemben), át kell alakítani hasonlóra; opt out lehetőség: <i>van magyar fenntartás</i> , így a katalógus-bűncselekmények esetén sincs automatizmus (Ebemtvt. 112.§)

²⁵⁴2002/584/IB kerethatározat (2002. június 13.) az európai letartóztatási parancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról.

²⁵⁵ A nem katalógus-cselekményeknél a kettős inkrimináció a kerethatározat szerint *követhető*.

²⁵⁶2005/214/IB kerethatározat (2005. február 24.) a kölcsönös elismerés elvének a pénzbüntetésekre való alkalmazásáról.

²⁵⁷ Lásd még C-60/12 Marián Balázsszal szemben kiszabott pénzbüntetés végrehajtása iránti eljárás ügye (2013. november 4.).

²⁵⁸ A nemzeti jog szerint szabálysértésnek minősülő cselekmény esetén.

²⁵⁹ A magyar büntetőjog szerinti, adhéziós eljárásban a sértett javára megítélt kártérítés összege nem minősül ilyennek. Lásd részletesen például LIGETI (2006).

²⁶⁰ A nem katalógus-cselekményeknél a kettős inkrimináció a kerethatározat szerint *követhető*.

²⁶¹ 2006/783/IB kerethatározat (2006. október 6.) a kölcsönös elismerés elvének a vagyonelkobzást elrendelő határozatokra történő alkalmazásáról.

²⁶² A vagyonelkobzás uniós terminológiája lefedi a magyar jogi terminológia szerinti elkobzást is („bűncselekményből származó jövedelem” és a „bűncselekmény eszköze”).

²⁶³ A nem katalógus-cselekményeknél a kettős inkrimináció a kerethatározat szerint *követhető*.

²⁶⁴2008/909/IB kerethatározat (2008. november 27.) a kölcsönös elismerés elvének büntetőügyekben hozott, szabadságvesztés büntetéseket kiszabó vagy szabadságelvonással járó intézkedéseket alkalmazó ítéleteknek az Európai Unióban való végrehajtása céljából történő alkalmazásáról.

²⁶⁵ Ideiglenes letartóztatást is foganatosíthat a végrehajtó állam, ha a területén tartózkodik az érintett személy.

²⁶⁶ A nem katalógus-cselekményeknél a kettős inkrimináció a kerethatározat szerint *követhető*.

2008/947/I B KH ²⁶⁷	bíróság, más ható- ság ²⁶⁸	próbaidő jogerős alkalmazá- sa ²⁶⁹	jogerős elítélést követően	végrehajtás	kataló- gus- bcs. ²⁷⁰	megfelelőségi vizsgál- lat ²⁷¹ opt out lehetőség: <i>van magyar fenntartás</i> , így a katalógus-bűncselekmé- nyek esetén sincs auto- matizmus (Ebemt.v. 139.§)
2009/829/I B KH ²⁷²	bíróság vagy más iü. ható- ság	felügyeleti intézkedés elrendelése	nyomo- zás	kényszer- intézkedés végrehajtá- sa	kataló- gus-bcs.	ha összeegyeztethet- len, át kell alakítani egyenértékűre ²⁷³ ; opt outlehetőség: <i>kérdéses a magyar fenntartás</i> ²⁷⁴ (Ebemt.v. 77.§)

²⁶⁷ 2008/947/IB kerethatározat (2008. november 27.) a kölcsönös elismerés elvének az ítéletekre és próbaidőt megállapító határozatokra való, a próbaidő alatti magatartási szabályok és alternatív szankciók felügyelete céljából történő alkalmazásáról.

²⁶⁸ Olyan hatóság, amelynek a jogerős ítélet alapján a nemzeti jog szerint joga van egyes részletkérdésekben a végrehajtás során határozni.

²⁶⁹ Végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés büntetés, feltételes szabadságra bocsátás, próbára bocsátás, más – kötelező felügyelettel járó – alternatív szankció esetén.

²⁷⁰ A nem katalógus-cselekményeknél a kettős inkrimináció a kerethatározat szerint is *követhető*.

²⁷¹ A magyar törvény tartalmazza egyfelől azon intézkedéseknek a listáját, amelyekre vonatkozó végrehajtási kérelmet további érdemi összehasonlítás nélkül (az egyéb feltételek teljesülése esetén) elismer és végrehajt, ha azonban nem ilyen a megkeresés tárgyát képező szankció, akkor megfelelőségi vizsgálatot folytat le és úgy rendelkezik a végrehajtásról, hogy az a lehető legnagyobb mértékben megfeleljen annak a magatartási szabálynak vagy alternatív szankciónak, amelyet a másik tagállami határozat tartalmaz (Ebemt.v. 140.§). Ha pedig olyan szankciót alkalmazott a külföldi bíróság, amit a magyar Btk. is ismer, de más feltételekkel (kiszabás, tartam stb.), akkor pedig úgy ismeri el, *mintha* az (szabadságvesztés végrehajtásának felfüggesztése, a próbára bocsátás, a feltételes szabadságra bocsátás, a sportrendezvények látogatásától való eltiltás, jóvátételi munka) a magyar Btk. rendelkezései szerint történt volna meg.

²⁷² 2009/829/IB kerethatározat (2009. október 23.) a kölcsönös elismerés elvének az Európai Unió tagállamai közötti, az előzetes letartóztatás alternatívájaként felügyeleti intézkedéseket elrendelő határozatokra történő alkalmazásáról.

²⁷³ KH 13. cikk. A felügyeleti intézkedések átalakítása. (1) Ha a felügyeleti intézkedések jellege összeegyeztethetetlen a végrehajtó állam jogával, a végrehajtó állam hatáskörrel rendelkező hatósága átalakíthatja azokat a felügyeleti intézkedések olyan típusainak megfelelően, amelyeket a végrehajtó állam joga az eredeti bűncselekménnyel egyenértékű bűncselekmények esetében előír. Az átalakított felügyeleti intézkedéseknek a lehető legteljesebb mértékben meg kell felelnie a kibocsátó államban alkalmazott intézkedésnek. (...)

²⁷⁴ A kerethatározat meghozatalakor tett a Magyar Köztársaság fenntartást, aminek az indoka ez volt: „A Lisszaboni Szerződés megerősítését követően Magyarország módosította alkotmányát, hogy a Lisszaboni Szerződésben foglalt kötelezettségeknek megfelelően, ideértve azt is, hogy ne alkalmazza az ott felsorolt büntethetőség elvét a büntetőügyekben. Ezen alkotmányos rendelkezés a Lisszaboni Szerződéssel egy időben lép hatályba. A Szerződés hatálybalépéséig azonban a kettős büntethetőség fontos alkotmányos kérdés marad, és – az Alkotmány 57. cikkében foglalt alkotmányos alapelvként – nem lehet és nem szabad figyelmen kívül hagyni. Ezért a kerethatározat 14. cikkének (1) bekezdését Magyarország nem alkalmazza az ott felsorolt bűncselekményekre (vagy, ahogy a vonatkozó cikk fogalmaz: nem alkalmazza az ott említett »egyk bűncselekmény tekintetében sem«.)”. (HL L 294., 2009. november 11. 20. p.) Figyelemmel az új Alaptörvényre a fenntartás indoka tartalmi alapját veszítette. Úgy tűnik azonban, a jogalkotó elmulasztotta a fenntartást visszavonni, illetve a belső jogban a szükséges módosításokat elvégezni, mivel az Ebemt.v. 77.§-a továbbra is kimondja, hogy a nyomozási bíró a felügyeleti intézkedést elrendelő tagállami határozat elismerését és a végrehajtását megtagadja, ha a határozat alapjául szolgáló cselekmény a magyar törvény szerint nem bűncselekmény. A jogi szabályozás nem sérti ugyan az uniós jogot, de a magyar korábbi álláspontot sem tükrözi, ezért mindenképpen javasolható a módosítás.

Végrehajtandó határozatok asszimiláció útján						
2014/41/EU irányelv ²⁷⁵	büntető-eljárás, közigazgatási eljárás ²⁷⁶	nyomozási cselekmény elrendelése ²⁷⁷	bármely szakasz	a nyomozási cselekmény lefolytatása	bármilyen bcs., (hasonló belföldi ügy ²⁷⁸)	2017. május 22-ig kell átültetni a magyar jogrendbe ²⁷⁹
Tartalmi figyelembe vételt követelő határozatok						
2008/675/I B KH (2008. július 24.) ²⁸⁰	bíróság	jogerős elítélés	bármely szakasz	figyelembe vételi kötelezettség ²⁸¹	bármely bcs.	sui generis eljárás; külföldi ítélet érvényének elismerése az Nbj. 46-47.§ alapján; törvényszéki hatáskör <i>ha nem ellentétes</i> a magyar jogrenddel
Blokkoló határozatok						
SVE 54. Cikk (2004 ²⁸²); Alapjogi Charta 50. Cikk (2009)	bíróság vagy ügyész	jogerős elbírálás	eljárás indításkor(vagy bármely szakasz)	nem lehet új eljárást indítani; folyamatban levőt meg kell szüntetni	bármely bcs.	jogerős elbírálás mint eljárási akadály (Be. 174.§, 190.§, 267.§, 332.§, 373.§, 408.§)

²⁷⁵ 2014/41/EU irányelv (2014. április 3.) a büntetőügyekben kibocsátott európai nyomozási határozatról.

²⁷⁶ A kibocsátó állam bíróságától eltérő hatósága, a kibocsátó állam joga szerinti büncselekmény tekintetében, feltéve, hogy az érintett személynek lehetősége nyílt arra, hogy valamely, különösen büntetőügyekben hatáskörrel rendelkező bíróság elbírálja az ügyét.

²⁷⁷ Uniói jogi terminológiában: bizonyíték-gyűjtés célját szolgáló ideiglenes intézkedések.

²⁷⁸ Irányelv 9. cikk (1) bek.: „ugyanúgy és ugyanolyan feltételekkel, mintha az adott nyomozási cselekményt a végrehajtó állam valamely hatósága rendelte volna el”.

²⁷⁹ 2008/978/IB kerethatározat (2008. december 18.) a büntetőeljárások során felhasználandó tárgyak, dokumentumok és adatok megszerzéséhez szükséges európai bizonyítás-felvételi parancsról. Ezt a kerethatározatot Magyarország sem ültette át jogrendjébe, de ezt a nyomozási határozat rendszere meghaladottá is teszi. A 2008/978/IB kerethatározat rendelkezéseinek is a helyébe ezen irányelv rendelkezései lépnek. Továbbá a 2003/577/IB kerethatározat rendelkezéseinek helyébe a bizonyítékok biztosítása tekintetében is ezen irányelv rendelkezései lépnek. Lásd részletesen például TÖRŐ (2008).

²⁸⁰ 2008/675/IB kerethatározat (2008. július 24.) az Európai Unió más tagállamaiban hozott ítéleteknek egy új büntetőeljárásban való figyelembevételéről.

²⁸¹ Különösen visszaesés megállapítása, büntetett előélet; büntetés kiszabása (összbüntetés).

²⁸² Magyarország számára 2004. május 1-jétől alkalmazandó.

I. A jogszerűség vétele vagy a jogszerűség vizsgálata?

A kölcsönös elismerés elvének működőképessége a kölcsönös bizalom elvével szoros összefüggésben azon alapul, hogy az uniós tagállamok mindegyikében a büntető igazságszolgáltatás megfelelően működik, így az e rendszerekből érkező igazságügyi „terméket”, határozatot el lehet főszabály szerint ismerni. Az EUB is teljesen magáévá tette ezt a filozófiai megközelítést, és képviseli, hogy a

„a kölcsönös elismerés elve – amely az európai elfogatóparancs rendszerének alapja – maga is a tagállamok közötti kölcsönös, azíránt fennálló bizalom elvén alapul, hogy a nemzeti jogrendjeik képesek az uniós szinten és különösen Chartában elismert alapjogok tekintetében egyenértékű és tényleges védelmet nyújtani, és így tehát az eredeti eljárás helye szerinti tagállam jogrendjében igénybe vehetik azokat a jogorvoslati lehetőségeket, amelyek lehetővé teszik a büntetőeljárás, azaz akár szabadságvesztés-büntetés vagy szabadságelvonással járó intézkedés végrehajtása érdekében folyó eljárás, akár e büntetés kiszabásához vagy intézkedés alkalmazásához vezető érdemi büntetőeljárás jogszerűségének a vitatását.”²⁸³

Az esetleges el nem ismerés speciális okait az egyes jogforrások konkrétan tartalmazzák, de lényegében az adott jogintézmények európai jogállamban szokásos akadályai köréből rögzítenek az uniós normák egyfajta közös nevezőnek is tekinthető akadályokat (más tagállami elkövetés, res judicata, nem büntethető elkövető az életkora miatt stb.). Mindezekhez képest a kölcsönös elismerés elvének egyik gyűjtőpontjában található a bizonyítékok kölcsönös elismerésének a kérdésköre, amelyben az elismerés vagy épp az el nem ismerés további feltételeit illetően megoszlanak a vélemények.

Ahogy bemutattam röviden, a legutóbbi időszakot jellemző fejlődésben a bizonyítékok kölcsönös elismerésével kapcsolatosan is születettek jogi normák, legutolsó a sorban az európai nyomozási határozat²⁸⁴. Ez már „új generációs” eszköz, legalábbis abban az értelemben, hogy, szemben az eddig érvényesülő mozaikszerű fejlődéssel, generális módon közelít a szabályozási tárgyához, azaz bármilyen nyomozási cselekményre ki lehet bocsátani, korlátait az asszimiláció elve (lásd *XIV. fejezet*), a tagállami nyomozási „fantázia”, esetleg persze a költségek²⁸⁵ adják. Amennyiben az európai nyomozási határozat rendszere működni fog, a tagállam, a másik tagállam által beszerzett bizonyítékot – elvileg – felhasználja a saját büntetőeljárásában és elismeri azt bizonyítékként. Elvileg automatizmusnak kellene működnie itt is, azonban a bírói mérlegelés lehetőségét a koncepció nem veszi számításba, emiatt már önmagában az is kérdés, hogy mit is jelent a „bizonyítékkénti elismerés”. A bizonyító erő, illetve annak valószínűsége nem lehet kölcsönös – jogszabályban rögzített – elismerés tárgya, hiszen ez a bírói meggyőződés kérdése (hitelesség; közvetlenség elve stb.). Az sem lehet a kölcsönös elismerés tárgya, hogy az adott tény tény-e, hiszen a reális dolgok mindenütt azok, a vér vér minden országban, egy aláírás éppúgy aláírás a másik tagállamban is. Marad tehát az, hogy a bizo-

²⁸³C-168/13 PPU *Jeremy F. v Premier ministre* (2013. május 30.) 50. pont.

²⁸⁴Lásd részletesen BACHMEIER WINTER (2010); PEERS (2010); SCHÜNEMANN – ROGER (2010); TÖRÖ (2011) és (2014).

²⁸⁵KARSAI (2012b).

nyíték formáját öltött reális tény lehet az elismerés tárgya. Ha az egyik államban az adott tény valamely bizonyítási eszköz tartalmazza, akkor ezt, azaz hogy bizonyítási eszköz keletkezett, kell elismerni. Ilyenkor a befogadó állam a reális tény ismeretét már bizonyítási eszköz formájában veszi át.

A másik tagállamban fellelhető bizonyíték „forgalmazható” bizonyítási eszközben való rögzítése csak a tagállami rendszerben szabályozott, nincs olyan objektív mérce, amely a tól-ig-ot meghatározná – mindaz megengedett lehetne, amit az egyik állam elfogad. Mindebből az is következik, hogy a kölcsönös elismerés elve ezen a területen is szükségképpen kiegészül a másik tagállamban lefolytatott bizonyíték-szerzési, -biztosítási eljárás jogszerűségének a vélelmével, azaz azzal, hogy a másik tagállam eljárása a saját törvényeinek és persze az emberi jogok védelméből fakadó követelményeknek megfelelt. Ez az elméleti állásfoglalás, amit a jogalkalmazási gyakorlati szempontok is alátámasztanak, mivel a vélelem érvényesülése esetén a befogadó állam jogalkalmazójának nem kell jogszerűségi vizsgálatot lefolytatni, nem kell a másik állam jogának való megfelelést megvizsgálni, azaz elkerülhető az idegen jog alkalmazásának kényszerű terhe. Ehhez képest azonban van olyan vélemény is, ami éppen hogy megköveteli a bíráktól a másik államból származó bizonyíték jogszerűségi, azaz a másik állam joga szerinti megfelelési vizsgálatot.²⁸⁶ KEIJZER egészen odáig megy, hogy kimondja: ha felmerül valamilyen panasz az érintett személy részéről, azaz például a végrehajtott hatóságok részéről történt jogsértésre hivatkozik, és ezt kivizsgálás nélkül veti el a megkereső állam hatósága, ez az állam a másik állam jogsértő eljárásában ezáltal „rész vállal”.²⁸⁷

A német szövetségi bíróság ezzel szemben kimondta például, hogy amennyiben az Európai Unió valamely tagállamából származik a bizonyíték (jogsegély útján), annak értékelése körében csak korlátozottan lehet vizsgálni, hogy a megkeresett ország jogának megfelelően szerezték-e be a bizonyítékot. Amennyiben azonban a nemzetközi jogot, vagy a jogsegély-jogot sérti az eljárás, a bizonyíték elfogadására nem kerül sor, különösen akkor, ha a megsértett szabályok individuális védelmi funkciót láttak el. A konkrét ügyben a telefonlehallgatásokkal kapcsolatosan pedig kifejezetten kiemelte:

„a tanács nem osztja a jogtudományban elterjedt nézetet, miszerint a külföldön, telekommunikáció megfigyelése útján szerzett információk vonatkozásában a belső büntetőbíróság nem indulhat ki az elrendelő határozat jogszerűségéből, a külföldi szabályok betartását külön ellenőrizni kell. Mégha a bizonyíték értékelését a belső jogi szabályok is határozzák meg, a külföldi bizonyíték jogellenes megszerzése miatti el nem fogadás a ténybeli körülmények alapján a külföldi állam szuverenitásának csorbulását jelentené. A kölcsönös elismerés elve mögött meghúzódó kölcsönös bizalom elvének nem felel meg, ha az egyik tagállamban született (és hatályon kívül nem helyezett) bírósági döntést a másik tagállam amiatt nyilvánítana jogellenesnek, hogy a döntést meghozó tagállam bírósági nem tartották be a saját jogukat.”²⁸⁸

²⁸⁶KEIJZER (2005), VOGLER (2013).

²⁸⁷KEIJZER (2005).

²⁸⁸BGH I StR 310/12 - 21. November 2012 (LG Hamburg). GAEDE, HRRS 2013 Nr. 314. „Der Senat teilt nicht die in der Strafrechtswissenschaft vertretene Auffassung, hinsichtlich der Überwachung von Telekommunikation bei Verwertung im Ausland gewonnener Informationen dürfe das inländische Strafgericht nicht ungeprüft von der Rechtmäßigkeit der Anordnungsentscheidung ausgehen, sondern müssen die Einhaltung der ausländischen Rechtmäßigkeitsvoraussetzungen "zusätzlich kontrollieren". Auch wenn die Beurteilung der Verwertbarkeit eines im Ausland erhobenen Beweises sich nach der inländischen

A jogtudomány megosztott e kérdéskörrel²⁸⁹ kapcsolatban, jómagam a másik tagállamból származó bizonyíték törvényességének védelme mellett tettem le korábban is a voksomat,²⁹⁰ ahogy itt is említettem, ennek nem csak elméleti, hanem komoly gyakorlati indokai is vannak. Fontos azonban kiemelni, hogy a törvényességi vélelem csak akkor tartható fent, ha nincs indíciom arra nézve, hogy a másik tagállam hatósága jogsértést követett el, ugyanis ebben az esetben a másik tagállam jogsértésében való cinkosság – elméleti – vádja valóban megállná a helyét. Az Uniónak – álláspontom szerint – az a feladata ezen a téren, hogy olyan szabályokat dolgozzon ki, amelyek a transznacionális büntetőjogi viszonyokban is képesek kanalizálni különösen a jogsértések elleni panasz lehetőségét és azt, hogy adott esetben ne csak a jogsértő eljárást lefolytató állam hatóságai, de a megkereső állam hatóságai is tudomást szerezzenek a panasz léteiről és annak esetleges jogsértő elbírálásáról.

J. Összegzés

A kölcsönös elismerés elve funkcionális, ugyanis arra koncentrálni kell, hogy az adott jogi produktumot mindenütt ugyanarra és ugyanúgy használják fel, amire eredetileg, és ahogyan született, azaz egy másik, a befogadó koordinátarendszerben (jogrendben) is töltsen be ugyanazt a funkciót, mint a sajátjában. Eddig, illetve az Uniótól kívül az idegen elemű büntetőeljárásokban²⁹¹ gondoskodni kellett arról, hogy ez a külföldi tényező hozzáférhető legyen (nemzetközi bűnügyi együttműködés), illetve arról is, hogy amikor már hozzáférhető, akkor az idegen jogi tényezőt a belső jog képére lehessen formálni vagy más módon „kompatibilissé” tenni. A másik, az idegen jogrendszerből származó jogi produktum ugyanis magán viseli rendszerének elemeit, amelyek, ha hiányzik az összeegyeztethetőség, a másik jogrendszerbe helyezve jogszerűtlenséget testesíthetnek meg. A kölcsönös elismerés elve az uniós tagállamok viszonylatában lényegében az egyedi, belső kompatibilissé tétel aktusát (*exequatur*) helyettesíti generális, alapvető szinten. Ennek a politikai alapját pedig a kölcsönös bizalom elve adja: így az adott határozathoz elvezető teljes büntető eljárásjogi rendszer – főszabály szerint – az összes többi tagállam elfogadását élvezzi, függetlenül a meglehetősen eltérő garanciális szabályoktól.

A kérdés tehát az, hogy a „szupranacionális” emberi jogi garanciák és az EJEB tevékenysége által biztosított vertikális védelem elegendő alapot ad-e arra, hogy a tagállamok egymás közötti viszonyaiban, azaz horizontálisan is érvényesüljenek ezek. Nem kizárt ugyanis, hogy valamely tagállam éppen amiatt fog tartózkodni a kölcsönös elismerés elvéből fakadó valamely uniós intézkedés elfogadásától, mert más tagállamok büntetőeljárásai rendszerei – álláspontja szerint – nem követik *eléggé* az emberi jogi vívmányokat, s így együttműködését egy esetleges előzetes bírói kontrollhoz kötné. Az Alapjogi Charta nagy jelentőséggel bír e tekintetben is, mivel a kölcsönös elismerés elvének

Rechtsordnung bestimmt, würde eine mit der Rechtswidrigkeit der ausländischen Beweiserhebung begründete Unverwertbarkeit des erhobenen Beweises unter den hier vorliegenden tatsächlichen Gegebenheiten mit einem Eingriff in die Souveränität des ausländischen Staates einhergehen. Es wäre es mit dem hinter dem Grundsatz der gegenseitigen Anerkennung (Art. 82 Abs. 1 AEUV) stehenden Gedanken des gegenseitigen Vertrauens der Mitgliedstaaten nicht zu vereinbaren, eine in einem Mitgliedstaat ergangene, dort nicht aufgehobene gerichtliche Entscheidung in einem anderen Mitgliedstaat mit der Begründung als rechtswidrig zu bewerten, die Gerichte des Entscheidungsstaates hätten ihre eigene nationale Rechtsordnung nicht eingehalten.”

²⁸⁹ Lásd például RUGGERI (2013) 569-570.p.; KEIJZER (2005), VOGLER (2013).

²⁹⁰KARSAI (2010b).

²⁹¹ Például ha az egyébként nemzeti keretekben folytatott büntetőeljárásban a terhelt vagy valamelyik tanú külföldön tartózkodik, vagy ha külföldön található a bizonyítási eszközök, esetleg a zárolt vagyontárgyak.

bármilyen tagállami gyakorlása során a Charta szerinti védelmet biztosítani kell az egyéneknek, így az EUB kontrollja is adott lehet. Ez azért jelent nagy előrelépést, mivel az EJEB mint bíróság nem alkalmas az Unión belüli jogvédelem maximalizálására figyelemmel a döntéseinek kötőerejére. A közös minimumszabályok kidolgozása következtében pedig várhatóan nő az egyes tagállamok büntető igazságszolgáltatási rendszerébe vetett bizalom, aminek pedig hatékonyabb, a kölcsönös bizalom jegyében zajló igazságügyi együttműködést és az alapjogvédelem kultúrájának Unión belüli erősítését kell eredményeznie (lásd részletesen még a *XVII. fejezetet*).

XI. NE BIS IN IDEM (A KÖLCSÖNÖS ELISMERÉS ELVÉNEK SPECIÁLIS ESETE)

A. Ne bis in idem jelentése a belső jogban

A *ne bis in idem* elvének,²⁹² azaz ugyanazon tények kétszeres értékelésének tilalma a demokratikus modern államokban rendszerint alapjogi jelentőséggel bír, kialakulása és története hosszú múltra tekinthet vissza,²⁹³ de igazi életet a felvilágosodás eszméitől kapott.

Míg például a német alaptörvény 103. cikkének (3) bekezdése külön nevesített alkotmányos alapjoggá teszi, addig hazánkban korábban az Alkotmány hiányzó rendelkezése okán a jogállamiság (jogbiztonság) elvéből és az emberi méltóság alapjogából levezetett tilalmat, amely a jogági kódexekben közvetetten, a tilalom érvényesítésére megalkotott normákon keresztül jelentkezett. A hatályos Alaptörvény XXVIII. cikkének (6) bekezdése kifejezetten tartalmazza az elvet:

Alaptörvény XXVIII. cikk (6) bekezdés: A jogorvoslat törvényben meghatározott rendkívüli esetei kivételével senki nem vonható büntetőeljárás alá, és nem ítéltető el olyan bűncselekményért, amely miatt Magyarországon vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más államban törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték.

A több büntetőeljárás lefolytatásának tilalmát, tartalmát a magyar büntetőjog saját rendszerében eljárásjogi akadályként (mint *res judicata*, ítélt dolog) definiálja.

Az elv tág értelemben a büntetőjog és a büntető igazságszolgáltatás egészére vonatkozik, ennek megfelelően nem lehet kétszer ugyanazon cselekmény miatt büntetőjogi hátránnyal sújtani az elkövetőt. Ennek alapvető indoka az egyéni jogvédelem körében az a védelmi szükséglet, hogy amennyiben az állam büntetőigényét egyszer már érvényesítette az adott személy adott cselekményét illetően (jogerősen), ez az igény elenyészik, s újbóli érvényesítésének nincs helye, legfeljebb csak akkor, ha olyan túlnyomó érdek jelentkezik, ami a jogerős ítélet áttörését megalapozhatja. A *ne bis in idem* elve tehát a *ius puniendi* parttalan érvényesítésével szemben védelmezi az individuumot, illetve biztosítja a bírósági döntések „véglegességét” a modern jogállamban.

Szoros értelemben a büntetés kiszabása során alkalmazott elvnek tekintendő, amely a büntetőjogi felelősség megállapításához szükséges reálaktusok (történeti tények, körülmények) többszöri figyelembevételét zárja ki, mind negatív, mind pozitív irányban.²⁹⁴ A szűkebb értelmezés a belső jogalkalmazásban jut szerephez, így ennek európai érvényessége legfeljebb abban az összefüggésben értelmezhető, hogy az európai országok közös (felvilágosult) büntetőjogi hagyományai közé tartozik, ezért a büntetőeljárásokban tiszte-

²⁹² Egyes szerzők *non bis in idem*-nek nevezik, de a *ne bis in idem* a jobban elterjedt elnevezés.

²⁹³ A történeti fejlődéshez lásd különösen: SCHWARPLIES (1970). További elemzés például ELEK (2012) 140-188.p.

²⁹⁴ NAGY(2014) 86-88.p.

letben tartják. Elképzelhető, hogy törvényi szabályozást is nyer egy adott országban,²⁹⁵ de nem kizárt, hogy „csak” bírói gyakorlat követi, mint ahogy hazánkban is például Kúria Büntető Kollégiumának 154. számú állásfoglalása „konkretizálta”²⁹⁶ az elv tartalmát.

A *ne bis in idem* elvének jelentéskörében a kétszeres eljárás tilalma²⁹⁷ mellett a kétszeres büntetés²⁹⁸ tilalma is meg-megjelenik, mely utóbbi nem önmagában a párhuzamos vagy az egymást követő eljárásokat zárja ki, hanem „csupán” a kétszeres megbüntetést, azaz az elv ezen aspektusánál a későbbi megbüntetésbe (szankcióba) be kell számítani a korábbi.

A belső jogban a jogerő és a *ne bis in idem* elve szorosan összefonódik, s jobbra az alaki jogerőből mint megtámadhatatlanságból következik, igaz, nem lehet kizárni az anyagi jogerő mint megváltoztathatatlanság (végrehajthatóság) jelentőségét sem.²⁹⁹ Hasonlóan fontos témakör ehhez kapcsolódóan a tettazonosság³⁰⁰ tana, amely a belső *ne bis in idem* érvényesülését alapozza meg.

A *ne bis in idem* elve nem jelenti annak a korlátozását, hogy egy tagállam valamely azonos ténybeli alapon eltérő felelősségi formákat és ehhez kötődően eltérő szankciókat egyaránt alkalmazzon az adott személlyel szemben, így különösen a büntetőjogi és közigazgatási szankciók egymás mellettsége³⁰¹ nem kizárt az elv alapján.

B. Az alapelv jelentése nemzetközi (európai) szinten

A kétszeres eljárás tilalmának alapjogi rögzülése a nemzetközi emberi jogi törekvéseknek is köszönhető, mivel a kétszeres eljárás tilalmát több nemzetközi jogi instrumentum is tartalmazza, így a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 14. cikkének (7) bekezdése³⁰² és az EJEE 7. kiegészítő jegyzőkönyvének 4. cikke.³⁰³ Az EJEB joggyakorlatában is többször felbukkan a fenti cikkekre való hivatkozás; ezeknek köszönhetően az emberi jogi bíróságnak alkalma nyílt az elv tartalmát sok szempontból kibontani.³⁰⁴

²⁹⁵ Például Németországban: Strafprozeßordnung (Büntető Perrendtartás) 46.§ (3) bek.

²⁹⁶ NAGY(2014) 87.p.

²⁹⁷ „Erledigungsprinzip” / „prohibition of double prosecution”

²⁹⁸ „Anrechnungsprinzip” / „prohibition of double punishment”

²⁹⁹ Vö. FENYVESI – HERKE (2004) 505.p.; KIRÁLY (2003) 504-507.p.

³⁰⁰ Lásd például: TÓTH (2001); TREMMEL (2003).

³⁰¹ A fogyasztóvédelem körében ennek elméleti elemzését lásd KARSAI (2011b). *Lásd továbbá XI. C.fejezetet is.*

³⁰² 1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről 14. cikk 7. „Senkivel szemben sem lehet büntetőeljárást indítani vagy büntetést kiszabni olyan bűncselekmény miatt, amely miatt az adott ország törvényének és büntetőeljárásának megfelelően jogerős ítélettel már elítélték vagy felmentették.”

³⁰³ 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről 4. cikk 1. „Ha valakit egy állam büntető törvényének és büntető eljárási törvényének megfelelően egy bűncselekmény kapcsán már jogerősen felmentettek vagy elítéltek, e személlyel szemben ugyanennek az államnak az igazságszolgáltatási szervei ugyane bűncselekmény miatt nem folytathatnak büntető eljárást, és vele szemben abban büntetést nem szabhatnak ki. 2. Az előző bekezdés rendelkezései nem képezik akadályát annak, hogy az adott állam büntető törvényeinek és büntető eljárási törvényeinek megfelelően az eljárást újból megindítsák, ha új, vagy újólag feltárt tények, vagy az eljárás alapvető hibái természetüknél fogva kihatással vannak a meghozott ítéletre. 3. A jelen cikk rendelkezéseitől az Egyezmény 15. cikkére hivatkozással nem lehet eltérni.”

³⁰⁴ Például a büntetőeljárást megszüntető ügydöntő határozatokról, a közigazgatási szankciók párhuzamos alkalmazásának lehetőségéről, az elv szabálysértési eljárás vonatkozásában való alkalmazásáról. A vonatkozó joggyakorlat elemzéséhez lásd például KADELBACH (2006). Lásd még MEZEI (2014), VAN BOCKEL (2012).

Az előzőekben hivatkozott nemzetközi dokumentumok³⁰⁵ a belső jogi kétszeres értékelést tilalmazzák, s nem kötik ki a nemzetközi érvényességet. Ettől függetlenül általánosan elterjedt a szemlélet, hogy a kiadatási viszonyokban megjelenhet a *ne bis in idem* elve mint *kiadatási tilalom*.³⁰⁶ Az európai kiadatási egyezmény (1957) relatív kiadatási akadályként szabályozza, azaz a másik állambeli jogerős elítélés a kiadatás megtagadását lehetővé teszi; az Európai Unió tagállamai közötti átadási eljárásról szóló 2002/584/IB kerethatározat pedig kötelező (abszolút) megtagadási oknak tekinti.

Az elv megjelenésének *második* aspektusa a másik tagállamban lefolytatott büntető-eljáráshoz és a meghozott határozathoz fűződő (automatikus) lezáró hatás, a *res judicata* kérdése.

Ehhez kapcsolódóan *első megközelítésben* azt lehetne mondani, hogy az elv nemzetközi érvényességének a belső elismerésnél követett hasonló elvi megfontolásokon, így az igazságosság és az emberi jogvédelem premisszáin kellene nyugodnia. Ezt azonban egy teljesen más elméleti megalapozás előzi meg, ami abból fakad, hogy itt elsősorban egy államok közötti viszonyról van szó, amit az érintett államok nemzetközi jogi mellérendeltsége jellemez. Még akkor is így van ez, ha a nemzetközi bűnügyi együttműködés hagyományos színterén az érintett személy pozíciója – az emberi jogvédelem fejlődésével – megerősödött és az ilyen jogviszonyok harmadik pólusává vált.³⁰⁷ Amennyiben valamely állam büntetőigénye a lefolytatott eljárás (ügydöntő határozat) következtében elenyészik, nem jelenti automatikusan a többi állam ilyen igényének megszűnését, mivel korántsem bizonyos, hogy a jogrend ugyanolyan megsértését látja az adott cselekményben a másik állam, illetve, hogy a büntetési célok esetleges különbségéből fakadó elvfilozófiai eltérések a másik állam számára elviselhető kereteken belül maradnak.

A jogbiztonság pedig, ami megköveteli a lezárt büntetőeljárások főszabályszerűségi érintetlenségét, jogrendszeren *belüli* érdek, az államok közötti viszonyban az állam belső jogbiztonsága legfeljebb önreflexiós érv, azaz ennek megtartására – adott esetben – valamely nemzetközi kötelezettséghez fűzött fenntartásként lehet hivatkozni (ún. *ordre public* vagy közrendi klauzula), de nem alapoz meg a másik állam számára kötelezettséget, amennyiben ez utóbbi csak a saját jogrendjén belül marad.³⁰⁸

Emiatt igazolható általánosan a külföldi ítéletek elismerésének „csupán” diszkrecionális megalapozása, azaz amikor az állam saját döntésétől függően ismeri el a másik államban lefolytatott büntetőeljárást, illetve a meghozott határozatot. Így van ez a magyar büntetőjogban is, mivel az NBj. 47-48.§-ai olyan rendelkezéseket is tartalmaznak, amelyek a külföldi ítéletnek – külön elismerés alapján – bizonyos körben érvényességet biztosítanak a belső jogban is. Az ilyen típusú megoldás azonban nem biztosítja teljes körűen az érintett személy védelmét, mivel egyfelől elképzelhető, hogy bizonyos nemzeti szabályok nem ismerik el a külföldi ítélet érvényét, másrészt pedig a külön döntéshozás, azaz az automatizmus hiánya további bizonytalansági tényezőket visz a rendszerbe, amelyen a jogvédelem gyengülhet vagy akár meg is bukhat. Nem beszélve arról a szemponttól, hogy a többször (több országban) lefolytatott büntetőeljárás és esetleg végrehajtott büntetés milyen sokba kerül, továbbá felesleges és igazságtalan párhuzamosságot jelent.

³⁰⁵ Nem tértem ki az Európa Tanács és az EK (EU) korábbi instrumentumaira, amelyek elégtelen ratifikációs arány miatt a gyakorlatot nem alakíthatták. Lásd ehhez különösen WIENER (2003); LIGETI (2004).

³⁰⁶ A kiadatás részletes bemutatását lásd M. NYITRAI (2006) 258-390.p.

³⁰⁷M. NYITRAI (2002) 122-135.p.

³⁰⁸ A másik állam belügyeibe való beavatkozás nemzetközi jogi kérdései értelemszerűen itt figyelmen kívül maradnak.

Ehhez képest automatizmust a szuverén államok egymás közötti viszonylatában csak akkor lehet követelni, ha az elvi-filozófiai rokonság vagy hasonlóság adott és – nyilván ezen alapulva – valamely kötelező nemzetközi norma (esetleg nemzetközi szokásjog) ezt kifejezetten előírja. Ilyen irányú fejlődés volt tetten érhető az Európai Unióban, ahol végülis 1990-ben született meg a kötelező erejű szabályozás, igaz, ezt az elvi-filozófiai rokonság deklarálása, a kölcsönös bizalom elvére hivatkozással időben csak jóval később, a tampere-i csúcstalálkozón, 1999-ben követte. Az európai (uniós) jogfejlődésben tehát a többi tagállam jogrendje irányába történő általános bizalomerősödés vezetett el a felismeréshez, hogy szupranacionális szinten kellene a tilalmat szabályozni, mivel így ki lehetne küszöbölni a nemzeti szabályozások és gyakorlat különbözőségéből eredő igazságtalansági tényezőket. 1987-ben a kétszeres eljárás tilalmáról szóló egyezményben megállapodtak az akkori tagállamok az alapelv érvényesítéséről, de nem ratifikálta mindegyik tagállam (azóta sem). 1990-ben végül megszületett a SVE,³⁰⁹ amely kifejezetten rendelkezik a kétszeres eljárás tilalmáról (54-58. cikk), az 1987-es egyezmény szövegének megegyező átvételével.

SVE 54. cikk: Az ellen a személy ellen, akinek a cselekményét a Szerződő Felek egyikében jogerősen elbírálták, ugyanazon cselekmény alapján nem lehet egy másik Szerződő Fél területén büntetőeljárást indítani, amennyiben elítélés esetén a büntetést már végrehajtották, végrehajtása folyamatban van, vagy az ítélet meghozatalának helye szerinti Szerződő Fél jogszabályainak értelmében azt többé nem lehet végrehajtani.”

Az 55. cikk tartalmazza a kivételeket, amelyeket fenntartás formájában érvényesíthetnek a tagállamok, ennek esetkörei a következők: ha a külföldi ítélettel elbírált cselekmény részben vagy egészben az adott állam saját területén történt; az előbbi esetben azonban ez a kivétel nem alkalmazható, ha a cselekmény részben annak a szerződő félnek a területén történt, ahol az ítéletet meghozták; vagy ha a külföldi ítélettel elbírált cselekmény az illető szerződő fél nemzetbiztonságát vagy hasonló lényeges érdekeit sértő bűncselekménynek minősül; illetve ha a külföldi ítélettel elbírált cselekményt az illető szerződő fél tisztviselője hivatali kötelezettségeinek megsértésével követte el.

C. Az alapelv megjelenése az uniós jogban

1. Általában

A közösségi jogban a *ne bis in idem* elve az általános jogelvek közé tartozott,³¹⁰ amit az Alapjogi Charta emelt alapjogi szintre. Ebben az összefüggésben az elvet ritkán alkalmazta az EUB büntetőjogi kontextusban, mivel az elé kerülő ügyekben erre nem volt

³⁰⁹ A schengeni térségnek – mint korábban az EUSZ, ma az EUMSZ szerinti megerősített együttműködésnek – ma nem minden tagállam a tagja, az Egyesült Királyság és Írország fenntartotta magának a jogot a későbbi teljes csatlakozásra, jelenleg a schengeni szabályok egy részét alkalmazzák, azokat, amelyek nem a közös határellenőrzésre vonatkoznak (rendőrségi és büntetőügyekben történő igazságügyi együttműködés). Dánia tagja a schengeni csoportnak, de az egyezmények alapján hozott további intézkedések esetében dönthet arról, hogy kívánja-e alkalmazni azokat, vagy sem. (A nem tagállam Norvégia és Izland is tagja.) Az új tagállamok számára a schengeni szabályok mindig kötelezőek, azok közül a közös határellenőrzéssel kapcsolatos szabályokat nem, de a többit alkalmazniuk kell, így érvényes rájuk a kétszeres eljárás tilalma is.

³¹⁰ Eredetét a 7/72 Boehringer Mannheim v Commission ügyben hozott ítéletre (1972. december 14.) lehet visszavezetni. Lásd még LIEBAU (2005) 92-94.p.

szüksége. Annál inkább hivatkozott rá versenyjogi ügyekben, amikor a Bizottság mint közösségi versenyhatóság és a tagállami versenyhatóságok párhuzamos eljárásaival kapcsolatosan kellett döntéseket hoznia. Az általános jogelv tartalmára nézve világos jogértelmezést alakított ki az EUB.

Ebben az összefüggésben négy okot lehet felhozni a *ne bis in idem* elvét alátámasztandó:

1. az individuum érdeke, hogy ne legyen többször megbüntetve ugyanazon cselekményért (jogi indok);
2. szabad mozgás indoka;
3. a jogrendszer legitimitása és az egységes versenyjogi jogérvényesítés megköveteli a *ne bis in idem*-et (legitimitási indok);
4. a jogsértések üldözésének jogállamisága és a hatékonysági tényező is megköveteli a *ne bis in idem* elv érvényesülését (fegyelmetési indok).³¹¹

Az elv büntetőjogi tartalmával kapcsolatosan uniós szinten is kimondható, hogy a *ne bis in idem* elve szükségképpen feltételezi a részes államok egymás büntető igazságszolgáltatási rendszerébe vetett bizalmának meglétét és azt, hogy minden részes állam elismerje a más részes államban hatályos büntetőjog alkalmazását, még akkor is, ha saját nemzeti jogának alkalmazása eltérő eredményre vezetne. Az uniós jogban különösen fontos a kétszeres eljárás tilalmának érvényesülése, mivel a *szabad mozgáshoz való jog* gyakorlását hatékonyan csak az biztosítja, ha egy cselekmény elkövetője tudhatja, hogy, miután valamely tagállamban elítélték és büntetését végrehajtották, illetve esetlegesen jogerősen felmentették, a schengeni térségben való mozgásakor nem kell tartania más tagállami büntetőeljárástól (ha esetleg a már elbírált cselekmények ez utóbbi állam joga szerint bűncselekménynek minősül).³¹²

Az elv mindezek alapján a kölcsönös elismerés elvének tágabb érvényesülési köréhez tartozik. Ahogy a korábbi összehasonlító táblázatban is bemutattam, itt az elismerés tárgyát képező határozat a jogerős döntés, a kölcsönös elismerés jogkövetkezménye pedig az a blokkoló hatás, aminek következtében az esetlegesen folyó büntetőeljárást meg kell szüntetni, vagy újat nem lehet indítani.

A *ne bis in idem* elve tehát a jelenlegi jogszabályi környezetben (lásd az alábbi alfejezeteket) nem küszöböli ki a büntetőeljárások párhuzamos lefolytatását, csakis valamely végleges (érdemi) döntést követő további döntések gátját képezi. Emiatt már eleve a joghatósági ütközések vagy inkább átfedések megoldását is magára kell vállalnia az uniós jogalkotásnak. Ahogy a Bizottság ezt megfogalmazta:

„ha egy ügyben több büntetőeljárás is folyik, az sérti az egyén jogait és érdekeit, és a tevékenységek felesleges ismétlődéséhez vezethet. Előfordul, hogy több országban is bíróság elé idézik a vádlottakat, áldozatokat és tanúkat. Az eljárások megismétlése mindannyiszor korlátozza jogaikat és érdekeiket, például a szabad mozgáshoz való jogukat. Nagyobb lelki nyomás is nehezedik rájuk, és nő jogi képviselőjük költsége és összetettsége. A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló fejlett térségben ezért – amennyiben lehetséges – ki kell küszöbölni az ilyen kedvezőtlen jelenségeket, és korlátozni kell annak

³¹¹NAZZINI (2014) 4-5.p.

³¹² Részletes elemzést lásd például KARSAI (2007); LIGETI (2009c); VERVAELE (2013).

előfordulását, hogy egyazonügyben több büntetőeljárás is megindul. (...) Amennyiben nem alakul ki olyan rendszer, amely már az eljárás szakaszában a megfelelő joghatósághoz utalja az ügyeket, a ne bis in idem elve véletlenszerű vagy akár önkényes eredményekhez is vezethet: az érkezési sorrend mintájára az a joghatóság részesül előnyben, amelyik először képes végső határozatot hozni. A joghatóság megválasztása jelenleg teljesen véletlenszerűen történik, így a ne bis in idem elve alól még mindig számos kivétel van.³¹³

E területen 2005 óta csak annyit ért el az Unió, hogy ilyen esetben a tagállamoknak egyeztetniük kell, hogy melyik tagállam folytassa le a büntetőeljárást, de annak eredménytelensége esetén éppúgy folyhatnak a párhuzamos eljárások.³¹⁴ Megítélésem szerint nem fog sokáig várni magára egy összeurópai megoldás, ugyanis ennek hiányában, figyelemmel a SVE és a Charta rendelkezéseire, és az azokból fakadó „érkezési sorrend” szabályára, a tagállamok között akár „büntetőeljárás verseny” is kialakulhat, amennyiben mindegyik érintett tagállam igyekszik mielőbb lefolytatni az eljárását.³¹⁵ Vagy esetleg teret adhat – elvileg – az eljárás késleltetésének, és így a másik tagállami döntés jogerőssé válásának például olyan esetben is, ha jelentősen eltérnek a kiszabható szankciók. Azaz ez a „verseny” a hatóságok esetleges *forum shoppingját* objektíve egyszerűbbé teszi. Ez pedig egyértelműen sérti az egyén jogait, különösen, ha a *forum shopping* a represszió irányába hat.

További hatásként említhető, hogy ebben a versenyben a bizonyítékok terén nyújtott kölcsönös segítség ugyancsak veszélyeztetve lehet. Mindezt egybevéve elemi érdek, hogy e téren is szülessen meg egy hatékony és az egyéni jogokat is védő struktúra.³¹⁶

1. Schengeni Végrehajtási Egyezmény

A Schengeni Végrehajtási Egyezmény az 1986-os eredeti Schengeni Megállapodás végrehajtására született, s ezeket, illetve az ezek felhatalmazása alapján kibocsátott másodlagos normákat egy, a korábbi EUSZ-hez és az EKSZ-hez az Amszterdami Szerződéssel csatolt jegyzőkönyv beemelte az uniós jog rendszerébe. Az Európai Unió Tanácsa 1999. május 20-án elfogadta az EKSZ és az akkori EUSZ vonatkozó rendelkezéseinek megfelelően a schengeni vívmányokat alkotó valamennyi rendelkezés, illetve határozat jogalapjának meghatározásáról szóló 1999/436/EK határozatot. Ennek megfelelően a Tanács a régi EUSZ „A büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködésre vonatkozó rendelkezésekről” szóló VI. Címe alá tartozó 34. és 31. cikket állapította meg a SVE 54–58. cikke jogalapjának. Fontos kiemelni, hogy sem az EUSZ büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködéséről szóló VI. címének

³¹³ Zöld könyv a büntetőeljárásokban előforduló joghatósági összeütközésekről és a ne bis in idem elvről. Brüsszel, 2005. december 23. COM(2005) 696 végleges 3.p.

³¹⁴ 2009/948/IB kerethatározat (2009. november 30.) a joghatóság gyakorlásával kapcsolatos, büntetőeljárások során felmerülő összeütközések megelőzéséről és rendezéséről. Jelenlét a tagállami végrehajtásról: *Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the implementation by the Member States of Framework Decision 2009/948/JHA of 30 November 2009 on prevention and settlement of conflicts of exercise of jurisdiction in criminal proceedings*. Brüsszel, 2014. június 2. COM(2014) 313 végleges.

³¹⁵ Értelemszerűen a hagyományos bűnügyi együttműködési formák köréből a büntetőeljárás átadásának nincs akadálya, de az itt vázolt elvi szituáció akkor következik be, ha a büntetőeljárást – bármilyen okból is – nem adták át.

³¹⁶ Az elméleti megoldásokról részletes elemzést ad SINN (2012).

(így a SVE 54–58. cikkének jogi alapjaként megjelölt 34. és 31. cikkének), sem a schengeni megállapodásnak, sem pedig a SVE-nek nincs egyetlen olyan rendelkezése sem, amely a SVE 54. cikkének alkalmazását harmonizációtól – vagy akár csak a tagállamok büntetőjogi szabályainak közelítésétől – tenné függővé.³¹⁷

Az Amszterdami Szerződéssel kialakított joghelyzetben az EUB előzetes döntéshozatali hatáskört kapott a schengeni jog értelmezésével kapcsolatosan is; a SVE 54. cikkét illetően az akkori EUSZ 35. cikkében foglalt hatásköri szabályok voltak az irányadóak. Az ezt megelőző időszakban nem volt nemzetközi bírói fórum, amely a SVE egységes értelmezését biztosította volna, a tagállami bíróságok maguk értelmezték és érvényesítették az elvet.³¹⁸

A SVE meghatározott rendelkezései *erga omnes* hatályúak, alkalmasak a közvetlen alkalmazásra, azaz tagállami jogalkotás nem szükséges hozzá, ilyennek tekinthető az 54. cikk is, ebből a szempontból nem lehet irányadó az, hogy az Amszterdami Szerződést követően ezt a cikket a harmadik pillérhez sorolták.³¹⁹ Ez azt jelenti, hogy egy konkrét büntetőeljárásban, amennyiben a bíró észleli (vagy akár korábbi fázisban az ügyészség), hogy a cselekményt külföldön már elbírálták és a további feltételek is fennállnak, az eljárás további folytatása az uniós jog sérelmét jelenti, s a bírót köti a rendelkezés akár a belső büntetőeljárás kódex ellenében is. Ezzel a SVE volt az első olyan – hatályba is lépett – nemzetközi jogi dokumentum, amely tilalmazta a multiplikált büntetőeljárásokat („*multiple criminal prosecution*”³²⁰). Más kérdés, hogy önálló hivatkozási alapot a magánszemély részére legfeljebb a belső jog rendszerében képezhet, mivel az EUB nem kapott olyan hatáskört, amely ilyen esetekben a magánszemély jogkeresését lehetővé tenné. A tagállami belső jog rendszerében emiatt abszolút eljárási akadállyá kell tenni kifejezett rendelkezéssel, ennek hiányában pedig a belső *ne bis in idem* tilalom kiterjesztő értelmezésével.³²¹

3. Büntetőjogon kívüli *ne bis in idem*

A *ne bis in idem* uniós jogon belüli jelentéséhez hozzátartozik a *közösségi* (különösen versenyjogi) *jogsértésekkel* kapcsolatos párhuzamos szankcionálás kérdésköre is.³²²

A versenyjog területén ezen elv tiltja, hogy a Bizottság valamely vállalkozást olyan versenyellenes magatartásért újból szankcionáljon, vagy eljárás alá vonjon, amely miatt a Bizottság egy korábbi (és meg nem támadható) határozatában már szankciót szabott ki vele szemben, vagy amellyel kapcsolatban megállapította felelősségének hiányát. Az EUB (Elsőfokú Bíróság) kidolgozta a *ne bis in idem* elvének versenyjogi alkalmazási feltételeit, és ehhez töretlenül tartja is magát. Így a *ne bis in idem* akkor alkalmazható (azaz akkor képezi gátját az újabb szankcionálásnak), ha a tényállás azonossága, a jogsértés

³¹⁷ A SVE 54. cikkéhez lásd még: HECKER (2012) 457-479.p.

³¹⁸ Vö. HECKER (2001) 306-311.p.; BÖSE (2003) 744-763.p.

³¹⁹ Vö. RÖBEN (2004) Szélgjegyzetszám 14.; JOUR-SCHRÖDER – WASMEIER (2003) 293.p.

³²⁰ FLETCHER, M. (2007).

³²¹ Megemlíthető még az is, hogy az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről szóló nemzetközi egyezmény (1995. július 26. HL C 316, 1995. november 27.) is, amely megfogalmazta a pénzügyi érdekeket sértő család irányadónak szánt tényállását (valamint az e cselekményre meghatározandó a büntetések jellemzőit, a gazdasági társaságok vezetőinek párhuzamos büntetőjogi felelősségét és a joghatósággal, a kiadatással és a büntügyi együttműködéssel kapcsolatos szabályokat), kimondta a *ne bis in idem* elvének európai érvényét, de az egyezmény ratifikációs nehézségei a benne foglalt *ne bis in idem* elv érvényesülésének sorsát megpecsételték.

³²² Részletes elemzés lásd például LIEBAU (2005).

elkövetőjének azonossága és a védett jogi tárgy azonossága egyaránt fennáll.³²³ Az elv versenyjogi tartalma nem tárgya ennek a vizsgálatnak, de annyit érdemes kiemelni, hogy itt a „tettazonosság” jogi tárgy azonosságát is jelent, amire nézve kritika³²⁴ is érte az EUB-t éppen a SVE 54. cikkének eltérő értelmezése miatt. A *Toshiba ügyben* KOKOTT főtanácsnok ki is mondja, hogy

„a ne bis in idem elvének jogterületenként ilyen mértékben eltérő értelmezése és alkalmazása elkerülendő az uniós jogrend egységessége érdekében. A ne bis in idem elve mint alapjogi szintű alapvető uniós jogi elv fő jelentéséből következően annak tartalma nem különbözhet lényegesen attól függően, hogy melyik jogterület érintett. Az Alapjogi Charta 50. cikkében rögzített ne bis in idem elve által nyújtott garancia terjedelmének meghatározása szempontjából az egész uniós jog minden területén ugyanazon kritériumoknak kell érvényesülniük.”³²⁵

Az EUB azonban a büntetőjogi *ne bis in idem* értelmezése körében a jogtárgyak hasonlóságát kifejezetten kizárta mint olyan tényezőt, amelyet az azonos cselekmény fennállásának megállapításakor figyelembe kellene venni, a versenyjogi jogsértéseknél ezt konjunktíve megköveteli. Jómagam nem látok ellentmondást ebben a kérdésben, ugyanis a büntetőjogi felelősségrevonás eszközrendszere és alkalmazása a közigazgatási jogsértések esetén történő felelősség-megállapítástól igen eltérő elvi alapokon nyugszik (szoros törvényességi elv, bűnösségi elv stb.), mégha vannak közös vonások is (pl. állami kényszer, közhatalmi funkció gyakorlása, jogszabályok által előírt magatartási szabályok stb.). Lényeges még az is, hogy a SVE szövege szerződő felekről szól, tehát két tagállam közötti viszonylatban igyekszik rendezni a *ne bis in idem* kérdését, nem pedig valamely szupranacionális szervezet és a tagállam között.

Ebben a témakörben a kétszeres értékelés tilalmának releváns konstellációit kiválóan foglalja össze KIS négy, egymástól eltérő esetkőrré bontva a szóba jöhető változatokat.

a) Azonos cselekményért

1. közösségi igazgatási szankció EU intézmény általi és

2. magyar jogon alapuló közigazgatási büntetőszankció magyar hatóság általi párhuzamos alkalmazása.

b) Azonos cselekményért

1. közösségi igazgatási szankció magyar hatóság általi és

2. magyar jogon alapuló közigazgatási büntetőszankció magyar hatóság általi párhuzamos alkalmazása.

c) Azonos cselekményért

1. közösségi érdekek megsértése miatti nemzeti szankció és

2. a magyar jogon alapuló ágazati szankció párhuzamos alkalmazása.

³²³ C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P és C-219/00 P, Aalborg Portland és mások v Commission; C-17/10 Toshiba Corporation és mások v Úřad pro ochranu hospodářské soutěže (2012. február 14.).

³²⁴ NAZZINI (2014) 17-18.p.; ROSIAK (2012).

³²⁵ „To interpret and apply the ne bis in idem principle so differently depending on the area of law concerned is detrimental to the unity of the EU legal order. The crucial importance of the ne bis in idem principle as a founding principle of EU law which enjoys the status of a fundamental right means that its content must not be substantially different depending on which area of law is concerned. For the purposes of determining the scope of the guarantee provided by the ne bis in idem principle, as now codified in Article 50 of the Charter of Fundamental Rights, the same criteria should apply in all areas of EU law.” JULIANNE KOKOTT főtanácsnok indítványa. 2011. szeptember 8. C-17/10. sz. Toshiba Corporation és társai. 117. pont.

d) Azonos cselekményért

1. közösségi igazgatási szankció EU intézmény általi vagy magyar hatóság általi és
2. büntetőjogi szankció magyar bíróság általi párhuzamos alkalmazása.³²⁶

Ehelyütt nem célozom mindezek elemzése, jelen munka célkitűzéseinek megvalósítása érdekében elegendő a szankciók büntető jellegével kapcsolatos egyes értelmezési kérdések bemutatása.³²⁷

Kiindulópontként leszögezhető, hogy sem az EUSZ, sem az EUMSZ nem definiálja a szankciók jellegét, de az 1/2003/EK rendelet 23. cikke kimondja, hogy ezek nem büntetőjogi jellegűek. Az uniós versenyjogi szabályozás működőképes és hatékony rendszer, a tagállami versenyhatóságokon kívül a Bizottságnak is van tehát hatásköre az uniós verseny szabályok végrehajtására, így van lehetősége a piaci szereplőkre pénzbírságot közvetlenül kiszabni uniós jogsértések esetén. A Bizottság szankciós tevékenysége elvi szinten azt a kérdést veti fel, hogy vajon tekinthető-e az alkalmazott szankciók büntető jellegűnek (punitív), és ha igen, akkor vajon ennek az-e a következménye, hogy a bizottsági szankcionálást követően nem lehet tagállami büntetőeljárást lefolytatni vagy éppen fordítva?³²⁸ A versenyjogi szakirodalom elismeri egyes versenyjogi szankciók büntető jellegét,³²⁹ azonban az ebből fakadó elvi következmények megfogalmazására nem kerül sor. A *Bonda ügyben* az EUB is az EJEB kritériumainak megfelelő szempontrendszer alapján folytatta le a vizsgálatát, hogy a közös agrárpolitika körében alkalmazott szankció, ami a jövőbeni támogatásokból való kizárásban áll, büntető szankciónak minősül-e. Mivel azonban nem minősítette annak, a *ne bis in idem* alkalmazására sem volt szükség.³³⁰

Így aztán nem kaptunk arra a fontos kérdésre se választ, hogy a bizottsági „büntető” szankció alkalmazását követően a tagállami – esetleges – büntetőeljárás nem is folytatható le? Álláspontom szerint ezt egyébként nem lehet elismerni, mivel akkor az a helyzet állna elő, hogy amennyiben valamely punitív szankció körében a büntető jelleg megállapítást nyer, akkor az azonos cselekmény fogalma „hirtelen” más ismérvekre válthatna, azaz egy szűkebb alkalmazási körrel (három konjunktív feltétel), a tágabbra és így – más jogi alapon – a párhuzamos eljárásokat szélesebb körben blokkolná.

³²⁶ Kis (2014).

³²⁷ KIS (2005) 218.p.: „A közigazgatási büntetőjog erősödésében, a közigazgatási büntetőjognak a büntetőjog alapelvei rendszeréből történő kiszakításának motivációjában a jogállami gondolattal összeférhetetlen tendencia nyomait találhatjuk meg. A büntetésnek van materiális tartalma, amelyet az igazgatási eljárásban, közigazgatás-ellenes cselekményeket szankcionálva sem veszhet el. (...) A bűnösség elvének és általában a büntető anyagi jog elveinek a közigazgatási büntetések területén való érvényesülésében a büntetőjog-ellenesség és a közigazgatási jogellenesség közötti differenciálás kötelező előkérdésként jelenik meg. A büntetőjog elveinek hatókörét eszerint nem csupán a szankció büntetési karaktere, hanem a jogellenes magatartás jogi természetéből adódóan a represszív természetétől és felelősségi háttérétől megfosztott szankció elmélete a szubjektív oldal eliminálásával vonzó táptalajt jelent az európai büntetőjogokban a szigorú és preventív-központú büntetőpolitikának és a bűnösségelméleti problémákkal küzdő ágazatok számára is.”

³²⁸ Lásd korábban a *II.D. fejezetet*.

³²⁹ NAZZINI (2014) 3.p.; KIS (2014).

³³⁰ C-489/10 Lukasz Marcin Bonda (2012. június 5.). Lásd LACNY – SZWARC (2012).

4. Alapjogi Charta

Az Alapjogi Charta önállóan rendelkezik a *ne bis in idem*ről. Ennek szövege:

50. cikk. A kétszeres eljárás alá vonás és a kétszeres büntetés tilalma. Senki sem vonható büntetőeljárás alá és nem büntethető olyan bűncselekményért, amely miatt az Unióban a törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték.

A kartális megfogalmazással két irányban történhet változás a korábbi joghelyzethez képest: egyfelől a korábbi általános jogelv nyert kodifikációt, ami tartalmi módosulással járhat, másrészt pedig a SVE jogi helyzetét illetően a Charta fényében átértékelés válhat szükségessé.³³¹

A bírósági értelmezési gyakorlat jogszabályi rögzítése nem szükségképpen jár tartalmi módosulással, s különösen nem a *ne bis in idem* itt tárgyalt esetében, mivel a Charta nem a tartalmi feltételeket véste kőbe, hanem magát az elvet, aminek az értelmezése körében a korábbi elemek továbbra is megjelenhetnek. Elvi problémákat nem ez fog okozni, hanem az alábbiak. Az EUB vonatkozó gyakorlatában korábban – megítélésem szerint – nem kellett annak további jogi következményeivel foglalkozni, hogy a szankcionálási hatalomról az EUB is elismerte, hogy represszív, így büntető célokat követ, méghozzá azért nem, mert ez a tétel az értelmezés körében jutott jelentőséghez, így az EUB egyes konkrét ügyekben ezt – lényegében a maga tetszésére – követhette, de akár figyelmen kívül is hagyhatta. Amennyiben azonban a *ne bis in idem* elve kartális szabályozást kapott, az elvet a versenyjogi (lásd az előző alpontban) és más, nem büntetőjogi viszonyokban akkor lehet érvényesíteni, ha kifejezetten elismerjük a büntetőhatalom gyakorlását ezeken a területeken. Ha azonban ez megtörténne, akkor azokkal a kérdésekkel is foglalkozni kellene, hogy milyen *ius puniendit* gyakorol a Bizottság, milyen felhatalmazás és jogalap alapján, milyen további büntetőjogi elvek érvényesülnek az eljárásban stb. Ezekre a kérdésekre elméleti válaszok értelemszerűen vannak, de jogszabályban rögzítettek aligha s belátható időn belül nem is fognak születni. Emiatt elképzelhető az az értelmezési irány is, hogy a Charta rendelkezése csakis a szűk értelemben vett büntetőjogi *ne bis in idem*et jelenti, minden más uniós jogi alrendszerre a korábbi, általános jogelv és az ahhoz kapcsolódó értelmezési mátrix kapcsolódik.

Ettől függetlenül megemlítendő még az is, hogy az uniós *ne bis in idem* sem zárja ki az eltérő felelősségi tartalmú szankciók párhuzamos (tagállami) alkalmazását ugyanazon ténybeli alapon. 2013 februárjában erre nézve a Charta alapján született meg az EUB első döntése, ami már az 51. cikket értelmezi. A *Fransson-ügyben*³³² a központi kérdés az volt, hogy nem sérül-e a Charta itt vizsgált rendelkezése, ha a magánszeméllyel szemben adócsalás miatt megindított svéd büntetőeljárás előtt az adott személy már – ugyanazon tények alapján – a terhére kirótt adóbírságot megfizette. Mivel az adózási kérdések az uniós jog végrehajtásának minősülnek (közös hozzáadott-értéktadó, pénzügyi érdekek védelme), az EUB vizsgálhatta az előzetes kérdéseket, és kimondta, hogy

„a Charta 50. cikke nem zárja ki, hogy valamely tagállam ugyanazon tényállásra adójogi és büntetőjogi szankciók kombinációját alkalmazza. (...) A Charta 50. cikke csak akkor zárja ki, hogy ugyanazon tény-

³³¹A SVE és a Charta közötti viszonyt és ennek jogi konzekvenciáit *e fejezet E. pontjában* tárgyalom.

³³²C-617/10 Åklagaren v Hans Åkerberg Fransson (2013. február 26.). Részletes elemzés WEGNER (2013).

állás alapján ugyanazon személlyel szemben büntetőeljárást indítsanak, ha az adóbírság az említett rendelkezés értelmében büntető jellegű, és jogerőssé vált.”

Kimondta továbbá, hogy az adóbírság büntető jellegének mérlegelése szempontjából három kritériumnak van jelentősége. Az első a jogsértés belső jog szerinti jogi minősítése, a második a jogsértés jellege, a harmadik pedig az érintett személlyel szemben kiszabható szankció természete és súlya. Emiatt a nemzeti bíróság feladata annak mérlegelése, hogy az adójogi és büntetőjogi szankciók halmozása megfelel-e az említett kritériumoknak.³³³

A kép teljessége érdekében azt is szükséges megemlíteni, hogy a Charta rendelkezése értelemszerűen jogi személyek javára is érvényesíthető. Ezen túlmenően pedig arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy az a gyakori tagállami joghelyzet viszont, miszerint a nem büntetőjogi felelősség az adott jogi személyt terheli, míg a büntetőjogi a társaság vezető tisztségviselőjét: az azonos ténybeli alap nem lehet vitatott, nem esik az elv hatálya alá, mivel jogi értelemben *nem ugyanazon személy* kétszeres megbüntetéséről van szó ilyen esetben.³³⁴

Ahogy láttuk, a Charta egyértelműen rendelkezik az *EJEE-vel való viszonyáról*, így felmerül az a kérdés is, hogy az EJEB joggyakorlatának elvei, amelyek a kétszeres értékelésre vonatkoznak, mennyiben lehetnek irányadók a Charta alkalmazási körében. Lényeges kiemelni, hogy az EJEE vonatkozó cikke kifejezetten a tagállamon belüli *ne bis in idem* elvre vonatkozik, így tehát annak tartalmát és terjedelmét csak ugyanerre vonatkozóan kell figyelembe venni, a transznacionális kontextusban az EUB SVE 54. cikkéhez eddig kialakított értelmezését kell követni.³³⁵ Az 50. cikk ugyanis az Unión belüli újabb eljárás tilalmáról szól, ami lehet *tagállamon belüli vagy legalább két tagállamot érintő*. A SVE és a Charta viszonyához lásd az *E. alfejezetet*.

D. Tagállami definíciók helyett autonóm értelmezés

A SVE szövege minden hivatalos nyelven kötelező erejű, de az értelmezését és a norma pontos tartalmának feltárását nem könnyíti meg a tény, hogy a különböző nyelvű változatok különböző tartalmat is hordoznak. Így van, ahol végleges (pl. angol, olasz, francia), másutt jogerős (pl. német, magyar) az elbírálás, illetve van, ahol bírói ítéletről (pl. portugál, német, olasz, spanyol, angol, francia, holland), másutt határozatról szól a fordítás. A tagállamok bíróságai hajlottak – ebből következően is arra –, hogy inkább a SVE szűk értelmezését kövessék, s csak a jogerős bírósági ítéletek vonatkozásában ismerjék el a *ne bis in idem* elvét, illetve, hogy a SVE 54. cikkében szereplő fogalmak esetében azok tagállami jogrenden belüli értelmezését kövessék.³³⁶ Az EUB egységes jogértelmező szerepe azonban ezen a téren is változást hozott, mivel e szűk értelmezést nem követi, s ítéleteiben a SVE 54. cikkének autonóm, azaz a tagállami kategóriáktól és definíciós tartalmaktól független értelmezése rajzolódik ki.

³³³Fransson 34-36. pontok.

³³⁴Vö. VAN BOCKEL (2012) 335.p.

³³⁵További jogértelmezési kérdés még abból is adódhat, hogy ha olyan időbeli konstellációt mutat egy eset, amely szerint az első elítélés idején adott érintett tagállam még nem ratifikálta az EJEE 7. jegyzőkönyvét vagy esetleg tett hozzá akár időbeli fenntartást. Az uniós jogviszonyokat érintően ehelyütt azt az álláspontot képviselem, hogy ennek nem szabad korlátozó tényezőként érvényesülnie. Hasonlóan VERVAELE (2013) 227.p.

³³⁶Vö. BOHNERT – LAGODNY (2000); VOGEL – NOROUZI (2003).

Az Alapjogi Charta kötelező alkalmazása – ahogy a fentiekben is erről szó volt – nem befolyásolja az SVE értelmezése körében kialakított fogalmakat, mivel ezeket a Charta alkalmazási körében is követni fogja az EUB a transznacionális kontextusban.³³⁷ Ha pedig tagállami, belső összefüggésben merül fel – az uniós jog végrehajtása körében –, várható az EJEB joggyakorlatában kirajzolódott fogalmi ismérvek alkalmazása. Megítélésem szerint a jövőben, függetlenül attól, hogy követni kell az EJEE jegyzőkönyve szerinti tartalmat és terjedelmet, az EUB nem kerülheti meg az EJEE-hez kialakult joggyakorlat uniós szempontok szerinti újraértékelését és így bizonyos mértékig az átalakítását sem.

A SVE 54. cikkének és az Alapjogi Charta 51. cikkének lényegében minden eleme vizsgálatot igényel, így az ugyanazon cselekmény (bűncselekmény), a jogerős (végleges), az elbírálás (felmentés vagy elítélés), a szankció, a végrehajtott szankció és a folyamatában végrehajtott szankció, végezetül az is, hogy mit jelent az, hogy a szankciót már nem lehet végrehajtani. Az EUB hatáskörének kiterjesztése lendületet adott a cikkel összefüggő jogértelmezési fejlődésnek, mivel a testületnek az elmúlt tíz évben többször nyílt alkalma és lehetősége a SVE 54. cikkét értelmezni, s jelenleg is több előzetes kérdés vár eldöntésre. Ugyan a már megválaszolt előzetes kérdések nem nyújtanak hízag-mentés értelmezési horizontot, és azokat sok kritika is övezi, megállapítható, hogy az EUB a SVE 54. cikkének *autonóm, saját kontextusú értelmezése* mellett tört lándzsát, annak nemzetközi érvényességet és alapjogi szintű jelentőséget adva, ami az egyéni jogvédelem igen erőteljes eszköze lehet.

A két jogforrást összevetve kiemelhető, hogy a Charta bűncselekményről, míg a SVE cselekményről ejt szót, a Charta a felmentést és az elítélést említi, a SVE végleges elbírálást; valamint a SVE 54. cikkének alkalmazásához szükséges az ún. végrehajtási elem, azaz a blokkoló hatás csak akkor áll be, ha a büntetést már végrehajtották (vagy megkezdték stb.). Ezek közül két eltérést lehet lényeginek tekinteni, ezek lehetséges következményeit az alábbiakban külön elemzem.

A *ne bis in idem* elv jelentésének EUB általi kidolgozása a korábban kimutatott blokkoló hatás (*lásd X. H. fejezet*) európai érvényesülésének a záloga, az autonóm, tagállami fogalmaktól független értelmezés az egységes jogalkalmazás érdekében esszenciális. Fontos arra is felhívni a figyelmet, hogy a SVE 54. cikkének értelmezése *minden más uniós jogi instrumentum* értelmezésénél is szerepet kap, ahol a *ne bis in idem* elvéhez valamilyen joghatás kötődik. Így a kölcsönös elismerés rendszerébe bevont határozatok végrehajtásával vagy elismerésével kapcsolatos „kimentési okok” között szerepel a *ne bis in idem* elv, azaz amire hivatkozva megtagadhatja a tagállam a végrehajtást vagy az elismerést.³³⁸

1. Ugyanazon cselekmény – az *idem* értelmezése

Az ugyanazon cselekmény fogalmának kérdése először a *Van Esbroeck ügyben*³³⁹ merült fel, méghozzá ugyanazon kábítószer egy történeti cselekménnyel megvalósított adott országból való kivitele, illetve a másik országba bevitele értelmezése tárgyában. Az EUB kimondta, hogy az ugyanazon kábítószernek valamely részes államából való kivitelében és más részes állam területére való bevitelében megnyilvánuló büntetendő és büntetőeljárás alapját képező cselekmény főszabály szerint a SVE 54. cikke értelmében

³³⁷ Vö. BURKHARD – BRODOWSKI (2010).

³³⁸ C-261/09 Gaetano Mantello ellen kibocsátott európai elfogatóparancs végrehajtására vonatkozó eljárás ügye (2010. november 16.).

³³⁹ C-436/04 Léopold Henri Van Esbroeck elleni büntetőeljárás ügye (2006. március 9.).

vett „ugyanazon cselekménynek” minősül. Általánosságban pedig megállapítja, hogy a történeti tényállásnak kell e fogalom megítélésénél alapvető jelentőséget tulajdonítani (*idem factum*), azaz az egymáshoz időben, térben és tárgyak szerint elválaszthatatlanul kötődő konkrét körülmények együttese azonosságának. Fontos ez a tétel, mivel a meglevő nemzetközi instrumentumok (lásd fent) a „bűncselekmény” kifejezéssel operálnak, nem pedig a „cselekménnyel”, így az EUB is megerősíti azt a felfogást, hogy itt a különböző tagállami jogi minősítéseknek nincs szerepe, azaz a történeti, faktuális szemléletet kell alkalmazni. Ezzel kizárja egyben a jogirodalom egy másik javaslatát, miszerint a védett jogi tárgyakat kell összehasonlítani,³⁴⁰ mert megállapítja, hogy a jogi tárgy az egyes részes államokban különböző lehet, ezért a védett jogi tárgy azonosságának feltétele nem fogadható el. Amennyiben a korábban lefolytatott büntetőeljárásban – bár az ugyanazon történeti tények miatt folyt – az érdemi vizsgálat nem terjedt ki valamely jogtárgysértésre, akkor nincs lehetőség az újabb büntetőeljárásban az elmaradt jogtárgysértés orvoslására. Egyszerű példa lehet erre az, ha egy rablás esetén az először lefolytatott büntetőeljárásban megállapítják a testi sértést, de a speciális célzat értékelés nélkül maradt, ezt, amennyiben az egymáshoz elválaszthatatlanul kötődő konkrét körülmények együtteséhez tartozik, nem lehet egy újabb, másik tagállami eljárásban érvényesíteni. Látható tehát, hogy ugyanazon tényállás két tagállamban esetlegesen eltérő jogi minősítése nem gátolhatja a SVE 54. cikkének alkalmazását.

Kiemelhető még, hogy az EUB értelemszerűen a nemzeti hatóságok feladatának tekintti, hogy véglegesen mérleget adják az egymáshoz elválaszthatatlanul kötődő konkrét körülmények együttesének az azonosságát, hiszen az előtte fekvő, a történeti tényeket csak szűken tartalmazó előzetes döntési iratanyagból ezt nem feltétlenül tudja megállapítani.

A *Gasparini ügyben*³⁴¹ azt mondta ki, hogy (ugyanazon) áru forgalomba hozatala valamely másik tagállam területén (jogellenes behozatalt követően), ha már másik államban csempészet miatti eljárásban elévülés okán felmentésről határoztak, ugyanazon cselekmény részének tekinthető, amennyiben e cselekmények egymáshoz elválaszthatatlanul kötődnek.

A *Van Straaten ügyben*³⁴² a kábítószer birtokban tartása képezte a büntetőeljárások alapját, azonban itt az elkövetés tárgyát képező kábítószer vonatkozásában más mennyiségre folytatták le az eljárást az elsőként eljáró Olaszországban, mint amekkora mennyiségre a holland eljárás megindult. A kérdés tehát abban jelentkezett, hogy jóllehet ugyanazon személy által, ugyanazon kábítószerre elkövetett cselekmények miatti eljárások kerültek „kollízióba”, de a mennyiségi adatok egymástól különbözőek voltak. Az EUB azonban azt állapította meg, hogy a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények vonatkozásában nem követelmény a kérdéses kábítószer-mennyiségek azonossága, így nem kizárt tehát, hogy az olyan helyzet, amelyben az ilyen azonosság hiányzik, természetüknél fogva egymáshoz elválaszthatatlanul kötődő körülmények együttesének minősül.

A *Kretzinger ügyben*³⁴³ külföldi dohányáru csempészetének tényállása merült fel, s ugyan az olasz jogerős elbírálás lefedte e cselekmény történeti tényállását, az újabb eljárás kérdése a dohányáru görögországi megszerzésével és az azt megelőző illegális behozatalra elkövetett orgazdasággal volt kapcsolatos. Az EUB itt is megállapította, hogy e cselekmények minősülhetnek azonos cselekménynek, ha egymáshoz elválaszthatatlanul

³⁴⁰ Lásd különösen WIENER (2003) 66-67.p.; LIGETI (2004) 69-70.p.

³⁴¹ C-467/04 Giuseppe Francesco Gasparini és társai elleni büntetőeljárás ügye (2006. szeptember 28.).

³⁴² C-150/05 Jean Leon van Straaten v Hollandia és Olaszország (2006. szeptember 28.).

³⁴³ C-288/05 Jürgen Kretzinger elleni büntetőeljárás ügye (2007. július 18.).

kötődnek, viszont itt az érvelésében a tettes eredeti szándéka is megjelent a szükséges körülmények között, azaz annak döntő jelentőséget tulajdonítana az EUB, hogy a tettes már az első cselekmény-mozzanatot is azzal a szándékkal valósította meg, hogy a későbbi cselekményeket is elköveti. Mégha a nemzeti bíróság feladata is a cselekmény azonossága tárgyában a döntést kimondani, az EUB ezzel az értelmezésével a szubjektív elemek figyelembe vételének szükségességét is sugallta. A *Kraaijenbrink ügyben*³⁴⁴ viszont alkalma nyílt a szándékegységről azt is kimondani, hogy az önmagában nem elegendő a cselekmény azonosságához,

„az a körülmény, hogy a második eljárást lefolytató bíróság azt állapítja meg, hogy e cselekmények feltételezett elkövetőjének ugyanaz volt a szándéka, nem lehet elegendő annak megállapításához, hogy egymáshoz elválaszthatatlanul kötődő konkrét körülmények olyan együtteséről van szó, amely az SVE 54. cikke szerinti „ugyanazon cselekmény” fogalmának hatálya alá tartozik.”³⁴⁵

Ugyan az EUB végső soron az előterjesztő tagállami bíróságra bízta azt, hogy megállapítsa a természetüknél fogva egymáshoz elválaszthatatlanul kötődő körülmények együttesének azonosságát, a konkrét esetben az ugyanazon cselekmény autonóm értelmezése az azonosság tagadását jelentette. Az előterjesztő bíróság elvi kérdését pedig, ami a szándékegység azonosság-alapító hatására irányult, az EUB tartalmát tekintve elutasította.

Az EUB elé került ügyek alaptényállásai tehát az elkövetők valamely *illegális javakkal kapcsolatos transznacionális tevékenységére* vonatkoztak, akik tehát illegális kábítószert, vámköteles árut, vagy jogellenesen előállított árut (például dohányáru) mozgattak cselekményeik során egyik tagállamból (harmadik államból) másik tagállamba. A jogi kategorizálás alapján e cselekmények értelemszerűen nyerhetnek akár háromfajta eltérő besorolást, így kivitel, behozatal és átszállítás, de az EUB következesen érvényesített álláspontja az, hogy e cselekményeket „holisztikus” szemlélettel kell megítélni és az egymással való elválaszthatatlan kötődést kell vizsgálni. A történeti tények egymáshoz való kapcsolódása alapvetően jó megközelítésnek tekinthető, a jogi nehézségeket és az esetleges bizalmi válságot az okozhatja, ha a jogerős elbírálás körébe vont történeti tényeken kívül vannak más történeti tények is, amelyek faktuálisan elválaszthatatlanul kötődnének a már elbírált cselekményhez, illetve az is, ha ugyan az ítéleti tényállásban (vádiratban) szerepelnek valamely tények, de azokról a bíróság nem döntött. Ha e tények nem kerültek bíróság elé, például, mert kevés bizonyíték állt rendelkezésre vagy épp taktikai okokból került sor az elhallgatásukra, a *ne bis in idem* érvényesülésének a feltétele a korábbi cselekménnyel való elválaszthatatlan összetartozás. Ha a hatóság nem tudja elkülöníteni a tényeket, akkor nincs helye az újabb büntetőeljárásnak.

Az „ugyanazon cselekmény” fogalmát tehát a két érintett állam bíróságai előtt folyamatban lévő büntetőeljárások alapját képező *összes konkrét jogsértő cselekmény* együttesének figyelembe vételével kell megítélni. A büntetőeljárások alapját képező cselekmények közötti szubjektív kapcsolat nem szükségszerűen biztosítja a cselekmények objektív összefüggését, amelyek ezért időben és térben, valamint jellegükben kü-

³⁴⁴ C-367/05 Norma Kraaijenbrink elleni büntetőeljárás ügye (2007. július 18.).

³⁴⁵ *Kraaijenbrink* 32. pont.

lönbözhetnek. Ennek alapján a SVE 54. cikke csak akkor válik alkalmazhatóvá, ha a második büntetőeljárást lefolytató bíróság megállapítja, hogy a történeti tényállás egymáshoz időben, térben és tárgyuk szerint elválaszthatatlanul kötődő cselekmények együttese. Ha viszont az egyes cselekmények nem alkotnak ilyen együttest, az elv blokkoló hatása nem érvényesül.

Az Alapjogi Charta ugyanazon cselekmény helyett bűncselekményt említ, aminek adott esetben alapvető jelentősége lehet. Az EUB – még a SVE és más nemzetközi instrumentumok összevetés alapján – maga mondta ki, hogy van helye a SVE 54. cikke értelmezése körében a többi instrumentumtól eltérő módon értelmezni az ugyanazon cselekmény fogalmát és az adott tagállami jogi megítélést (jogtárgyakat) nem bevonnai az értelmezés körébe.

2. Jogerős / végleges elbírálás – a bis értelmezése

A *Gözütök és Brügge ügy*³⁴⁶ az első volt, amelyet az EUB-hoz a SVE 54. cikkével kapcsolatosan előzetes döntésre előterjesztettek, s az EUB már itt azonnal progresszív – tagállami felfogásoktól eltérő – értelmezést adott, egyben előrejelezve azt is, hogy tudatában van a cikkel kapcsolatos jogfejlesztő feladatainak. Ebben az ügyben megállapította ugyanis, hogy az eljárást *véglegesen lezáró ügyészi határozatok* is a tilalom körébe esnek, ezzel az elv azon hagyományos – tagállami – értelmezését, amely a bírói határozatokra (elbírálásra) korlátozta volna azt, megdöntötte. Amennyiben az ügyet az ügyészség úgy zárja le, hogy bizonyos magatartási szabályokat vagy egyéb feltételeket (pénz megfizetése) előír, s azok eredményes teljesítése esetén – a büntetőigény elenyészése révén – az eljárás megszüntetésre kerül, a *ne bis in idem* elve gátját képezi minden további, akár külföldi eljárásnak is. Lényeges tartalmi eleme a döntésnek annak kiemelése, hogy a *ne bis in idem* bírói határozatokra való korlátozása azzal a következménnyel járna, hogy a csekélyebb súlyú bűncselekmények elkövetői – akikkel szemben az egyszerűbb büntető-eljárási elintézési módok is realizálódhatnak – nem számíthatnának a *ne bis in idem* elvből fakadó védelemre más tagállamban, csak a súlyos büntetettek, ami értelemszerűen nem engedhető értékelési ellentmondás. Látható továbbá az EUB döntéséből, hogy igyekezett – implicite – a jogerős kérdésében is kijelölni a határvonalakat, azaz, hogy pontosan mit is kellene a „jogerős” elbírálás alatt érteni, s ennek megfelelően a végleges befejezésre helyezi a hangsúlyt. Megjegyezhető, hogy ezzel lényegében – itt még – a formális jogerőt tekinti döntő tényezőnek.

Egy olasz alapeljárásban felterjesztett előzetes döntéshozatali kérdést érintően, a *Miraglia ügyben*³⁴⁷ azt mondta ki az EUB, hogy a jogerős elbírálás fogalmát nem lehet szűken vagy csak formálisan értelmezni, s megállapítja, hogy az az eljárás megszüntetését lehetővé tevő határozat, amelynek oka a másik államban megindított büntetőeljárás, nem tekinthető a SVE 54. cikke szerinti jogerős elbírálásnak, mivel ez – bár jogerős határozat – nem az ügy érdemi elbírálását jelenti. Ellenkező esetben, azaz ha elismerénk a jogerős elbírálást ebben az esetben, akkor éppen a másik államban folyamatban levő büntetőeljárást is meg kellene szüntetni. Az ilyen formális értelmezés a norma célkitűzéseit ássa alá és jogi nonszenszhez vezet. Látható, hogy itt megjelent az érdemi elbírálás szükségessége, amelyet így a SVE 54. cikkében szereplő jogerős elbírálás értelmezésében a központi tartalmi elemnek kell tekinteni, amely a korábbi vonatkozó ítéletekkel együtt már teljesebb képet ad.

³⁴⁶ C-187/01 és C-385/01 Hüseyin Gözütek és Klaus Brügge elleni büntetőeljárás ügye (2003. február 11.).

³⁴⁷ C-469/03 Filomeno Mario Miraglia elleni büntetőeljárás ügye (2003. szeptember 22.).

Ennek megfelelően a cikk értelmében jogerős döntés a végleges, az ügyet érdemben elbíráló igazságügyi határozat, amivel az EUB a korábbi formális jogerőre támaszkodó értelmezését materiális elemmel gazdagítja. Lényeges distinkció, hogy nem pusztán a véglegesség jelenti ebben az összefüggésben a jogerős elbírálást, hanem az a célját tekintve véglegesnek tekintett döntés sajátja, az olyan döntése, ami az ügy érdemében született.

A magyar büntetőeljárás szabályozásra vetítve a fentieket, érdemes azzal a kérdéssel is foglalkozni, hogy létezhetnek olyan ügydöntő határozatok, amelyek nem rendelkeznek anyagi jogerővel, ilyen a törvényes vád hiányában vagy magánindítvány hiányában (amennyiben az elkövető személye nem ismert) történő eljárás megszüntetés.³⁴⁸ Ezekben az esetekben a *ne bis in idem* európai érvényességét nem lehet elismerni. Az ügyészi megrovás alkalmazásával „záruló” eljárásoknál viszont, bár a határozat a magyar eljárási dogmatika szerint nem rendelkezik anyagi jogerővel, más értelmezésre kell jutni, ugyanis a megrovás mint intézkedés alkalmazására érdemi vizsgálat után került sor, ezért az ezzel történő „lezárás” olyannak tekinthető, mint ami végleges és érdemi döntés, így az EUB által alkalmazott fogalmi körben ezt jogerősnek kell tekinteni.

A *Turansky ügyben*³⁴⁹ világosan a nemzeti jogrendek terepnumába utalja az EUB a jogerős elbírálás fogalmának a meghatározását, és kimondja, hogy akkor tekinthető a döntés jogerősnek, ha a meghozatalra irányadó jogrend szerint a döntés megszünteti a felelősségre vonhatóságot, ha azonban nem ilyen a döntés, akkor nem esik a *ne bis in idem* tilalmi körébe. Tehát, ha a döntést meghozó tagállam joga szerint a büntetőjogi felelősségrevonásnak nem akadály a döntés, akkor az a döntés nem váltja ki az európai *ne bis in idem* hatást sem.

A korábban már említett *Van Straaten ügyben* az EUB a „bis” értelmezésével kapcsolatosan arról nyilatkozik, hogy a bizonyíték hiányában történő felmentés jelent-e végleges elbírálást, és hogy a SVE 54. cikkét alkalmazni kell-e ilyen esetben. Megállapítja azt, hogy a SVE 54. cikkét alkotó egyetlen összetett mondatban lévő főmondat semmilyen utalást nem tesz a jogerőre emelkedett határozat tartalmára. Csupán a mellékmondatban említi az elítélés esetét, kimondva, hogy ebben az esetben a büntetőeljárás indításának tilalma sajátos feltételhez kötött. Az elítélés esetére vonatkozó különös szabály felesleges lenne, ha a főmondatban szereplő általános szabályt csak az elítélést kimondó határozatokra kellene alkalmazni. Ellenkező esetben, ha tehát a SVE 54. cikkét nem kellene alkalmazni a bizonyítékok hiányában felmentő jogerős határozatra, annak következménye a szabad mozgáshoz való jog gyakorlásának veszélyeztetése lenne. Ezenkívül sértené a jogbiztonság és a kölcsönös bizalom elvét az, ha bizonyítékok hiányában történő felmentés esetén ugyanazon cselekmény miatt egy másik részes államban büntetőeljárást indítanak, a terheltnek ugyanis egy másik részes államban újabb büntetőeljárástól kellene tartania, miközben ugyanezen cselekményt már jogerősen elbírálták.

Általánosan elismert elv az *in dubio pro reo* elve, így a büntetőeljárásban a bizonyítatlanságból fakadó következményeket nem az érintett személy viseli, vele szemben felmentő ítéletet kell hozni, ha nem sikerül bizonyítani a bűncselekmény elkövetését vagy azt, hogy a bűncselekményt ő követte el. Ez akkor is így van, ha a bizonyítás sikeretelensége a hatóságok nem kellő alapossgal végzett eljárásának köszönhető, de akkor is, ha esetleg a vádlott bűnelkövetői ügyességének, illetve egyéb tényezőknek. S bár a bizonyítatlanság okán történő felmentés esszenciája eltér a bűncselekmény el nem követése okán való felmentésétől, a felmentő ítéletek formai-garanciális szempontokból még-

³⁴⁸ Lásd 1/2007 Bkv. Részletes elemzés ELEK (2012) 160.p.

³⁴⁹ C 491/07 Vladimir Turansky ellen folytatott büntetőeljárás ügye(2008. december 22.).

sem különbözhetnek egymástól. A *ne bis in idem* elve elsődlegesen garanciális szempontokat követ, ezért jól látható, hogy az EUB értelmezésében nincs figyelemmel a felmentő ítélet okainak esetleges különbségeire, ebből fakadóan a tagállamoknak tehát az is kötelességük, hogy a másik tagállam büntető igazságszolgáltatási rendszerét akár annak diszfunkciója esetén is elfogadják. Önmagában még követhető is lenne az ilyen jogértelmezés, azonban ebből egy további lényeges kérdés fakad: hogyan érvényesül az elv, amennyiben ugyanazon cselekményt illetően esetlegesen új bizonyítékokat kívánnak érvényesíteni – *egy másik tagállamban*. Ez természetesen minden jogerős ítéletnél felmerülhet, de életszerűen a bizonyítatlanság esetén a legnagyobb a valószínűsége. Ettől függetlenül a felmerülő kérdések minden másik tagállambeli jogerős elbírálás vonatkozásában is értelmezhetők.

Az új bizonyítékokat feltaláló tagállam a *ne bis in idem* elvét érvényesítve nem járhat el főszabály szerint, azonban el kell döntenie, hogy az új bizonyítékok okán lehetősége van-e a jogerő áttörésére s így egy újabb eljárás lefolytatására. A legfontosabb kérdés ezért az, hogy melyik állam jogorvoslati rendszerét kellene itt figyelembe venni; azért-e amely először eljár és meghozta a végleges döntést avagy a másodikként eljárni kívánó államét? A jogerő áttörésével kapcsolatos eltérő büntetőeljárású rendszerek³⁵⁰ miatt kifejezetten szükséges ilyen esetekben egy általánosan irányadó „hatáskör-megosztási” szabály vagy joggyakorlat kialakítása.

Az úgy saját jogorvoslati rendszerbe történő becsatornázása esetén el kellene ismerni a külföldön hozott jogerős döntést olyan határozatnak, ami az adott államban rendkívüli jogorvoslattal támadható. A jogorvoslati rendszerek részletszabályainak ismertetése nélkül is kétségesnek tűnik, hogy a jogorvoslati fórumok alkalmasak és képesek lennének másik tagállam – tipikusan más nyelven lefolytatott – eljárásának és határozatának felülbírálatára, bármelyik tagállamról legyen is szó. Nem szükséges tehát szorgalmazni, hogy az érdemi felülbírálatot (még akkor is, ha az esetleges új eljárásban valósul meg) az új bizonyítékok alapján a második tagállam folytassa le. Ebből fakadóan a rendkívüli jogorvoslati eljárás tényleges lefolytatását ésszerűen és hatékonyan csakis az eredetileg ítélkező állam feladatává kell tenni. Felmerül azonban a kérdés, hogy a jogorvoslat lehetőségét melyik állam joga határozza meg: elfogadható lenne-e a köztes megoldás, miszerint az új bizonyíték feltalálási helye szerinti állam határozná meg, hogy van-e lehetőség a jogerő áttörésére, majd pedig az ennek megfelelő eljárást az elsőként eljáró állam folytatná le? Ilyenkor a jogorvoslati eljárást mely állam joga szerint kellene lefolytatni? Avagy mind a jogorvoslat lehetőségét, mind pedig az eljárási szabályokat is már az elsőként eljáró állam joga határozná meg?

Az idegen – külföldi – jog alkalmazása nem jellemző a büntetőügyekben, eleve a külföldi joghelyzet figyelembevétele is igen ritka (pl. a *lex mitior* elismerésnél³⁵¹), nemhogy az alkalmazása. Újabb az eljárási jogsegély körében modern tendenciának tekinthető, hogy a megkeresett állam a megkereső állam joga szerint folytatja le az eljárási cselekményt (pl. az Európai Unió tagállamai között) a *forum regit actum* elv (lásd XV. fejezet) érvényesítésével, ilyenkor már valóban az idegen jog alkalmazásáról lehet beszélni. A fentiek szerinti idegen jog tehát megjelenhetne a jogorvoslati lehetőség másik állam jogának figyelembevételével történő megállapításánál, az idegen jog alkalmazása pedig akkor, ha az egész jogorvoslati eljárást a másik tagállam joga szerint kellene le-

³⁵⁰ Lásd MANSDORFER (2004) 149-155.p.

³⁵¹ Lásd az Európa Tanács külföldi ítélet érvényéről kidolgozott egyezményét (1970), 56. cikk. Részletesen lásd M. NYITRAI (2006) 211.p.

folytatni. Meggyőződésem szerint az idegen jog domináns szerephez jutása ebben a körben jelentős elvi és gyakorlati problémákkal járna, ezért az elsőként eljáró állam jogorvoslati rendszerét kellene érvényesíteni: az új bizonyítékok feltalálása szerinti állam első lépésben alkalmazza az elsőként eljáró tagállam jogorvoslati jogosultságával kapcsolatos szabályokat, idegen jogként, majd az ennek megfelelő döntés meghozatala után a nemzetközi bűnügyi együttműködés uniós eszközrendszerében a felmerült bizonyítékot megküldi az elsőként eljáró állam hatóságának.

Az EUB előtt folyamatban volt C-398/12 sz. *M ügy*³⁵² alapeljárásában egy Belgiumban – bizonyítékok hiányában – felmentett személlyel szemben Olaszország indított büntetőeljárást ugyanazon cselekmény miatt, de eltérő (új) bizonyítékok alapján. SHARPSTON főtanácsnok az indítványában (2014. február 6.) rávilágított arra, hogy a SVE 54. cikkének

„pontosan az a célja, hogy a szabad mozgáshoz való jogát gyakoroló személy számára megakadályozza a ne bis in idem elve által nyújtott azon védelem elvesztését, amellyel máskülönben rendelkezik. Egyértelmű, hogy a ne bis in idem elvének az egyik tagállamban (a jelen esetben Belgiumban) hozott határozat révén történő alkalmazása eredményezheti egy másik tagállamban (a jelen esetben Olaszországban) a büntetőeljárás megakadályozását, még ha a második tagállam bíróságai eltérő következtetésre jutottak lényegében ugyanazon tények és/vagy bizonyítékok alapján. A különböző kimenetek lehetősége azonban annak következménye, hogy a kölcsönös bizalom magas szintjén alapuló ne bis in idem elve a harmonizáció hiánya ellenére is érvényesül. Alapját tekintve azonban egyértelmű, hogy a ne bis in idem elve nem akadályozza meg az eljárás újbóli megindítását, ha új tény és/vagy bizonyíték merül fel. Ha a jelen ügyben az olasz nyomozó hatóságok a belga kollégáik számára elérhetővé teszik a birtokukban lévő információkat, az utóbbiak értékelhetik e ténybeli és/vagy bizonyítási anyagot, továbbá határozhatnak arról, hogy megkísérlik-e újra megindítani a belga eljárást.”

Ezen túlmenően SHARPSTON is azon az állásponton volt, hogy az esetleges újabb – nemzeti jog szerinti – eljárást, például rendkívüli jogorvoslatot, csak az első államban lehet indítani. Az EUB is osztotta a főtanácsnoki állásfoglalásokat és kimondta, hogy

„nem vitatott, hogy ez a lehetőség nem az Emberi Jogok Európai Bírósága említett ítélkezési gyakorlatának értelmében vett „rendkívüli jogorvoslat”, hanem ebből inkább egy új, eltérő bizonyítékokon alapuló külön eljárás megindítása következik, mintsem a már lezárt eljárás egyszerű folytatódása. Egyébiránt, az új eljárás megindításának igazolása céljából hivatkozott bizonyítékok valóban újszerű jellege ellenőrzésének szükségessége tekintetében egy teljesen új, az újraindítás e lehetőségén alapuló eljárás ugyanazon személlyel szemben, ugyanazon cselekmény miatt kizárólag azon szerződő államban indítható, amelynek területén e végzést hozzák.”³⁵³

³⁵² C-398/12 M ellen folytatott büntetőeljárás ügye (2014. június 5.).

³⁵³ M 40. pont.

Az Alapjogi Charta 50. cikkének körében a jogerős felmentés, illetve elítélés szerepel, ekörben érdemi jelentősége nincs a szóhasználat eltérésének, a SVE értelmezése körében lefektetett irányvonalaknak érvényesülniük kell itt is. Ugyanakkor az EJEE – tagállami – *ne bis in idem* elvéhez kialakult joggyakorlat elvileg követendő lehetne, aminek értelmében jogerős (végleges) az elbírálás, ha további rendes jogorvoslati lehetőség nem áll rendelkezésre, vagy ha a felek minden ilyen lehetőséget kimerítettek vagy a számukra nyitva álló jogorvoslati határidő eredménytelenül eltelt. A *Zolotukhin ügyben* hozott EJEB döntés egyébként nem korlátozza az EJEE jegyzőkönyvi szabályának hatókörét a jogerős döntésekre, így ezt az értelmezést akár a párhuzamosan megindított büntetőeljárásokra is alkalmazni lehetne („*prosecution or trial*”),³⁵⁴ de ezt a Charta szövege egyértelműen kizárja.

A SVE és a Charta értelmezési mátrixa tartalmilag egymásnak megfeleltethető, de a transznacionális viszonylatokra az EJEE nem vonatkozik, ezért elmosódnának a két jogforrás alkalmazási köre közötti világos határvonalak, ha ezt a fogalmat (jogerős elbírálás) illetően a két tagállamot érintő ügyekben is követné az EUB. Az is látszik azonban, hogy az elv értelmezésében alapvetően eltérő irányokat követ a két bíróság, VAN BOCKEL megfogalmazása szerint az EJEB univerzális (alapjogi érvényesítés), az EUB pedig inkább funkcionális (uniós integráció működtetése) célokat követ.³⁵⁵

3. Végrehajtási elemek

A már korábban is említett *Kretzinger ügyben* az eljáró tagállami bíróság először fókuszált a SVE 54. cikkének végrehajtási elemeire. A végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés, illetőleg az előzetes fogvatartás vonatkozásában merül fel a kérdés, hogy ezeket végrehajtott avagy folyamatban levő végrehajtásnak kell-e tekinteni. A SVE 54. cikkét a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztésre lehet alkalmazni, mivel a felfüggesztés során a végrehajtás „folyamatban” van, hiszen az elítélt a büntetés-végrehajtás felfüggesztésének hatálya alatt áll, amiből következően – többek között – megfelelő magatartást is kell tanúsítania. Nem valósul meg azonban egyik végrehajtási elem sem, ha a vádlottat rövid időre rendőri őrizetbe vették és/vagy előzetes letartóztatásba helyezték, még akkor sem, ha e szabadságelvonást az ítéletet hozó bíróság államának joga szerint a később végrehajtandó szabadságvesztésbe be kell számítani.³⁵⁶

A végrehajtási elem értelmezési körében további fontos kérdés, hogy amennyiben több főbüntetés van (amennyiben egy tagállam joga ezt lehetővé teszi) és azok közül valamelyik végrehajtása már realizálódott (például pénzbüntetés és szabadságvesztés), tekinthető-e így a büntetés végrehajtottnak vagy olyan büntetésnek, amelynek végrehajtása folyamatban van. A Bíróság a *Spasic ügyben*³⁵⁷ adott egyértelmű választ e kérdések-

³⁵⁴ *Zolotukhin v Oroszország* (14939/03) (2012) 54 EHRR 16, 107. pont; *Nikitin v Oroszország* (50178/99) (2005) 41 EHRR 10, 37. pont. A döntés alapvető jelentőségűnek tekintendő az EJEB gyakorlatában azért is, mivel az *idem* fogalmát lényegében az EUB által kialakított fogalom alapján újradefiniálta (*Zolotukhin ügy* 81-84. pont).

³⁵⁵ VAN BOCKEL (2012) 341.p

³⁵⁶ Más kérdés, hogy az előterjesztő bíróság figyelmét elkerülte a tény, hogy amennyiben az eljárás alá vont személy előzetes letartóztatásban van, amit esetlegesen beszámítanak büntetés esetén a kiszabandó szabadságvesztésbe, a terhelttel szemben nincs még jogerős elbírálás, így a SVE 54. cikkének alkalmazása fel sem merülhet.

³⁵⁷ C-129/14 PPU Zoran Spasic ellen folytatott büntetőeljárás ügye (2014. május 27.). Az érintett személyt – távollétében – több bűncselekmény miatt elítélték Olaszországban egy év szabadságvesztésre és 800 eurós pénzbüntetésre. A büntetést nem lehetett végrehajtani, ezért az olasz hatóságok elfogatóparancsot bocsátottak ki ellene, amit Németországban foganatosítottak. Időközben a német hatóságok által kibocsátott elfogatópa-

re és kimondta, hogy – az adott tagállam jogát figyelembe véve – nem választható el a két főbüntetés, és a pénzbüntetés megfizetése nem minősülhet az „egész büntetés” végrehajtásának. A végrehajtás folyamatban levőségét pedig – a konkrét ügy körülményeit alapul véve – azért zárta ki az EUB, mert a szabadságvesztésének letöltését az érintett személy nem kezdte meg.

Az Alapjogi Charta nem tartalmazza ezt a feltételt, ami a SVE-hez képest sokkal tágabb körben biztosítja a joghatást a jogerős elbírálásnak, emiatt az 51. cikk alá szubszumálható esetekben az eljárás alá vont egyén érdekeit tágabban védelmezi a Charta, mint a SVE. Ennek ellenére lásd a két jogforrás közötti viszony elemzését az *E. al-pontban*.

4. Büntethetőség elévülése

A *Gasparini ügyben* bukkan fel először a büntethetőség *elévülése*, és ennek uniós érvényessége. A EUB kimondja, hogy valamely részes állam bíróságának a büntetőeljárás alapján hozott azon határozatára, amellyel a büntetőeljárás alapjául szolgáló bűncselekmény elévülése miatt jogerősen felmenti a terheltet, éppúgy alkalmazandó a *ne bis in idem* elve. Ha tehát valamely tagállamban a bűncselekmény büntethetősége elévült, ez – amennyiben van erről határozat – a SVE 54. cikke alapján kizárja a másik tagállami büntetőeljárást. E megállapítás szükségképpen következik a cikkből, azonban ebből nem lényegtelen következmények fakadnak, amelyek további jelentős büntetőjogi átrendeződéseket okozhatnak. Ezt érzékeli az EUB is, amikor megállapítja, hogy az elévülési határidők területén nem történt meg a részes államok jogi szabályozásának harmonizációja, de ugyanakkor azt is kimondja, hogy a harmonizációra nincs is szükség, mivel az (akkori) EUSZ VI. Címének alkalmazása ettől nem tehető függővé. Ennek megfelelően az időmúláshoz mint hagyományos büntethetőségi akadályhoz ebben a megközelítésben csak akkor járul európai érvényesség, ha azt valamely eljárást lezáró határozat ki is mondja. Ez pedig sajátos eltolódást okoz, mivel ebből az is következik, hogy ha nem indítottak az érintett személlyel szemben büntetőeljárást, amit a SVE 54. cikke alá eső határozattal meg kellett volna szüntetni, akkor nincs olyan határozat, amely megakadályozná a másik állambeli büntetőeljárás megindítását, így az elévülés egyik tagállambeli tényszerű beállítását nem szükséges a cikk alapján elismerni. Az eljáró hatóságok értelemszerűen észlelhetik a másik tagállam joga szerinti elévülést, de semmi nem kötelezi őket ennek figyelembe vételére.³⁵⁸ Megállapítható, hogy így az elévüléssel mint büntethetőségi akadállyal kapcsolatosan is fenn kell állnia a tagállamok közötti bizalmi viszonynak, még akkor is, ha az elévülési idők nem egyformák a tagállamokban.

Az is látható azonban, hogy az ezen alapuló érdemi határozatok megkövetelése a formai szempontok dominálását jelenti a tartalmival szemben, s ez aggálytalanul nem tartható fent sokáig. *De facto* tehát a jogerős elbírálásnak megfelelő határozat megszületése érdekében az eljárást formálisan meg kell indítani, s meg kell várni, hogy a megfelelő igazságügyi hatóság ezt a döntést meghozza, mivel ez gátját képezheti a másik tagállambeli újabb büntetőeljárásnak. Más kérdés, hogy például egy tagállami rendőrségi

rancs is érvényben volt, mivel a bűncselekményei miatt – német sértettek okán – Németországban is folyt a büntetőeljárás. A fogvatartása alatt Spasic intézkedett a 800 euró megfizetéséről. Így merült fel a kérdés, hogy a korábban kiszabott büntetésének egy részét „végrehajtottnak” lehet-e tekinteni és ennek mi a következménye az SVE 54. cikke és a Charta 50. cikke alkalmazása szempontjából.

³⁵⁸ Ehelyütt nem esik szó a kiadási (átadási) ügyekben felmerülő elévülésről, ami ezekben a jogviszonyokban relatív megtagadási okként jelentkezik. Lásd különösen az európai elfogatóparancsról és az átadási eljárásról szóló 2002/584/IB kerethatározat 4. cikkét.

nyomozást megszüntető határozat megfelelne-e a SVE 54. cikke alkalmazási feltételeinek. Feltehetően aligha, ha pedig ez így van, akkor csak azon ügyek jöhetnek szóba itt, amelyeknél bírói (de legalább ügyészi) szakban áll be vagy derül ki az elévülés ténye.

Az ebből fakadó különbségek igazságossági okoknál fogva nem tarthatók fenn, ezért szükségképpen következik, hogy az *elévülésnek mint büntethetőségi akadálnak európai érvényességet* kell adni a kölcsönös bizalom érvényesítésével vagy – ha ennek ésszerűsége alátámasztható – az erre vonatkozó jogközelítés(jogegységesítés?) bevezetésével.

Véleményem szerint hasonló érvelés a legtöbb anyagi jogi büntethetőségi akadállal (pl. eltérő életkori határok, végszükség stb.) kapcsolatosan is levezethető, s ebben a vonatkozásban a tagállami büntetőjogok esetlegesen eltérő értékrendje nem vehető figyelembe, mivel a kötelező elfogadást és ennek következményeit az európai jogból fakadó kötelezettségek alapozzák meg.

Érdemes egy mondattal arra is utalni, hogy a SVE 54. cikkének végrehajtási elemei közül a „már nem lehet végrehajtani” kitétel pedig a büntetés végrehajtásának akadályával kapcsolatos európai értelmezést (és bírói jogfejlesztésen alapuló egységesítést) fogja generálni.

E. A SVE és a Charta viszonya

Joggal merül fel a továbbiakban a kérdés, hogy a SVE és az Alapjogi Charta között milyen a viszony,³⁵⁹ különös tekintettel arra a fent említett tényre is, hogy a Charta *részen más* feltételeket támaszt az elv érvényesüléséhez. A *Charta elsőbbsége* mellett szól, hogy ez primér jogforrásnak minősül, a SVE pedig nem az, még akkor sem, ha az uniós jogba való inkorporációját elsődleges jogi aktussal oldották meg. Ennek okán pedig elsőbbséget élvez a jogforrási hierarchiában a Charta, amelynek az 52. cikke azt is kimondja, hogy

„az e Chartában elismert jogok és szabadságok gyakorlása csak a törvény által, és e jogok lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. Az arányosság elvére figyelemmel korlátozásukra csak akkor és annyiban kerülhet sor, ha és amennyiben az elengedhetetlen és ténylegesen az Unió által elismert általános érdekű célkitűzéseket vagy mások jogainak és szabadságainak védelmét szolgálja.”

E nézet szerint a SVE szabálya nem korlátozhatja az 50. cikk érvényesülését, mivel az nem tekinthető „törvénynek” a Charta értelmében. A másik álláspont szerint a *SVE-t továbbra is alkalmazni kell*, mivel ez éppenhogy a Charta által megfogalmazott alapjog törvényes korlátozását jelenti, az 50. cikk csupán alapjogi célkitűzést fogalmaz meg, nem pedig közvetlenül alkalmazandó uniós jogot. Ebben a felfogásban a SVE rendelkezései a kölcsönös elismerés elvének kompromisszumos érvényesülését (így annak korlátait) is megtesítik.³⁶⁰ Azaz míg a Charta rendelkezése primér jogforrás, a SVE ezen szabályát a másodlagos joganyaghoz tartozónak kell tekinteni.³⁶¹ Ezen felfogás mellett szól a Chartához fűzött magyarázat is, amely szerint

³⁵⁹ Lásd részletesen NESTLER (2013); ECKSTEIN (2013); de nem ejt róla szót OSZTOVITS (2011) 567-568.p.

³⁶⁰NESTLER (2013) 344.p.

³⁶¹ECKSTEIN (2013) 220.p.

„az említett egyezményekben foglalt rendkívül korlátozott számú kivételt, amely lehetővé teszi a tagállamok számára a non bis in idem elvétől való eltérést, a Charta 52. cikke (1) bekezdésének korlátozásokra vonatkozó horizontális záradéka határozza meg.”

Ez tehát azt jelenti, hogy a SVE adja meg a konkrét alkalmazandó jogszabályi rendelkezést, úgy hogy egyébként az a Charta 50. cikkének értelemszerű korlátozását is jelenti egyben.³⁶²

A kérdés a Charta hatálybalépése óta igen erősen foglalkoztatta a – külföldi – szakirodalmat, azonban világos volt, hogy amíg az EUB e kérdésben nem dönt, addig nincs egyértelmű megoldás. Az EUB 2014-ben eldöntötte a kérdést a *Spasic ügyben* és ki mondta, hogy

„az SVE 54. cikkében foglalt további [végrehajtási] feltétel a ne bis in idem elve olyan korlátozásának minősül, amely összeegyeztethető a Charta 50. cikkével, mivel ezeket a korlátozásokat – az EUSZ 6. cikk (1) bekezdésének harmadik albekezdése és a Charta 52. cikkének (7) bekezdése által hivatkozott – a Chartához fűzött magyarázatok 50. cikkkel kapcsolatos részei teljes mértékben lefedik.

Mindenesetre, illetve a Charta 50. cikkére vonatkozó magyarázatokban használt kifejezésektől függetlenül, a Charta 50. cikkében biztosítottnál kiterjedtebb védelmet egy további feltételtől függővé tevő végrehajtási feltétel az említett cikkben meghatározott jogok korlátozásának minősül a Charta 52. cikke értelmében. A Charta 52. cikke (1) bekezdésének első mondata szerint e Chartában elismert jogok és szabadságok gyakorlása csak a törvény által, és e jogok lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. E bekezdés második mondata szerint az arányosság elvére figyelemmel, korlátozásukra csak akkor és annyiban kerülhet sor, ha és amennyiben az elengedhetetlen és ténylegesen az Unió által elismert általános érdekű célkitűzéseket vagy mások jogainak és szabadságainak védelmét szolgálja. A jelen ügyben nem vitatott, hogy a ne bis in idem elv korlátozását a Charta 52. cikkének (1) bekezdése értelmében vett, törvény általi korlátozásnak kell tekinteni, mivel az SVE 54. cikkéből ered.”³⁶³

A Charta 52. cikke alapján azt is vizsgálni kell már, hogy a SVE szabálya, azaz korlátozásai arányosak-e és megfelelnek-e az általános érdekű célkitűzéseknek. Az EUB ebben a vonatkozásban is határozott álláspontot fogalmaz meg és megismétli, hogy a ne bis in idem elvnek az a célkitűzése, hogy ne maradjanak büntetlenül az elkövetett bűncselekmények, valamint azt is megfogalmazza, hogy mivel a SVE 54. cikke a kiszabott büntetés végre nem hajtása esetén valamely szerződő állam hatóságai számára lehetővé teszi, hogy a valamely másik szerződő államban jogerős ítélettel elítélt személyt ugyan-

³⁶² Ezt a felfogást követi a német legfelsőbb bíróság (BGH 1 StR 57/10; 25. Oktober 2010) és a német alkotmánybíróság is (1 BVerfG 15. Dezember 2011, 2 BvR 148/11). Sajátos tagállami bírósági felfogást mutat a tény, hogy egyik német bíróság sem terjesztette a kérdést a Bíróság elé előzetes döntéshozatalra, különösen azért volt ez fájó, mert a szakirodalomban elterjedt másik álláspontnak legalább ilyen erős jogi érvei voltak. Lásd még BURKHARD – BRODOWSKI (2010).

³⁶³ *Spasic* 55-57. pont.

azon cselekmény miatt eljárás alá vonja, ez csökkenti annak veszélyét, hogy az elítélt elkerüli a büntetést azzal,³⁶⁴ hogy az ítélethozatal szerinti állam területét elhagyja.

Ugyan a fentiek alapján ez könnyen belátható, de érdemes külön is felhívni a figyelmet arra, hogy e döntés csakis a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térségben bír jelentőséggel, tehát a Charta 50. cikkét a SVE csakis e körben korlátozza.³⁶⁵ A más jogági *ne bis in idem* elv érvényesülésének specifikumaira – egyelőre – a döntés nincs hatással.

F. Büntetőbírói megállapítások európai jogi hatása

Az előterjesztő tagállami bíróság még egy érdekes kérdést vetett fel a *Gasparini-ügyben*, miszerint valamely részes állam bíróságának a csempészet bűncselekménye elévülését megállapító, jogerőre emelkedett határozatából következik-e az, hogy a nevezett áru a többi tagállam területén *szabad forgalomban lévőnek* tekinthető. Ezzel lényegében arra várta a választ, hogy a büntetőjogi megítélésből fakadó közvetett következmények eredményeznek-e európai jogi hatásokat: azaz, amennyiben valamely áru „csempészésével” kapcsolatosan nem állapították meg a büntetőjogi felelősséget, az jelenti-e az áru európai jogi átminősülését is. A kérdés ilyen átfogalmazása már önmagában hordozza a nemleges választ, hiszen amennyiben nem az áru tényállástani jellemzőiből fakadón áll be a felelősség hiánya, hanem más egyéb körülmények, itt például az elévülés következtében, ez az áru jogi minősítését nem változtatja meg. A büntetőjogi felmentéstől függetlenül az áru, amire az immár elévült csempészetet elkövették, európai jogi értelemben továbbra sem tekinthető szabad forgalomban levőnek. Értelemszerűen az nem kérdés, hogy a fordított irányú viszonyban az európai jog befolyással bír, hiszen a csempészet bűncselekményét a belső piacon csakis olyan áruval kapcsolatosan lehet megállapítani, amire a vonatkozó európai jogi vámrendelkezések ezt fogalmilag lehetővé teszik (pl. szabad forgalomban levő árua nem, még akkor sem, ha másik tagállamból, így „külföldről” érkezik).

G. Összegzés

Megállapítható, hogy a *ne bis in idem* elvnek mint büntetőjogi alapelvnek önálló, európai tartalma alakult ki, amelyre a nemzeti büntetőjogi rendszerekben figyelemmel kell lenni. Az EUB autonóm, tagállami értelmezéstől független interpretációt követ: ez az egyetlen választható út a büntetőjogi fogalmak eltérő tagállami tartalmának dzsungelében. Az EUB által legtöbbször alkalmazott *teleologikus* értelmezés az uniós alapszabadság érvényesülését biztosítja, az uniós polgár szabad mozgáshoz való jogának kiteljesedése a cél. Fontos premissza, ahogy ezt a korábbiakban bemutattam, a tagállamok egymás büntető igazságszolgáltatási rendszerébe vetett – kölcsönös – bizalma, amelynek akkor is érvényesülnie kell, amikor a bizalomra tényszerűen semmi ok nincs (helytelen eljárási gyakorlat, kényszerű diszfunkciók például emberhiány miatt, újonnan csatlakozó tagállamok kevésbé kiforrott rendszerei stb.).

³⁶⁴ A 2008/909/IB kerethatározat ugyan lehetővé teszi a szabadságvesztés-büntetésnek a büntető ítéletet hozó bíróság helye szerinti tagállamtól eltérő tagállamban való végrehajtását, ez a lehetőség függ mind az elítélt hozzájárulásától, mind pedig attól, hogy a büntető ítéletet hozó tagállam meggyőződött arról, hogy a büntetés végrehajtó állam általi végrehajtása az elítélt személy társadalomba való beilleszkedésének elősegítését szolgálja. Emiatt tehát a végrehajtás – időleges vagy végleges – meghiúsulása nem eredményezhet tényleges mentesülést.

³⁶⁵ Kritikusan ehhez VERVAELE (2013).

Az eddigi joggyakorlat legfontosabb visszatérő tartalmi elemei a következők: a cselekmény azonosságának megállapításánál a történeti tényállás egymáshoz időben, térben és tárgyuk szerint elválaszthatatlanul kötődő cselekmények együttese az irányadó; a jogerős elbírálás mind felmentésre, mind bűnösítésre is vonatkozhat, de éppúgy az ügyet véglegesen eldöntő érdemi határozatokra is, az viszont, hogy a tagállami jogrend (milyen) jogerőt biztosít-e az adott határozatnak, ebből a szempontból nem meghatározó. Az EUB kimondta a büntethetőséget megszüntető elévülés európai érvényességét, igaz, egyelőre csak az ilyen tartalmú határozatok vonatkozásában, de biztosak lehetünk abban, hogy ebből további általános fejlődési tendenciák fognak kinőni a hagyományos büntethetőségi akadályok elismerésével és esetleges harmonizációs szükségletével kapcsolatosan is.

A SVE 54. cikkéhez fűződő eddigi joggyakorlat már alkalmas annak bizonyítására, hogy a cikkben óriási integrációs potenciál rejtőzik, s ennek érvényesülése egyre erőteljesebb lesz, ami a büntetőjogi rendszerekre is jelentős hatással van. Az Alapjogi Charta hatálybalépése ezt tovább erősíti és ki is szélesíti az elv európai védelmi körét.

Az EUB a SVE 54. cikkének értelmezésén keresztül fontos büntető anyagi és eljárás-jogot érintő dogmatikai kérdésekben nyilvánít véleményt, ami ugyan nem jelent büntetőjogi ítéleket is egyben, hiszen az egyén felelősségéről továbbra sem dönt, de jogértelmezése jelentősen befolyásolja a tagállamok büntetőjogi rendszereit.

Önmagában a tény, hogy általában kevés olyan ügy van egy tagállami jogéletben, aminek van külföldi vonatkozása, így tehát hogy tipikusan ritkán fordulnak elő olyan esetek, amelyekben a SVE 54. cikkének alkalmazása egyáltalán felmerülhet, nem jelenti azt, hogy e témakör megmarad a marginalitás szintjén. Az Alapjogi Chartával azonban ez a relatíve szűk alkalmazási kör jelentős mértékben kiszélesedett az uniós jog tagállami végrehajtására való alkalmazás kötelezettsége miatt.

Az elv legfontosabb következménye a tagállami jogrendszerek vonatkozásában egyfelől az, hogy a SVE 54. cikke és a Charta 50. cikke maga konstituálja a külföldi határozat elismerését, amit a tagállami bíróság is köteles – belső jogalkotás nélkül – érvényesíteni. Az EUB vonatkozó joggyakorlatát az értelmezési kérdésekben minden tagállamnak követnie kell az egységes jogalkalmazás érdekében. A másik igazán lényeges következmény abban áll, hogy amennyiben az EUB jogértelmezése folytán *eltérő joghatást* tulajdonít a büntetőjog (anyagi és eljárási) valamely jogintézményének a külföldi elemmel bíró ügyekben, ennek kihatása lesz az ilyen vonatkozással nem bíró, azaz tisztán belső ügyekre is. Így például könnyen elképzelhető, hogy a belső jogban továbbra sem fűződik majd jogerő az ügyész határozatához (vö. *Gözütök és Brügge*), így újabb tagállami büntetőeljárás indításának nem lesz akadálya, de annak – az uniós jogi rendelkezés miatt – igen, hogy másik tagállamban eljárást indítsanak. Nem szükséges különösebb magyarázat annak belátásához, hogy ez nagyfokú igazságtalanságot eredményezhet, illetve másfelől visszaélésre (vagy például büntetőjogi *forum shoppingra*) is alkalmat adhat, ezért az ilyen határozatok esetén tisztán belső tagállami viszonylatban is biztosítani kell a kizáró hatást. Azaz tetten érhető lesz a tendencia, hogy az eredetileg az uniós integrációt segítő rendelkezés végső soron minden jogviszonyra hatást gyakorol, azokra is, amelyek kívül esnek az integráción.

A transznacionális *ne bis in idem* elve azonban csak az Unió belső viszonyában értelmezhető, sem a SVE, sem pedig az Alapjogi Charta nem fűz hasonló blokkoló hatást más, harmadik országbeli – ugyanazon cselekmény miatti – jogerős elbíráláshoz. Ennek alapvető indoka a kölcsönös bizalom hiánya az Unión kívül, ezen államok viszonylatában a hagyományos jogi eszközök állnak rendelkezésre az emberi jogi szempontok érvényesítésére.

XII. AZ ARÁNYOSSÁG ELVE

A. A belső büntetőjogban

Az arányosság elve alapvető jelentőségű alapelv a nemzeti büntetőjogokban, legtöbbször az alkotmányjogi doktrínákból építkező igazságossági elemet is megtestesíti a jogrendben. Ehelyütt az arányosság belső büntetőjogi jelentéséről is szót ejtek, de az uniós büntetőjogot jellemző arányosságra helyezem a hangsúlyt. Ezért is került az önálló tartalommal bíró, európai büntetőjogi elvek között bemutatásra, nem pedig a klasszikus büntetőjogi elvek között. NAGY szerint

„az arányosság elve mint a törvényhozói mozgáster korláta elemi jelentőségű, a jogállamiság elvéből következik és tágabb értelemben tartalmazza a következő mércéket: a) a polgárok alapjogaiba történő beavatkozásnak a beavatkozással követett cél elérésére alkalmasnak kell lenni (az alkalmasság elve); továbbá b) a beavatkozásnak szükségesnek kell lenni, azaz olyan enyhébb eszköznek nem szabad rendelkezésre állnia, ami azonos eredményhez vezet (szükségesség elve); valamint c) az érintettnek a beavatkozással terhelése nem lehet aránytalan a kívánt eredményhez, haszonhoz képest, vagyis az egyes egyént érintő intervenciónak még ésszerű arányban kell állnia a beavatkozással elérhető társadalmi előnnyel (arányosság elve szűkebb értelemben).”³⁶⁶

Az arányosság elve azt a célt szolgálja, hogy a büntetőjogi beavatkozást és annak mértékét korlátok közé szorítsa, és a beavatkozás által elérni kívánt társadalmi haszonnal való összevetést feltételezi. Ahogy BÖSE is rávilágít, az arányosság elve

„a *punitur, ne peccetur*³⁶⁷ maximáján nyugszik, aminek a középpontjában a büntetőjog és a büntetőjogi büntetés (elrettentő és affirmatív) hatása áll (pozitív és negatív generális prevenció). Ezzel szemben a megtorlás elmélete a *punitur, quia peccatum est* maximát követi, és visszautasít minden olyan büntetőjogi elméletet, ami a büntetés célján alapul, mivel szerinte a büntetés oka a bűncselekmény elkövetésében áll. Emiatt ez az elmélet az arányosság elvének hatókörén kívül esik.”³⁶⁸

A büntetőjogi arányosságon belül a büntetendővé nyilvánítás arányossága, a szankció arányossága (abszolút és névleges arányosság) mellett a bűncselekmény súlya és a jogkö-

³⁶⁶NAGY (2014) 84.p.

³⁶⁷SENECA teljes mondása: „nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur”, azaz az okos nem azért alkalmaz büntetést, mert büntettet elkövettek, hanem azért, nehogy bünteteket kövessenek el.

³⁶⁸„Thus, this concept is based on the maxim *punitur ne peccetur* focussing on the (dissuasive and affirmative) effects of criminal law and criminal punishment (positive / negative Generalprävention). In contrast, the theory of retribution following the maxim *punitur quia peccatum est* objects to any concept of criminal law founded on a purpose of criminal punishment because the reason for punishment lies in the commission of the crime itself.4 Consequently, this theory is outside the ambit of the principle of proportionality.” BÖSE (2011) 36.p.

vetkezmény súlya közötti arányosság³⁶⁹ is megjelenik. Ezen arányossági aspektusok ugyan eltérő viszonyítási pontokat követelnek, de egymással össze is függenek és együttesen adják a büntetőhatalom gyakorlásának arányossági korlátjait. Az arányosság elve a büntetőjogban a jogalkotás körében értelmezendő elsősorban, a jogalkalmazás, tehát a büntetés-kiszabás során érvényesülő arányossági követelményeket ehelyütt nem vonom a vizsgálat körébe, mivel annak kapcsolódása az európai büntetőjoghoz főszabály szerint kizárható.

Még érdemes az arányosság elvének helyiértékével kapcsolatosan ehelyütt kiemelni, hogy az itt képviselt álláspont szerint az arányossági elv az *ultima ratio* elv helyett érvényesülhet bizonyos értékek szerinti választás kapcsán (lásd *VII. fejezet*).³⁷⁰

B. Az uniós jogban

Az arányosság elve az általános jogelvek közé tartozik az uniós jogban és az uniós hatáskörök gyakorlásának korlátjaként is funkcionál. Szoros összefüggésben van a szubszidiaritási elvvel, a két elv együtt tartalmilag korlátozza az uniós jogalkotást. BLUTMANT idézve

„az arányosság elve – eltérően a szubszidiaritás elvétől – már jóval a Maastrichti Szerződés előtt az uniós jog általános jogelveként érvényesült az Európai Bíróság gyakorlatában. A német alkotmányos és közigazgatási jogból, részben a német bíróságok előzetes döntés végett előterjesztett ügyeiből beszivárogva, az uniós jog egyik legfontosabb általános jogelvévé nőtte ki magát, melyet számtalanszor hívnak fel az uniós bíróságok előtt.”³⁷¹

Az arányosság ismérve tehát régóta jelen van a közösségi jogban.³⁷² Egyfelől az általános jogelvek egyike, s ebben az összefüggésben azt fejezi ki, hogy a közösségi szervek „a tagállamok polgáira csak közérdekből és csupán olyan mértékben róhatnak kötelezettséget, korlátozást vagy büntetést, amit az elérni kívánt cél indokol. Azaz az egyén szabadsága csupán a közérdek védelméhez szükséges mértékben korlátozható”.³⁷³ Az arányosság elvének legfőbb funkciója az uniós jogban az, hogy korlátozza a szupranacionális kompetenciák gyakorlását a tagállamok irányában, illetve az egyének irányában is. Az arányosság elvének tartalma alapvetően eltér e két aspektusban: két, egymástól jogilag különböző „viszonyítási keret” nyújtja az elv érvényesülési körét, az adott beavatkozás arányossági jellemzői is szükségképpen azon jogi viszonyítási keretektől függenek, amelyben érvényesülniük kell. *Az első viszonyítási keretben* az arányosság elve lényegében az uniós célkitűzések eléréséhez szükséges beavatkozási küszöböt

³⁶⁹NAGY (2014) 85.p.

³⁷⁰Részben hasonlóan KAIAFA-GBANDI (2011) 17.p.

³⁷¹BLUTMAN (2013) 221.p.

³⁷²Történetileg tehát a német jogban kristályosodott ki, de ma általánosan elterjedve az egyes egyéni jogok (érdekek) a köz érdekeinek védelme érdekében történő közhatalmi (állami, igazgatási) korlátozásával kapcsolatosan merül fel. Az arányosság legáltalánosabb elvét hármas követelmény hatja át: „az egyes közigazgatási rendelkezéseknek, intézkedéseknek megfelelő eszközül kell szolgálniuk a megjelölt cél eléréséhez, az adott intézkedésnek szükségesnek kell lennie, abban az értelemben, hogy nem lehetséges az adott célt az egyéni szabadságot kevésbé korlátozó, az illető hatóság rendelkezésére álló eszközzel is elérni, valamint az intézkedés által elérhető pozitívumoknak arányban kell állniuk az általa megvalósított korlátozással”. VÁRNAY/PAPP (2001) 184-185.p.

³⁷³KARDOS (1998) 289.p.

fogalmazza meg, a hatáskörgyakorlás tényéhez szükséges arányosság (szubszidiaritással karöltve) egyfajta külső vetületet jelenthet, a hatáskörök gyakorlásának és a beavatkozás mikéntjének (mértékének) kialakítása pedig inkább belső arányosságnak tekinthető.

Az arányosság és a szubszidiaritás elveinek uniós jogi érvényesüléséről a Lisszaboni Szerződéshez csatolt *jegyzőkönyv* igazít el, amelyre maga az EUSZ is kifejezetten utal az 5. cikkben, valamint az EUMSZ is az egyes hatáskörök konkrét gyakorlásának feltételeinek meghatározásánál. A jegyzőkönyv amellelt, hogy meghatározza, hogy milyen eljárási rendben kell az arányosság (és a szubszidiaritás) elveit figyelembe venni az uniós jogalkotás során, lényegében megadja az arányosság – ezen viszonyrendszerben érvényesülő – tartalmi fogalmát is, amikor az 5. cikk utolsó mondatában kimondja: a jogalkotási aktus tervezetének figyelembe kell vennie annak szükségességét, hogy az Unióra, a nemzeti kormányokra, a regionális vagy helyi hatóságokra, a gazdasági szereplőkre és a polgárokra háruló pénzügyi vagy igazgatási terheket a lehető legkisebbre csökkentsék, és hogy azok arányban álljanak az elérendő célkitűzésekkel.

A *második viszonyítási keret* az uniós hatáskörök alapjogi beavatkozásának jogi keretrendszere, így tehát az Alapjogi Charta, valamint bizonyos korlátok mellett a Charta rendelkezésein keresztül átszűrődő EJEE. Ahogy az 52. cikk kimondja:

Alapjogi Charta 52. cikk (1) Az e Chartában elismert jogok és szabadságok gyakorlása csak a törvény által, és e jogok lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. Az *arányosság* elvére figyelemmel, korlátozásokra csak akkor és annyiban kerülhet sor, ha és amennyiben az elengedhetetlen és ténylegesen az Unió által elismert általános érdekű célkitűzéseket vagy mások jogainak és szabadságainak védelmét szolgálja.

A két viszonyítási keret alapjául tehát eltérő viszonyítási pontok szolgálnak, de az uniós jog alkotásánál, illetve érvényesülésénél mindkét arányossági kritériumnak teljesülnie kell. Nem volt ez így például az EUB által érvénytelenített³⁷⁴ adatmegőrzési irányelv³⁷⁵ esetében. Az uniós jogi eszköz arányossága adott volt a korábbi EKSZ 95. cikke alapján (a verseny torzítása elleni fellépés érdekében), a Charta viszonyítási keretében azonban az individuumot védő alapjogi értelmezésben a szabályozás kialakítása nem felelt meg az arányossági kritériumoknak, legfőként azért, mert tág lehetőséget biztosított az alapjogi beavatkozást megtestesítő intézkedések megtételére. Amennyiben az uniós jogalkotó az adott kérdésben pontosabban húzta volna meg a kérdéses intézkedések alkalmazásának szabályait, az irányelvet – feltehetően – nem érvénytelenítette volna az EUB. Fontos ismételten felhívni a figyelmet a különbségre, miszerint az uniós fellépés mint kompetencia-gyakorlás arányossága nem volt kétséges az irányelv kapcsán, hanem az egyéni alapjogokba történő beavatkozás Charta által lefektetett arányossági ismérvei nem érvényesültek.

Az alapelv be nem tartásának tehát jelentős jogkövetkezménye az adott jogi aktus érvénytelenítése, ami, ahogy látható, a fentiekben tárgyalt bármely viszonyítási keretben előfordulhat.

³⁷⁴ C-293/12 és C-594/12 Digital Rights Ireland Ltd (C-293/12) v Minister for Communications, Marine and Natural Resources és társai és Kärntner Landesregierung (C-594/12) és társai (2014. április 8.).

³⁷⁵ A nyilvános hírközlő hálózatok szolgáltatása keretében előállított vagy feldolgozott adatok megőrzéséről és a 2002/58/EK irányelv módosításáról szóló 2006/24/EK irányelv. 54. o.

C. Az európai büntetőjogban

1. Az uniós büntetőjogi kompetenciák gyakorlása során érvényesülő arányosság

A jogalkotás folyamatában a büntetőjogi kompetenciák gyakorlása nem különbözhet az egyéb uniós hatáskörök gyakorlásától, így ennek az arányosság és a szubszidiaritás elvét is értelemszerűen követnie kell. Megjegyezhető ugyanakkor, hogy a korábban már bemutatott konkrét jogalap-normák maguk is tartalmaznak további arányossági kitételre utaló megfogalmazásokat. Ennek megfelelően az EUMSZ 325. cikk (4) bekezdésében a „szükséges”,³⁷⁶ az EUMSZ 83. cikk (2) bekezdésében az „elengedhetetlen”³⁷⁷ kifejezések utalnak az arányosságra, de az EUMSZ 82. és 79. cikke nem tartalmaz ilyen kitétel. Az EUMSZ 83. cikk (1) bekezdésében megjelenő „különösen szükséges” kitétel nem azonosítható be arányossági feltételként (mindamellet, hogy helytelen fordítás – lásd II. E. fejezet).

Álláspontom szerint ugyanakkor ezek a szövegezők nem hordoznak többletjelentéstartalmat az arányosság elvének uniós (általános) felfogásához képest; mind a szükségesség, mind a másként meg nem valósíthatóság egyébként is része az arányossági mércerendszernek. Az arányosság „általános” vizsgálata során is természetesen az adott jogterületen érvényesülő viszonyítási pontokhoz mérten lehet csak az adott jogi eszköz arányosságát megállapítani.

2. Uniós jogból származó arányossági követelmény a tagállam számára

A tagállami jogrendszer és az uniós jogrend számos ponton jogi kölcsönhatásba lép egymással, ez biztosítja az uniós jog érvényesülését és általában véve is a jogi integráció fejlődését. Az arányossági viszonyítási rendszereket vizsgálva szólni kell arról az eddig még nem említett, „speciális” arányossági követelményről, amely az uniós jogból fakad és a tagállamokat köti, de amely a belső jogi norma arányosságának követelményét támasztja, ez pedig az uniós jog végrehajtására szolgáló belső norma arányossági kritériuma: az uniós jogot végrehajtó tagállami aktusnak alkalmasnak kell lennie a kitűzött cél elérésére és a lehető legszűkebb korlátozást lehet tartalmaznia.³⁷⁸ Az arányossági elv speciálisan az uniós jog által garantált alapszabadságok³⁷⁹ és az azt korlátozó (belső) szankció vagy ellenőrzés viszonyában jelentkezik, s az tekinthető arányosnak, ami a feltétlenül szükséges mértéket nem haladja meg.³⁸⁰ Aránytalannak minősül, ha az ellenőrzéssel megszűnik az adott szabadság gyakorlásának lehetősége, illetve ha az alkalmazott szankció olyan aránytalan a cselekmény súlyához képest, hogy az az adott szabadságot korlátozza.³⁸¹ Jóllehet külön szerepel a „hatékonysági” kritérium, mégis az arányosság is magában foglalja ezt, mivel arányos csak a meghatározott cél elérése érdekében alkalmas és szükséges intézkedés lehet. Ha több alkalmasnak tűnő eszköz is rendelkezésre áll, akkor a címzettek számára legkevésbé megterhelőt kell választani. Az EUB maga is megállapítja, hogy az arányos szankció a kitűzött cél elérésére alkalmasnak³⁸² és szükségesnek kell lennie úgy, hogy az elengedhetetlenül szükséges³⁸³ határait ne lépje túl.³⁸⁴

³⁷⁶ „Necessary” / „erforderlich”

³⁷⁷ „Essential” / „unerlässlich”

³⁷⁸ 68/88 Bizottság v Görögország (1989. szeptember 21.) [1989] ECR 2965.p.

³⁷⁹ A személyek, az áruk, a szolgáltatások és a tőke szabad mozgása.

³⁸⁰ Az arányosság eltérő megítéléséről lásd SATZGER (2001) 354-356.p.

³⁸¹ Vö. VAN GERVEN főtanácsnok indítványa a Hansen ügyben. 1989. december 5.

³⁸² „Angemessen” / „appropriate”

³⁸³ „Unerlässlich” / „essential”

³⁸⁴ C-29/95 Eckehard Pastoors és Trans-Cap GmbH v Belgischer Staat (1997. január 23.) 24. pont.

A szankció arányossága, amelyet megkövetel az EUB, két aspektusban is vizsgálható, egyfelől az alapjául szolgáló jogsértés súlya és a szankció közötti arányosság viszonylatában, másrészt pedig abban az összefüggésben, hogy az aránytalan szankció önmagában korlátozza-e az alapszabadságokat. Az első esetben az EUB-nak csak akkor lehet hatásköre a büntetőjogi norma arányossági vizsgálatára, ha a szankció uniós jogilag igazolt büntetőjogi parancs/tilalom megszegőjét fenyegeti, ilyenkor kell a belső jog által szabályozott szankciónak az uniós jogi mércének is megfelelnie. Ugyanakkor az arányosság követelménye a belső jogban azt is jelenti, hogy a jogkövetkezmény (büntetőjogi szankció) magában hordozza a jogalkotó értékítéletét: a szankció nagysága – még ha keretjellegű a törvényi meghatározás is – az alapjául szolgáló jogsértés súlyát is közvetíti. A büntetési rendszer belső (abszolút³⁸⁵) arányosságának megfelelően a súlyos büntetés kilátásba helyezése például olyan cselekményt feltételez, amelynek megítélése igen szigorú, s amelynek súlya összemérhető más hasonló súlyú bűncselekményekével, a büntetési rendszerbe illeszkedő szankció ugyanis egyfelől az alapjául szolgáló jogsértés súlyát közvetíti, másrészt pedig azt mutatja, hogy a jogsértés az ugyanolyan szankcióval sújtott cselekményekkel azonos súlybeli megítélés – és erkölcsi elítélés – alá esik. Kézenfekvő ez az összefüggés, hiszen itt csupán a jogsértés és szankció arányosságának fordított irányú levezetéséről van szó. Így viszont, csakis a belső büntetőjog-rendszer sajátosságából fakadóan, közvetve más tényállásokra és hozzájuk tartozó jogkövetkezményekre is továbbterjedhet az uniós jog befolyása, amelyek nem tartoznak eredetileg ebbe a körbe.

Az EUB döntéseit vizsgálva megállapítható, hogy az EUB nem választja külön a büntetendő magatartások körének, illetve az ezekre alkalmazható szankciók kérdését. Ezt úgy kell érteni, hogy értékelésében összemosisdik a vizsgálat alá vett büntetőjogi szabályozás: a szankció, illetve a büntetendőség sajátos, büntetőjogi szabályozásra jellemző viszonya nem köszön vissza a határozatokban. Elegendő ehelyütt megemlíteni, hogy ez az EUB arányossági fejtegetéseinek pontatlanságát is eredményezi, mivel az arányosság egyfelől felmerülhet a büntetőjogi beavatkozás / büntetendőségi értékítélet meghozatalakor (mit büntet az állam? azaz értékválasztási és eszközválasztási hatalom), másrészt a büntetendő cselekmény szankciójának (hogyan büntet az állam?) vonatkozásában is.

3. Alapjogi Charta

A Chartában külön is megjelenik a büntetőjogi beavatkozásra vonatkozó arányossági követelmény is, ennek vizsgálata – a Charta alkalmazási körében – szükséges az uniós jogalkotásban, illetve az uniós jog végrehajtása során a tagállamokban. A Charta szövege a büntetőjogra érvényesülő arányosságot szűken rögzíti:

Alapjogi Charta 49. cikk (3) A büntetések súlyossága nem lehet aránytalan a bűncselekményhez mérten.

Ez ugyanakkor a fentiekben elemzett büntetőjogi aspektusok közül magában foglalja jogalkotót és jogalkalmazót is terhelő arányossági követelményt. A jogalkotás során tehát az absztrakt szinten rögzített szankciókat kell a megbüntetés alapjául szolgáló bűncselekmény súlyához mérni. E kérdéskörben szükséges az uniós jogalkotónak például a saját jogközelítési minimum-szabályait érintően is megfelelő súlyozást alkalmaznia,

³⁸⁵ Vö. NAGY (2014) 77.p.

azaz, amennyiben minimum-szankciót ír elő valamely irányelvben valamely bűncselekményi alakzathoz, akkor le kell folytatnia e viszonyítási keretrendszerhez kötődő arányossági vizsgálatot is: a hasonló súlyú harmonizált tényállások esetén érvényesüljenek csak hasonló súlyú minimum-szankciókra vonatkozó meghatározások.

A jogalkalmazást érintően a már kifejtetteket annyival érdemes kiegészíteni, hogy a Charta magyarázata a tagállamok közös alkotmányos hagyományaira és „a Közösségek Bíróságának” ítélkezési gyakorlatára hivatkozik az elv rögzítésével kapcsolatosan, ugyanakkor bizonyosnak tekinthető, hogy a cikk vonatkozhat a bizottsági szankcionálási eljárásokra, amennyiben elismerjük azok represszív jellegét. Az EUB joggyakorlatára figyelemmel ezt nem tartom kizártnak (*lásd XI. fejezet B és C alfejezet*).

D. Összegzés

Az arányosság elve fontos korlátozó alapelv az uniós hatáskörök gyakorlása során is. Látható, hogy igen sok aspektusban megjelenik az elv az uniós büntetőjog és a kapcsolódó jogterületek hatókörében, amely aspektusok lényegében ugyanazt a követelményt fogalmazzák meg, de egymástól akár jelentősen eltérő viszonyítási rendszerekben. Ezért alapvető jelentőségű, hogy az arányosság elvének vizsgálata körében (szupranacionális uniós jog, jogközelítő jogforrások, tagállami jog uniós jog végrehajtására, alapjogi védelem) pontosan lehatároljuk az egyes viszonyrendszereket és mindig csak az adott jogi aktusra (jogviszonyra) vonatkozó arányossági követelményt érvényesítsük, így elkerülhetők a jövőben az olyan fiaskók, mint amit az adatmegőrzési irányelv kapcsán az EUB döntésével lehetett csak megoldani.

XIII. A KOHERENCIA ELVE

A MANIFESZTUM egy új alapelvet is megfogalmaz, méghozzá a koherencia elvét. A szerzők szerint:

„A büntetőjog (privátszférába való) beavatkozási szintje megköveteli, hogy minden büntetőjogi rendszer belső koherenciával rendelkezzen. Csak ezen feltételek mellett lehet biztosítani a mindenkori társadalom által fontosnak tartott értékek és a társadalmi igazságosság büntetőjogi leképeződését és így a büntetőjog elfogadását. A büntetőjogot érintő kötelezettségek telepítése esetén az európai jogalkotónak tiszteletben kell tartania a nemzeti büntetőjogi rendszerek koherenciáját, amit az Európai Unióról szóló szerződés 4. cikke (2) bekezdésében foglalt, a tagállamok identitását védő rendelkezés is megfogalmaz (vertikális koherencia). Az EU által a büntetési tételek felső határára előírt legkisebb mértékek így különösen nem eredményezhetnek nemzeti szinten rendszeridegen mértékű, megemelt büntetési tételeket. Ezenkívül az EU-nak az uniós jogi aktusokkal tekintettel kell lennie a már meglévő jogi keretekre is [horizontális koherencia; lásd az Európai Unióról szóló szerződés 11. cikke (3) bekezdése]. A *good governance* értelmében a jogalkotónak a vonatkozó jogi aktus kibocsátása előtt meg kell vizsgálnia a jogi aktusnak a tagállamok büntetőjogi rendszerének, valamint az európai jogrend koherenciájára gyakorolt hatásait és egyértelműen igazolnia kell elkötelezettségét.”³⁸⁶

A tagállami büntetőjog belső koherenciája a dogmatikai struktúrák egymással való logikus konnotációját jelenti, amire a konkrét esetek megfelelő megoldása, a kiszámíthatóság és a jogbiztonság érdekében elengedhetetlen szükség van. A koherencia ezen túlmenően egyfajta belső arányossági mátrixot is feltételez a büntetőjog rendszerében, így azt, hogy a jog által előírt szankció és a jogsértés, a különböző fokú (veszélyességű) jogsértések és azok szankciói között és a kiszabott szankció és a konkrét jogsértés között egyaránt arányossági viszony álljon fent. A koherencia megteremtése egyfelől a jogalko-

³⁸⁶ „The invasive character of criminal law makes it especially important to ensure that every criminal law system is a coherent system. Such inherent coherence is a necessary condition if criminal law is to be able to reflect the values held to be important by society collectively and by individuals and their understanding of justice. Inner coherence is, further-more, necessary in order to ensure acceptance of criminal law. When enacting instruments which affect criminal law, the European legislator should pay special attention to the coherence of the national criminal law systems, which constitute part of the identities of the Member States, and which are protected under Article 4 (2) of the (new) Treaty on European Union (vertical coherence). This means, first and foremost, that the minimum-maximum penalties provided for in different EU instruments must not create a need for increasing the maximum penalties in a way which would conflict with the existing systems. In addition, the European legislator must pay regard to the framework provided for in different EU-instruments (horizontal coherence, cf. Art. 11 (3) [new] Treaty on European Union). To be in line with the principle of good governance the European legislator should, before enacting any instrument in this field, evaluate the consequences for the coherence parameters of the national criminal law systems, as well as for the European legal system, and on this basis explicitly justify the conclusion that the legal instruments is satisfactory from this point of view.” MANIFESZTUM (2010) 6. pont.

tó feladata, másrésről pedig a jogalkalmazóé, valamint áttételesen a jogtudományé is. Ez utóbbi a doktrinális modellek és elvi alaptételek kidolgozásával rendszerbe foglalja a joganyagot, ami aztán a jogalkalmazásban az egyedi esetek rendszerkonform eldöntését is biztosítja, de legalábbis annak elvi kereteit megadja.

Ugyanakkor a tagállamokhoz kötődő büntetőjogi rendszerek egymástól jelentősen elterelhetnek, sőt, mi több, egymásnak akár ellentétei is lehetnek. Az elv érvényesítésének szükségességét – kidolgozói – abban látják, hogy az uniós jogalkotót korlátozni kell olyan jogintézmények elfogadásában, amely a büntetőjogok belső koherenciáját megbontja, azaz olyan intézkedéseket tehetne csak az Unió, amelyek az *egyik tagállam büntetőjogi rendszerére sem „kényszerítenek”* olyan jogintézményeket, amelyek rendszeridegenek és nem illeszkednek a – feltételezhetően – jól kidolgozott belső jogi koherenciába.

A büntetendőséggel (tényállási elemekkel) és a büntetési tételekkel kapcsolatos uniós hatáskörgyakorlás egyik legfontosabb jellemzője az, hogy – tipikusan – olyankor vehető igénybe, ha egyébként eltérések mutatkoznak a tagállami jogrendszerekben. Ugyanakkor csak azt lehet feltételezni, hogy a tagállami büntetőjogok a maguk koordináta-rendszerében koherensek, a tagállami jogalkotó a büntetendő cselekményeket és azok szankcióit egymással koherens (logikailag is értelmezhető, arányos) rendszerbe foglalja. Az egymáshoz képesti jelentős különbségek önmagukban nem bontják meg a belső koherenciát, mivel ennek nem része a más országokkal való összehasonlítás. Amennyiben azonban a különbözőség az uniós kompetencia-gyakorlás kiindulópontja, akkor *szükségképpen* lesz olyan tagállami büntetőjog, amelynek koherenciáját a jogközelítés vagy egységesítés (akár minimumszabályokkal is) *meg fogja bontani*, bármely jogintézményről legyen is szó. Ezt csak úgy lehetne elkerülni, ha az uniós intézkedések mindig olyan közös nevezőt képviselnének, ami illeszkedne minden tagállami büntetőjogi rendszerbe, de az integráció eddigi menetében leginkább olyan jogintézményeket lehetett bevezetni, amelyeknek csak valamely részletszabályára jellemző e konformitás. A legáltalánosabb – így persze integrációs célokra alapvetően alkalmatlan – előírások sem feltétlenül hagyják érintetlenül a tagállami büntetőjog fentiekben megfogalmazott koherenciáját, például a „minden tagállam gondoskodik arról, hogy megfelelő szankcióval lehessen büntetni” típusú előírás is rögtön koherencia-zavart okoz ott, ahol egyébként eddig az adott cselekményt nem rendelték büntetni. Az európai büntetőjog tárgykörében történő kompetencia-gyakorlás – lecsupaszítva – pontosan arról szól, hogy bizonyos esetekben és feltételek mellett *meg kell bontani a belső koherenciákat*, mivel nem megy másként az adott cél elérése. Ha menne (ment volna), nem kellene az uniós jogalkotás és fellépés eszközához nyúlni (lásd szubszidiaritás elvét).

Ezzel az argumentációval az is világossá válik, hogy az uniós kompetencia-gyakorlás arányossági és szubszidiaritási kérdéseivel szoros összefüggésben jelenítik meg az elv kidolgozói a koherencia elvét, így tulajdonképpen ennek figyelembevételét követelni lehet mintegy plusz ismérvként, ami a két említett alapelvhez kiegészítésként járulhatna, ezt a MANIFESZTUM alkotói ki is mutatják három példán keresztül:

„A nemzeti büntetőjogi rendszerek koherenciáját szolgálja, hogy az európai szereplők eddig elkerülték a jogi személyekkel szembeni büntetőjogi szankciók előírására való kötelezést (például a magánszektorban tapasztalható korrupció elleni kerethatározat 7. cikke).

Szintén jelentős mozgástér áll rendelkezésre a tagállamok számára a büntetőjogi rendszer koherenciájának megőrzése érdekében akkor,

amikor az egyes kerethatározatok nem tartalmaznak konkrét követelményt a büntetési tétel felső határát érintően, tehát annak minimumát nem határozzák meg, hanem megelégednek a büntetőjogi szankciókra vonatkozó általános követelményekre való hivatkozással (hatékony, elrettentő, arányos; súlyos esetben szabadságvesztés előírása. Lásd a nem készpénzes fizetőeszközök védelmét célzó kerethatározat 6. cikkét)

Az európai jogalkotó ügyelt arra, hogy ne avatkozzon be túl mélyen a tagállamok szankciórendszerébe. Például az illegális be- és árutazással kapcsolatos kerethatározat tervezetében még az 1. cikk (3) bekezdése a büntetési tétel felső határának minimumát 12 évben jelölte meg bizonyos bűncselekmények esetén. A svéd büntetési rendszerrel ez nem lett volna összeegyeztethető, mivel a kérdéses cselekményekre ott legfeljebb négyévi szabadságvesztés volt kiszabható, s egyáltalán a legmagasabb kiszabható szabadságvesztés tízévi tartamú. A konzultációs folyamat eredményeképpen így a büntetési tétel felső határának minimumát az 1. cikk (3) bekezdése nyolc évben állapította meg. Ezen felül pedig az 1. cikk (4) bekezdése megengedi az egyes államoknak az alacsonyabb keret meghatározását, amennyiben ez a nemzeti büntetési rendszer koherenciájának megőrzéséhez elengedhetetlen. Jó példája ez tehát a tagállami büntetőjogi rendszerek megővésének.³⁸⁷

A jogközelítés (jogegységesítés) korábban bemutatott elkerülhetetlen „koherenciabontása” nem teszi azonban értelmezhetetlenné a koherencia elvét mint alapelvet. Kiegészítő ismérvként meg lehet követelni az arányosság (szükségesség) és szubszidiaritási alapelvek tesztje körében. Ezzel összefüggésben pedig a koherencia alapelvét a kompetencia-gyakorlás *mikéntjének* horizontján kell – elkülöníthető tartalommal – figyelembe venni, azaz azt vizsgálni, hogy amennyiben az Unió valamely vonatkozó hatáskörét gyakorolja, az uniós szabályok adaptációjára legyen elegendő mérlegelési játéktere a tagállamnak,³⁸⁸ hogy a saját büntetőjogi rendszerének koherenciáját, a doktrinális és elvi rendszerbe illeszkedő megoldással fenn tudja tartani. Ennek megfelelően tehát a koherencia elve felfogható a fenti két elv körében önálló kontúrokkal körülhatárolható – de inherens – követelménynek.

Meg lehet említeni, hogy az elv *egyszer* már jogszabályi normában is megjelent, méghozzá egy 2002-es kerethatározatban³⁸⁹, amely a jogellenes migrációt segítő tevékenységek körében a jogi személyek büntetőjogi felelősségrevonásával kapcsolatosan a tagállami mérlegelési játéktér biztosítását igen „haladó” módon fogalmazta meg:

1. cikk (4) Ha a nemzeti büntetési rendszer koherenciájának megőrzése feltétlenül megköveteli, a (3) bekezdésben meghatározott cselekmények büntetési tételének felső határa legalább hat év szabadságvesztés-büntetés, feltéve hogy ez a hasonló súlyú bűncselekményekre meghatározott maximális büntetési tételek legsúlyosabbjainak egyike.

³⁸⁷ MANIFESZTUM 6. pont.

³⁸⁸ ASP (2011) 53.p.

³⁸⁹ 2002/946/IB kerethatározat (2002. november 28.) a jogellenes be- és árutazáshoz, valamint a jogellenes tartózkodáshoz történő segítségnyújtás elleni küzdelem büntetőjogi keretének megerősítéséről.

Sajnos, ezt a megfogalmazást azóta nem használta a jogalkotó, nem egészen érthető módon. Nem szól semmilyen érv mellett, hogy az azóta kibocsátott és jogközelítést előírányzó jogi normákból miért hiányoznak ilyen rendelkezések.

A koherencia elvének érvényesülnie kell az európai büntetőjogi jogintézmények teljes spektrumán (vertikális koherencia), ahogy ezt a Bizottság 2005-ben pontosan meg is fogalmazta:

„A közösségi alapon ágazatonként elfogadott büntetőjogi intézkedéseknek – a szétszórt és ellentmondó büntetőjogi rendelkezések elkerülése érdekében – koherenseknek kell lenniük az Unió büntetőjogi szabályrendszerével, függetlenül attól, hogy az első vagy a harmadik pillér alapján fogadták-e el őket. Amennyiben úgy tűnik, hogy az EK-Szerződés célkitűzéseinek végrehajtásához valamely területen különös szabályokra van szükség, adott esetben tisztázni kell e különös szabályok és a horizontális szabályok közötti kapcsolatot. El kell kerülni továbbá, hogy a tagállamokra vagy az érintett személyekre egymásnak ellentmondó kötelezettségek vonatkozzanak. Amikor kezdeményezési jogával él, a Bizottság különös figyelmet fordít majd e koherencia megőrzésére. Belső szervezetében a Parlamentnek és a Tanácsnak is figyelembe kellene vennie ennek szükségességét.”³⁹⁰

A vertikális koherencia az európai büntetőjog körében (is) nagy jelentőséggel bír, az uniós jogalkotónak figyelemmel kell lennie az uniós jogszabályok közötti belső összefüggésekre, mind formai, mind tartalmi értelemben. Így például az Európai Unió jogi aktusaival előírt ugyanolyan büntetési tétel-maximumok lehetnek irányadók az egymástól akár nagyon is különböző társadalomra ártalmas magatartások esetére is, ami adott esetben a vertikális koherencia hiányát jelzi. Például a gyermekpornográfia elleni irányelv előírja, hogy valamely gyermek pornográf előadásra való részvétellel kényszer vagy erőszak alkalmazásával történő késztetése, vagy a gyermek e célból történő megfenyegetése esetére a tagállamok olyan szabadságvesztést írjanak elő, amelynek felső határa legalább nyolc év.³⁹¹ Ugyanezt a minimális mértéket írja elő az euró-hamisítás elleni kerethatározat³⁹² a pénz hamisítására és meghamisítására is. Ez azt mutatja, hogy az Unió büntetőjogilag releváns tevékenységét jobban össze kell hangolni.

³⁹⁰ „The criminal-law measures adopted at sectorial level on a Community basis must respect the overall consistency of the Union’s system of criminal law, whether adopted on the basis of the first or the third pillar, to ensure that criminal provisions do not become fragmented and ill-matched. If a sector seems to require specific rules in order to implement the objectives of the EC Treaty, the relationship between these specific rules and the horizontal rules should if necessary be clarified. Care must also be taken to ensure that the Member States or the persons concerned are not required to comply with conflicting obligations. When using its right of initiative, the Commission will take the utmost care to ensure that this consistency is preserved. Parliament and the Council must also take account of this requirement in their own internal organisation.” A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak a Bíróság által (a C-176/03 sz. Bizottság kontra Tanács ügyben) 2005. szeptember 13-án hozott ítélet következményeiről. Brüsszel, 2005. november 23. COM (2005) 583 végleges 2.2. fejezet 13. pont.

³⁹¹ 2011/92/EU irányelv (2011. december 13.) a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről, valamint a 2004/68/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról. 4. cikk (3) bekezdés.

³⁹² 2000/383/IB kerethatározat (2000. május 29.) az euró bevezetésével kapcsolatos pénzhamisítás elleni, büntetőjogi és egyéb szankciókkal megvalósuló védelem megerősítéséről. 6. cikk (2) bek.

XIV. AZ ASSZIMILÁCIÓ ELVE

Az asszimilációs alapelvet vegyes természetű alapelvnek tekintem. Funkcionális (működési) elv azért, mert egyfelől az uniós jogalkotó által igénybe vett sajátos jogtechnikai szabályozási modellt takar, ami azonban, ha alkalmazására sor kerül, a tagállami jogalkotót már materiális értelemben kötelezi az uniós célkitűzések *meghatározott módon történő* átvételére. Azaz a tagállami jogrend oldaláról szemlélve lehet olyan megvalósulása az asszimiláció elvének, ami a büntetőjogi jogalkotást és jogalkalmazást – egyébként nem fennálló – korlátok közé szorítja.

Az elv összefüggésben van a kölcsönös bizalom és a kölcsönös elismerés elvével is, valamint szükségszerű következménye az európai territorialitás elvének is.

A. Asszimiláció a büntetőjogban

Az asszimiláció latin eredetű szava általános értelemben hasonítást, hasonlónak tevést jelent. A jogban használt asszimiláció is hordozza az eredeti jelentéstartalmat, mivel az asszimiláció alkalmazásával valamely, jogilag releváns szempontból egymáshoz hasonlóvá (azonossá) tesszünk jogviszonyokat. Megkülönböztethetünk vertikális és horizontális asszimilációt.

Tipikus esete a *vertikális asszimilációnak*, amikor valamely, nemzetközi (idegen) vonással bíró tényállással kapcsolatban a nemzeti büntetőjogot hívják fel ez utóbbi büntetőjogi védelmére, így különösen a szupranacionális vagy univerzális jogtárgyak védelmére. Az uniós jogfejlődésben (illetve korábban a nemzetközi jog bizonyos jogintézményei körében) *horizontális asszimilációt* is tetten érhetünk, amikor két tagállam között merül fel a más tagállami jogi entitás befogadásának szükségessége és annak hazaihoz hasonló pozicionálása.

E jellemzőit tekintve a horizontális asszimiláció szoros összefüggést mutat a kölcsönös elismerés elvével és az európai territorialitás elvével is. A kölcsönös elismerés körében bemutatott jogintézmények mellett például az európai nyomozási határozat végrehajtása is akkor lesz kötelező, hogy az abban megjelölt nyomozási cselekmény(ek)et ugyanezen feltételek mellett egy hasonló belföldi ügyben is elrendelhetnék volna.³⁹³

Az asszimilációs megközelítést lehet használni a jogalkotó döntése alapján valamely más államhoz kötődő jogtárgyakra (pl. az adott országtól különböző valuta védelmére), illetve olyan jogtárgyakkal kapcsolatosan, amelyek nem köthetők egy bizonyos államhoz sem, s ezért szorulnak védelemre (pl. az Európai Unió szupranacionális jogtárgyai). Akkor alkalmazható, ha a belső büntetőjogban van olyan jogvédelem érdeke, jogi tárgy vagy, még szűkebben, olyan tényállás, amely összehasonlítható az ezúton védeni kívánt jogi tárggyal (azaz van minta, *amihez* hasonló lesz az új norma), illetve büntetni kívánt magatartással. A büntetőjogi asszimiláció ugyanis azt jelenti, hogy az állam az idegen jogtárgy olyan védelmére vállal kötelezettséget valamely nemzetközi normában (nemzetközi szerződés, közösségi/uniós jog szabálya), mint amilyennel a hasonló belső jogtárgyait látta el. Jogszabálytani szempontból ezt önálló tényállással vagy valamely meglévő belső büntetőjogi tényálláshoz fűzött kiterjesztéssel („törvényben szabályozott analógia”) is meg lehet oldani.

³⁹³ 2014/41/EU irányelv (2014. április 3.) a büntetőügyekben kibocsátott európai nyomozási határozatról. 6. cikk.

Ilyenkor minden állam a saját – általában a legjobbnak tekintett – megoldását alkalmazhatja a külföldi vagy a szupranacionális jogtárgyak védelmére. Az asszimiláció mint jogi technika ezen előnye egyben hátrányát is jelenti, mivel ezáltal ugyan a büntetőjogi védelmet meg lehet teremteni minden érintett államban, azonban annak homogenitása (így azonos szigora) nem biztosított. Az asszimilációs szabályozásról még az is megemlíthető, hogy csődöt mond azokban az esetekben, amikor a belső jogból hiányzik az összehasonlítható jogi tárgy (vagy tényállás), hiszen ilyenkor nincs mihez asszimilálni.

Megjegyezhető még, hogy a nemzetközi jogi egyezményekben bevett szabályozási technika, amelynél a nemzetközi norma pusztán arra hív fel, hogy valamely magatartást minden részes állam nyilvánítson bűncselekménnyé, nem tekinthető valódi asszimilációnak, mivel hiányzik a hasonítás mintája.

B. Asszimilációs büntetőjogi normák az uniós jogban

Az európai gazdasági integráció során kialakult szupranacionális jogrend és szervezetrendszer rendelkezik olyan értékekkel és érdekekkel, amelyek eredendően a tagállami jogtárgyvédelem körén kívül estek – éppen szupranacionalitásuk, azaz a tagállamoktól lényegében független mivoltuk miatt. Ilyennek minősülnek a pénzügyi érdekek: a költségvetés, illetve tágabban a Közösség/Unió pénzeszközeinek tisztasága, funkcionálása, megbízhatósága (bár pontos és jogilag szükséges fogalom megalkotása még nem történt meg). Minden olyan jogellenes magatartás sérti e jogi tárgyakat, amely a teljes költségvetés vagy az Unió kezelésében levő egyes pénzalapok „sérelmére” elkövetett csalásnak tekinthető, így például mindennemű „áfacsalás”, vámviSSzaélés, jogosulatlan támogatásigénylés, de tágabb értelemben akár a korrupciós cselekmények és a fentiek elérésére szolgáló okirat-hamisítások is. A pénzügyi érdekek mint szupranacionális jogtárgyak védelméről gondoskodhat az uniós jogalkotó, illetve maguk a tagállamok, ha erre az alapszerződésben vagy nemzetközi egyezményben kötelezettséget vállalnak. Az 1993. november 1-jén hatályba lépett Maastrichti Szerződéssel az eredeti EKSZ szövegébe beiktatták a 209/A. cikket, amely az asszimilációt fogalmazta meg, mivel kimondta, hogy a tagállamok a Közösség pénzügyi érdekeit sértő csalások elleni küzdelem céljából kötelesek ugyanolyan intézkedéseket hozni, mint amilyeneket a saját pénzügyi érdekeiket sértő csalások ellen hoznak. E szabályozás közvetlen előzményének tekinthető a 68/88 számú ügy (*görög kukoricacsalás*),³⁹⁴ amelynek ítéletében az EUB leszögezte, hogy a tagállamoknak a *közösségi jogot sértő cselekményeket* hasonló anyagi és eljárásjogi szabályok mellett kell üldözniük, mint a nemzeti jogot sértő, típus és súly szerint hasonló cselekményeket.³⁹⁵ Ezzel az EUB az asszimiláció elvét *konpcionális rangra emelte* és a lojalitási alapelv fontos alkotóelemeként azonosította.

³⁹⁴ 68/88 Bizottság v Görögország (1989. szeptember 21.). Egy görög cég jugoszláviai származású, de görög eredet-megjelöléssel ellátott kukoricát importált Belgiumba, amely ügylet során a hamis eredet-megjelölést megvesztegetett görög hivatalnokok segítségével szerezte. A hamis eredet-megjelöléssel megsértette a mezőgazdasági termékek forgalmára vonatkozó közösségi előírásokat: a tagállami származás-megjelölés ugyanis jelentős vámfizetési kötelezettség alól mentesítette az importőr céget. A Bizottság álláspontja szerint a görög államnak a közösségi jog alapján kötelessége lett volna a Közösséget megillető bevételek befolyását biztosítani és megakadályozni, hogy bárki is a fentihez hasonló cselekményt elkövessen. Miután fény derült a csalásra, a Bizottság különböző intézkedések megtételére hívta fel Görögországot, például az elkövetők felelősségre vonására vonatkozóan. Ezek elmulasztását követően a Bizottság keresetet nyújtott be az Európai Bíróságnál, mivel álláspontja szerint Görögország megszegte az akkori EKSZ 10. cikkéből fakadó kötelezettségeit.

³⁹⁵ 1976-ban már megszületett egy egyezmény-tervezet, amely a pénzügyi érdekek védelmére közös büntetőjogi szabályokat irányzott volna elő, azonban ezt a tervezetet nem fogadták el a tagállamok. Ez az egyezmény is az asszimiláció elvén nyugodott volna.

Az Amszterdami Szerződés módosításai nyomán az EKSZ 280. cikkének (2) bekezdése tartalmazta a csalások elleni küzdelemre vonatkozó asszimilációt, ami a mai joghelyzetben is adott, mivel az EUMSZ 325. cikkének (2) bekezdése tartalmaz ilyen rendelkezést:

„a tagállamok az Unió pénzügyi érdekeit sértő csalás leküzdésére megteszik ugyanazokat az intézkedéseket, mint amelyeket a saját pénzügyi érdekeiket sértő csalás leküzdésére tesznek.”

Ezen kívül van még néhány olyan rendelkezés is az uniós jogban, amely a fentiekben bemutatott asszimiláció direkt megjelenésének minősül: ezek egyes, az Európai Közösséghez, majd az Unióhoz kötődő, önálló jogtárgyakat sértő cselekmények üldözésére közvetlenül valamely nemzeti büntetőjogi szabályozást hívják fel. Két büncselekmény kapcsán volt már kifejezett asszimilációs rendelkezés a primer közösségi jogban, egyfelől az EUB előtt elkövetett hamis tanúzásra (esküszegésre),³⁹⁶ másrészt pedig bizonyos, atomenergiával kapcsolatos titoksértési cselekményekre³⁹⁷ vonatkozóan.³⁹⁸

Az említett normákat vizsgálva megállapítható, hogy az asszimilációs alapelv címzettje a tagállam, így mind a jogalkotó, mind pedig a jogalkalmazó is. A jogalkotó számára az a kötelezettség keletkezik, hogy hozza összhangba a szupranacionális jogtárgy büntetőjogi védelmét a hazaiakkal, azaz tulajdonképpen – ha ez nem állna még fenn – terjessze ki a büntetőjogi tényállásainak fogalmi és alkalmazási körét. E jogalkotási tevékenység során azonban a hatékony, arányos és elretentő erejű szankciók alkalmazásának tartalmi követelményét követnie kell. Ezek a kritériumok értelemszerűen vissza is hathatnak a nemzeti jogtárgyak védelmére is, mivel a büntetőjogi védelem nem térhet el a kizárólag belső vonatkozású és a szupranacionális vonatkozású tényállásokat érintően.

Ha azonban a jogalkotó e kérdéssel nem foglalkozik, a jogalkalmazó a hasonló védelem kialakítása körében csupán korlátozott eszközrendszerrel rendelkezik. A büntetőjogi tényállások esetleges kiterjesztő értelmezésének korlátját képezheti a törvényesség elve, de a jogalkalmazó akkor biztosan eleget tud tenni a lojalitási alapelvből fakadó ezen kötelezettségnek, ha a tagállami hasonló védelem nem jelent felelősség-alapítást vagy fokozást. Ez ugyan közvetlenül nem „peresíthető” az eljárás alá volt személy részéről, mégis egyfajta közvetett hatást gyakorolhat a jogalkalmazási munkára. Tipikusan azonban nem ez a helyzet, hanem az, hogy valamely tényállás fogalmi körébe értelmezéssel be kellene vonni a szupranacionális jogtárgy védelméhez kötődő valamely tényt. BÖSE e helyzeteket úgy tekinti, hogy a primer uniós jogi norma és a belső büntetőjogi rendelkezés közösen alkotják a büntetőjogi tényállást,³⁹⁹ amit így aztán alkalmazni is lehet (titoksértés, hamis tanúzás). A fent említett uniós jogforrások nem igényeltek tagállami beillesztést, a ratifikációs folyamatokkal a meghatározott időpontban hatályba léptek. Emiatt egyetérthetünk BÖSE felfogásával, és megállapíthatjuk, hogy a törvényesség elve azért

³⁹⁶ Az EUB Statútuma 30. cikk: „a tanú vagy a szakértő esküszegését minden tagállam úgy tekinti, mint a polgári peres ügyekben illetékes saját bírósága előtt elkövetett büncselekményt. A bíróság bejelentésére a tagállam az illetékes bírósága előtt felelősségre vonja az elkövetőt”. HL C 83., 2010. március 30. 210-229.p.

³⁹⁷ Az Európai Atomenergia Közösség alapító szerződésében (EAKSZ) a 194. cikk (1) bekezdése: „e kötelezettség megszegését minden tagállam úgy tekinti, mint a saját titokvédelmi szabályai megsértését, az anyagi jogi szabályok és a joghatóság vonatkozásában az állambiztonság megsértésére vagy a szolgálati titoksértésre vonatkozó szabályokat alkalmazza. Minden tagállam az ilyen titoksértést elkövető és a joghatósága alá tartozó személyt az érintett tagállam vagy a Bizottság megkeresésére felelősségre vonja”.

³⁹⁸ Lásd részletesen KARSAI (2004b).; HECKER (2012) 219-256.p.

³⁹⁹BÖSE (1996) 108.p.

nem sérül a belső tényállás kiterjesztő értelmezésével és így a tárgyi hatály felelősséget bővítő szélesítésével (amennyiben az elkövetés ideje az uniós norma hatálybalépését követő időszakra esik), mivel az uniós norma a hatálybalépésével a belső jog részévé is vált, annak alkalmazása emiatt adott lehet.

Mindezen túlmenően a jogalkotói mulasztás abban is megtestesülhet, hogy a hatékony, arányos és elrettentő erejű szankciók rögzítésére nem kerül sor, vagy esetleg ezek tartalmát illetően merül fel kétség, ami éppúgy az uniós jogi előírások be nem tartásának minősül. Ez a problémakör volt a fókuszában a *Berlusconi ügynek* is, ahol a jogalkotó joggal visszaélő jogalkotási tevékenységét a fenti tartalmi követelmények be nem tartása miatt „támadta” a jogalkalmazó. Az más kérdés, hogy az előzetes döntéshozatali eljárás önmagában nem alkalmas az ilyen típusú viták rendezésére, hanem adott esetben a Bizottság figyelmét kell felhívni a lehetséges szerződészegésre.

Ha az asszimilációs kötelezettséget eljárásjogi előírások máskénti (vagy tágabb) alkalmazásával teljesíteni lehet, a törvényesség elvéből fakadó akadályok nem érvényesülnek, jogalkalmazó az uniós jog felhatalmazása alapján eleget tehet a kötelezettségnek. Teheti ezt akkor, ha az adott uniós jogi norma *self-executing* jellegű.

Amennyiben a tagállam jogalkotása és jogalkalmazása sem érvényesíti az asszimilációs követelményeket, a lojalitási alapelvből fakadóan szerződészegési eljárást lehet indítani a tagállammal szemben. Az esetleges érintett személy nem rendelkezik önálló bírósághoz fordulási joggal, csak akkor, ha a nem asszimilált tagállami jogból fakadóan őt kár érte⁴⁰⁰.

Az alapszerződések (és az elsődleges uniós jog) további asszimilációs rendelkezéseket nem tartalmaznak, ezért az általános asszimilációs kötelezettség (az EUB döntése alapján) további cselekményeket illetően a tagállami lojalitás körén belül, illetve ha van másodlagos jogforrás, akkor annak jogi jellemzőinek függvényében érvényesülhet. Például ha rendelet írja elő az asszimilációs védelmet, e joghelyzetnek a megítélése hasonló lesz a primer jogforrásban szereplő asszimilációs normák által teremtett helyzethez, míg ha irányelv, akkor ott az irányelv közvetlen hatályának kérdése körében lehet relevanciája az érintett (például büntetőeljárás alá vont) személy irányelvre történő hivatkozásának.

Az asszimilációs szabályozási technikával az uniós jogtárgyak védelmét a nemzeti büntetőjogok látják el, így a védelem a büntetőjogok – esetleges – sajátosságai folytán nem mindenütt lesz egyforma. Az asszimiláció választása esetén a döntéshozó (a tagállamok, az uniós jogalkotó) a tagállami büntetőjogok „kezébe” teszi a kérdéses esetek jogi sorsát, de a nemzeti büntetőjogi rendelkezések közül nem válogat, a tagállami büntetőjogi védelmet annak sajátosságaival együtt írja elő (s fogadja is el).

Az asszimilációs jogtechnika elismerése fontos az uniós jogtárgyak tagállami védelmének kiépítésében, azonban önmagában nem kielégítő. Központi eleme az, hogy e jogtárgyakat hasonló védelemben kell részesíteni a nemzeti jog eszközeivel, mint amilyenekkel az összemérhető tagállami jogtárgyakat védik. Ezt mind az anyagi, mind az eljárásjogi szabályokkal, valamint az eljárási praxissal is biztosítani kell. Mindebből tehát az következik, hogy ha a nemzeti jogban az adott jogtárgyat büntetőjogi védelem övezi, akkor ilyet kell teremteni az uniós jogtárgynak is. Az alapelv azonban olyan esetekben kiegészítésre szorul, amikor a nemzeti jog nem véd összehasonlítható jogtárgyat, esetleg az elkövetési magatartások köre szűkebb, illetve ha ugyan van megfelelő jogtárgy a nemzeti jogban is, de annak védelme nem éri el az uniós jog által megkövetelt

⁴⁰⁰ Lásd részletesen a C-6/90. és C-9/90. *Andrea Francovich v Olasz Köztársaság, Danila Bonifaci és társai v Olasz Köztársaság* (1991. november 9.) ügyet követő töretlen EUB joggyakorlatot.

szintet. Erre alkalmas a szankciók tartalmi ismérveinek rögzítése. Kritikaként említhető még, hogy ha az asszimilációt minden tagállam követi, akkor ugyan hasonló lesz az uniós jogtárgyak védelme a tagállamokhoz, azonban a tagállamonkénti eltérést ez nem küszöböli ki. Mindennek ellenére mégis előnyösnek tekinthető az asszimiláció, mivel ezáltal a tagállam számára meghatározhatóvá válik, hogy az uniós jogsértéseket milyen mértékben kell szankcionálnia, illetve e technikán keresztül a büntetőjogi védelem kialakítása mégiscsak a saját jogrendszer jellemzőit fogja viselni.⁴⁰¹

C. Asszimiláció elve az eljárási jogsegély körében

Az asszimiláció elvének van egy másik, önállóan értelmezhető alkalmazási területe, méghozzá a bünygyi együttműködés körében. Az uniós együttműködésre jellemző jogfejlődésben a horizontális asszimiláció megjelenése egyszerűvé tette az eljárási jogsegélyek teljesítésénél a *locus regit actum* elvhez való visszatérést (lásd részletesen a *XV. fejezetet*) és a tagállamok egymás büntető igazságszolgáltatási rendszereibe vetett bizalmának erősítését.

2003/577/IB KH 5. cikk (1) bekezdése (elkobzási jogsegély)	megteszik az azonnali végrehajtáshoz szükséges intézkedéseket olyan módon, <i>mintha</i> a biztosítási intézkedést elrendelő határozatot a végrehajtó állam hatósága bocsátotta volna ki
2008/978/IB KH 11. cikk (1) bekezdése (európai bizonyítás-felvételi parancs)	megteszi a végrehajtáshoz szükséges intézkedéseket <i>ugyanúgy, mint ahogy</i> a végrehajtó állam hatósága szerezne meg a tárgyakat, dokumentumokat vagy adatokat
2014/41/EU irányelv 9. cikk (1) bekezdése (európai nyomozási határozat)	biztosítani kell annak végrehajtását <i>ugyanúgy és ugyanolyan feltételekkel, mintha</i> az adott nyomozási cselekményt a végrehajtó állam valamely hatósága rendelte volna el

⁴⁰¹ Vö. GRÖBLINGHOFF (1996) 36.p.

XV. A LOCUS/FORUM REGIT ACTUM ELVPÁR

A. Elvek az eljárási jogsegély (bűnügyi jogsegély) körében

A nemzetközi bűnügyi együttműködés körében az eljárási jogsegély-rendszerek működtetésére kialakult rezsimek az alábbi elvi csomópontok mentén különböztethetők meg.

1. a jogsegély iránti megkeresésről való diszkrecionális döntés lehetősége adott-e vagy automatikus a teljesítés (főszabályként), utóbbi esetben milyen szűk vagy tág körben vannak visszautasítási okok definiálva;

2. kapcsolódóan az előzőhöz, de jelentőségét tekintve külön kell kezelni, a kettős büntetendőség követelménye adott-e a jogsegély teljesítéséhez vagy anélkül is lehetséges (kötelező)

3. a jogsegély végrehajtási szabályaira (alkalmazandó jog) a *locus regit actum* elv vagy a *forum regit actum* elv vonatkozik-e főszabályként; előbbi esetben lehet-e kérni és milyen feltételekkel valamely idegen jogi rendelkezés alkalmazását; utóbbi esetben milyen megtagadási okokat definiálnak az idegen jog alkalmazásával szemben;

4. a jogsegély tárgyát képező cselekményt a megkeresett állam tisztviselői folytatják le vagy a megkereső állam tisztviselői a másik állam területén; illetve köztes megoldásként a jelenlét biztosításának kérdése is felmerülhet.

Az európai (Európa Tanács és Európai Unió) jogfejlődésben az eljárási jogsegély jogintézményei igen színes képet mutatnak, sokféle, egymástól is különböző rezsimek működik egymás mellett párhuzamosan, adott jogintézmény vonatkozásában akár egymást átfedő alkalmazási hatállyal. A joghelyzet rendkívül bonyolult, de a fenti ismérvekkel lényegében le lehet írni minden jelenleg hatályos jogintézményt.⁴⁰² VAN HOEK és LUCHTMAN szerint négyféle modellje van a bűnügyi jogsegélynek, amelyek a résztvevő államok szuverenitásának eltérő érvényesítésében különböznek egymástól. A jogsegélymodellben az adott állam segítséget kér a másiktól, amelyik eldöntheti, hogy egyáltalán segítséget nyújt-e. A *locus regit actum* elv értelmében ilyenkor a megkeresett állam joga szerint folytatják le a jogsegély tárgyát képező eljárási cselekményt, azaz a cselekmény helye szerint irányadó jog alapján. Ezt a modellt tette magáévá az 1959-es európai egyezmény. A második modell szerint a megkeresett állam nem rendelkezik mérlegelési jogkörrel a jogsegély teljesítése tárgyában, de az eljárási cselekményeket saját joga szerint folytathatja le. A következő modellben a megkereső állam joga szerint folytatják le az eljárást a másik államban, ez a *forum regit actum* elv, ami azt fejezi ki, hogy az ügy elbírálását végző ország joga érvényesül. A negyedik modellben pedig a megkereső állam tisztviselői saját cselekményükkel fogatosíthatják az eljárási cselekményeket a másik állam területén. Ilyen például a SVE szerinti forró nyomon történő, határon átnyúló üldözés vagy megfigyelés.⁴⁰³ A szerzőpáros modelljeivel egyet is lehet érteni, bár, véleményem szerint a lista hiányos, mivel – ha követjük a fentiekben kidolgozott szempontrendszert – több modellt is el lehet különíteni, függetlenül attól, hogy nem került még sor olyan jogintézmény elfogadására, ami az adott modellt követné. Azaz ha az első és második modellt különválasztották, akkor a negyedik modell két esetkörét is külön kellett volna tárgyalni, azaz azt az esetkört, amikor vissza lehet utasítani a külföldi tisztviselő eljárási cselekményét, illetve azt a helyzetet, amikor nem.

⁴⁰² Részben más tényezők alapján VERMEULEN és társai a jogsegély körében hat klasztert állítottak fel. Vö. VERMEULEN – DE BONDT – VAN DAMME (2010) 46-59.p.

⁴⁰³ VAN HOEK és LUCHTMAN (2006) 63.p.

B. Locus / forum regit actum az uniós jogban

A nemzetközi bűnügyi együttműködés körében az eljárási jogsegéllyel kapcsolatosan az egyik legfontosabb elvi kérdés, hogy mely állam szabályai alapján kell lefolytatni a jogsegélyt (lásd fenti 3. pont). A megkereső állam és a megkeresett állam joga egyaránt irányadó lehet, de ahogy TÖRŐ is megfogalmazza:

„elvi élel le kell szögezni, nem kerülhetne sor a két eljárási renchez tartozó jogintézmények (eljárási cselekmények) az ENYH végrehajtása során történő keveredésére, ugyanis az emberi jogi garanciarendszernek megfelelés egy-egy jogintézmény esetén a teljes jogi szövet egészét tekintve is adott lehet, az eljárási rendből kiragadott egyes jogi megoldások – az esetleges ellensúlyok nélkül – nem biztos, hogy megállják a helyüket.”⁴⁰⁴

Az első esetben (*locus regit actum*) tehát az eljárási cselekményeket – még ha másik állam megkeresésére is teljesítik – a *teljesítés helye* szerinti állam joga szerint kell lefolytatni. A nemzeti szuverenitásból fakadó elv azt tükrözi, hogy a büntetőügyekre kevésbé jellemző az idegen jog alkalmazása s ez az eljárásjogi szabályok vonatkozásában is érvényesül. A jogsegélyt teljesítő hatóságok saját eljárásjoguk alapján járnak el, és ezt a másik államnak el kell fogadnia. Igaz azonban az is, hogy egymástól idegen eljárási rendszerek és jogintézmények esetén a lefolytatott eljárási cselekmény (pl. tanúkihallgatás), bár formailag helyes volt a saját államában, a megkereső államban formahibásnak is minősülhet, s így a másik állam jogának nem felel meg, aminek következtében annak eredményét felhasználni nem fogják. A bűnügyi együttműködést érintő uniós célkitűzések és új elvek miatt ez az elv is relativizálódott, és főszabályként átvette a helyét a *forum regit actum* elv. Az uniós jogsegélyegyezmény (2000) már ezen az elven nyugodott. Az elv előretörése különösen annak is volt köszönhető, hogy a *locus regit actum* elv megoldhatatlan hatásait valahogy az uniós szintéren ki kellett küszöbölni, s bizonyos problémák vonatkozásában a *forum regit actum* valóban jó megoldás lehet, de értelemszerűen új problémákat is generál. Az elv azt jelenti, hogy az eljárási jogsegély esetén a megkereső állam jogát kell alkalmazni, azaz a megkeresett állam hatóságainak az eljárási cselekményt a másik állam által megadott rendben, annak szabályai szerint kell lefolytatniuk. Ilyenkor például a bizonyítási aktusoknál alkalmazott idegen jog garancia arra, hogy az így megszerzett bizonyítékot a másik állam a büntetőeljárásában fel fogja tudni használni. A *forum regit actum* elv érvényesítése a teljesítés helye szerinti szabályok alkalmazását kivételesen engedi csak meg, azaz olyankor, ha a másik állam által kért szabályok a megkeresett állam jogrendjének legalapvetőbb elveivel ütközne.

Az uniós jog fejlődése újabban ismét visszafordult a *locus regit actum* elv érvényesülése felé: először csak sporadikusan (az uniós jogsegélyegyezményhez képest csupán egy-egy jogintézményt érintően), de a 2014-ben kibocsátott európai nyomozási határozatról szóló irányelv az elv maradéktalan érvényesülését jelenti és majdani hatálybalépésével minden olyan jogi eszközt, amit még *forum regit actum* elv „működtetett”, meg fog szüntetni. Ez a fejlődési irány látszólag visszalépés az 1959-es egyezményhez, azonban két olyan tényező kristályosodott ki időközben az európai uniós tagállamok közötti együttműködés vonatkozásában, amelyek a *locus regit actum* eredeti problémáinak és

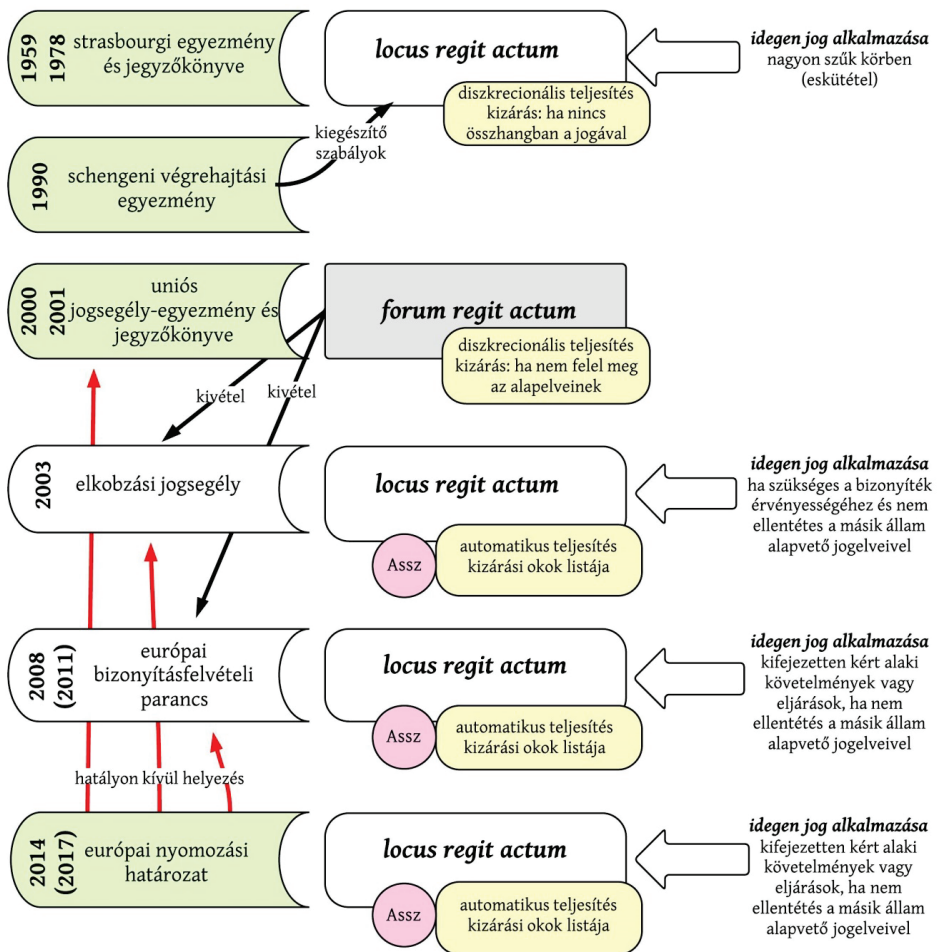
⁴⁰⁴TÖRŐ (2014) 134.p.

alkalmazási nehézségeinek megoldásában hatékonyabbak és így az általuk biztosított rezsím kívánatosabbnak tűnik, mint a teljesen más filozófiát követő *forum regit actum* rendszer. Az egyik ilyen a kölcsönös elismerés elvének elfogadása, a másik pedig az asszimilációs elv érvényesítése. Ez utóbbival kapcsolatosan lásd a *XIV. fejezetet*.

Az alábbiakban az eljárási jogsegély legfontosabb jogi instrumentumainak áttekintése látható a *locus / forum regit actum* szempontjából. Az 1959-es európai jogsegély-egyezmény (Európa Tanács), a Schengeni Végrehajtási Egyezmény (1990), az uniós jogsegélyegyezmény (2000), a vagyonnal vagy bizonyítékkal kapcsolatos biztosítási intézkedést elrendelő határozatoknak az Európai Unióban történő végrehajtásáról szóló 2003/577/IB számú kerethatározat (elkobzási jogsegély),⁴⁰⁵ az európai bizonyítás-felvételi parancs és az európai nyomozási határozat képezi az ábra anyagát.⁴⁰⁶

Eljárási jogsegély a *locus / forum regit actum* elváros tükrében

Karsai 2014

⁴⁰⁵ Lásd erről még az *X. H. fejezetet* is.

⁴⁰⁶ A jogi instrumentumok összehasonlítását és részletes elemzését lásd itt: TÖRŐ (2014).

C. Összegzés

A *forum regit actum* elv ígéretes alapelvnek tűnt a büntetőjogi integráció kezdeti szakaszában, mivel a *locus regit actum* elv legnagyobb hátrányát kiküszöbölni látszott. A *locus regit actum* rezsimben jelentős problémát okozott az ugyanis, hogy a másik állam eljárási szabályai alkalmazásával felvett bizonyíték (az eljárási jogsegély túlnyomó részt bizonyítékfelvételére irányul) a megkereső államban könnyen kizárható a bizonyítékok köréből, ha a másik állam eljárási szabályait a megkereső állam bírósága nem tartja – valamilyen szempont szerint – megfelelőnek.⁴⁰⁷ Az ilyen kifogások kiküszöbölésére tűnt alkalmas választásnak a *forum regit actum* elvének érvényesítésére való áttérés, ha ugyanis a végrehajtó hatóság eleve az elbírálást lefolytató állam szabályai szerint hajtja végre a jogsegélyt, akkor nem lehet semmifajta össze nem egyeztetetőségre vagy ellentétre hivatkozni. Ebben a rezsimben az idegen jogi szabályok megfelelő és szakszerű végrehajtása okozta a legnagyobb nehézséget, de megítélésem szerint erre nézve kiegészítő mechanizmusok bevezetésével lehetett volna jó megoldásokat találni. Az integráció azonban más irányt vett, és a tagállamok egymás büntető igazságszolgáltatási rendszerébe vetett kölcsönös bizalma, valamint az ebből kisarjadó kölcsönös elismerési alapelv érvényesülése kézenfekvővé tette, hogy vissza lehet térni a *locus regit actum* elvhez, mivel a kölcsönös elismerés elve az alapvető kifogások alól kihúzta az elvi bázist. Az más kérdés, hogy a kölcsönös elismerés elve nem érvényesül még maradéktalanul, de koncepciójában mindenképpen megalapozott ez a régi-új rendszer. Így a kölcsönös elismerés elve és az annak bázisául szolgáló kölcsönös bizalom elve alapján főszabály szerint azt kell feltételezni, hogy a másik tagállamban lefolytatott eljárás (jogsegély tárgyát képező eljárási cselekmény végrehajtása) jogszerű volt, ezért az azzal szembeni kifogás nem alapulhat kizárólag az *eltérő eljárási szabályozáson*.⁴⁰⁸ Az asszimiláció alapelve is megjelenik ebben a koncepcióban, és a végrehajtás vonatkozásában fontos kiegészítő szerepe van, mivel ha a másik állam kéréséhez *hasonló* belső jogintézmény létezik a végrehajtó állam jogában, akkor nem tagadhatja meg (főszabály szerint⁴⁰⁹) a végrehajtás teljesítését.

Az európai territorialitás elvének majdani teljes érvényesülésének – egyelőre igen gyenge – fényében vizsgálva az itt tárgyalt elvpárost, kimondható, hogy ezek jelentőségüket el fogják veszíteni, így a kérdés, hogy *melyik állam joga szerint* folytassák le a jogsegély végrehajtását, nem lesz örökké releváns, mivel a büntetőjogi rendszerek összekapcsolása és a tagállami hovatartozás jogi következményeinek a kikapcsolása elvileg (szuverenitási szempontból) neutralizálni fogja e rendszereket. A jelenlegi fejlődési stádium a jövőbeni mikéntnek csupán a kezdeményeit tartalmazza, ezért érezzük sokszor azt, hogy olyan ez, mintha a villamost a vasúti sínekre akarnánk terelni vagy mintha áramszedőjét a troli felsővezetékéhez akarnánk csatlakoztatni. Érdeemes azonban figyelembe venni e körben azokat az új jogintézményeket is, amelyek a hagyományos jogsegély kereteiből nőttek ki magukat és amelyek vonatkozásában már most is tulajdonképpen értelmezhetetlen a *locus / forum regit actum* elv,⁴¹⁰ mert ezekkel együtt a fejlődés (fejlesztés) iránya azért világosan kirajzolódik.

⁴⁰⁷ Lásd például az EBH2013. B.20. szám alatt közzétett eseti döntést. Ebben az ügyben a Kúria egy ausztriai elítélés érvényének elismerése tárgyában mondta ki, hogy a külföldi ítélet érvénye nem ismerhető el, ha annak meghozatala során a Be. alapvető szintű rendelkezései nem érvényesültek, ez esetben ugyanis hiányzik az a feltétel, hogy a külföldön folyamatban levő eljárás összhangban van a magyar joggal. Ugyan a döntés nem konkrétan a külföldről származó bizonyítékra vonatkozik, az argumentáció analóg módon alkalmazható lehet az itt tárgyalt kérdéskörben is. Ugyanis a külföldi ítélet elismerése vonatkozásában is érvényesülnie kellene a kölcsönös elismerés elvének, de, ahogy bemutattam a *X.H.4. fejezethez* tartozó táblázatban, a magyar jogalkotó nem érvényesíti korlátlanul ezt az elvet.

⁴⁰⁸ Lásd részletesen a *X. fejezetet*.

⁴⁰⁹ Lásd részletesen a *X.H.4. fejezethez* tartozó táblázatot.

⁴¹⁰ A közös nyomozócsoportok működtetése vagy a határon átnyúló fedett nyomozási akciók vonatkozásában.

XVI. EMBERI JOGOK VÉDELME A VÁLTOZÓ ALAPELVI STRUKTÚRÁBAN

A büntetőjogi alapelvek alkalmasak arra, hogy saját jelentéstartalmukon és hatókörükön belül az emberi jogok védelmét is biztosítsák, hiszen a büntetőjog alapelvei és az emberi jogi követelmények azonos természetjogi alapokon nyugszanak, mégha az általuk biztosított jogvédelem érvényesülése (jogi keretek, eljárási rendek, jogkövetkezmények) teljesen eltérő is lehet. E munkában az eljárásjogi alapelvekkel nem foglalkozom, de kimondható, hogy az emberi jogi védelmi rendszerben (ami a büntető igazságszolgáltatást érinti) az eljárási elvekhez kötődő emberi jogok dominálnak. E fejezet helyiértéke tehát csak az eljárásjogi elvekkel együtt értékelhető, de véleményem szerint még úgy is megállja a helyét, hogy az eljárásjogi alapelvek – e munkához hasonló mélységben történő – kidolgozása még várat magára.⁴¹¹

Az európai büntetőjog fejlődésében és ezen belül is különösen a bűnügyi együttműködés körében⁴¹² az első emberi jogi deficitek megjelenése, azok kielégítő megoldásának hiánya, és az újabb jogintézmények által generált újabb emberi jogi problémahalmazok megoldása az egyik legkritikusabb terület.

Ahogy az ebben a munkában is többször említésre került, az európai büntetőjog fejlődése *inkább a represszió* fokozását mutatja az összeurópai szintéren, emiatt az emberi jogi védelem szintjének növelése is megalapozott követelmény. Az uniós jog és a nemzeti büntetőjogi rendszerek kölcsönhatásából (elsőbbiség, közvetlen és közvetett hatály) fakadó bonyolult jogi helyzetekben a belső büntetőjog tagállami alkotmányos és egyben alapjogi védelmi rendszere torzulhat, ezért kiegészítő mechanizmusokkal szükséges kiegyenlíteni a jogvédelem-veszteséget. Maga az uniós jog a saját korlátain belül ezt a kiegyenlítést – ahogy láttuk – a kompromisszumos megoldásokkal tudja kínálni, korábban a harmadik pilléres egyhangú döntéshozattal, majd a mai joghelyzetben a vészfék-eljárással, a nemzeti parlamentek szerepének erősítésével, az asszimiláció elvével, az adott ország alapvető jogelveire való hivatkozás relevanciájának megteremtésével. Ez azonban nem elég, mivel az egyes tagállami emberi jogi deficiteket nem tudja eliminálni, sőt, adott esetben éppen azok konzerválását és fenntartását segíti elő. Emiatt maga az Unió mint szupranacionális entitás önálló – tagállami közreműködés nélküli – jogvédelmi rendszerét kell erősíteni.

Az emberi jogok védelmi rendszere az Unión belül az elmúlt 40 évben folyamatosan fejlődött⁴¹³ elsősorban az EUB tevékenységének köszönhetően.

„Az alapjogvédelem Európában már nem tisztán nemzeti feladat: belső kontrollja hagyományosan és elsődlegesen a nemzeti alkotmánybíróságok és a legfelsőbb bíróságok feladata, külső kontrollja – újszerű és szubszidiárius jelleggel – az Emberi Jogok Európai Bíróságának és az Európai Unió Bíróságának a feladata. A többretegű alapjogvédelem működésének vezérlő elvei az érintett jogorvoslati szervek közötti kölcsönös tisztelet és a jogértelmezési harmóniára törekvés.”⁴¹⁴

⁴¹¹ Ígéretes kezdemény például CHEESMAN (2013).

⁴¹² Kiváló elemzést ad VAN HOEK és LUCHTMAN (2005).

⁴¹³ Lásd részletesen például GOMBOS (2011); MARINKÁS (2013); DE BÚRCA (2011) 465-498.

⁴¹⁴ SZALAYNÉ (2011) 84.p.

A primér jogforrásokban több ponton is megjelenik az Unió alapjogvédelmi kötelezettsége, ennek az EUSZ 6. cikke⁴¹⁵ és az Alapjogi Charta jelentik az alapvető jogi kereteket. Amíg az Unió nem csatlakozik az EJEE-hez,⁴¹⁶ az EJEB korlátozott vizsgálatot folytat az uniós aktusok kapcsán benyújtott panaszok ügyében, ezt az ún. *Bosporusz-formulával* fogalmazta meg 2005-ben.⁴¹⁷ Ennek értelmében, főszabály szerint az EJEB az uniós aktusok ellen benyújtott kereseteket nem tekinti elfogadhatónak. A tagállam uniós jogot végrehajtó aktusa elleni panasz viszont elfogadható – bizonyos feltételek mellett. Amennyiben a tagállam számára mérlegelési játéktér állt rendelkezésre a végrehajtás körében, az EJEB úgy vizsgálja meg az aktust, mintha belső jogi rendelkezés lett volna. Ha azonban nem állt rendelkezésre mérlegelési lehetőség, tehát a tagállami jogi rendelkezés az uniós jogot *változtatás nélkül* tartalmazza, akkor főszabály a jogszerűség vétele, mivel az uniós és az EJEE által biztosított emberi jogi védelem azonos szintű („*equivalent protection*”). A vélelem azonban megdönthető az EJEE nyilvánvaló sérelmének bizonyításával, ebben az esetben bizonyítani kell az alapjogvédelem nyilvánvaló elégtelenségét („*manifest deficiency*”).⁴¹⁸ Ez tehát biztosít egyfajta korlátozott felülvizsgálati lehetőséget az EJEE számára. Amíg az EJEE-hez csatlakozás meg nem történik, az uniós aktusok vonatkozásában viszont, amelyekben büntetőjogi kompetenciát gyakorol az Unió, az EJEB nem rendelkezik kontrollfunkcióval a fentiek alapján sem. Ezeket tehát csak az EUB „ellenőrizheti” az Alapjogi Charta alapján hatásköreinek keretein belül.

Másfelől pedig, ami különösen fontos és óriási jelentőségű vívmánya a Lisszaboni Szerződésnek, az Alapjogi Charta az *uniós jog részeként* a tagállami jogrendszereket és a jogalkalmazást is befolyásolja, hatókörébe a belső büntetőjogi rendszerek is beletartoznak a korábban említett (lásd *XI. C. 3. fejezet*) konstellációkban. Ez nem csupán azt jelenti, hogy az EUB a Charta rendelkezéseit az előtte fekvő ügyekben köteles figyelembe venni, hanem azt is, hogy a Chartát mint uniós jogot – relevancia esetén – a tagállami jogalkalmazóknak, s különösen a bíróságoknak is alkalmazniuk kell és biztosítaniuk kell annak érvényesülését. Amikor tehát például a belső jogi normák uniókonform értelmezéséről van szó, ezen értelmezési módszer mögöttes normaanyagába a Charta is mindenképpen beletartozik.

Ebben a helyzetben az alapvető kérdés az, hogy a tagállam esetleges magasabb jogvédelmi szintjét „lerontja-e” az, ha a Charta által megkövetelt védelem esetleg alacsonyabb szintet követel, figyelemmel a Charta az uniós jogból fakadó primátusára. A Charta 53.cikkének alapján e kérdésre látszólag könnyen választ adhatunk:

⁴¹⁵ EUSZ 6. cikk. (1) Az Unió elismeri az Európai Unió Alapjogi Chartájának 2000. december 7-i, Strasbourgban 2007. december 12-én kiigazított szövegében foglalt jogokat, szabadságokat és elveket; e Charta ugyanolyan jogi kötőerővel bír, mint a Szerződések. A Charta rendelkezései semmilyen módon nem terjesztik ki az Uniónak a Szerződésekben meghatározott hatásköreit. A Chartában foglalt jogokat, szabadságokat és elveket a Charta VII. címében foglalt, az értelmezést és alkalmazást szabályozó általános rendelkezéseknek megfelelően kell értelmezni, kellően figyelembe véve a Chartában említett azon magyarázatokat, amelyek meghatározzák az egyes rendelkezések eredetét. (2) Az Unió csatlakozik az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményhez. Ez a csatlakozás nem érinti az Uniónak a Szerződésekben meghatározott hatásköreit. (3) Az alapvető jogok, ahogyan azokat az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény biztosítja, továbbá ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományyaiból következnek, az uniós jogrend részét képezik mint annak általános elvei.

⁴¹⁶ EUSZ 6. cikk (2) bekezdés: „Az Unió csatlakozik az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményhez. Ez a csatlakozás nem érinti az Uniónak a Szerződésekben meghatározott hatásköreit.” Lásd még a Lisszaboni Szerződéshez csatolt 8. jegyzőkönyvet.

⁴¹⁷ *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland* (45036/98), 2005. június 30.

⁴¹⁸ Részletes elemzés KUHNERT (2006).

53. cikk: A Charta egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, mint amely szűkíti vagy hátrányosan érinti azokat az emberi jogokat és alapvető szabadságokat, amelyeket – saját alkalmazási területükön – az Unió joga, a nemzetközi jog, a tagállamok alkotmányai, illetve az [Európai] Unió vagy a tagállamok mindegyikének részességével kötött nemzetközi megállapodások, így különösen az [EJEE] elismernek.

Ha abból indulunk ki, hogy az uniós tagállamok mindegyike az alapjogvédelmi rendszerét az EJEE alapján és az annak való megfelelés „kényszerében” alakítja ki, akkor a fenti kérdésre a válasz nem lehetne más, minthogy a Charta nem „ronthatja le” e védelmi szintet éppen az 53. cikk miatt. Ehhez képest azonban az EUB ettől eltérő értelmezési keretbe ágyazta a kérdést, s az általa kijelölt irány meglehetősen nagy vihart is kavart az uniós szakmai közvéleményben.⁴¹⁹ 2013. február 26-án két ítéletet hozott az EUB, amelyek ebben a kérdésben egymással összefüggő módon irányadóak ma is.

A korábban, a *ne bis in idem* elvről szóló fejezetben is említett *Fransson ügyben* az EUB az Alapjogi Charta alkalmazási körét pontosította, és egy igen tág, integrációbarát meghatározást adott arra nézve, hogy milyen helyzetekben kell a Chartát figyelembe venni. Azaz olyan tagállami aktusokat is bevont a Charta hatókörébe, amelyek – ha úgy tetszik – *csak részben* kapcsolódnak az uniós jog végrehajtásához. Kimondta ugyanis, hogy

„ha valamely tagállami bíróságnak olyan nemzeti rendelkezés vagy intézkedés alapvető jogokkal való összeegyeztethetőségét kell vizsgálnia, amely olyan helyzetben, amelyben a tagállamok eljárását nem teljes egészében az uniós jog határozza meg, a Charta 51. cikkének (1) bekezdése értelmében az uniós jogot hajtja végre, a nemzeti hatóságok és bíróságok jogosultak az alapvető jogok védelmével kapcsolatos nemzeti követelményeket alkalmazni, feltéve hogy e követelmények alkalmazása nem veszélyezteti a Charta által biztosított védelem szintjét, ahogyan azt a Bíróság értelmezte, valamint az uniós jog elsőbbségét, egységességét és tényleges érvényesülését.”⁴²⁰

Az EUB ezzel egyfajta *dominóelvet* érvényesít, aminek óriási a jelentősége, különös figyelemmel a már elemzett, önálló uniós tartalommal bíró, faktuális szemléletű tettazonosságra (lásd *XI. D. fejezet*) és a harmonizált tényállások fragmentált rendszerére. ECKSTEIN példája kiváló etekintetben: ha valakitől súlyos testi sértés okozásával elveszik a bankkártyáját, majd ezt követően fizetnek a kártyával vagy pénzt emelnek le a számlájáról, a cselekmény – a tagállami különös részi részletszabályoktól függően – rablás vagy testi sértés mellett a készpénzhelyettesítő fizetési eszközzel való visszaélést is megtestesít, s míg ez utóbbira nézve a tagállamok harmonizált tényállásokkal rendelkeznek, előbbire (a testi sértésre) nem.⁴²¹ Ha nem alkalmaznánk a dominóelvet, akkor az emiatt lefolytatott büntetőeljárásban az a lehetetlen helyzet állna elő, hogy az Alapjogi Chartát nem lehetne alkalmazni a testi sértéses „eljárásrészre”, míg a készpénzhelyettesítő fizetési eszközzel kapcsolatos „részre” igen. Ez sem eljárásjogilag, sem pedig az uniós jog fényében nem értelmezhető helyzet, az utóbbit egyébként az EUB által követett tettazonosság elmélet zárja ki. Mindezek miatt az EUB a fenti, tág értelme-

⁴¹⁹ Részletes elemzést lásd például ECKSTEIN (2013); RISSE (2014).

⁴²⁰ *Fransson* 29. pont.

⁴²¹ ECKSTEIN (2013) 224.p.

zést követi. Ahogy VILLALÓN főtanácsnok nyomán ezt általánosítva meg lehet fogalmazni, akkor is adott tehát a Charta alkalmazási lehetősége (kötelezettsége), ha a tagállami jogalkotás számára az uniós jog nem maga a „*causa*”, hanem csupán „*occasio*”.⁴²²

A másik, e témakörhöz szorosan kapcsolódó *Melloni ügyben*⁴²³ ugyancsak leszögezte az EUB, hogy a Charta 53. cikkének értelmezése nem követheti a kiindulópontban említett irányt, mivel az sértené az uniós jog elsőbbségének elvét, és ezzel lehetővé válna a tagállam számára, hogy megakadályozza a Chartával teljes összhangban álló uniós jogi aktusok alkalmazását, ha azok nem tartják tiszteletben az ezen tagállam alkotmánya által biztosított alapvető jogokat. Kimondta továbbá, hogy

„az állandó ítélkezési gyakorlatból ugyanis az következik, hogy az uniós jog elsőbbségének elve értelmében, amely az uniós jogrend lényeges jellemzője, az, hogy egy tagállam nemzeti jogi – akár alkotmányi szintű – rendelkezésekre hivatkozik, nem befolyásolhatja az uniós jog által ezen tagállam területére kifejtett hatást. A Charta 53. cikke kétségtelenül megerősíti, hogy amennyiben egy uniós jogi aktus nemzeti végrehajtó intézkedéseket tesz szükségessé, akkor a nemzeti hatóságok és bíróságok továbbra is az alapvető jogok védelmének nemzeti szintjét alkalmazhatják, feltéve hogy ennek alkalmazása nem sodorja veszélybe a Charta által meghatározott és a Bíróság által értelmezett védelmi szintet, sem pedig az uniós jog elsőbbségét, egységességét és hatékonyságát.”⁴²⁴

Ez a konkrét ügyben egyébként azt jelentette, hogy mivel az európai elfogatóparancs rendszerét és jogi szabályait az Unió állapította meg, a tagállami jogközelítés pedig azok végrehajtását szolgálja, a tagállamoknak nincs lehetőségük – például a megtagadási okok definiálása körében – olyan eltérések szabályozására, amelyeket a kerethatározat egyébként nem enged. Emiatt valamely *tagállami – a kerethatározatban nem szereplő – alapjogi kifogás* miatti megtagadás nem érvényesíthető, ha egyébként az Alapjogi Charta követelményeinek megfelel a tagállami intézkedés.

A két ítélettel és az általuk kijelölt iránnyal kapcsolatosan jelentős szkepszis uralkodik a szakirodalomban, ahogy RISSE megfogalmazta

„a *Fransson/Melloni ügyek* után azért az a kellemetlen érzésünk marad, mintha az európai alapjogok alkalmazási körének bővítése nem éppen az uniós polgár még átfogóbb alapjogi védelmét célozná, hanem mintha inkább az uniós jog hatékony és mindenre kiterjedő alkalmazásához lenne rá szükség.”⁴²⁵

⁴²² Lásd PEDRO CRUZ VILLALÓN főtanácsnok indítványa (2012. június 12.) 61. pont. Nem hagyható említés nélkül, hogy a főtanácsnok éppen a nem kauzális kapcsolódás miatt ellenkező álláspont mellett érvelt, azaz amellet, hogy ilyen esetekben nem beszélhetünk a Charta alkalmazási köréről. Viszont az EUB ezt a „laza kapcsolódást” is elegendőnek találta.

⁴²³ C-399/11 sz. Stefano Melloni elleni büntetőeljárás ügye (2013. február 26.).

⁴²⁴ *Melloni* 59-60. pont.

⁴²⁵ „Dennoch bleibt nach der *Fransson/Melloni-Rechtsprechung* das unguete Gefühl, dass die Erweiterung des Anwendungsbereich der europäischen Grundrechte nicht so sehr einem umfassenderen Grundrechtsschutz der Unionsbürger bezweckt, sondern mehr zur wirksamen, flächendeckenden und effektiven Anwendung des Unionsrechts beitragen soll.” RISSE (2014) 107.p.

E szkepszis részben érthető. Az EUB e két döntéssel úgy lépett elő az alapjogok legfőbb védelmezőjévé, hogy az uniós jog érvényesülését akár a tagállami, értsd EJEE-nek megfelelő, jogvédelmi rendszerek rovására is legfontosabb prioritásnak tekinti. Emellett az is megfogalmazódhat, hogy a Charta 53. cikke ezzel éppen azt a védelmi funkcióját veszítette el, ami a tagállamok azért tettek a Charta részévé, hogy a már elért, esetlegesen eltérő szintű tagállami emberi jogi vívmányokat ne tudja a Charta minimálisnak tekinthető védelmi szintje lerontani.

4. RÉSZ

ÖSSZEFOGLALÓ TÉZISEK ÉS BEFEJEZÉS

I. RENDSZERTAN

A vizsgálatba bevont alapelvek eszmei forrása egyfelől a magyar (és más kontinentális) büntetőjogi rendszer, ezen belül is az anyagi büntetőjog elismert alapelveivel foglalkozom, az eljárási büntetőjog nemzeti jogrendekre jellemző elvei kívül maradnak a vizsgálódáson (klasszikus büntetőjogi alapelvek). Ezek az anyagi jogi legalitás elve, a bűnösségen alapuló felelősség elve és a büntetőjog ultima ratio jellege, vagy a szubszidiárius büntetőjog elve.

A másik forrás maga az európai büntetőjog, s ebben a megközelítésben sui generis alapelvekként kategorizálom azokat az elveket, amelyek az uniós jogfejlődésben alakultak ki és a mai jogi környezetben alapvető funkciókkal bírnak.

Az európai büntetőjog sui generis alapelvei bizonyos szempontból eltérnek a klasszikus anyagi jogi alapelvektől. Feladatuk nem elsősorban az, hogy a *ius puniendi* gyakorlását, illetve a büntetőjog alkalmazását korlátozzák (és az egyén szabadságát biztosítsák), hanem az, hogy az Unió célkitűzéseit a büntetőjogi integráció területén megalapozzák és olyan elméleti keretekbe ágyazzák, amelyek megfelelnek az integrációs filozófiának, de a tagállami büntető igazságszolgáltatás rendszerszintű sajátosságait is magukon hordozzák. Emiatt az európai büntetőjog sui generis alapelvei nem tartoznak tisztán a belső jogban ismert anyagi jogi vagy eljárásjogi kategóriákba, mert a szoros értelemben vett belső büntetőjogi szabályozási körön kívül helyezkednek el, az európai büntetőjog kereteit szabják meg, amelyek aztán a tagállami büntetőjogra közvetett hatást fognak gyakorolni. Ezen belül azonban mind az anyagi, mind az eljárási büntetőjogra is. Az európai büntetőjog pedig azt az uniós politikát jelenti, amelynek körében az uniós jogalkotó büntetőjogi tartalmú normákat bocsáthat ki. Emiatt ezek az alapelvek egyben az uniós jog alapelveinek minősülnek. Azonban az uniós büntetőjog tartalmára figyelemmel ezek az elvek mégis büntetőjogi elvek is. Mivel azonban az európai büntetőjogot ugyanakkor a klasszikus alapelvek is behatárolják, az európai büntetőjog mint jogág kettős alapvető szorításban működik.

Két fő csoportját lehet megkülönböztetni az európai büntetőjog sui generis alapelveinek, így a *rendszeralkotó* (strukturális) alapelveket és *működési* (funkcionális) alapelveket.

A rendszeralkotó vagy strukturális alapelvek elvi jelentőségű tételek, amelyek meghatározzák (előrejelzik) a lépésenkénti integráció által e területen megvalósítandó attribútumokat, amelyek a (létrejövő) jogterületet jellemzik, és amelyeknek a szubszidiaritáson és az arányosságon (valamint az uniós jog általános elvein) kívül érvényesülniük kell. Ez azt is jelenti, hogy ezen alapelvek kialakítása az uniós tagállamok mindegyikének érdekében állt és ezek érvényesítése közös európai kompromisszumon alapul. Mindezekből persze az is következik, hogy e sui generis alapelveknek van politikai tartalma (nem pártpolitikai, de európai közpolitikai mindenképpen), ez azonban nem újszerű jelenség, általában véve is jellemző, hogy a rendszeralkotó jogelvek, így a büntetőjogiak is első megjelenésükben politikai kívánalmak voltak, amelyeket aztán világos jogi következményekké transzformált a jogfejlődés, így mára már levetkőzték e tulajdonságukat. Ezt mutatják egyébként a klasszikus büntetőjogi alapelvek is európai fejlődéstörténetükben,⁴²⁶ és hasonló fejlődésnek lehetünk tanúi az európai sui generis büntetőjogi alapelvek esetében is.

⁴²⁶BATÓ (2011)

A *rendszeralkotó* (strukturális) alapelveknek az európai territorialitás elvét, az arányosság elvét, a koherencia elvét, a kölcsönös bizalom elvét, és a kölcsönös elismerés elvét tekintem. *Működési* (funkcionális) alapelv pedig a *locus/forum regit actum* elvpár. *Vegyes természetűnek* tekintem az asszimiláció alapelvét.

II. AZ EGYES ELVEKRŐL

A. A törvényesség elve

Az anyagi jogi törvényesség elvének betartása mind európai, mind nemzeti szinten alapvető jelentőségű és kötelező ismérve a jogállamnak. A Chartában való kodifikálása fontos eleme a fejlődésnek, ezzel egyben sajátos alkotmányos karaktert is kapott az elv az uniós jog általános jogelvei között. A törvényesség elve két síkon is elemzésre került, így a *ius puniendi* uniós integrációból fakadó korlátait és az uniós *ius puniendi* korlátozó törvényességet is megvizsgáltam. Az uniós jog és a nemzeti büntetőjog kölcsönhatásából előállhat olyan joghelyzet, amelyben a hatályos és törvényes büntetőnorma nem kerülhet alkalmazásra. Az uniós jog mint a nemzeti büntetőjog forrása a tagállami bíróságok számára kötelezettséget teremt az uniókonform jogértelmezésre, de ennek is megvannak a korlátai (vagy következményei) az anyagi jogi legalitásból fakadóan.

Ma még nyitott kérdés, hogy amennyiben a törvényesség ezen elve más uniós normákkal kerül kollízióba, bírhat-e elsőbbséggel azokkal szemben.

A „valódi” *ius puniendi* biztosítása az Unió számára azzal a következménnyel is járhat, hogy meg fog változni az uniós normákkal kapcsolatos büntetőjogot érintő jogfelfogás (különösen, ami a speciális korlátokat illeti), ugyanis ha valóban *ius puniendi* háramlott az Unióhoz, akkor a büntetőjogi felelősség fokozása vagy megalapozása önálló uniós normák útján is megtörténhet, az erre vonatkozó kizáró kivételre sem szükség nem lesz, sem pedig jogalapja nem lesz.

B. A bűnösségen alapuló felelősség

Ez az alapelv az integráció eszmekörében a 80-as évek végével kezdődően azzal a kérdéssel összefüggésben merült fel, hogy bizonyos – tagállami szankcionálást előíró – közösségi normák megkövetelik-e a bűnösségen alapuló felelősséget a közösségi jog megsértésének tagállami szankcionálásához. Elsősorban az EUB joggyakorlata alapján meg lehet állapítani, hogy a büntetőjogi felelősség bűnösséget követő felelősségi modellje vagy esetleg annak objektív jellege önmagában nem jelenti a verseny korlátozását a belső piacon (más államokbeli szabályozáshoz képest), tehát a tagállam nem köteles – a közösségi jogi szabályok alapján – a bűnösségen alapuló felelősségi modellt választani. A lojalitási alapelvből sem következhet az objektív büntetőjogi felelősség tilalma, így tehát ha egy tagállam ismeri ezt a felelősségi formát, azt a közösségi jog megsértésének eseteire is előírhatja. A jogi személyek büntetőjogi felelősségrevonásával kapcsolatos uniós követelmények viszont messziről kerültek e kérdésnek a bűnösségi felelősség elvével való összekapcsolását, mégha a jogi probléma dogmatikai természetéből fakadóan ez kézenfekvő is lett volna.

A *nulla poena sine culpa* elv és a szankció büntetőjogi természete közötti szoros összefüggés kérdésével kapcsolatosan pedig az is megerősítést nyert, hogy a büntetőjogon kívüli jogágak felelősségi modalitásai (magánjog, közigazgatási jog) nem követelik meg a bűnösségi elvet.

Mindehhez képest az Alapjogi Charta 48. cikke rendelkezése fontos mérföldkő az uniós jogban, mivel ez az első olyan uniós szabály, ami a bűnösségre nézve fogalmaz meg követelményt. A rendelkezésre azért volt nagy szükség, mivel az EUMSZ *ius*

puniendi-t megtestesítő jogalapjainak felhasználásával kibocsátásra kerülő büntetőjogi normák esetén fontos kérdés, hogy milyen álláspontot követnek azok a bűnösség rendszerbeli helyét illetően.

Ezen túlmenően azonban a 48. cikk az objektív büntetőjogi felelősség és a jogi személyek büntetőjogi felelősségének problémakörét új megvilágításba helyezi és már a kiindulópontban értelmezési szükségletet teremt: az itt megfogalmazott bűnösséget tágan vagy szűken értelmezzük-e. A jogi személyek vonatkozásában a tág értelmezés esetén a „bűnösség” fogalmi körébe a jogi személyek bűnös cselekményeit is be kell vonni, ezek „bűnössége” azonban nyilvánvalóan eltér a természetes személy individuális bűnösségétől, tehát végsősoron a bűnösség definícióját meg kell kettőzni. Ehelyütt a tág értelmezést követem, így kimondható, hogy uniós szinten a bűnösség fogalma eltér a tagállami koncepciótól és szükségképpen magában foglalja a jogi személyek „bűnösségét” (szemrehányhatóság / felróhatóság) is.

Az *objektív felelősség* elfogadhatósága, illetve az uniós jog ezzel kapcsolatos „neutralitása” a Charta fényében (azaz hogy rendelkezéseit a tagállam intézkedéseire is alkalmazni kell, amennyiben uniós jogot hajt végre vagy érvényesít) elesik, mivel a 48. cikk értelmezése alapján csak arra a következtetésre juthatunk, hogy – különösen – az uniós jörsértésekre előírt tagállami büntetőjogi szankcióknak a bűnösséget elvetni kell követni. Álláspontom szerint emiatt a jövőben az uniós bűnösségi elv elismerésére figyelemmel az EUB álláspontjának is meg kell változnia és az objektív büntetőjogi felelősségi formát uniós jogi kapcsolat esetén el kell vetnie.⁴²⁷

Ezen túlmenően pedig az is elképzelhető, hogy a bűnösségen alapuló felelősség elvének európai megfogalmazása, tartalma tisztulást is fog hozni, és például a bűnösségi elv áttörésével kialakított atipikus „büntetőjogi” felelősségi formákat kivezetik a büntetőjogból más közjogi területre.

C. Az *ultima ratio* elve

Az *ultima ratio* elve önmagában nem alkalmas az európai büntetőjogi kompetenciák korlátozására, de az Unió tárgyalt kompetenciái között vannak olyanok, amelyekkel összefüggésben az itt képviselt, szűkített tartalmú *ultima ratio* alapelv is jelentőséghez juthat.

Az *ultima ratio* elv hatékony érvelési eszközként is használatos az Unióban, azonban nem a büntetőjogi tartalma miatt, hanem a tagállami jogi szabályozáshoz képesti uniós szabályozás egyik (itt el nem ismert) attribútumának leírására, miszerint hogy az „szigorúbb”.

Az európai büntetőjogi szabályozással szemben a tagállami büntetőjogban érvényesülő szubszidiaritási alapelv és az uniós alapelv egyaránt támaszt követelményeket.

D. Az európai territorialitás elve

Az európai büntetőjog mai fejlettségi szintjét tekintve ki lehet jelenteni, hogy az európai territorialitás elvének megvalósítása irányába hat a *kölcsönös elismerés elve*, a *forum regit actum elv* és a *közvetlen kapcsolattartás*⁴²⁸ is. Ezek az elvek kiegészítő jogi

⁴²⁷ A német alkotmánybíróság a Lisszabon-ítéletében egyenesen kimondta, hogy az uniós jog nem vezethet a német alaptörvényben rögzített bűnösségi elv feladásához. Lásd ZIMMERMAN (2011) 851.p.

⁴²⁸ Ebben a munkában az igazságügyi hatóságok közvetlen kapcsolattartásának új szabályait nem tárgyalom, mivel – megítélésem szerint – alapvetően csak eljárásjogi következményei vannak.

manővereknek is minősíthetők addig, amíg az európai területiség elve a maga teljességében nem érvényesül, az alapulvételükkel kibocsátott hatályos és konkrét jogszabályi rendelkezések azt a célt (is) szolgálják, hogy egy későbbi integrációs fázisban az európai territorialitás valósággá válhasson.

Az európai territorialitás elve alkalmas arra, hogy a *forum shopping* kockázatát a minimálisra csökkentse.

Az elv teljesszű elismerése esetén az elvi és jogi problémák, amelyek abból fakadnak, hogy valamely tagállam *hatóságának tagja ebben a minőségében* csak meghatározott szabályok mellett folytathat eljárási (vagy operatív) cselekményt a másik tagállam területén, elenyésznek, mivel az egységes joghatóságon belül a közhatalom képviselői azonos szabályok mellett foganatosíthatnak jogszerű eljáráshoz kapcsolódó cselekményeket.

E. A kölcsönös elismerés elve

A kölcsönös elismerés elve funkcionális, ugyanis arra koncentrál, hogy az adott jogi produktumot mindenütt ugyanarra az ugyanúgy használják fel, amire eredetileg, és ahogyan született, azaz egy másik, a befogadó koordinátarendszerben (jogrendben) is töltsse be ugyanazt a funkciót, mint a sajátjában. Eddig, illetve az Unión kívül az idegen elemű büntetőeljárásokban⁴²⁹ gondoskodni kellett arról, hogy ez a külföldi tényező hozzáférhető legyen (nemzetközi bűnügyi együttműködés), illetve arról is, hogy amikor már hozzáférhető, akkor az idegen jogi tényezőt a belső jog képeire lehessen formálni vagy más módon „kompatibilissé” tenni. A másik, az idegen jogrendszerből származó jogi produktum ugyanis magán viseli rendszerének elemeit, amelyek, ha hiányzik az összeegyeztethetőség, a másik jogrendszerbe helyezve jogszerűtlenséget testesíthetnek meg. A kölcsönös elismerés elve az uniós tagállamok viszonylatában lényegében az egyedi, belső kompatibilissé tétel aktusát (*exequatur*) helyettesíti generális, alapvető szinten. Ennek a politikai alapját pedig a kölcsönös bizalom elve adja: így az adott határozathoz elvezető teljes büntető eljárásjogi rendszer – főszabály szerint – az összes többi tagállam elfogadását élvezzi, függetlenül a meglehetősen eltérő garanciális szabályoktól.

A kérdés tehát az, hogy a „szupranacionális” emberi jogi garanciák és az EJEB tevékenysége által biztosított vertikális védelem elegendő alapot ad-e arra, hogy a tagállamok egymás közötti viszonyaiban, azaz horizontálisan is érvényesüljenek ezek. Nem kizárt ugyanis, hogy valamely tagállam éppen amiatt fog tartózkodni a kölcsönös elismerés elvéből fakadó valamely uniós intézkedés elfogadásától, mert más tagállamok büntetőeljárásrendszerei – álláspontja szerint – nem követik *eléggé* az emberi jogi vívmányokat, s így együttműködését egy esetleges előzetes bírói kontrollhoz kötné. Az Alapjogi Charta nagy jelentőséggel bír e tekintetben is, mivel a kölcsönös elismerés elvének *bármilyen* tagállami gyakorlása során a Charta szerinti védelmet biztosítani kell az egyéneknek, így az EUB kontrollja is adott lehet. Ez azért jelent nagy előrelépést, mivel az EJEB mint bíróság nem alkalmas az Unión belüli jogvédelem maximalizálására figyelemmel a döntéseinek kötőerejére. A közös minimumszabályok kidolgozása következtében pedig várhatóan nő az egyes tagállamok büntető igazságszolgáltatási rendszerébe vetett bizalom, aminek pedig hatékonyabb, a kölcsönös bizalom jegyében zajló igazságügyi együttműködést és az alapjogvédelem kultúrájának Unión belüli erősítését kell eredményeznie.

⁴²⁹ Például ha az egyébként nemzeti keretekben folytatott büntetőeljárásban a terhelt vagy valamelyik tanú külföldön tartózkodik, vagy ha külföldön található a bizonyítási eszközök, esetleg a zárolt vagyontárgyak.

F. A *ne bis in idem* elve

A *ne bis in idem* elvnek mint büntetőjogi alapelvnek önálló, európai tartalma alakult ki, amelyre a nemzeti büntetőjogi rendszerekben figyelemmel kell lenni. Az EUB autonóm, tagállami értelmezéstől független interpretációt követ: ez az egyetlen választható út a büntetőjogi fogalmak eltérő tagállami tartalmának dzsungelében. Az EUB által legtöbbször alkalmazott *teleologikus* értelmezés az uniós alapszabadság érvényesülését biztosítja, az uniós polgár szabad mozgáshoz való jogának kiteljesedése a cél. Fontos premissza, ahogy ezt a korábbiakban bemutattam, a tagállamok egymás büntető igazságszolgáltatási rendszerébe vetett – kölcsönös – bizalma, amelynek akkor is érvényesülnie kell, amikor a bizalomra tényszerűen semmi ok nincs (helytelen eljárási gyakorlat, kényszerű diszfunkciók például emberhiány miatt, újonnan csatlakozó tagállamok kevésbé kiforrott rendszerei stb.).

A SVE 54. cikkéhez fűződő eddigi joggyakorlat már alkalmas annak bizonyítására, hogy a cikkben óriási integrációs potenciál rejtőzik, s ennek érvényesülése egyre erőteljesebb lesz, ami a büntetőjogi rendszerekre is jelentős hatással van. Az Alapjogi Charta hatálybalépése ezt tovább erősíti és ki is szélesíti az elv európai védelmi körét.

Az elv legfontosabb következménye a tagállami jogrendszerek vonatkozásában egyfelől az, hogy a SVE 54. cikke és a Charta 50. cikke maga konstituálja a külföldi határozat elismerését, amit a tagállami bíróság is köteles – belső jogalkotás nélkül – érvényesíteni. Az EUB vonatkozó joggyakorlatát az értelmezési kérdésekben minden tagállamnak követnie kell az egységes jogalkalmazás érdekében. A másik igazán lényeges következmény abban áll, hogy amennyiben az EUB jogértelmezése folytán *eltérő joghatást* tulajdonít a büntetőjog (anyagi és eljárási) valamely jogintézményének a külföldi elemmel bíró ügyekben, ennek kihatása lesz az ilyen vonatkozással nem bíró, azaz tisztán belső ügyekre is. Azaz tetten érhető lesz a tendencia, hogy az eredetileg az uniós integrációt segítő rendelkezés végső soron minden jogviszonyra hatást gyakorol, azokra is, amelyek kívül esnek az integráción.

A transznacionális *ne bis in idem* elve azonban csak az Unió belső viszonyában értelmezhető, sem a SVE, sem pedig az Alapjogi Charta nem fűz hasonló blokkoló hatást más, harmadik országbeli – ugyanazon cselekmény miatti – jogerős elbíráláshoz. Ennek alapvető indoka a kölcsönös bizalom hiánya az Unión kívül, ezen államok viszonylatában a hagyományos jogi eszközök állnak rendelkezésre az emberi jogi szempontok érvényesítésére.

G. Az arányosság elve

Az arányosság elve fontos korlátozó alapelv az uniós hatáskörök gyakorlása során is. Sok aspektusban megjelenik az elv az uniós büntetőjog és a kapcsolódó jogterületek hatókörében, amely aspektusok lényegében ugyanazt a követelményt fogalmazzák meg, de egymástól akár jelentősen eltérő viszonyítási rendszerekben. Ezért alapvető jelentőségű, hogy az arányosság elvének vizsgálata körében (szupranacionális uniós jog, jogközeleltő jogforrások, tagállami jog uniós jog végrehajtására, alapjogi védelem) pontosan lehatároljuk az egyes viszonyrendszereket és mindig csak az adott jogi aktusra (jogviszonyra) vonatkozó arányossági követelményt érvényesítsük, így elkerülhetők a jövőben az olyan fiaskók, mint amit az adatmegőrzési irányelv kapcsán az EUB döntésével lehetett csak megoldani.

H. A koherencia elve

Az elv kidolgozása jogtudósok egy csoportjához köthető, és érvényesítésének szükségességét a kidolgozói abban látják, hogy az uniós jogalkotót korlátozni kell olyan jogintézmények elfogadásában, amely a büntetőjogok belső koherenciáját megbontja, azaz olyan intézkedéseket tehetne csak az Unió, amelyek az *egyik tagállam büntetőjogi rendszerére sem „kényszerítenek”* olyan jogintézményeket, amelyek rendszer-idegenek és nem illeszkednek a – feltételezhetően – jól kidolgozott belső jogi koherenciába.

Álláspontom szerint az elv fenti tartalmú követelése nem felel meg az uniós büntetőjognak, különös tekintettel arra, hogy a jogközelítés (jogegységesítés) mint jogi integrációs módszer elkerülhetetlenül és szükségképpen „koherencia-bontást” eredményez. Adható azonban értelmezhető keret a koherencia alapelvei elismerésének, méghozzá akkor, ha a koherencia elvét kiegészítő ismérvként követeljük meg az arányosság (szükségesség) és szubszidiaritási alapelvek tesztje körében. Ezzel összefüggésben tehát a koherencia alapelvét a kompetencia-gyakorlás *mikéntjének* horizontján kell – elkülöníthető tartalommal – figyelembe venni, azaz azt vizsgálni, hogy amennyiben az Unió valamely vonatkozó hatáskörét gyakorolja, az uniós szabályok adaptációjára legyen elegendő mérlegelési játéktere a tagállamnak,⁴³⁰ hogy a saját büntetőjogi rendszerének koherenciáját, a doktrinális és elvi rendszerbe illeszkedő megoldással fenn tudja tartani. Ennek megfelelően tehát a koherencia elve felfogható a fenti két elv körében önálló kontúrokkal körülhatárolható – de inherens – követelménynek.

I. Az asszimiláció alapelve

Az asszimilációs alapelveket vegyes természetű alapelveknek tekintem. Funkcionális (működési) elv azért, mert egyfelől az uniós jogalkotó által igénybe vett sajátos jogtechnikai szabályozási modellt takar, ami azonban, ha alkalmazására sor kerül, a tagállami jogalkotót már materiális értelemben kötelezi az uniós célkitűzések meghatározott módon történő átvételére. Azaz a tagállami jogrend oldaláról szemlélve lehet olyan megvalósulása az asszimiláció elvének, ami a büntetőjogi jogalkotást és jogalkalmazást – egyébként nem fennálló – korlátok közé szorítja.

Az elv összefüggésben van a kölcsönös bizalom és a kölcsönös elismerés elvével is, valamint szükségszerű következménye az európai territorialitás elvének is.

Az asszimilációs alapelv címzettje a tagállam, így mind a jogalkotó, mind pedig a jogalkalmazó is. A jogalkotó számára az a kötelezettség keletkezik, hogy hozza összhangba a szupranacionális jogtárgy büntetőjogi védelmét a hazaiakkal, azaz tulajdonképpen – ha ez nem állna még fenn – terjessze ki a büntetőjogi tényállásainak fogalmi és alkalmazási körét. E jogalkotási tevékenység során azonban a hatékony, arányos és elretentő erejű szankciók alkalmazásának tartalmi követelményét követnie kell. Ezek a kritériumok értelemszerűen vissza is hathatnak a nemzeti jogtárgyak védelmére is, mivel a büntetőjogi védelem nem térhet el a kizárólag belső vonatkozású és a szupranacionális vonatkozású tényállásokat érintően.

Az asszimilációs szabályozási technikával az uniós jogtárgyak védelmét a nemzeti büntetőjogok látják el, így a védelem a büntetőjogok – esetleges – sajátosságai folytán nem mindenütt lesz egyforma. Az asszimilációs jogtechnika elismerése fontos az uniós jogtárgyak tagállami védelmének kiépítésében, azonban önmagában nem kielégítő.

⁴³⁰ASP (2011) 53.p.

Fő kritikaként említhető, hogy ha az asszimilációt minden tagállam követi, akkor ugyan hasonló lesz az uniós jogtárgyak védelme a tagállamokhoz, azonban a tagállamonkénti eltérést ez nem küszöböli ki. Mindennek ellenére mégis előnyösnek tekinthető az asszimiláció, mivel ezáltal a tagállam számára meghatározhatóvá válik, hogy az uniós jogsértéseket milyen mértékben kell szankcionálnia, illetve e technikán keresztül a büntetőjogi védelem kialakítása mégiscsak a saját jogrendszer jellemzőit fogja viselni.

J. A forum/locus regit actum elvpár

A *forum regit actum* elv ígéretes alapelvnek tűnt a büntetőjogi integráció kezdeti szakaszában, mivel a locus regit actum elv legnagyobb hátrányát kiküszöbölni látszott. A *locus regit actum* rezsimben jelentős problémát okozott az ugyanis, hogy a másik állam eljárási szabályai alkalmazásával felvett bizonyíték (az eljárási jogsegély túlnyomó részt bizonyítékfelvételére irányul) a megkereső államban könnyen kizárható a bizonyítékok köréből, ha a másik állam eljárási szabályait a megkereső állam bírósága nem tartja – valamilyen szempont szerint – megfelelőnek.⁴³¹ Az ilyen kifogások kiküszöbölésére tűnt alkalmas választásnak a *forum regit actum* elvének érvényesítésére való áttérés, ha ugyanis a végrehajtó hatóság eleve az elbírálást lefolytató állam szabályai szerint hajtja végre a jogsegélyt, akkor nem lehet semmifajta össze nem egyeztetetőségre vagy ellentétre hivatkozni. Ebben a rezsimben az idegen jogi szabályok megfelelő és szakszerű végrehajtása okozta a legnagyobb nehézséget, de megítélésem szerint erre nézve kiegészítő mechanizmusok bevezetésével lehetett volna jó megoldásokat találni. Az integráció azonban más irányt vett, és a tagállamok egymás büntető igazságszolgáltatási rendszerébe vetett kölcsönös bizalma, valamint az ebből kisarjadó kölcsönös elismerési alapelv érvényesülése kézenfekvővé tette, hogy vissza lehet térni a *locus regit actum* elvhez, mivel a kölcsönös elismerés elve az alapvető kifogások alól kihúzta az elvi bázist. A kölcsönös elismerés elve és az annak bázisául szolgáló kölcsönös bizalom elve alapján főszabály szerint azt kell feltételezni, hogy a másik tagállamban lefolytatott eljárás (jogsegély tárgyát képező eljárási cselekmény végrehajtása) jogszerű volt, ezért az azzal szembeni kifogás nem alapulhat kizárólag az *eltérő eljárási szabályozáson*.⁴³² Az asszimiláció alapelve is megjelenik ebben a koncepcióban, és a végrehajtás vonatkozásában fontos kiegészítő szerepe van, mivel ha a másik állam kéréséhez *hasonló* belső jogintézmény létezik a végrehajtó állam jogában, akkor nem tagadhatja meg (főszabály szerint⁴³³) a végrehajtás teljesítését.

Az európai territorialitás elvének majdani teljes érvényesülésének – egyelőre igen gyenge – fényében vizsgálva az itt tárgyalt elvpárost, kimondható, hogy ezek jelentőségüket el fogják veszíteni, így a kérdés, hogy *melyik állam joga szerint* folytassák le a jogsegély végrehajtását, nem lesz örökké releváns, mivel a büntetőjogi rendszerek összekapcsolása és a tagállami hovatartozás jogi következményeinek a kikapcsolása elvileg (szuverenitási szempontból) neutralizálni fogja e rendszereket.

⁴³¹ Lásd például az EBH2013. B.20. szám alatt közzétett eseti döntést. Ebben az ügyben a Kúria egy ausztriai elítélés érvényének elismerése tárgyában mondta ki, hogy a külföldi ítélet érvénye nem ismerhető el, ha annak meghozatala során a Be. alapvető szintű rendelkezései nem érvényesültek, ez esetben ugyanis hiányzik az a feltétel, hogy a külföldön folyamatban levő eljárás összhangban van a magyar joggal. Ugyan a döntés nem konkrétan a külföldről származó bizonyítékra vonatkozik, az argumentáció analóg módon alkalmazható lehet az itt tárgyalt kérdéskörben is. Ugyanis a külföldi ítélet elismerése vonatkozásában is érvényesülnie kellene a kölcsönös elismerés elvének, de, ahogy bemutattam a *X.H.4. fejezethez* tartozó táblázatban, a magyar jogalkotó nem érvényesíti korlátlanul ezt az elvet.

⁴³² Lásd részletesen a *X. fejezetet*.

⁴³³ Lásd részletesen a *X.H.4. fejezethez* tartozó táblázatot.

III. ZÁRÓ GONDOLATOK

Ebben a munkában a fenti szempontok szerinti vizsgálatokban teljességre törekedtem, ez azonban nem jelenti azt, hogy az elvek működési körében megjelenő minden jogintézményt elemeztem volna, a konkrét szabályokhoz kötődő részletes analíziseket tudatosan mellőztem. Munkámmal az általános és alapvető keretrendszert kívántam bemutatni és felállítani, az általam fel nem dolgozott részletkérdések önmagukban önálló kutatási témák lehetnek és csak remélni merem, hogy lesznek olyan kollégák, akik fontosnak érzik a még fel nem tárt területek „kikutatását”, hogy az európai büntetőjog magyar tudománya minél több fehér foltot fedjen le saját eredményeivel.

A *Bevezetésben* már említést tettem a Bizottság 2011-es mérőföldkő és iránykijelölő közleményéről, amelyben az európai büntetőjog fejlesztésére és a megszerzett *ius puniendi* gyakorlására nézve a Bizottság maga is megfogalmazta azon alapelveket, amelyek az uniós jogalkotást meghatározzák. Általános elvként funkcionál a szubszidiaritás elve és az alapjogok érvényesítésének elve. Az európai büntetőjogban pedig

- a szükségesség és az arányosság elvpárja (az *ultima ratio* elv jelentéstartalma hatókörében),
- a minimum-szabályozás alapelve,
- a jobbiztonság elve,
- a világos tényszerű bizonyítékok elve (az európai büntetőjogi aktus legitimálására és a jogalap gyakorlásának indokául), valamint
- szankciók belső arányosságának az elve⁴³⁴határozza meg a jogalkotást és annak korlátait.

Jóllehet a Bizottság közleménye szakmailag megalapozott álláspontot tartalmaz, az távolról sem tekinthető dogmatikailag kifogástalannak és rendszerszinten előremutató-nak. Értelemszerűen jelentőségét az európai büntetőjog „szükségleteinek” tematizálása adja, de követhető alapvető struktúrát a fenti szempontokkal nem lehet építeni. Ezért aztán ezt tudományos elemzés tárgyává tenni aligha lenne érdemes. Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy bár az elvek szintjén a Bizottság nem akart „nagyot durrantani”, a közlemény az európai büntetőjog (e munkában követett fogalmi körében) fejlesztésének kifejezett programját tartalmazza, amelyből világosan kirajzolódik, hogy az integráció elmélyítésének, illetve fenntartásának elősegítése mind a tagállami, mind az uniós büntetőjognak egyaránt feladata. Azon túlmenően, hogy egyébként a „hagyományos”, tehát a békés társadalmi együttélést biztosító funkcióját is megtartja. Feltehetjük-e vajon a kérdést, hogy elképzelhető-e az, hogy a békés társadalmi együttélést éppen maga az integráció biztosítsa? S ugyan jelen integrációs szinten nincs valódi létjogosultsága e kérdésnek, nem kizárt, hogy az európai társadalmak organikus – nagy társadalmi kataklizmák nélküli – fejlődése éppen azt az áthangolódást fogja eredményezni a jövőben, hogy Európában csakis a legteljesebb integráció eredményezheti a békét, és a társadalmi együttélést.

⁴³⁴COM (2011) 573, Brüsszel, 2011. 09. 20. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. „Towards an EU Criminal Policy: Ensuring the effective implementation of EU policies through criminal law”. 6-8.p.

TÁRGYMUTATÓ

A,Á

Alapjogi Charta · 36, 43, 73, 111, 116, 122, 124, 139, 157, 167
Alaptörvény · 45, 47, 55, 69, 103, 113
általános jogelvek · 35, 83, 138
arányosság elve · 32, 78, 85, 137, 143
asszimiláció · 94, 104, 109, 147, 154, 156, 164

B

Boszporusz-formula · 157
bűnösség elve · 67, 70, 120
büntetési cél · 29, 115
büntetőeljárások versenye · 118
büntetőjogi szigor hatalma · 18
bűnügyi együttműködés · 9, 16, 30, 34, 68, 69, 90, 91, 92, 99, 100, 101, 111, 115, 130, 151, 152, 156, 167
bűnügyi nyilvántartás · 91, 105

C

common law · 44, 47, 70, 72
Corpus Juris · 15, 95

Cs

csalások elleni küzdelem · 27, 31

D

definíciós hatalom · 17, 28, 48, 54, 75
dominóelv · 158

E,É

elévülés · 52, 57, 66, 125, 132
elkobzás, vagyoneklobzás · 59, 73, 106
elkobzási jogsegély · 151, 154
elsőbbség · 156
emberi jogok védelme · 18, 39, 59, 98, 111, 123, 156, 167

emberkereskedelem · 56
értékválasztási hatalom · 17, 28, 54, 141
eszközválasztási hatalom · 17, 24, 28, 141
európai bizonyítás-felvételi parancs · 108, 151, 154
európai elfogatóparancs · 50, 68, 98, 100, 102, 132
európai nyomozási határozat · 91, 109, 147, 151, 154
európai territorialitás elve · 95, 102
Európai Ügyészi Hivatal · 16, 27, 93, 96
exequatúr · 99, 111, 167

F

fokozatos jogtárgysértési láncolat · 77, 79
forum regit actum · 129, 152
forum shopping · 96, 101, 118, 136, 167

Gy

gyermekpornográfia · 57, 146

H

harmonizált tényállás · 62, 142, 158

I,Í

illegális migráció · 24, 31, 81, 86
in dubio pro reo · 128
ius puniendi · 17, 80, 89
ius poenale · 17

J

jogegységesítés · 59, 133, 144, 145, 169
jogerő · 114, 127, 129, 136
joghatóság · 30, 96, 99, 117, 118, Lásd
jogi személyek büntetőjogi felelőssége · 73, 165
jogközelítés · 23, 25, 31, 33, 38, 58, 80, 91, 103, 133, 144, 145, 146, 169

K

kábítószer-kereskedelem · 57, 124
katalógus-bűncselekmény · 50, 106
kettős inkrimináció · 50, 101, 104, 106
koherencia elve · 143
kölcsonös bizalom · 97, 128, 151
kölcsonös elismerés elve · 59, 97, 133, 154
környezetvédelem · 67
közös büntetőjogi hagyományok · 36, 113
közvetett hatály · 51, 156
közvetlen hatály · 51, 53, 156

L

lex certa · 44, 48, 50
lex mitior · 52, 102, 129
lex praevia · 44, 51, 52, 62, 64, 65, 66
lex scripta · 44, 48
lex stricta · 44, 48, 51, 54, 62, 67
locus regit actum · 151, 152
lojalitási alapelv · 22, 32, 73, 148, 150

M

megosztott hatáskör · 26, 84, 85
minimum-szankciók · 58, 142

N

ne bis in idem · 47, 113
nemzetközi büntetőbíráskodás · 18, 44

O,Ó

objektív büntetőjogi felelősség · 71, 73, 74,
165, 166
opt out · 105, 107

P

passerelle szabály · 26

pénzügyi érdekek · 23, 27, 59, 80, 86, 122,
148
pilléres szerkezet · 23, 50, 60, 95, 119, 156

R

represszió · 59, 102, 118, 156
represszív szankciók · 21, 71, 121, 142
res judicata · 115

S

Schengeni Végrehajtási Egyezmény · 116,
118, 123

Sz

szabályozási minimum · 23, 32, 55, 64, 67,
91, 103, 112, 146, 167
szubszidiaritás · 34, 76, 78, 83, 139, 144
szupranacionális szankciók · 21, 119, 142,
168

T

tettazonosság · 114, 120, 158
többségi döntéshozatal · 29
törvényesség elve · 43, 44, 48, 50, 51, 52,
74, 120, 150, Lásd

U,Ú

ugyanazon cselekmény · 124
ultima ratio · 34, 76, 80, 82, 85, 138
uniókonform jogértelmezés · 60, 62, 157

V

végleges elbírálás · 127
vészfék-eljárás · 29, 32, 103, 156
visszaesés · 105, 108

MÁSODLAGOS UNIÓS JOGANYAGOK JEGYZÉKE

- 1/2003/EK **rendelet** (2002. december 16.) a Szerződés 81. és 82. cikkében meghatározott versenyszabályok végrehajtásáról. HL L 1, 2003. január 4. 1-25.p.
- 2002/90/EK **irányelv** (2002. november 28.) a jogellenes be- és árutuzáshoz, valamint a jogellenes tartózkodáshoz történő segítségnyújtás meghatározásáról. HL L 328, 2002. december 5. 17-18.p. (magyar nyelvű különkiadás 19/6. kötet 64-65.p.)
- 2005/35/EK **irányelv** (2005. szeptember 7.) a hajók által okozott szennyezésről és a jogsértésekre alkalmazandó szankciók bevezetéséről. HL L 255, 2005. szeptember 30. 11-21.p.
- 2006/24/EK **irányelv** a nyilvános hírközlő hálózatok szolgáltatása keretében előállított vagy feldolgozott adatok megőrzéséről és a 2002/58/EK **irányelv** módosításáról. HL L 105., 2006. április 13. 54-63.p.
- 2008/99/EK **irányelv** (2008. november 19.) a környezet büntetőjog általi védelméről. HL L 328, 2008. december 6. 28-37.p.
- 2011/36/EU **irányelv** (2011. április 5.) az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról HL L 101, 2011. április 15. 1-11.p.
- 2011/92/EU **irányelv** (2011. december 13.) a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről, valamint a 2004/68/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról. HL L 335, 2011. december 17. 1-14.p.
- 2013/48/EU **irányelv** (2013. október 22.) a büntetőeljárás során és az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról, valamint valamely harmadik félnek a szabadságelvonáskor történő tájékoztatásához való jogról és a szabadságelvonás ideje alatt harmadik felekkel és a konzuli hatóságokkal való kommunikációhoz való jogról. HL L 294, 2013. november 6. 1-12.p.
- 2014/41/EU **irányelv** (2014. április 3.) a büntetőügyekben kibocsátott európai nyomozási határozatról. HL L 130.; 2014. május 1. 1-36.p.
- 2014/42/EU **irányelv** (2014. április 3.) a bűncselekmény elkövetési eszközeinek és az abból származó jövedelemnek az Európai Unión belüli befagyasztásáról és elkobzásáról. HL L 127, 2014. április 29. 39-44.p.
- 2000/383/IB **kerethatározat** (2000. május 29.) az euró bevezetésével kapcsolatos pénzhamisítás elleni, büntetőjogi és egyéb szankciókkal megvalósuló védelem megerősítéséről. HL L 140., 2000. június 14.
- 2001/220/IB **kerethatározat** (2001. március 15.) a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról. HL L 82, 2001. március 22. 1-4.p.
- 2002/584/IB **kerethatározat** (2002. június 13.) az európai letartóztatási parancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról. HL L 190., 2002. július 18. 1-20.p. (magyar nyelvű különkiadás 19/6. kötet 34-51.p.)
- 2002/946/IB **kerethatározat** (2002. november 28.) a jogellenes be- és árutuzáshoz, valamint a jogellenes tartózkodáshoz történő segítségnyújtás elleni küzdelem büntetőjogi keretének megerősítéséről. HL L 328, 2002. december 5. 1-3.p. (magyar nyelvű különkiadás 19/6. kötet 61-64.p.)
- 2003/577/IB **kerethatározat** (2003. július 22.) a vagyonnal vagy bizonyítékkal kapcsolatos biztosítási intézkedést elrendelő határozatoknak az Európai Unióban történő végrehajtásáról. HL L 196, 2003. november 1. 45-55.p.

2004/757/IB kerethatározat (2004. október 25.) a tiltott kábítószer- kereskedelem területén a bűncselekmények tényállási elemeire és a büntetésekre vonatkozó minimumszabályok megállapításáról. HL L 335, 2004. november 11. 8-11.p.

2005/214/IB kerethatározat (2005. február 24.) a kölcsönös elismerés elvének a pénz-büntetésekre való alkalmazásáról. HL L 76., 2005. március 22. 16-30.p.

2006/783/IB kerethatározat (2006. október 6.) a kölcsönös elismerés elvének a vagyon-elkobzást elrendelő határozatokra történő alkalmazásáról. HL L 328., 2006. november 24. 59-78.p.

2008/675/IB kerethatározat (2008. július 24.) az Európai Unió más tagállamaiban hozott ítéleteknek egy új büntetőeljárásban való figyelembevételéről. HL L 220., 2008. augusztus 15. 32-34.p.

2008/909/IB kerethatározata (2008. november 27.) a kölcsönös elismerés elvének büntetőügyekben hozott, szabadságvesztés büntetéseket kiszabó vagy szabadságelvonással járó intézkedéseket alkalmazó ítéleteknek az Európai Unióban való végrehajtása céljából történő alkalmazásáról. HL L 327., 2008. december 5. 27-46.p.

2008/947/IB kerethatározat (2008. november 27.) a kölcsönös elismerés elvének az ítéletekre és próbaidőt megállapító határozatokra való, a próbaidő alatti magatartási szabályok és alternatív szankciók felügyelete céljából történő alkalmazásáról. HL L 337., 2008. december 16. 102-122.p.

2008/978/IB kerethatározat (2008. december 18.) a büntetőeljárások során felhasználandó tárgyak, dokumentumok és adatok megszerzéséhez szükséges európai bizonyítás-felvételi parancsról. HL L 350., 2008. december 30. 72-92.p.

2009/829/IB kerethatározat (2009. október 23.) a kölcsönös elismerés elvének az Európai Unió tagállamai közötti, az előzetes letartóztatás alternatívájaként felügyeleti intézkedéseket elrendelő határozatokra történő alkalmazásáról. HL L 294., 2009. november 11. 20-40.p.

2009/315/IB kerethatározat (2009. február 26.) a bünygyi nyilvántartásból származó információk tagállamok közötti cseréjének megszervezéséről és azok tartalmáról. HL L 93, 2009. április 7. 23-32.p.

2009/948/IB kerethatározat (2009. november 30.) a joghatóság gyakorlásával kapcsolatos, büntetőeljárások során felmerülő összeütközések megelőzéséről és rendezéséről. HL L 328, 2009. december 15. 42-47.p.

HIVATKOZOTT EUB JOGESETEK JEGYZÉKE

- 14/68 Walt Wilhelm és mások v Bundeskartellamt (1969. február 13.)
41/69 ACF Chemiefarma NV v Bizottság (1970. február 15.)
45/69 Boehringer Mannheim GmbH v Bizottság (1970. július 15.)
7/72 Boehringer Mannheim GmbH v Bizottság (1972. december 14.)
120/78 Rewe-Zentral AG v Bundesmonopolverwaltung für Branntwein (1979. február 20.)
154/78 S.P.A. Ferriere Valsabbia és mások v Bizottság (1980. március 18.)
8/81 Becker v Finanzamt Münster-Innenstadt (1982. január 19.)
63/83 The Queen v Kent Kirk (1983. április 20.)
188/82 Thyssen Aktiengesellschaft v Bizottság (1983. november 16.)
14/83 Von Colson and Kamman v Land Nordrhein Westfalen (1984. április 10.)
80/86 Kolpinghuis Nijmegen BV szembeni büntetőeljárás ügye (1987. október 8.)
68/88 Bizottság v Görögország (1989. szeptember 21.)
C-326/88 Anklagemyndigheden (Public Prosecutor) v Hansen & Søn I/S (1990. július 10.)
C-7/90 Vandevenne és társai elleni büntetőeljárás ügye (1991. október 2.)
C-6/90 és C-9/90 Andrea Francovich v Olasz Köztársaság, Danila Bonifaci és társai v Olasz Köztársaság (1991. november 9.)
C-240/90 Németország v Bizottság (1992. október 27.)
C-74/95 és C-129/95 Ismeretlen személy elleni büntetőeljárás ügye (1996. december 12.)
C-29/95 Eckehard Pastoors és Trans-Cap GmbH v Belgischer Staat (1997. január 23.)
C-177/95 Ebony Maritime v Prefetto Della Provincia Di Brindisi (1997. február 27.)
C-129/96 Inter-Environnement Wallonie ASBL v Région wallonne (1997. december 18.)
C-210/00 Käserei Champignon Hofmeister GmbH & Co. KG v Hauptzollamt Hamburg-Jonas (2002. július 11.)
C-462/01 Ulf Hammarsten elleni büntetőeljárás ügye (2003. január 16.)
C-187/01 és C-385/01 Hüseyin Gözütok és Klaus Brügge elleni büntetőeljárás ügye (2003. február 11.)
C-469/03 Filomeno Mario Miraglia elleni büntetőeljárás ügye (2003. szeptember 22.)
C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P and C-219/00 P, Aalborg Portland és mások v Commission (2004. január 7.)
C-387/02, C-391/02 és C-403/02 Silvio Berlusconi, Sergio Adelchi, Marcello Dell'Utri és mások elleni büntetőeljárás ügye (2005. május 3.)
C-176/03 Bizottság v Tanács (2005. szeptember 13.)
C-144/04 Werner Mangold v Rüdiger Helm (2005. november 22.)
C-436/04 Léopold Henri Van Esbroeck elleni büntetőeljárás ügye (2006. március 9.)
C-212/04 Konstantinos Adeneler és mások v Ellinikos Organismos Galaktos (ELOG) (2006. július 4.)
C-467/04 Giuseppe Francesco Gasparini és társai elleni büntetőeljárás ügye (2006. szeptember 28.)
C-150/05 Jean Leon van Straaten v Hollandia és Olaszország (2006. szeptember 28.)
C-303/05 Advocaten voor de Wereld VZW (2007. május 3.)
C-288/05 Jürgen Kretzinger elleni büntetőeljárás ügye (2007. július 18.)
C-367/05 Norma Kraaijenbrink elleni büntetőeljárás ügye (2007. július 18.)

C-440/05 Bizottság v Tanács (2007. október 23.)
C-308/06 International Association of Independent Tanker Owners (Intertanko) és mások v Secretary of State for Transport (2008. június 3.)
C-296/08/PPU Ignacio Pedro Santesteban Goicoechea elleni kiadatási eljárás ügye (2008. augusztus 12.)
C-491/07 Vladimir Turanský ellen folytatott büntetőeljárás ügye (2008. december 22.)
C-489/10 Lukasz Marcin Bonda (2012. június 5.)
C-188/10 és C-189/10 Melki és Abdeli egyesített ügyek (2010. június 22.)
C-261/09 Gaetano Mantello ellen kibocsátott európai elfogatóparancs végrehajtására vonatkozó eljárás (2010. november 16.)
C-17/10 Toshiba Corporation és mások v Urad pro ochranu hospodarske souteze (2012. február 14.)
C-466/11 Currà és társai ügye (2012. július 12.)
C-617/10 Åklagaren v Hans Åkerberg Fransson (2013. február 26.)
C-399/11 Stefano Melloni elleni büntetőeljárás ügye (2013. február 26.)
C-168/13 PPU Jeremy F. v Premier ministre (2013. május 30.)
C-60/12 Marián Balázssal szemben kiszabott pénzbüntetés végrehajtása iránti eljárás ügye (2013. november 4.)
C-293/12 és C-594/12 Digital Rights Ireland Ltd (C-293/12) v Minister for Communications, Marine and Natural Resources és társai és Kärntner Landesregierung (C-594/12) és társai (2014. április 8.)
C-129/14 PPU Zoran Spasic ellen folytatott büntetőeljárás ügye (2014. május 27.)
C-398/12 M ellen folytatott büntetőeljárás ügye (2014. június 5.)

IRODALOM

ALBRECHT, PETER-ALEXIS – BRAUM, STEFAN: Kontingentes „Europäisches Strafrecht“ in actio: Schwerpunkte, Konturen, Defizite. *KritV* 2001/3 312-348.p.

ALEGRE, SUSIE – LEAF, MARISA: Mutual Recognition in European Judicial Cooperation: A Step Too Far Too Soon? Case Study – the European Arrest Warrant. *European Law Journal* 2004/10 200-217.p.

ASHWORTH, ANDREW: *Principles of Criminal Law*. Clarendon Law Series, 1995.

ASP, PETER: The Importance of the Principles of Subsidiarity and Coherence in the Development of EU EuCLR 2011/1 44-55.p.

AUER, MARIETTA: Neues zu Umfang und Grenzen der richtlinienkonformen Auslegung *NJW* 2007/16 1106-1109.p.

BACHMEIER WINTER, LORENA: European investigation order for obtaining evidence in the criminal proceedings. Study of the proposal for a European directive. *ZIS* 2010/9 580-589.p.

BAKER, ESTELLA: Taking European Criminal Law Seriously. *CMLR* 1998. 361-380.p.

BÁRD, KÁROLY: Az Európai Emberi Jogi Egyezmény szerepe az „európai” büntetőjog alakításában. *Büntetőjogi Kodifikáció* 2003/3 3-12.p.

BÁRD, PETRA: Az ír gázoló és az európai büntetőjog. *Szuverén* 2014. március 17.

BASSIOUNI, M. CHERIF: *International Criminal Law I-III*. Brill, 1999.

BATÓ, SZILVIA: Törvényesség törvény nélkül: Az anyagi jogi legalitás elve a Csemegi-kódex előtt. In: Homoki-Nagy Mária (szerk.) *Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról: IV. Szegedi Jogtörténeti Napok*. Szegedi Egyetemi Kiadó - Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2011. 29-40.p.

BEGEMEIER, MORITZ: Zur Reichweite der unionsrechtskonformen Auslegung im deutschen Straf- und Strafverfahrensrecht am Beispiel der „Spector Photo Group“ Entscheidung des EuGH. Zugleich Anmerkung zu EuGH C-45/08 (Spector) *HRRS* 2010 Nr. 2 179-185.p.

BESSELINK, LEONARD – PENNINGS, FRANS – PRECHAL, SACHA: *The Eclipse of the Legality Principle in the European Union*. Kluwer Law International, 2011.

BLUTMAN, LÁSZLÓ: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban. Második, átdolgozott kiadás*. hvgorac, Budapest, 2013.

VON BOGDANDY, ARMIN: Neither an International Organisation nor a Nation State: the EU as a Supranational Federation. In: *The Oxford Handbook of the European Union* (szerk.: Jones, Erik – Menon, Anand – Weatherill, Stephen) Oxford University Press, 2012. 761-776.p.

BOHNERT, JEAN-FRANCOIS – LAGODNY, OTTO: Art. 54. SDÜ im Lichte der nationalen Wiederaufnahmegründe. *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 2000/12 636-640.p.

BOJANIĆ, IGOR – DERENČINOVIĆ, DAVOR – HORVATIĆ, ŽELJKO – KRAPAC, DAVOR – SERŠIĆ, MAJA: *Theory of Joint Criminal Enterprise and International Criminal Law – Challenged and Controversies*. Academy of Croatian Legal Sciences, 2007.

BÖSE, MARTIN: *Strafen und Sanktionen im Europäischen Gemeinschaftsrecht*. Göttingen, 1996.

BÖSE, MARTIN: Der Grundsatz „ne bis in idem“ in der Europäischen Union (Art. 54 SDÜ). *Goltdammer’s Archiv für Strafrecht* 2003. 744-763.p.

BÖSE, MARTIN: Die Entscheidung des Bundesverfassungsgerichts zum Vertrag von Lissabon und ihre Bedeutung für die Europäisierung des Strafrechts ZIS 2010/2 76-91.p.

BÖSE, MARTIN: The principle of proportionality and the protection of legal interests. EuCLR 2011/1 35-43.p.

BRAUM, STEFAN: Das „Corpus Juris” - Legitimität, Erforderlichkeit und Machbarkeit. Juristen Zeitung 2000/10 493-500.p.

BRAUM, STEFAN: Das Prinzip der gegenseitigen Anerkennung. Historische Grundlagen und Perspektiven europäischer Strafrechtsentwicklung. Goldammer's Archiv. 2005/4. 681-699.p.

BURKHARD, CHRISTOPH – BRODOWSKI, DOMINIK: Art. 50 Charta der Grundrechte der Europäischen Union und das europäische ne bis in idem nach dem Vertrag von Lissabon. Strafverteidiger Forum 2010/5 179–186.p.

CHEESMAN, SAMANTHA JOY: European criminal perspectives on the right to fair trial. In: Állam- és Jog - kodifikációs kihívások napjainkban. (szerk.: Fantoly Zsanett, Gácsi Anett Erzsébet). Szeged, 2013. 191-204.p.

CONWAY, GERARD: Conflicts of Competence Norms in EU Law and the Legal Reasoning of the ECJ. German Law Journal 2010/9 966-1005.p.

CRAIG, PAUL – DE BÚRCA, GRÁINNE: Text, Cases and Materials. Oxford University Press, 2011.

CSÁSZÁR MÁTYÁS: Az Európai Unió intézményi jogi aktusai. Pólay, Szeged, 2013.

CSÚRI, ANDRÁS: Naming and shaping. The changing structure of actors involved in the protection of EU finances. eucrim 2012/2 79-83.p.

CUERDA, ANTONIO: Besitzt die Europäische Gemeinschaft ein ius puniendi? In: Festschrift für Herbert Tröndle zum 70. Geburtstag am 24. August 1989 (szerk.: Jescheck - Vogler). Berlin. New York, 1989. 367-377.p.

DANNECKER, GERHARD: Die Entwicklung des Strafrechts unter dem Einfluß des Gemeinschaftsrechts. Jura 1998/2. 79-87.p.

DANNECKER, GERHARD: Der zeitliche Geltungsbereich von Strafgesetzen und der Vorrang des Gemeinschaftsrechts. ZIS 2006/7 309-317.p.

DE BÚRCA, GRÁINNE: The Evolution of EU Human Rights Law. In: The Evolution of EU Law (szerk.: Paul Craig – Gráinne de Búrca). Oxford University Press, 2011. 465-498.p.

PAUL DE HERT – KAREN WEIS – NATHALIE CLOO SEN: The Framework Decision of 18 December 2008 on the European Evidence Warrant for the Purpose of Obtaining Objects, Documents and Data for Use in Criminal Matters. New Journal of European Criminal Law 2009. Special Edition 55-78.p.

DELMAS-MARTY, MIREILLE: A Corpus Juris szükségessége, legitimitása és megvalósíthatósága. Magyar Jog 2000/11 641-645.p.

DE NORIEGA, ANTONIO ESTELLA: The EU Principle of Subsidiarity and Its Critique. Oxford University Press, 2002.

DE WITTE, BRUNO: Direct effect, primacy and the nature of the legal order. In: The Evolution of EU Law (szerk.: Paul Craig – Gráinne de Búrca). Oxford University Press, 2011. 323-362.p.

DINE, JANET: European Community Criminal Law? CLR 1993. 246-254.p.

DOUGLAS-SCOTT, SIONAIDH: Constitutional Law of the European Union. Pearson Education, 2002.

ECKSTEIN, KEN: Im Netz des Unionsrechts – Anmerkungen zum Fransson-Urteil des EuGH. ZIS 2013/5 220-225.p.

- ELEK, BALÁZS: A jogerő a büntetőeljárásban. Debreceni Egyetem, 2012.
- FARKAS, ÁKOS: Új alkotmányos elv a magyar büntetőeljárás bizonyításában? A kölcsönös elismerés elve. In: A büntető ítélet igazságtartalma (szerk.: Erdei, Árpád. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 45-57.p.
- FARKAS, ÁKOS: Az Európai Bíróság és a kölcsönös elismerés elvének hatása az európai büntetőjog fejlődésére Miskolci Jogi Szemle, 2011. 62-77.p.
- FAZEKAS, FLÓRA: A Német Szövetségi Alkotmánybíróság ítélete a Lisszaboni Szerződés alkotmányosságáról. Európai Jog 2010/1 13-20.p.
- FELIX, DAGMAR: Die Einheit der Rechtsordnung. Mohr Siebeck, 1998.
- FENYVESI CSABA – HERKE CSONGOR – TREMMEL FLÓRIÁN: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2004.
- FICHERA, MASSIMO: The European Arrest Warrant and the Sovereign State: A Marriage of Convenience? European Law Journal 2009/1 70–97.p.
- FLETCHER, GEORGE P.: Rethinking Criminal Law. Oxford University Press, 1978 (2000).
- FLETCHER, GEORGE P.: Basic Concepts of Criminal Law. Oxford University Press, 1998.
- FLETCHER, GEORGE P.: Parochial versus Universal Criminal Law. Journal of International Criminal Justice 2005/3 20-34.p.
- FLETCHER, MARIA: The Problem of Multiple Criminal Prosecutions: Building an Effective EU Response. Yearbook of European Law, Glasgow, 2007. <http://eprints.gla.ac.uk/3811/>
- FUCHS, HELMUT: Bemerkungen zur gegenseitigen Anerkennung justizieller Entscheidungen. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 2004/2 368-371.p.
- GALANT, KENNETH S.: The Principle of Legality in International and Comparative Criminal Law. 2007. <http://ssrn.com/abstract=997424>
- GAZEAS, NIKOLAOS: Die Europäische Beweisanordnung – Ein weiterer Schritt in die falsche Richtung? Zeitschrift für Rechtspolitik 2005/1 18-22.p.
- GEBBIE, GEORGE C.: Conflict of European Jurisdiction – a matter of concurrence. New Journal of European Criminal Law 2009. special edition. 11-15.p.
- GELAUFF, G. M. M. – GRILO, ISABEL – LEJOUR, ARJAN M. (szerk.): Subsidiarity and Economic Reform in Europe. Springer, 2008.
- GELLÉR, BALÁZS JÓZSEF: A magyar büntetőjog tankönyve I. Általános tanok. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008.
- GELLÉR, BALÁZS JÓZSEF: Legality on Trial. Eötvös University Press, 2012.
- GLEB, SABINE: Zum Prinzip der gegenseitigen Anerkennung. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 2004/2 354-367.p.
- GOMBOS, KATALIN: Igazságügyi együttműködés polgári ügyekben. Igazságügyi együttműködés az Európai Unióban (szerk.: Blutman László). Szegedi Európa-jogi Szakkönyvtár, Szeged, 2005.
- GOMBOS, KATALIN: Bírói jogvédelem az Európai Unióban – Lisszabon után. Complex, Budapest, 2011.
- GÓRSKI, ADAM – HOFMANSKI, PIOTR: The European Arrest Warrant and its Implementation in the Member States of the European Union. Beck, Varsó, 2008.
- GRÖBLINGHOFF, STEFAN: Die Verpflichtung des deutschen Gesetzgebers zum Schutz der Interessen der Europäischen Gemeinschaften. Schriften zum gesamten Wirtschaftsstrafrecht 24. Heidelberg, 1996.
- GROPP, WALTER: Strafrecht. Allgemeiner Teil. Springer, 2005.

HAGGENMÜLLER, SARAH – JUNG, HEIKE – STUCKENBERG, CARL-FRIEDRICH: „Ultima ratio” – ein Prinzip in Gefahr? Ein Tagungsbericht. Goldtdammer’s Archive 2012/12 636-641.p.

HALL, JEROME: General Principles of Criminal Law. Second ed. Indianapolis. 1960. The Lawbook Exchange, New Jersey, Reprint 2005.

HARDING, CHRISTOPHER: Exploring the intersection of European law and national criminal law. ELR 2000/25 374-390.p.

HECKER, BERND: Das Prinzip „Ne bis in idem” im Schengener Rechtsraum. Strafverteidiger 2001/5 306-311.p.

HECKER, BERND: Europäisches Strafrecht, 4. kiadás, Springer, 2012.

HEITZER, ANNE: Punitive Sanktionen im Europäischen Gemeinschaftsrecht. Heidelberg, 1995.

HEFENDEHL, ROLAND: Europäisches Strafrecht: bis wohin und nicht weiter? ZIS 2006/6 229-236.p.

HEFENDEHL, ROLAND: Europäischer Umweltschutz: Demokratiespritze für Europa oder Brüsseler Putsch? ZIS 2007/4 161-167.p.

HEFENDEHL, ROLAND: Der fragmentarische Character des Strafrechts. Juristische Arbeitsblätter 2011/6 401-404.p.

HERLIN-KARNELL, ESTER: Subsidiarity in the Area of EU Justice and Home Affairs Law – A Lost Cause? European Law Journal 2009/3 351–361.p.

HOLLÁN, MIKLÓS: Vagyonekobbzás. Bűncselekményből eredő vagyon elvonása. Budapest, hvgorac, 2008.

HOLLÁN MIKLÓS – LŐRIK JÓZSEF – OSZTOVITS ANDRÁS – VARGA ISTVÁN – VÉGVÁRI RÉKA: 57.§ [Bíróági eljárási garanciák] In: (szerk.: Jakab András) Az Alkotmány kommentárja. Századvég, Budapest, 2009. 2053-2174.p.

JANS, JAN H.: Europeanization of Public Law. Europa Law Publishing, 2007.

JANSSENS, CHRISTINE: The Principle of Mutual Recognition in EU Law. Oxford University Press, 2013.

JAREBORG, NILS: Criminalization as Last Resort (Ultima Ratio). Ohio State Journal of Criminal Law 2004/2 521-534.p.

JAREBORG, NILS: Lecture on Principles. In: Festschrift für Heike Jung (szerk.: Heinz Müller-Dietz, Egon Müller, Karl-Ludwig Kunz, Henning Radtke, Guido Britz, Carsten Momsen, Heinz Koriath). Nomos, 2007. 361-368.p.

JESCHECK, HANS-HEINRICH: Die Strafgewalt übernationaler Gemeinschaften. ZStW 1953. 496-518.p.

JESCHECK, HANS-HEINRICH – WEIGEND, THOMAS: Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. Berlin, 1996.

JOHANNES, HARTMUT: Das Strafrecht im Bereich der Europäischen Gemeinschaften. Europarecht 1968/1 63-126.p.

JOUR-SCHRÖDER, ALEXANDRA – WASMEIER, MARTIN: Vorbemerkung zu den Artikeln 29 bis 42 EU. Kommentar zum Vertrag über die Europäische Union und zur Gründung der Europäischen Gemeinschaft (szerk.: von der Groeben, Hans – Schwarze, Jürgen) Nomos, 2003.

KADELBACH, STEFAN: Kapitel 29. In EMRK/GG Konkordanzkommentar (Grote – Marauhn). Mohr Siebeck. 2006. Széjlegyszám 8-21.

KAIIFA-GBANDI, MARIA: The Importance of Core Principles of Substantive Criminal Law for a European Criminal Policy Respecting Fundamental Rights and the Rule of Law. EuCLR 2011/1 7-34.p.

- KARDOS, GÁBOR: A közösségi jog forrásai és működése. In: Európai közjog és politika 1. kiadás (szerk.: Kende Tamás). Osiris, Budapest, 1998. 275-301.p.
- KARSAI, KRISZTINA: Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései. KJK-Kerszöv, 2004.
- KARSAI, KRISZTINA: Az „asszimilációs szabályozás” jellegzetességei a közösségi jogban. Állam- és Jogtudomány 2004/3-4 273-292.p. (2004b)
- KARSAI, KRISZTINA: Az európai büntetőjog rögös útján. Magyar Jog 2006/1 1-10.p.
- KARSAI, KRISZTINA: Az Európai Bíróság büntetőjogi ítélkezése. Szegedi Európa-jogi Szakkönyvtár, Szeged. 2007.
- KARSAI, KRISZTINA: A kétszeres eljárás alapelvei tilalmának európai érvényessége. In: Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére (szerk.: Nagy Ferenc). Pólay Elemér Alapítvány. Szeged, 2007. 85-101.p.
- KARSAI, KRISZTINA: The principle of mutual recognition. Zbornik Padova. Collected Papers XLII 1-2/2008. Novi Sad Faculty of Law, Serbia. 941-954.p.
- KARSAI, KRISZTINA: Jogirodalmi viták az Alkotmánybíróság egy határozata nyomán, avagy a büntetőjogi törvényesség elve és a nemzetközi bűnügyi együttműködés. In: Tanulmányok Ruzsoly József 70. születésnapjára (szerk.: Balogh Elemér – Homoki-Nagy Mária) Acta Jur. et Pol. Szeged, 2010. 445-454.p.
- KARSAI, KRISZTINA: „The Fruit of the Poisonous Tree Doctrine” im europäischen Kontext. In: Beiträge zum deutschen und türkischen Strafrecht und Strafprozessrecht. Die Entwicklung von Rechtssystemen in ihrer gesellschaftlichen Verankerung (szerk.: Walter Gropp – Adem Sözüer – Bahri Öztürk – Liane Wörner). Gießener Schriften zum Strafrecht und zur Kriminologie. Nomos, 2010. 107-127.p. (2010b)
- KARSAI, KRISZTINA: Az EUMSZ 82-89. cikke In: Az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződések magyarázata 1-3. (szerk.: Osztovits András) Complex, Budapest, 2011. 1677-1774.p.
- KARSAI, KRISZTINA: Fogyasztóvédelem és büntetőjog. HVG-ORAC, Budapest, 2011. (2011b)
- KARSAI, KRISZTINA: Az európai kriminálpolitika megszületése. (Fordítás) Európai Jog 2012/ 9-18.p.
- KARSAI, KRISZTINA: Az ultima ratio elvről – másképpen. In: „Sapientia sat...” Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára (szerk.: Juhász Zsuzsanna, Nagy Ferenc, Fantoly Zsannett). Acta Jur. et Pol. Tomus LXXIV. Szeged, 2012. 253-260.p.
- KARSAI, KRISZTINA: Emberi jogok védelme és az európai nyomozási határozat. Rendészet és emberi jogok 2012/3 23-33.p. (2012b)
- KARSAI, KRISZTINA: Ius Puniendi of the European Union (Az Európai Unió ius puniendije). In: Emberek őrzője. Tanulmányok Lőrincz József tiszteletére (szerk.: Hack Péter – Koósné Mohácsi Barbara) Elte Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 117-128.p.
- KARSAI, KRISZTINA – LIGETI, KATALIN: Magyar alkotmányosság a bűnügyi jogsegélyjog útvesztőiben. Magyar Jog 2008/6 399-408.p.
- KARSAI, KRISZTINA – SZOMORA, ZSOLT: Criminal Law in Hungary. Kluwer International, 2010.
- KEIJZER, NICO: The European Arrest Warrant and Human Rights. Current Issues in European Law and the Protection of Financial Interests, Dubrovnik, 13-14 May 2005. Asser Institute. www.asser.nl
- KENGYEL MIKLÓS: Magyarország tíz éve az Európai Unió polgári igazságügyi együttműködésében. Magyar Jog 2014/5257-267.p.
- KENGYEL, MIKLÓS – HARSÁGI, VIKTÓRIA: Európai polgári eljárásjog. Osiris, 2009.

- KIRÁLY, TIBOR: Büntetőeljárás jog. 3. kiadás. Osiris, Budapest, 2003.
- KIS, NORBERT: A bűnösségi elv hanyatlása a büntetőjogban. Unió, 2005.
- KIS, NORBERT: Az Európai Unió és a tagországok hatáskörei az adminisztratív büntetések területén. In: Az Európai Unió mint a szabadság, a biztonság és a jog térsége – Magyarország az Európai Unióban 2004-2014 (szerk.: Hollán, Miklós). Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó, Budapest. Várható megjelenés 2014.
- KLIMEK, LIBOR: European Arrest Warrant: Procedural Instrument for Public Order Enforcement in the EU's Area of Freedom, Security and Justice. In: Czech Yearbook of International Law 2012. Juris Publishing (szerk.: Belohlavek - Rozehnalova). Huntington, New York, 2012. 3-18. p.
- KLIP, ANDRÉ: European Criminal Law. Intersentia, 2009.
- KLIP, ANDRÉ (szerk.): Substantive Criminal Law of the European Union. Maklu, 2011.
- KREB, CLAUS: Nulla poena nullum crimen sine lege. In: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. 2010. www.mpepil.com
- KUBICIEL, MICHAEL: Das Lissabon-Urteil und seine Folgen für das Europäische Strafrecht. Goldtdammer' Archiv 2010. 99-114.p.
- KUHNERT, KATHRIN: Bosphorus – Double standards in European human rights protection? Utrecht Law Review 2006/2 177-189.p.
- LACNY, JUSTYNA – SZWARC, MONIKA: Legal Nature of European Union Agricultural Penalties. Comments on the ECJ Ruling in Case C-489/10 Ł. Bonda. eucrim 2012/4 170-174.p.
- LAGODNY, OTTO: Grundrechte als Auslieferungsgegenrechte, Neue Juristische Wochenschrift 1988. 2146-2157.p.
- LAGODNY, OTTO: Strafrecht vor den Schranken der Grundrechte, 1996.
- LÉVAL, ILONA: Corpus Juris Europae, Európai büntetőjog és ügyészség az EU pénzügyi érdekeinek védelmére? Európai Tükör 1998/4 65-91.p.
- LIEBAU, TOBIAS: „Ne bis in idem” in Europa. Zugleich ein Beitrag zum Kartellsnaktionenrecht in der EU und zur Anrechnung drittstaatlicher Kartellsanktionen. BWV, Berlin, 2005.
- LIGETI, KATALIN: A jogállami büntetőjogról. In: Büntetendőség, büntethetőség. (Szerk.: Wiener) Budapest, 1997. 118-123.p.
- LIGETI, KATALIN: Europäisches Strafrecht. Budapest, 2000.
- LIGETI, KATALIN: European Criminal Law: Administrative and Criminal Sanctions as Means of Enforcing Community Law. Acta Juridica Hungarica 2000/3-4 199-212.p.
- LIGETI, KATALIN: Büntetőjog és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban. KJK-Kerszöv, Budapest, 2004. 63-73.p.
- LIGETI, KATALIN: Mutual recognition of financial penalties in the European Union. International Review of Penal Law 2006/1-2.
- LIGETI, KATALIN: Bevezetés. In: Az európai büntetőjogi kézikönyve (szerk.: Kondrosi, Ferenc – Ligeti, Katalin). Magyar Közlöny Kiadó, 2009. 19-29.p. (2009a)
- LIGETI, KATALIN: The Principle of Mutual Recognition in Criminal Matters in Hungary. In: Gisele Vernimmen – Van Tiggelen – Laura Surano – Anne Weyembergh (szerk.): The Future of Mutual Recognition in Criminal Matters in the European Union (Brüsszel: Université Bruxelles 2009) 259–281.p. (2009b)
- LIGETI, KATALIN: Rules on the Application of ne bis in idem in the EU. Is Further Legislative Action Required? eucrim 2009/1-2 37-42.p. (2009c)

LIGETI, KATALIN: The European Public Prosecutor's Office: Which Model? In: (szerk.: Klip, André) *Substantive Criminal Law of the European Union*. Maklu, 2011. 51-67.p.

LIGETI, KATALIN: *Toward a Prosecutor for the European Union: Volume 1 (Modern Studies in European Law)* Beck/Hart, 2013.

MANSDORFER, MARCO: *Das Prinzip des ne bis in idem im europäischen Strafrecht*. Duncker & Humblot, Berlin, 2004.

MARINKÁS, GYÖRGY: Az emberi jogok védelmének fejlődése az Európai Unióban: az Unió csatlakozása az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez. *Miskolci Jogi Szemle* 2013/1 97-120.p.

MEZEI, PETER: 'Not Twice for the Same': Double Jeopardy Protections Against Multiple Punishments. In: (szerk.: Badó, Attila) *Fair Trial and Judicial Independence*. Springer, Heidelberg-New York-Dordrecht-London, 2014. 197-219.p.

M. NYITRAI, PÉTER: *Nemzetközi és európai büntetőjog*. Osiris, 2006.

MANOLEDAKIS, IOANNIS: Das Corpus Juris als falsche Grundlage eines gesamteuropäischen Strafrechtssystems. *Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft* 1999/2 181-190.p.

MOLL, DIETMAR: *Europäisches Strafrecht durch nationales Blankettgesetzgebung?* Göttingen, 1998.

NAGY, FERENC: *A magyar büntetőjog általános része*. HVGORAC, Budapest, 2010.

NAGY, FERENC: *Anyagi büntetőjog – Általános rész 1. Fundamenta Fontium Juris Criminalis*, Szeged, Jurisperitus, 2014.

NAGY, FERENC – SZOMORA, ZSOLT: The Development of the Hungarian Criminal Law over the Past Twenty Years. In: *Transformation of Hungarian Legal Order 1985-2005*. Eds: A. Jakab, A.F. Tatham, P. Takács. *Kluwer International Law*. The Hague, 2007 191-206.p.

NAZZINI, RENATO: Fundamental Rights beyond Legal Positivism: Rethinking the Ne Bis in Idem Principle in EU Competition Law. *Journal of Antitrust Enforcement* 2014/4 1-35.p.

NELLES, URSULA: *Europäisierung des Strafverfahrens - Strafprozeßrecht für Europa?* *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 1997/4 727-755.p.

NESTLER, CORNELIUS: *Europäisches Strafprozessrecht*. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 2004/2 332-352.p.

NESTLER, NINA: Das Ende des Vollstreckungselements im (teil-)europäischen Doppelbestrafungsverbot? Überlegungen zum Verhältnis des Art. 50 GR-Charta zu Art. 54 SDÜ. *HRRS* 2013/9 338-344.p.

OEHLER, DIETRICH: *Fragen zum Strafrecht der Europäischen Gemeinschaft*. In: *Festschrift für Hans-Heinrich Jescheck zum 70. Geburtstag* (Szerk.: Vogler/Herrmann). Berlin, 1985. 1399-1410.p.

OSZTOVITS, ANDRÁS: EUMSZ 81. cikk. Igazságügyi együttműködés polgári ügyekben. In: *Az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződések magyarázata* 1-3. (szerk.: Osztovits András) *Complex*, Budapest, 2011. 1667-1676.p.

OSZTOVITS, ANDRÁS: Alapjogi Charta 50-53.cikk. In: *Az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződések magyarázata* 1-3. (szerk.: Osztovits András) *Complex*, Budapest, 2011.567-577.p. (2011b)

OPPERMANN, THOMAS: *Europarecht: Ein Studienbuch*. München, 1999.

PACKER, HERBERT L.: *The Limits of Criminal Sanctions*. Stanford University Press, 1968

- PARRY, DEBORAH: Product quality and criminal law. *Journal of Criminal Policy* 25, 2002, 439-456.p.
- PEERS, STEVE: Mutual recognition and criminal law in the European Union: has the Council got it wrong? *Common Market Law Review* 2004/41 5-36.p.
- PEERS, STEVE: The proposed European Investigation Order: Assault on human rights and national sovereignty. *Statewatch analysis*. 2010. www.statewatch.org
- PEERS, STEVE: EU Justice and Home Affairs Law (Non-Civil). In: *The Evolution of EU Law* (ed: Paul Craig – Gráinne de Búrca). Oxford University Press, 2011. 269-298.p.
- PERISTERIDOU, CHRISTINA: The Principle of *lex certa* in National Law and European Perspectives. In: (szerk.: Klip, André) *Substantive Criminal Law of the European Union*. Maklu, 2011.69-95.p.
- PRADEL, JEAN – CORSTENS, GEERT: *Droit pénal européen*. Paris, 1999.
- RAITIO, JUHA: *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Kluwer Academic Publisher, 2003.
- RAITIO, JUHA: The Principle of Legal Certainty as a General Principle of EU Law. In: *General Principles of EC Law in a Process of Development* (szerk.: Bernitz, Ulf – Nergelius, Joakim – Cardner, Cecilia), Kluwer Law International, 2008. 47-73.p.
- RISSE, MARIA MARTINA: Die Anwendbarkeit von EU-Grundrechten improzessualen und materiellen Strafrecht. *HRSS* 2014/3 93-107.p.
- ROSIK, PRZEMYSŁAW KAMIL: The ne bis in idem Principle in Proceedings Related to Anti-Competitive Agreements in EU Competition Law. *Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies* 2012/5 111-135.p.
- RÖBEN, VOLKER: EUV Vor Art. 29. In: *Das Recht der Europäischen Union*. (szerk.: Grabitz – Hilf) C.H. Beck, München, 2004.
- ROXIN, CLAUDIUS: *Strafrecht. Allgemeiner Teil*. 4. Auflage. München, C. H. Beck, 2006.
- RUGGERI, STEFANO: Transnational inquiries and the protection of fundamental rights in comparative law. Models of gathering overseas evidence in criminal matters. In: (szerk.: Ruggeri, Stefano) *Transnational inquiries and the protection of fundamental rights in criminal proceedings*. Springer, 2013. 533-573.p.
- SATZGER, HELMUT: *Die Europäisierung des Strafrechts*. Heymanns, 2001.
- SCHÖNKE – SCHRÖDER: *Strafgesetzbuch: StGB Kommentar*. C.H. BECK, 29. kiadás, 2014.
- SCHMIDT, VIVIEN A.: The European Union: Democratic Legitimacy in a Regional State? *Journal of Common Market Studies* 2004/5 975-997.p.
- SCHUHR, JAN C.: Der „Grundsatz der Gesetzmäßigkeit der Strafen“ im Recht der Europäischen Union. In: (szerk.: Kudlich, Hans – Montiel, Juan Pablo – Schuhr, Jan C.) *Gesetzlichkeit und Strafrecht*. Duncker&Humblot, 2012. 255-280.p.
- SCHÜNEMANN, BERND: Fortschritte und Fehltritte in der Strafrechtspflege der EU. *Goldammer's Archiv* 2004/4 193-209.p.
- SCHÜNEMANN, BERND – ROGER, BENJAMIN: Stellungnahme zum Grünbuch der EU-Kommission „Erlangung verwertbarer Beweise in Strafsachen aus einem anderen Mitgliedstaat“ (KOM [2009] 624 endg.). *ZIS* 2010/2 92-99.p.
- SCHWARPLIES, GIESBERT: *Die rechtsgeschichtliche Entwicklung des Grundsatzes „ne bis in idem“ im Strafprozeß*, Zürich. 1970.
- SEVENSTER, HANNA G.: Criminal Law an EC Law. *CMLR* 1992/1 29-70.p.
- SIEBER, ULRICH: Europäische Einigung und Europäisches Strafrecht. *ZStW* 1991/4 957-979.p.

SIEBER, ULRICH: Memorandum für ein Europäisches Modellstrafgesetzbuch. Juristen Zeitung 1997/8 369-380.p.

SINN, ARNDT: Draft models of a regulatory mechanism for the avoidance of jurisdictional conflicts. In: In: Jurisdiktionskonflikte bei grenzüberschreitender Kriminalität. Ein Rechtsvergleich zum Internationalen Strafrecht (szerk.: Sinn, Arndt). V&R unipress, Osnabrück, 2012. 597-616.p.

STEINBACH, ARMIN: The Lisbon Judgment of the German Federal Constitutional Court – New Guidance on the Limits of European Integration? German Law Journal 2010/4 367-390.p.

STURIES, JONAS: Ermächtigt der Vertrag von Lisszabon wirklich zum Erlass supranationaler Wirtschaftsstrafgesetze? HRRS 2012/6 273-288.p.

SULYOK, GÁBOR: Az emberi jogok nemzetközi jogi és európai uniós védelmének összehasonlítása. Acta Humana: emberi jogi közlemények. 2005/2 30-56.p.

SUOMINEN, ANNIKA: Different Implementations of Mutual Recognition Framework Decisions. eucrim 2011/1 24-27.p.

SWOBODA, SABINE: Die Pflicht zur rahmenbeschluss-konformen Auslegung im deutschen Strafverfahren (Zugleich Anm.zu BGH HRRS 2013 Nr. 314) 10-22.p.

SZALAYNÉ SÁNDOR, ERZSÉBET: Uniós jog Strasbourgban – a koherens alapjogvédelem új rendje Európában. Scientia Juris 2011/3-4 84-97.p.

SZILÁGYI, ISTVÁN: European Union: The development of the constitution and regionalism. Kitekintő, 1996/1 95-110.p.

SZOMORA, ZSOLT: Büntetőjogi garanciák az Alkotmányban és az Alaptörvényben. In: Alkotmányozás Magyarországon 2010-2011. (szerk.: Drinóczi Tímea – Jakab András). Pázmány Press 2013. 257-274.p.

TÓTH, MIHÁLY: A „tettazonosság” újabb dilemmái – meghaladott dogma vagy értékes tradíció? In: Minúciák. Tanulmányok Tremmel Flórián professzor 60. születésnapjának tiszteletére (Fenyvesi – Herke). Pécs, 2001. 22-41.p.

TREMME, FLÓRIÁN: A tettazonosság néhány kérdése retrospektív megközelítésben. In: Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára (szerk.: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor) Pécs, 2003. 267-272.p.

TORNYAI, GERGELY: A szervezett bűnözéssel kapcsolatos szabályozás az olasz és a magyar büntetőjogban. Magyar Jog 2014. *Megjelenés alatt*.

TÖRŐ, ANDREA: The European Evidence Warrant – Legal regulation and anticipated effect. Ügyészek Lapja 2008, Special Edition 119-124.p.

TÖRŐ, ANDREA: The European Public Prosecutor. In: Profectus in Litteris II., Licitum-Art Kft., Debrecen, 2010. 327-186.p.

TÖRŐ, ANDREA: A kölcsönös elismerés elvén alapuló új EU-jogi instrumentumok, és az átfogó megoldást jelentő európai nyomozási határozat. FORVM Publicationes Doctorandorum. Szeged, 2011. 169-187.p.

TÖRŐ, ANDREA: Bizonyíték-transzfer az európai bűnügyi együttműködésben. Doktori értekezés. 2014.

TSCHOLKA, OLGA: Der allgemeine Teil des europäischen supranationalen Strafrechts i.w.S. Frankfurt am Main, 1995.

VAN BOCKEL, BAS: The ne bis in idem principle in the European Union legal order: between scope and substance. ERA Forum 2012 325-347.p.

VAN HOEK, AUKJE – LUCHTMAN, MICHIEL: Transnational cooperation in criminal matters and the safeguarding of human rights. Utrecht Law Review 2005/2 1-39.p.

VAN HOEK, AUKJE – LUCHTMAN, MICHEL: The European Convention on Human Rights and Transnational Cooperation in Criminal Matters. In: Multilevel governance in enforcement and adjudication (szerk.: van Hoek, Aukje). Antwerpen, Intersentia, 2006. 25-91.p.

VÁRNAY, ERNŐ / PAPP, MÓNKA: Az Európai Unió joga. KJK-Kerszöv, Budapest, 2001. 271-298.p.

VERGHO, RAPHAEL: Der Maßstab der Verbrauchererwartung im Verbraucherschutzstrafrecht. Freiburg, Centaurus, 2009.

VERMEULEN, GERT – DE BONDT, WENDY – VAN DAMME, YASMIN: EU cross-border gathering and use of evidence in criminal matters. Towards mutual recognition of investigative measures and free movement of evidence? IRCP-series Volume 37. Antwerpen, Makku, 2010.

VERMEULEN, GERT – DE BONDT, WENDY: First things first: Characterising mutual recognition in criminal matters. In: EU Criminal Justice, Financial & Economic Crime: New Perspectives (szerk.: Cools, Mark et al.). Government of Security Research Paper 5. kötet. Antwerpen, Maklu, 2011. 17-38.p.

VERVAELE, JOHN A.E.: European Criminal Law and General Principles of Union Law. In: European Evidence Warrant. Transnational Judicial Inquiries in the EU. (szerk.: J.A.E. Vervaele) Intersentia, 2005.

VERVAELE, JOHN A.E.: Ne Bis In Idem: Towards a Transnational Constitutional Principle in the EU? Utrecht Law Review 2013/4 211-229.p.

VERVAELE, JOHN A.E.: The material scope of competence of the European Public Prosecutor's Office: Lex incerta and unpraevia? ERA Forum 2014. 85-99.p.

VINCZE, ATTILA: 4. cikk. In: Az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződések magyarázata (szerk.: Osztovits András). Complex, 2011. 34-41.p.

VOGEL, JOACHIM: Strafrechtsgüter und Rechtsgüterschutz durch Strafrecht im Spiegel der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts. Strafverteidiger 1996/2 110-115.p.

VOGEL, JOACHIM – NOROUZI, ALI B.: Europäisches „ne bis in idem“ – EuGH, NJW 2003,1173. Juristische Schulung 2003/11 1059-1062.p.

VOGEL, JOACHIM: Licht und Schatten im Alternativ-Entwurf Europäische Strafverfolgung. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 2004/2 400-423.p.

VOGLER, RICHARD: Transnational Inquiries and the Protection of Human Rights in the Case-Law of the European Court of Human Rights. In: Transnational Inquiries and the Protection of Fundamental Rights in Criminal Proceedings (szerk.: Ruggeri, Stefano) Springer, 2013. 27-40.p.

VON LISZT, FRANZ: Sind gleiche Grundsätze des internationalen Strafrechtes für die europäischen Staaten anzustreben und eventuell welche? Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge. I. (1882) 90-125.p.

WATTENBERG, ANDREAS: Der „Corpus Juris“ - Tauglicher Entwurf für ein einheitliches europäisches Straf- und Strafprozessrecht? Strafverteidiger 2000/2 95-103.p.

WEGNER, KILIAN: Die „Fransson“-Entscheidung des EuGH – Eine Erschütterung im System der europäischen Grundrechte? Anm. zu EuGH HRRS 2013 Nr. 335. 126-131.p.

WIENER, A. IMRE: Nemzetközi bűnügyi jogsegély. Budapest, 1993.

WIENER, A. IMRE: A ne bis in idem elv érvényesítéséről. Büntetőjogi Kodifikáció 2003/1-2. 62-68.p.

ZIMMERMANN, FRANK: Die Auslegung künftiger EU-Strafrechtskompetenzen nach dem Lissabon-Urteil des Bundesverfassungsgerichts. Jura 2009/11 844-851.p.

ZIMMERMANN, FRANK – GLASER, SANJA – MOTZ, ANDREAS: Mutual Recognition and its Implications for the Gathering of Evidence in Criminal proceedings: a Critical Analysis of the Initiative for a European Investigation Order. EuCLR 2011/1 56-80.p.

A PÓLAY ELEMÉR ALAPÍTVÁNY KÖNYVTÁRA
Sorozatszerkesztő: Balogh Elemér egyetemi tanár

1. Balogh Elemér és Sarnyai Csaba Máté (szerk.): *Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon*. Szeged, 2004.
2. Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Mezővárosaink jogélete a 18–19. században*. Szeged, 2010.
3. Eric Blin (réd.): *Mécanisme de décisions dans une Europe élargie*. Szeged, 2004.
4. Hajdú József: *A munkavállalók személyiségi jogai*. Szeged, 2005.
5. Eike von Repgow: *A Szász tükör*. Szeged, 2005.
6. Balogh Elemér (Hg.): *Ungarn auf der Schwelle in die EU. Herausforderungen und Aufgaben für Wirtschaft und Gesellschaft*. Szeged, 2006.
7. Karsai Krisztina (szerk.): *Keresztmetszet. Tanulmányok fiatal büntetőjogászok tollából*. Szeged, 2005.
8. Papp Tekla: *A koncesszió*. Szeged, 2006.
9. Hajdú József: *A japán munkaiügyi kapcsolatok sajátosságai a kezdetektől 1995-ig*. Szeged, 2006.
10. Szajbély Katalin és Traser Julianna Sára (szerk.): *Képünk az Unióról, helyünk az Unióban*. Szeged, 2006.
11. Nagy Ferenc (szerk.): *Bűnügyi mozaik. Tanulmányok Vida Mihály 70. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2006.
12. Rúzs Molnár Krisztina: *Mediáció a munkajogban*. Szeged, 2007.
13. Nagy Ferenc (szerk.): *Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2007.
14. Szondi Ildikó: *Nemzetiségi demográfiai viszonyok a déli szláv országokban*. Szeged, 2007.
15. Nagy Ferenc (szerk.): *Büntetőjog és humánium. Emlékkötet Fonyó Antal halálának 25. évfordulójára*. Szeged, 2007.
16. Nagy Tamás és Nagy Zsolt (szerk.): *Jogelmélet és önreflexió*. Szeged, 2007.
17. *Legal Transitions. Development of Law in Formerly Socialist States and the Challenges of the European Union*. Szeged, 2007.
18. Lőrincsikné Lajkó Dóra (szerk.): *Opuscula Szegediensia. A Munkajogi és Szociális Jogi Doktoranduszok és Pályakezdő Oktatók első konferenciája*. Szeged, 2007.
19. Nagy Zsolt: *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*. Szeged, 2007.
20. Gellén Klára: *A színlelt szerződés*. Szeged, 2008.
21. Karsai Krisztina (Hg.): *Strafrechtlicher Lebensschutz in Ungarn und in Deutschland. Beiträge zur Strafrechtsvergleichung*. Szeged, 2008.
22. Görög Márta: *A kegyeleti jog és a nem vagyoni kártérítés*. Szeged, 2008.
23. Szabó Imre (szerk.): *Ius et legitimatio. Tanulmányok Szilbereky Jenő 90. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2008.
24. Csink Lóránt: *Az államfő jogállása Európában és Magyarországon*. Szeged, 2008.
25. Lőrincsikné Lajkó Dóra (szerk.): *Opuscula Szegediensia 2. A Munkajogi és Szociális Jogi Doktoranduszok és Pályakezdő Oktatók második konferenciája*. Szeged, 2008.
26. Both Ödön: *Reform és forradalom. Egybegyűjtött írások Magyarország alkotmány-és jogtörténetéből 1790–1849*. Szeged, 2009.

27. Soós Edit – Fejes Zsuzsanna: *Határon átnyúló együttműködések Magyarországon*. Szeged, 2009.
28. Bobvos Pál (szerk.): *Reformator iuris cooperandi. Tanulmányok Veres József 80. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2009.
29. Bató Szilvia: *A „büntetési rendszer” átalakításának megjelenése Kossuth Lajos Pesti Hírlapjában (1841–1844)*. Szeged, 2010.
30. Juhász Zsuzsanna: *A börtön-egészségügy „gócpontjai” és ártalomcsökkentő kezdeményezések külföldön*. Szeged, 2010.
31. Lőrincsikné Lajkó Dóra (szerk.): *Opuscula Szegediensia 3. A Munkajogi és Szociális Jogi Doktoranduszok és Pályakezdő Oktatók harmadik konferenciája Szeged*. Szeged, 2010.
32. Hegedűs Andrea: *Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében*. Szeged, 2010.
33. Berki Gabriella (szerk.): *Opuscula Szegediensia 4. A Munkajogi és Szociális Jogi Doktoranduszok és Pályakezdő Oktatók negyedik konferenciája Szeged*. Szeged, 2011.
34. Horesnyi Julianna Csilla: *Bérgarancia. A magyar szabályozás és annak gyakorlata*. Szeged, 2011.
35. Blazovich László és Schmidt József (közreadják): *A Sváb tükör*. Szeged, 2011.
36. Antal Tamás: *Város és népképviselő. Az 1848:XXIII. tc. és intézményei Debrecenben (1848–1872)*. Szeged, 2011.
37. Trócsányi László (szerk.): *Dikaiosz logosz. Tanulmányok Kovács István emlékére*. Szeged, 2012.
38. Nagy Zsolt: *Metszetek a jogásztársadalomról*. Szeged, 2012.
39. Merkovity Norbert: *Bevezetés a hagyományos és az új politikai kommunikáció elméletébe*. Szeged, 2012.
40. Császár Mátyás: *Az Európai Unió intézményi jogi aktusai*. Szeged, 2013.
41. Ember Alex: *Az üzemi baleset*. Szeged, 2013.
42. Szalai Anikó: *A fegyveres összeütközések hatása a nemzetközi szerződésekre*. Szeged, 2013.
43. József Hajdú: *Social Protection of the Unemployed*. Szeged, 2013.
44. Molnár Imre: *A locatio conductio a klasszikus kori római jogban*. Szeged, 2013.
45. Molnár Imre: *Ius criminale Romanum. Tanulmányok a római jog köréből*. Szeged, 2013.
46. Jakab Éva: *Humanizmus és jogtudomány. Brissonius szerződési formulái I*. Szeged, 2013.
47. Badó Attila: *Az igazságszolgáltató hatalom függetlensége és a tisztességes eljárás*. Szeged, 2013.
48. Téglási András: *A tulajdonhoz való jog alkotmányos védelme*. Szeged, 2013.
49. Soós Edit: *A mélyülő európai integráció*. Szeged, 2013.
50. Révész Béla (szerk.): *„Most megint Európában vagyunk...” Szabó József emlékkönyv*. Szeged, 2014.
51. Bóka János: *Tradíció és modernitás a kínai jogrendszerben. A szerződési jog útja a császárkori gyökerektől a modern szintézisig*. Szeged, 2015.